

วารสารศิลปกรรมบูรพา ฉบับพิเศษ

โครงการสัมมนาวิชาการและการนำเสนอผลงานวิจัย ในชุดโครงการวิจัย

บางปลาสร้อย - บางปะกง :

วิถีพลังภูมิปัญญาร่วมสมัยวัฒนธรรมสามน้ำ

ปีที่ 20 ฉบับพิเศษ

พฤษภาคม 2561

ที่ปรึกษากองบรรณาธิการ

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.สันติ เล็กสุขุม

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ อธิปัทม ตั้งโกลก
ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.อรศิริ ปาณินท์
ศาสตราจารย์เกียรติคุณ เสริมศักดิ์ นาคบัว

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ พิษณุ ศุภนิมิตร
ศาสตราจารย์เกียรติคุณ สุชาติ เกาทอง
ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ปรีชา เกาทอง
ศาสตราจารย์กิตติคุณ วัฒนะ จุฑะวิภาต
ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.พิสิฐ เจริญวงศ์
ศาสตราจารย์ ดร.พรสนอง วงศ์สิงห์ทอง
ศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ชัย สายสิงห์
ศาสตราจารย์ ดร.ชาญณรงค์ พรุ่งรุ่งโรจน์
ศาสตราจารย์ ดร.เดชา วรขุน
ศาสตราจารย์รสนิน กาสต์
ศาสตราจารย์เอกชาติ จันอุไรรัตน์
ศาสตราจารย์ ดร.พรรธน์ ดำรุ่ง
รองศาสตราจารย์ปริญญา ตันติสุข
รองศาสตราจารย์ ดร.สาธิต ทิมวัฒนบรรเทิง

รองศาสตราจารย์ ดร.ศุภกรณ์ ดิษฐพันธุ์
รองศาสตราจารย์ ดร.วิชิต สุรัตน์เรืองชัย
รองศาสตราจารย์ภรดี พันธุ์ภากร

รองศาสตราจารย์เสกสรร ตันยาภิรมย์
รองศาสตราจารย์ภารดี มหาขันธ์
รองศาสตราจารย์ ดร.พิมพ์ทอง ทองนพคุณ
รองศาสตราจารย์ ดร.รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง
รองศาสตราจารย์สถาพร ตีบุญมี ณ ชุมแพ
รองศาสตราจารย์ ว่าที่ร้อยโท พิชัย สดพิบาล

สาขาวิชาการบริหารศิลปะและวัฒนธรรม คณะศิลปกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยบูรพา

ภาควิชาจิตรกรรม คณะจิตรกรรม ประติมากรรมและภาพพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (การออกแบบอุตสาหกรรม)
พุทธศักราช 2558

ภาควิชาภาพพิมพ์ คณะจิตรกรรม ประติมากรรมและภาพพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
สาขาวิชาทัศนศิลป์และการออกแบบ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
ภาควิชาศิลปะไทย คณะจิตรกรรม ประติมากรรมและภาพพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต

นักวิชาการอิสระ

ภาควิชาดนตรีศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
นักวิชาการอิสระ

ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง พุทธศักราช 2550

คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

สาขาวิชาการออกแบบภายใน คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ภาควิชาศิลปการละคร คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ภาควิชาศิลป์ไทย คณะจิตรกรรมประติมากรรมและภาพพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
สาขาวิชาศิลปะจินตทัศน์ คณะศิลปกรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร

ภาควิชาดนตรีศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

สาขาวิชาการบริหารศิลปะและวัฒนธรรม คณะศิลปกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยบูรพา

สาขาเซรามิกส์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

สาขาวิชาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

คณะอัญมณี มหาวิทยาลัยบูรพา วิทยาเขตจันทบุรี

ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

สาขาวิชาสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาควิชาครุศาสตร์สถาปัตยกรรมและการออกแบบ คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม
สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

รองศาสตราจารย์อุดมศักดิ์ สาริบุตร

รองศาสตราจารย์ ดร. ณรงค์ชัย ปิฎกรัษฎ์

รองศาสตราจารย์ ดร.เนื่ออ่อน ขวัญทองเขียว

รองศาสตราจารย์ ดร.พิชชา อุทิสวรรณกุล

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อภิศักดิ์ สิ้นธุระกิจ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธนธร กิตติกันต์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทรงวิทย์ พิมพะกรรณ์

ภาควิชาครุศาสตร์สถาปัตยกรรมและการออกแบบ คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม
สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

นักวิชาการอิสระ

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต

ภาควิชาดนตรีและศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาควิชาครุศาสตร์ สถาปัตยกรรมและการออกแบบ คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม
สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

ภาควิชาสถาปัตยกรรมภายใน คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ
คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

บรรณาธิการที่ปรึกษา

รองศาสตราจารย์เทพศักดิ์ ทองนพคุณ
รองศาสตราจารย์ ภารดี พันธุ์ภากร

คณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
รองคณบดีฝ่ายวิจัยและบัณฑิต คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

บรรณาธิการ

อาจารย์ ดร.ภูษา เรืองชีวิน

สาขาวิชาการบริหารศิลปะและวัฒนธรรม คณะศิลปกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยบูรพา

กองบรรณาธิการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ณัฏฐา สุวรรณนิภา
อาจารย์ ดร.มนัส แก้วบุชา
อาจารย์ ดร.เชิดชาติ หิรัญโร
อาจารย์ ดร.ปรารภนา แซ่อึ้ง
อาจารย์ ดร.ปรีชาวุฒิ อภิระติง
อาจารย์ ดร.ณรงค์ฤทธิ์ สุขสวัสดิ์
อาจารย์ ดร.นันทา ทองทวีวัฒนะ
อาจารย์ ดร.นฤมล ศิลปชัยศรี

มหาวิทยาลัยบูรพา
มหาวิทยาลัยบูรพา
มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง
มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม
มหาวิทยาลัยขอนแก่น
มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี
มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ
วิทยาลัยเพาะช่าง มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์

กองบรรณาธิการฝ่ายศิลปกรรม

ผู้ช่วยศาสตราจารย์จักรกริณี บัวแก้ว

มหาวิทยาลัยบูรพา

กองการจัดการฝ่ายประสานงาน

คุณวิมา ศรีสวัสดิ์
คุณนิกร กาเจริญ
คุณจุลเดช ธรรมวงษ์
คุณวิมลรัตน์ อึ้งสกุล

เจ้าของ : สำนักงานคณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

169 ถนนลงหาดบางแสน ตำบลแสนสุข อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี 20131

โทรศัพท์ 038 102 222, 038 391 042 ต่อ 2510, 2511, 2516

โทรสาร 038 391042

เว็บไซต์ : <http://www.fineartbuu.org/journal>

บทบรรณาธิการ

วารสารศิลปกรรมบูรพา ฉบับนี้เป็นฉบับพิเศษ ประจำปีการศึกษา 2560 ซึ่งเป็นวารสารที่นำเสนอบทความจากโครงการวิจัยทางด้านศิลปวัฒนธรรม “บางปลาสร้อย-บางปะกง : วิถีพลึง ภูมิปัญญาร่วมสมัย วัฒนธรรมสามน้ำ” จากการระดมความคิดในการจัดทำชุดโครงการการประชุมเชิงปฏิบัติการ ด้วยการเลือกพื้นที่ซึ่งเชื่อมโยงด้วยเส้นทางของวัฒนธรรมสายน้ำ ที่มีองค์ประกอบของภูมิปัญญาท้องถิ่นหลากหลาย มาเป็นหัวข้อนำเสนอ จนได้เป็นโครงการวิจัยย่อยจำนวน 9 โครงการที่มีการผสานขององค์ความรู้ทางด้านภูมิปัญญาและศิลปวัฒนธรรม

งานวิจัยจากโครงการดังกล่าว ถือเป็นการรวบรวมองค์ความรู้และมีประเด็นที่น่าสนใจ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จึงได้เห็นควรในการนำเสนอออกเผยแพร่ โดยได้จัดเป็นโครงการสัมมนาวิชาการและการนำเสนองานวิจัย เพื่อเป็นประโยชน์ต่อบุคคลภายนอก คณาจารย์ นิสิต นักศึกษา และนักวิชาการรุ่นใหม่ ได้เพิ่มศักยภาพในการทำงานวิจัย และเป็นการเรียนรู้ประสบการณ์สามารถพัฒนาไปสู่การต่อยอดงานด้านวิจัยอื่นได้ การนำเสนอผลงานวิจัยจากโครงการฯ ครั้งนี้ยังได้มีการกลั่นกรอง ผ่านการปรับปรุงตามข้อเสนอของผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer Review) จนเป็นรูปแบบของบทความจากการวิจัยและตีพิมพ์ในวารสารฉบับพิเศษนี้

ด้วยนโยบาย การสนับสนุนส่งเสริมในการสร้างสรรค์งานวิจัยนั้น ถือเป็นสิ่งสำคัญของคณะศิลปกรรมศาสตร์ และจะต้องมีการพัฒนาคุณภาพอย่างต่อเนื่อง ซึ่งทางคณะฯ หวังเป็นอย่างยิ่งว่า การจัดทำวารสารฉบับพิเศษนี้จะเป็นการเผยแพร่และผลักดันโครงการด้านวิชาการ และเป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจและจุดประกายความคิดในการจัดโครงการวิจัยในประเด็นอื่นๆ ได้อีกในอนาคต

บรรณาธิการ

โครงการสัมมนาวิชาการและการนำเสนองานวิจัย ในชุดโครงการวิจัย
“บางปลาสร้อย – บางปะกง : วิถีพลังภูมิปัญญาร่วมสมัยวัฒนธรรมสามน้ำ”
วันศุกร์ที่ 11 พฤษภาคม 2561
ห้องประชุม GS206 ชั้น 2 คณะศิลปกรรมศาสตร์

1. หลักการและเหตุผล

องค์ความรู้ทางด้านภูมิปัญญาและศิลปวัฒนธรรม ได้มีการศึกษาค้นคว้า พัฒนาปรับปรุง เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสสังคม วิถีชีวิต ความนิยม และความเชื่อไปตามยุคสมัย จนกระทั่งเป็นศาสตร์ทางด้านวิชาการสาขาหนึ่ง ที่มีความสำคัญในสังคม ศาสตร์ทางด้านศิลปวัฒนธรรมมีความแตกต่าง หลากหลาย ไม่เพียงแต่มีการแบ่งแยกเป็นประเภท และลักษณะที่เด่นชัดแล้ว หรือผสมผสานคาบเกี่ยวเชื่อมโยงกันไป โดยเฉพาะในพื้นที่ซึ่งเชื่อมโยงด้วยสายน้ำ ย่อมมีองค์ประกอบของภูมิปัญญาที่หลากหลาย เส้นทางของวัฒนธรรมบนเส้นทางสายน้ำ ยังมีองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ ซึ่งเป็นประเด็นที่น่าสนใจ น่าศึกษาค้นคว้าเพื่อนำไปสู่การจัดการทางด้านวัฒนธรรม เป็นประโยชน์เพื่อให้เกิดคุณค่า เกิดมูลค่าต่อสังคม และประเทศชาติต่อไป

คณะศิลปกรรมศาสตร์ ได้จัดทำชุดโครงการวิจัยทางด้านศิลปวัฒนธรรม “บางปลาสร้อย - บางปะกง : วิถีพลังภูมิปัญญาร่วมสมัยวัฒนธรรมสามน้ำ” ในปี พ.ศ. 2558 โดยได้ดำเนินการระดมความคิดในการจัดทำชุดโครงการ การประชุมเชิงปฏิบัติการและได้โครงการวิจัยย่อยจำนวน 9 โครงการ ได้แก่

1. บางปลาสร้อย-บางปะกง:วิถีพลังภูมิปัญญาร่วมสมัยวัฒนธรรมสามน้ำ
ศาสตราจารย์สุชาติ เถาทอง
2. ความหลากหลายทางนิเวศวัฒนธรรมบางปลาสร้อย : ฐานรากและภูมิพลังของจังหวัดชลบุรี
รองศาสตราจารย์ภารดี มหาขันธ์
3. คติความเชื่อและภูมิรู้ของวัฒนธรรมชาวน้ำไทยจีนในเขตบางปะกง - บางปลาสร้อย
อาจารย์สมาน สรรพศรี
4. สายธารสัมพันธ์ ภูมิปัญญาสุขภาพ 3 สายชล : สถานการณ์การใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้าน 3 ถิ่นน้ำ ในปัจจุบัน (พ.ศ.2553 - พ.ศ.2558)
ดร. ชูศักดิ์ สุวิมลเสถียร
5. สถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่น : ภาพสะท้อนภูมิวัฒนธรรม และวิถีชุมชนลุ่มน้ำบางปลาสร้อย
ดร.ภาวษา เรืองชีวิน
6. กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้เพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณีเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับชุมชนริมน้ำบางแก่ง-ริมน้ำบางปลาสร้อย : กรณีศึกษา อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา และชุมชนตำบลบางปลาสร้อย อ.เมือง จังหวัดชลบุรี
อาจารย์วัชรพงษ์ มณีนันทวัฒน์/คุณนพดล ใจเจริญ

7. ปรากฏการณ์ทางความเชื่อใหม่ ของรูปเคารพที่ปรากฏในลุ่มน้ำบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา : ดินแดนแห่งวัฒนธรรมสามน้ำ
อาจารย์พนัชกร เพชรนาค/คุณพงษ์พัฒน์ เจริญวารี
8. ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการปรับตัวของชุมชนท่าสะพาน ท่ามกลางกระแสสังคมอุตสาหกรรม
อาจารย์ธีระพงษ์ ทศวัฒน์/คุณนิกร กาเจริญ
9. วิถีชีวิตลุ่มน้ำบางปะกง ที่ปรากฏในภาพระดับศาสนสถาน พื้นที่จังหวัดฉะเชิงเทรา
อาจารย์อานิจฉนาธาน อานิจกิจ/คุณจุลเดช ธรรมวงษ์

คณะศิลปกรรมศาสตร์ จึงได้เห็นควรจัดโครงการสัมมนาวิชาการ และการนำเสนองานวิจัยเพื่อการเผยแพร่ ความรู้ ความเข้าใจ ทางด้านศิลปวัฒนธรรม ให้แก่นิสิต นักศึกษา นักวิชาการ นักวิจัยรุ่นใหม่ ให้ได้เก็บเกี่ยวประสบการณ์ ได้เห็นแนวทางและวิธีการศึกษา เพื่อนำไปสู่การต่อยอด การพัฒนา และการจัดการอย่างเป็นรูปธรรมต่อไป

2. วัตถุประสงค์

1. เพื่อเผยแพร่ผลงานวิจัยทางด้านศิลปวัฒนธรรม ของคณะศิลปกรรมศาสตร์
2. เพื่อให้แนวทาง และวิธีการ เขียนโครงการวิจัยแก่ผู้สนใจ
3. เป็นการพัฒนาและยกระดับงานวิจัยของคณะศิลปกรรมศาสตร์
4. พัฒนาคณะศิลปกรรมศาสตร์ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านการวิจัยศิลปวัฒนธรรม

3. ผู้รับผิดชอบโครงการ

ฝ่ายวิจัยและบัณฑิตศึกษา คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

4. ผู้เข้าร่วมโครงการ

1. ผู้นำเสนอผลงานวิจัย	จำนวน	9 คน
2. นิติระดับปริญญาเอกและปริญญาโท สาขาการบริหารศิลปวัฒนธรรม
และสาขาทัศนศิลป์และการออกแบบ	จำนวน	20 คน
3. คณาจารย์คณะศิลปกรรมศาสตร์		20 คน
4. อาจารย์ นักวิชาการ และผู้สนใจทั่วไป		40 คน
5. เจ้าหน้าที่ ที่เกี่ยวข้อง		5 คน

5. เป้าหมายของผลการดำเนินการ

1. มีผู้เข้าร่วมสัมมนา จำนวนไม่ต่ำกว่า 80 คน
2. ผู้เข้าร่วมสัมมนาพึงพอใจได้รับบริการไม่น้อยกว่า 80%
3. เอกสารบทความประกอบการสัมมนา ได้เผยแพร่สู่สาธารณชน

6. ลักษณะการดำเนินงาน

รูปแบบการประชุมและนำเสนอ

1. ประชุมเตรียมการ จัดทำคำสั่ง
2. จัดเตรียมทำเอกสารบทความประกอบการสัมมนา
3. แต่งตั้งคณะกรรมการกลั่นกรองบทความ
4. เปิดการสัมมนา เวที นำเสนอ ณ ห้องประชุม 206 (บรรยาย)
5. สรุป ประเมินผล

7. ตารางแสดงขั้นตอนการดำเนินงาน ตามระยะเวลาที่กำหนด

รายการ กิจกรรม	แผนการดำเนินงาน					
	ธันวาคม	มกราคม	กุมภาพันธ์	มีนาคม	เมษายน	พฤษภาคม
- จัดทำโครงการสัมมนา	●	●				
- ทำหนังสือแจ้งผู้วิจัย		●				
- ขออนุมัติโครงการ			●			
- ประชุมวางแผนการทำงาน			●			
- จัดทำเอกสารสัมมนา (รวมบทความ)			●	●	●	
- ประชาสัมพันธ์การสัมมนา			●	●	●	●
- ประเมินผลการสัมมนา						●
- สรุปผลและประเมินโครงการ						●

8. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ผลงานวิจัยคุณภาพอย่างมีคุณภาพ มีระบบ มีขั้นตอน
2. สามารถนำความรู้จากการศึกษาภาคสนามและการปฏิบัติงานไปใช้ในการจัดการศึกษาในระดับปริญญาตรีและบัณฑิตศึกษา
3. คณะศิลปกรรมศาสตร์ได้พัฒนางานวิจัย อันเป็นการประกันคุณภาพตามมาตรฐาน และเผยแพร่ผลงานวิจัยสู่สาธารณชน
4. ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างคณาจารย์และผู้เข้าร่วมสัมมนา และเป็นแนวทางในการสร้างคณาจารย์และนักวิจัยรุ่นใหม่
5. ตอบสนองประเด็นยุทธศาสตร์ทางการวิจัยของคณะศิลปกรรมศาสตร์

9. ตัวชี้วัดความสำเร็จของโครงการ

ตัวชี้วัดผลผลิต (Out put)

- ตัวชี้วัดเชิงปริมาณ มีผู้เข้าร่วมโครงการร้อยละ 80 ของคณาจารย์ ในคณะศิลปกรรมศาสตร์
- ได้จำนวนผลงานวิจัย จำนวน 9 เรื่อง ในการเผยแพร่สู่สาธารณะ
- ได้เอกสารบทความทางวิจัยในรูปวารสารวิชาการ
- จำนวนผู้เข้าร่วมสัมมนา มีความพึงพอใจ หลังการเข้าร่วม มากกว่าร้อยละ 80

ตัวชี้วัดผลลัพธ์ (Out come)

- ได้เผยแพร่ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ศิลปะและเกิดแหล่งเรียนรู้ในพื้นที่วัฒนธรรมสามน้ำของภาคตะวันออก
- คณาจารย์ผู้เข้าร่วมโครงการได้สร้างผลงานอย่างมีคุณภาพ โดยได้มีการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ ระหว่างกัน
- ได้เผยแพร่ผลงาน บทความ แนวคิด วิธีการ สู่สาธารณะ ในรูปแบบของเอกสาร และเว็บไซต์ของบัณฑิตศึกษา

10. สถานที่/ระยะเวลา

ห้องประชุม 206 ชั้น 2 คณะศิลปกรรมศาสตร์

วันศุกร์ ที่ 11 พฤษภาคม 2561 เวลา 09.00-16.00 น

11. ประเด็นยุทธศาสตร์ที่โครงการตอบสนอง/พัฒนา

1. ประเด็นยุทธศาสตร์

ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ ๒ พัฒนาศักยภาพทางด้านวิจัย/สร้างสรรค์ผลงานและสิ่งประดิษฐ์ให้ด้านศิลปกรรมศาสตร์

2. เป้าประสงค์

เป้าประสงค์ที่ 2 มีผลงานวิจัย/การสร้างสรรค์ผลงานและสิ่งประดิษฐ์ด้านทัศนศิลป์ ด้านการออกแบบ รวมทั้งด้านดนตรีและการแสดง นำไปใช้ประโยชน์เพื่อการพัฒนาสังคมทั้งในระดับภาคและระดับประเทศ

3. กลยุทธ์

กลยุทธ์ที่ 5 พัฒนาศักยภาพด้านการวิจัยเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาสังคม/ชุมชนและสามารถต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างเกิดประสิทธิผล

กลยุทธ์ที่ 6 ส่งเสริม/สนับสนุนการเผยแพร่ผลงานการวิจัย/ผลงานสร้างสรรค์และสิ่งประดิษฐ์ในด้านศิลปกรรมทุกรูปแบบ

4. องค์ประกอบ

องค์ประกอบที่ 2 : การวิจัย

5. ตัวบ่งชี้ที่

2.1 ระบบและกลไกการบริหารและพัฒนางานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์

12. วิธีประเมินโครงการ

- แบบสอบถามผู้เข้าร่วมสัมมนา สรุปผลแบบสอบถาม
- บันทึกรายงาน สรุปผลการดำเนินงาน อุปสรรค การแก้ไขปัญหา และข้อเสนอแนะ
- บันทึกภาพนิ่งและวิดีโอ เพื่อประโยชน์ต่อการศึกษา และการประกันคุณภาพ

กำหนดการ

โครงการสัมมนาวิชาการและการนำเสนองานวิจัย ในชุดโครงการวิจัย “บางปลาสร้อย – บางปะกง : วิถีพลังภูมิปัญญาร่วมสมัยวัฒนธรรมสามน้ำ”

วันศุกร์ที่ 11 พฤษภาคม 2561

ห้องประชุม GS206 ชั้น 2 คณะศิลปกรรมศาสตร์

วันที่ 11 พฤษภาคม 2561

08.30 น. ลงทะเบียน

09.00 น. คุณนริศรา วงศ์วิสัย ผู้อำนวยการกลุ่มยุทธศาสตร์และเฝ้าระวังทางวัฒนธรรม จังหวัดชลบุรี
กล่าวเปิดงานสัมมนาวิชาการ

- 09.15 น.
1. เรื่อง บางปลาสร้อย-บางปะกง:วิถีพลังภูมิปัญญาร่วมสมัยวัฒนธรรมสามน้ำ
บรรยาย โดย ศาสตราจารย์สุชาติ เถาทอง
 2. เรื่อง ภูมิทัศน์วัฒนธรรมบางปลาสร้อย : ฐานรากและภูมิพลังของจังหวัดชลบุรี
บรรยายโดย รองศาสตราจารย์ภารดี มหาขันธ์
 3. เรื่อง วิถี คติ ความเชื่อ และภูมิปัญญาชาวไทยเชื้อสายจีนกับการจัดการพื้นที่ศาสนสถาน
ชุมชนศาลเจ้าจิ้น ในพื้นที่วัฒนธรรมลุ่มน้ำบางปลาสร้อย-ชลบุรี เขตบางปะกง-ฉะเชิงเทรา
บรรยาย โดย อาจารย์สมาน สรรพศรี
 4. เรื่อง สถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่น:ภาพสะท้อนภูมิวัฒนธรรม และวิถีชุมชนลุ่มน้ำบางปลาสร้อย
บรรยาย โดย ดร.ภูวษา เรืองชีวิน

12.00-13.00 น. พักรับประทานอาหารกลางวัน

- 13.15 น.
5. เรื่อง พื้นที่สุขภาวะ : ภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้าน จินตทัศน์และการจัดการสุขภาพวิถีคนชลบุรี
บรรยาย โดย ดร. ชูศักดิ์ สุวิมลเสถียร
 6. เรื่อง กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้เพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณี
เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับชุมชนริมน้ำบางแก่ง-ริมน้ำบางปลาสร้อย : กรณีศึกษา
อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา และชุมชนตำบลบางปลาสร้อย อ. เมือง จังหวัดชลบุรี
บรรยาย โดย อาจารย์วชิรพงษ์ มณีนันทวัฒน์
 7. เรื่อง ปรากฏการณ์ทางความเชื่อใหม่ ของรูปเคารพที่ปรากฏในกลุ่มน้ำบางปะกง จังหวัด
ฉะเชิงเทรา : ดินแดนแห่งวัฒนธรรมสามน้ำ
บรรยาย โดย อาจารย์พนัชกร เพชรนาค
 8. เรื่อง วิถีชีวิตลุ่มน้ำบางปะกง ที่ปรากฏในภาพระดับศาสนสถาน พื้นที่จังหวัดฉะเชิงเทรา
บรรยาย โดยอาจารย์อาจิณโจนาธาน อาจิณกิจ
 9. เรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการปรับตัวของชุมชนท่าสะพาน ท่ามกลางกระแสสังคมอุตสาหกรรม
บรรยาย โดยอาจารย์ธีระพงษ์ ทศวัฒน์

- หมายเหตุ :
1. รับประทานอาหารว่างระหว่างการบรรยาย
 2. กำหนดการอาจมีการเปลี่ยนแปลงตามความเหมาะสม

คำสั่งคณะกรรมการศาสตร์

19 / 2561

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการ โครงการสัมมนาวิชาการและการนำเสนองานวิจัย ในชุดโครงการวิจัย

“บางปลาสร้อย - บางปะกง : วิถีพลังภูมิปัญญาร่วมสมัยวัฒนธรรมสามน้ำ”

ด้วยคณะกรรมการศาสตร์มหาวิทยาลัยบูรพา ได้กำหนดจัดโครงการสัมมนาวิชาการและการนำเสนองานวิจัย ในชุดโครงการวิจัย “บางปลาสร้อย - บางปะกง : วิถีพลังภูมิปัญญาร่วมสมัยวัฒนธรรมสามน้ำ” ในวันที่ 11 พฤษภาคม พ.ศ.2561 ณ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา เพื่อให้การดำเนินการดังกล่าวเป็นไปด้วยความเรียบร้อย อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 35 แห่งพระราชบัญญัติ มหาวิทยาลัยบูรพา พ.ศ. 2540 จึงแต่งตั้งบุคคลต่อไปนี้เป็นคณะกรรมการอ่านบทความเพื่อตีพิมพ์ในการนำเสนอผลงานวิจัย ในชุดโครงการวิจัย “บางปลาสร้อย - บางปะกง : วิถีพลังภูมิปัญญาร่วมสมัยวัฒนธรรมสามน้ำ”

1. ศาสตราจารย์สุวิทย์ อิศาสวัสดิ์	10. รองศาสตราจารย์ ดร.นิยม วงษ์พงศ์คำ
2. รองศาสตราจารย์ ดร.ศุภกรณ์ ดิษฐพันธุ์	11. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกศิดา บุญปรากฏ
3. รองศาสตราจารย์ ดร.จิตรา วีรบุรินทร์	12. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธนธร กิตติกาญจน์
4. รองศาสตราจารย์ ดร.ปัญญา เทพสิงห์	13. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทรงวิทย์ พิมพ์กรรม
5. รองศาสตราจารย์ศุภชัย สิงห์ยะบุศน์	14. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกุล
6. รองศาสตราจารย์ ดร.วันชัย ธรรมสัจการ	15. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นงนุช ภูมาลี
7. รองศาสตราจารย์ ดร.เนื่ออ่อน ขวัญทองเขียว	16. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธีระนันท์ วิชัยดิษฐ์
8. รองศาสตราจารย์ ดร.รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง	17. ดร.เชิดชาติ หิรัญโร
9. รองศาสตราจารย์แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย	18. ดร.สมรักษ์ ชัยสิงห์กานนท์

ทำหน้าที่ พิจารณากลับกรองบทความ และให้ข้อเสนอแนะ แนวทางข้อแก้ไขหรือปรับปรุงเพื่อเป็นประโยชน์ตามความเหมาะสม

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป
สั่ง ณ วันที่ 23 เมษายน พ.ศ.2561

(รองศาสตราจารย์เทพศักดิ์ ทองนพคุณ)
คณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์ ปฏิบัติการแทน
ผู้ปฏิบัติหน้าที่อธิการบดีมหาวิทยาลัยบูรพา

สารบัญ

สุชาติ เกาทอง	บางปลาสร้อย-บางปะกง : วิถีพลังภูมิปัญญาร่วมสมัยวัฒนธรรมสามน้ำ	1
การดี มหาจันทร์	ภูมิทัศน์วัฒนธรรมบางปลาสร้อย : ฐานรากและภูมิพลังของจังหวัดชลบุรี	23
สมาน สรรพศรี	วิถี คติ ความเชื่อ และภูมิปัญญาชาวไทยเชื้อสายจีนกับการจัดการพื้นที่ศาสนสถาน ชุมชนศาลเจ้าจีน ในพื้นที่วัฒนธรรมลุ่มน้ำบางปลาสร้อย-ชลบุรี เขตบางปะกง-ฉะเชิงเทรา	35
ภูษา เรื่องซีวิน	สถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่น : ภาพสะท้อนภูมิวัฒนธรรม และวิถีชุมชนลุ่มน้ำบางปลาสร้อย	47
ชูศักดิ์ สุวิมลเสถียร	พื้นที่สุขภาวะ : ภูมิปัญญาของหมอยาพื้นบ้าน จินตทัศน์และการจัดการสุขภาพวิถีคนชลบุรี	61
พนัชกร เพชรนาค	ปรากฏการณ์ทางความเชื่อใหม่ ของรูปเคารพที่ปรากฏในลุ่มน้ำบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา : ดินแดนแห่งวัฒนธรรมสามน้ำ	77
อาจิณโจนานาน อาจิณกิจ	วิถีชีวิตลุ่มน้ำบางปะกง ที่ปรากฏในภาพระดับศาสนสถาน พื้นที่จังหวัดฉะเชิงเทรา	87
ธีระพงษ์ ทศวัฒน์	ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการปรับตัวของชุมชนท่าสะพาน ท่ามกลางกระแสสังคมอุตสาหกรรม	99
วชิรพงษ์ มณีนันทวัฒน์	กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้เพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณี เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับชุมชนริมน้ำบางแก่ง-ริมน้ำบางปลาสร้อย : กรณีศึกษา อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา และชุมชนตำบลบางปลาสร้อย อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี	107

บางปลาสร้อย - บางปะกง : วิถีและพลัง ภูมิปัญญาร่วมสมัยของวัฒนธรรมสามน้ำ
Bangplasoi - Bangpakong : the way of wisdom - contemporary culture Saam Nam

❖ สุชาติ เกาทอง ❖

บางปลาสร้อย - บางปะกง : วิถีและพลัง ภูมิปัญญาร่วมสมัยของวัฒนธรรมสามน้ำ

Bangplasoi - Bangpakong : the way of wisdom - contemporary culture Saam Nam

❖ สุชาติ เกาทอง¹ ❖

บทคัดย่อ

แผนงานวิจัย “บางปลาสร้อย - บางปะกง : วิถีและพลัง ภูมิปัญญาร่วมสมัยของวัฒนธรรม 3 น้ำ” มีวัตถุประสงค์หลักของแผนงานวิจัยคือ 1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์หัตถ์สภาวะการดำรงอยู่ของภูมิรู้ และภูมิปัญญาชาวบ้านดั้งเดิมและการปรับประยุกต์แปรรูภูมิรู้และปัญญาในลักษณะร่วมสมัยอย่างเป็นระบบ ในวิถีสายน้ำแห่งภูมิปัญญา 2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์รูปแบบของวัฒนธรรมสามน้ำ ที่แสดงถึงวิถีและพลังภูมิปัญญาดั้งเดิม และภูมิปัญญาร่วมสมัยในสภาวะความน่าจะเป็นของสังคมปัจจุบัน 3. ศึกษาวิเคราะห์ถึงความเป็นไปได้ของการนำองค์ความรู้จากภูมิปัญญาร่วมสมัยไปประยุกต์ให้เกิดประโยชน์ได้จริง การวิจัยอาศัยระเบียบวิธีเชิงคุณภาพและเชิงประยุกต์เพื่อให้สอดคล้องกับข้อมูลที่ศึกษา ได้ผลการวิจัยคือ พลวัตของนิเวศวัฒนธรรมมีความเป็นภูมิลักษณะของชายฝั่งทะเลและแม่น้ำมีส่วนของความเป็นเหตุผลของปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ และปัจจัยการถือกำเนิดวัฒนธรรมสามน้ำคือ น้ำเค็ม น้ำกร่อย และน้ำจืดกับสังคมวัฒนธรรมชาวบ้านในสองพื้นที่ข้างต้น จนสั่งสมสืบทอดเป็นภูมิรู้และภูมิปัญญาของชุมชนในหลายมิติได้แก่ คติความเชื่อในสิ่งอยู่เหนือธรรมชาติในทะเล ท้องฟ้า เจ้าพ่อสาคร พ่อปู่เจ้าปู่เจ้าแม่สามมุข การประกอบอาชีพทางน้ำ การปลูกเรือน การสร้างศาลเทพารักษ์และศาลเจ้า และการใช้สมุนไพรจากธรรมชาติของหมอพื้นบ้าน เป็นต้น การเคลื่อนไหวของผู้คนในหลายระยะและการเปลี่ยนแปลงเส้นทางสัญจรได้นำพาคติความเชื่อจากวัฒนธรรมใหม่เข้ามาและมีผลต่อการปรับปรุง ประยุกต์ พัฒนาวิถีและวัฒนธรรมสามน้ำเดิมให้เปลี่ยนแปลงไปมีศิลปะวัฒนธรรมใหม่ ปัญญาต่างวัฒนธรรมเข้ามาผสมผสานจนเกิดเป็นภูมิรู้และลักษณะภูมิปัญญาร่วมสมัยใหม่เพิ่มมากยิ่งขึ้น สร้างความคุ้นเคยใหม่จากการผสมผสานคุณค่าดั้งเดิมที่ได้รับการประยุกต์ให้ร่วมสมัยขึ้นของวิถีวัฒนธรรมสามน้ำ เป็นวิถีและพลังความเป็นไปได้ใหม่ที่มีกำลังจูงนำไปสู่การพัฒนาให้เกิดเป็นภูมิปัญญาร่วมสมัยที่มีคุณค่ามูลค่าต่อไป

Abstract

This research project “Bangplasoi - Bangpakong : the way of wisdom - contemporary culture Saam Nam” is aiming 1) To study and analyze the style of knowledge and wisdom existence from primitive people who live along the river, their adaptation and transformation of knowledge and wisdom in a contemporary way systematically 2) To study and analyze the characteristic of the 3 water cultures presented the way and the power of tradition and wisdom in the context of current society 3) To study and analyze of the feasibility in bringing the body of knowledge from the current wisdom and turn into a more practical advantage. The research was used qualitative and applied methods in order to conform with the studied information. The result shows that the dynamics of the cultural ecosystem has the geographic of coast and rivers which causes different natural phenomena in the area and also be factors that lead to the 3 water cultures which are salt water, brackish water, and fresh water, together with the social culture of people in those two areas above. There have been the inheritance of knowledge and wisdom from the ocean, the sky, the master Sakorn, the grandfather (Por poo, Chao Poo), and the goddess of Sam-mook. They also believe in using many supernatural in their living, working, building houses, building shrines, and how they use herbs to cure different illness from local doctors. The movement of people in various stages and the change of routing have brought new beliefs into the culture and influence the improvement and adaptation of life of

¹ ศาสตราจารย์, สาขาทัศนศิลป์และการออกแบบ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

the 3 water cultures. There are the combination of different cultures and turn them into new knowledge and the new characteristic of the contemporary wisdom. The way they mix the old and the new cultures together leads to the further development of the valuable contemporary wisdom.

หลักการและเหตุผล

บุรพทิศ ชายฝั่งทะเลตะวันออกมีภูมิประเทศติดต่อกับ ชายทะเล และมีแม่น้ำลำคลองเชื่อมโยงติดต่อกัน ช่วย สร้างความอุดมสมบูรณ์และความเจริญทางเศรษฐกิจ สังคม และ วัฒนธรรม มาโดยลำดับ โดยเฉพาะจังหวัดชลบุรี และฉะเชิงเทรา ในเขตบางปลาสร้อย - บางปะกง มีภูมิฐานติดต่อกัน โดยมีทะเลและแม่น้ำบางปะกงเป็นเส้นทางสัญจรติดต่อ ระหว่างกัน ประการสำคัญ พื้นที่ตั้งบางส่วนของลักษณะเมือง ดังกล่าว เป็นชายขอบของเมืองหลวงและชลบุรีเป็นหัวเมือง ขึ้นใน มาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเรื่อยมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ อาณาบริเวณนี้จากภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ มีหลักฐานที่เห็นถึง ความเจริญรุ่งเรืองของชุมชน บ้านเมือง มาตั้งแต่อารยธรรมสมัย ทวารดี พัฒนาการสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน เป็นความต่อเนื่อง ทางสังคม วัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่สั่งสม สืบทอดมาจาก บรรพบุรุษจนถึงปัจจุบันอย่างมีนัยความหมาย

หลักฐานการมีอยู่ของบ้านเมือง การเคลื่อนไหวของ ผู้คนต่างๆ ในเขตชายขอบและหัวเมืองขึ้นในจังหวัดชลบุรี ของเมืองหลวงนี้คือ อารยธรรมทวารดีในเขตเมืองพนัสนิคม มีชื่อ “เมืองพระรถ” “เมืองพญาเร่” (พญาเล่ห์) ของตำบลบ่อทอง และลงมาทางชายฝั่งทะเลคือ เมืองศรีโพธิ์ (ศรีพะโร) ในเขต ตำบลหนองไม้แดง และบางทราย จนถึง “เมืองบางปลาสร้อย” ซึ่งเป็นชุมชนเมืองชายทะเลฝั่งตะวันออกของอ่าวไทย เป็น สถานที่ตั้งของเมืองชลบุรีในปัจจุบัน ทางด้านทิศเหนือติดต่อกับ บางปะกง หรือ “บางมั่งกง” ของเมืองฉะเชิงเทรา หรือที่ชื่อ “แปดริ้ว” (Put rue) ในอดีต หรือหลักฐานชื่อบ้าน นามเมือง ในสมุดไตรภูมิสมัยกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี แสดงถึงแผนที่ เส้นทางสัญจรในอดีตที่ปรากฏชื่อ บางเหี้ย บางปลาสร้อย บางทราย บางพระเรือ บางละมุง ล้วนเกี่ยวข้องกับชุมชนชาวน้ำ เป็นชื่อบ้านชุมชนมีคำว่า “บาง” เป็นคำที่สื่อความถึง ชุมชน ชาวน้ำ ชื่อบ้านนามเมืองนี้ยังแสดงให้เห็นถึงที่มาที่ไปของชุมชน และความเคลื่อนไหวของวัฒนธรรมมาอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย นอกจากนี้ ยังมีเรื่องเล่าและนิทานพื้นบ้านของชุมชนชาวน้ำ เช่น

เรื่องเศรษฐีฟาโล และตาอู่แพของวัดอู่ตะเภา ซึ่งตั้งอยู่ใกล้ชิดติดกัน ต่างล้วนมีเรื่องราวเชื่อมโยงกับการมีอยู่ การเป็นไปของวิถีผู้คนในเรื่องการค้าสำเภาในเขตชายฝั่งทะเล และการเดินทางค้าขายระหว่างเมืองศรีพะโล้ไปถึงแปดริ้ว (ฉะเชิงเทราปัจจุบัน) จนปรากฏชื่อบ้านและวัด คือ คอเขาขาด และวัดอู่ตะเภา เป็นต้น การมีอยู่และเป็นไปของผู้คน ชุมชน บ้านเมืองชายฝั่งทะเล มาปรากฏความเป็นตัวตนกระจ่างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ขณะเมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ได้เดินทางมารวบรวมไพร่พลทางตะวันออก เพื่อไปกอบกู้เอกราชคืนจากพม่า และสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (รัชกาลที่ 1) ในเอกสาร “นิราศเมืองแกลง” ของสุนทรภู่ เนื้อหาในคำกลอนต่างบอกเล่าความเป็นไปของวิถีผู้คนชายน้ำระหว่างแม่น้ำบางปะกงเดิม และชายทะเลบางปาสร้อย ให้เห็นภาพอย่างเป็นรูปธรรมของชุมชนผู้คน ความเป็นอยู่ของชาวบ้านจิต และชาวบ้านเค็มในมิติต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อ ประเพณี การช่าง อาหาร การค้า ชื้อบ้านนามเมือง และภูมิปัญญา เป็นต้น เช่น บทหนึ่งในนิราศฯ กล่าวว่า

“...ถึงหย่อมย่านบ้านบางมั่งกงนั้น
แต่ล้วนบ้านตากปลาสิมวาริน
เห็นศาลเจ้าเหล่าเจ็กอยู่เชิงแซ่
เกเลเอ๋ยเคยข้ามคงคาลัย
หรือความอีกตอนหนึ่งเมื่อมาที่ตลาดบางปาสร้อย กล่าวว่า

“...เป็นสองแถวแนวถนนคนสะพรั่ง
ดูรูปร่างนางบรรดาแม่ค้าเคียง
ขายหอยแครงแมงกุกกับปูม้า
พวกเจ็กจีนสินค้าเอามาวาง
ที่ชายผ้าหน้าถังกี่เปิดโถง
สักยี่สิบหยิบออกเป็นกอบกอง
หรือเนื้อความบางตอนของนิราศ
“...จึงมั่งคั่งตั้งบ้านในการบาป
จะปลูกเรือนก็มีได้ไล่ปันลม
หรืออีกบทหนึ่งว่า
“...พลางรำพึงถึงทางที่กลางเถื่อน
มีมิตรขายท้ายย่านเป็นบ้านไทย
(องค์การคำครุสภา.2538.)

ความหมายเชิงนัยจากคำกลอนในนิราศข้างต้น ประกอบกับเหตุการณ์ทางภูมิหลังที่เกี่ยวข้องกับการอพยพเคลื่อนย้ายของผู้คนต่างวัฒนธรรมและชาติเพื่อนบ้านในชั้นหลัง ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) ลงมาของชาวลาว ชาวมอญ ชาวเขมร และชาวจีนในรุ่นหลังๆ ลงมาเองก็ตาม มีผลให้ชุมชนชายฝั่งทะเลแถบบางปาสร้อย ลุ่มแม่น้ำบางปะกง และเขตพื้นที่เกี่ยวเนื่อง มีการพัฒนาทางสังคม วัฒนธรรม และภูมิปัญญา จากฐานความรู้ ภูมิรู้ของวัฒนธรรมใหม่ที่แพร่หลายเข้ามา หรือติดตามตัวของผู้คนที่ย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานในแหล่งต่างๆ ของพื้นที่ชายฝั่งทะเล จนทำให้เกิดการผสมผสาน การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกันไปมา มีผลให้วัฒนธรรม ภูมิปัญญาเดิมมีการคลี่คลายพัฒนาไปเป็นลำดับโดยวัฒนธรรม เกิดการแปรและเปลี่ยนรูปเป็นวัฒนธรรมผสมของภูมิปัญญาร่วมสมัยแบบใหม่ๆ ทั้งที่ยังคงยึดโยงอยู่กับรากเหง้าของวัฒนธรรมเดิม กับแปรรูปเปลี่ยนร่างไปเป็นรูปลักษณะทางภูมิปัญญาแบบใหม่ๆ แปลกๆ อย่างมีนัยความหมาย อาทิ ภูมิปัญญางานช่าง ภูมิปัญญาอาหาร ภูมิปัญญาการประกอบอาชีพ

ดูเรียงรันเรือนเรียบชลาลัย
เหม็นแต่กลิ่นเน่าอบตลบไป
ปูนทะก้ององค์แก่งข้างเพดไสย
ช่วยคุ้มภัยปากอ่าวเกิดเจ้านาย”

ข้างยืนบังนั่งร้านประสานเสียง
เห็นเกลี้ยงเกลี้ยงกลิ้งแก่งเป็นอย่างกลาง
หมึกแมงดาหอยครองรองกระถาง
มะเขือคางแพเผือก ผักกาดดอง
ล้วนเขี่ยโป่งหญิงชายมาจ่ายของ
ที่เที่ยวท่องทัศนajanสายันท์”

แต่ต้องสาปเคหาสาสม
ใครขึ้นทำก็ระทมด้วยเพลิงลาม”

จึงคล้อยเคลื่อนนาวาเข้าอาศัย
สำนักในเคหาขุนจำเมือง”

ประมง และภูมิปัญญาโหราศาสตร์ทางทะเล เป็นต้น โดยภูมิปัญญาดังกล่าวยังดำรงอยู่ของวิถีและพลังในชุมชนชาวน้ำ ทั้งที่ตั้งหลักแหล่งอยู่บริเวณ “น้ำเค็ม” และตั้งหลักแหล่งอยู่บริเวณ “น้ำกร่อย” และ “น้ำจืด” ของสายน้ำทางวัฒนธรรมผสมอยู่อย่างไม่เสื่อมคลาย นับเป็นการดำรงอยู่และเป็นไปตามสภาวะตามที่มีเป็น และมีความน่าจะเป็น (Possibility) ในการนำไปดัดแปลงพัฒนาให้เกิดประโยชน์ได้

ปัญหา คือ การศึกษาวิจัยที่ผ่านมาเป็นเรื่องประเด็นเฉพาะด้านไม่ครอบคลุมความรู้ ความจริงในหลายด้านที่ผสมผสานกัน เช่น นิเวศวัฒนธรรม ภูมิปัญญา สถาปัตยกรรม คติความเชื่อ และศิลปกรรม เป็นต้น โดยเฉพาะเรื่องของภูมิปัญญาชาวบ้านและเทคโนโลยีท้องถิ่น อันเป็นองค์ความรู้หรือสติปัญญาที่เกิดจากการสั่งสมสืบทอด หรือเทคนิควิธีการดั้งเดิมที่เป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีวิตนั้น โดยภาพรวมมักจะขาดการสนใจศึกษาอย่างลงลึกในแต่ละมิติ เพื่อให้มองเห็น “องค์ความรู้” หรือ “ชุดความรู้” ที่เกาะเกี่ยวเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบระหว่าง “ภูมิรู้ ภูมิสังคม ภูมิประชา และภูมิปัญญา” ซึ่งการศึกษาวิจัยแบบแผนงานวิจัยมีโครงการวิจัยเกี่ยวข้องหลายชุดตามปัญหาที่กล่าวมา และมีเรื่องของความเชื่อ ค่านิยม และประเพณีเป็นปัจจัยบูรณาการรวมหน่วย อีกทั้งปัจจุบันเรื่องของจิตสำนึกรักแผ่นดินเกิด รักท้องถิ่น ความภาคภูมิใจในความเป็นตัวตนของเรา เป็นสามัญสำนึกที่ควรปลูกฝัง และปลูกให้ชุมชนหวนกลับมาให้ความสำคัญ และสนใจในการอนุรักษ์ เพื่อพัฒนาให้ดียิ่งๆ ขึ้นไป สร้างสรรค์ความเป็นไปได้ด้วยการนำองค์ความรู้จากภูมิปัญญาเดิมไปต่อยอดให้เกิดประโยชน์ในสังคมปัจจุบัน ก่อนที่รากเหง้า จิตวิญญาณของท้องถิ่นจะกลายเป็นอันไปเสียหมด โดยมีวัตถุประสงค์ของแผนงานวิจัยดังนี้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ถึงสภาวะการดำรงอยู่ของภูมิรู้และภูมิปัญญาชาวน้ำดั้งเดิม และการปรับประยุกต์ แปรรูป ภูมิรู้และปัญญา ในลักษณะร่วมสมัยอย่างเป็นระบบในวิถีสายน้ำแห่งภูมิปัญญา
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์รูปแบบของวัฒนธรรมผสมสามน้ำที่แสดงถึงวิถีและพลังทางภูมิปัญญาดั้งเดิมและภูมิปัญญาร่วมสมัยในสภาวะของความน่าจะเป็นในสังคมปัจจุบัน

3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ถึงความเป็นไปได้ของการนำองค์ความรู้จากภูมิปัญญาร่วมสมัยไปประยุกต์ให้เกิดประโยชน์ได้จริง

ผู้รับผิดชอบ

ศาสตราจารย์เกียรติคุณสุชาติ เถาทอง คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ผู้เข้าร่วมโครงการ

คณาจารย์สาขาวิชาต่างๆ จำนวน 9 คน โดยมีรายชื่อ ดังนี้

1. นายสุชาติ เถาทอง

ชื่อแผนงานวิจัย : บางปลาสร้อย - บางปะกง : วิถีและพลัง ภูมิปัญญาร่วมสมัยของวัฒนธรรมสามน้ำ (บริหารโครงการและวิเคราะห์สรุปผลโครงการ)

2. นางภารดี มหาขันธ์ และนางสาวนันท์ชญา มหาขันธ์

ชื่อโครงการย่อย : ความหลากหลายทางนิเวศวัฒนธรรม บางปลาสร้อย : รากฐานและภูมิพลังของจังหวัดชลบุรี

3. นายสมาน สรรพศรี

ชื่อโครงการย่อย : คติความเชื่อและภูมิรู้ของวัฒนธรรมชาวน้ำไทยจีนในเขตบางปะกง - บางปลาสร้อย

4. นางสาวกัญญา เรืองชีวิน

ชื่อโครงการย่อย : สถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่น : ภาพสะท้อนภูมิวัฒนธรรมและวิถีชุมชนลุ่มน้ำบางปลาสร้อย

5. นายชูศักดิ์ สุวิมลเสถียร

ชื่อโครงการย่อย : สายธารสัมพันธ์ ภูมิปัญญาสุขภาพ 3 สายชล : สถานการณ์การใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้าน 3 ถิ่นน้ำในปัจจุบัน (พ.ศ. 2553 - พ.ศ. 2558)

6. นายวชิรพงศ์ มณีนันทวัฒน์

ชื่อโครงการย่อย : กระบวนการเรียนรู้และจัดการความรู้เพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณี เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับชุมชนริมน้ำบางปะกง-ริมน้ำบางปลาสร้อย : กรณีศึกษาอำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา และชุมชนบางปลาสร้อย อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี

7. นางสาวพนัชนิร เพชรนา

ชื่อโครงการย่อย : ปรากฏการณ์ทางความเชื่อใหม่ของรูปเคารพที่ปรากฏในลุ่มน้ำบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา : ดินแดนแห่งวัฒนธรรมสามน้ำ

8. นายอาจินใจนาธาน อาจินกิจ
ชื่อโครงการย่อย : วิถีชีวิตลุ่มน้ำบางปะกง ที่ปรากฏใน
ภาพระดับพุทธศาสนสถานพื้นที่ จังหวัดฉะเชิงเทรา
9. นายธีระพงษ์ ทศวัฒน์
ชื่อโครงการย่อย : ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการปรับตัว
ของชุมชนท่าสะพานท่ามกลางกระแสสังคมอุตสาหกรรม

เป้าหมายของผลการดำเนินการ

1. การวิจัยครั้งนี้จะนำไปสู่ความรู้และความเข้าใจถึงสภาวะดำรงอยู่ของภูมิรู้ และภูมิปัญญาวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวบ้านว่ามีประมาณมากน้อยเพียงไร ทั้งในเชิงความรู้ผ่านวรรณกรรม ธรรมชาติวิทยา ความรู้ผ่านกระบวนการผลิต และผลผลิต (Output) ในรูปลักษณะต่างๆ กันไป
2. การวิจัยครั้งนี้จะนำไปสู่กระบวนการของการแปรเปลี่ยนวิถีจากภูมิรู้ และภูมิปัญญาในลักษณะร่วมสมัย ตั้งแต่ต้นทาง กลางทาง และปลายทาง อย่างเป็นระบบ โดยชี้แสดงถึงเหตุปัจจัยที่มีผลต่อความเป็นไป แปรเปลี่ยนของรูปความรู้เดิม และความรู้ร่วมสมัยอันมีนัยสัมพันธ์ร่วมกัน ในบริบทของเส้นทางสายน้ำแห่งภูมิปัญญา
3. การวิจัยครั้งนี้จะนำไปสู่ความเข้าใจ เข้าถึงภูมิรู้ ภูมิปัญญา ปัจจัยจากชุมชนทางวัฒนธรรม ได้แก่ จีน ลาว เขมร มอญ ในเขตน้ำเค็ม น้ำจืด และน้ำกร่อย ที่มีผลต่อภูมิปัญญาดั้งเดิม ภูมิปัญญาร่วมสมัยในวิถีและพลังทางปัญญาที่น่าจะเป็น (Possibility) ของสังคมปัจจุบัน

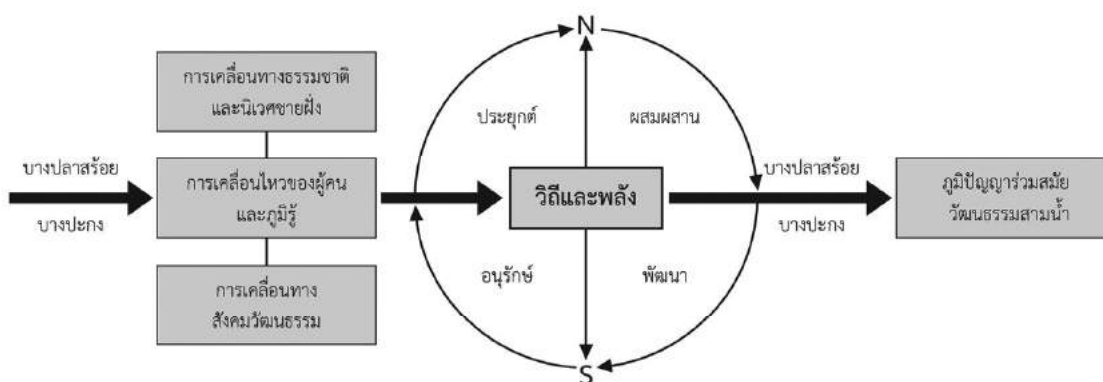
4. การวิจัยนี้จะนำไปสู่แนวคิด และความเป็นไปได้ของรูปลักษณะแบบต่างๆ จากการนำองค์ความรู้ของภูมิปัญญาร่วมสมัยเพื่อไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ โดยมีผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องแบบไตรภาคีมีส่วนร่วมในการพิจารณาวินิจฉัยถึงความเป็นไปได้

กรอบแนวคิดการวิจัย

การเคลื่อนทางธรรมชาติปรากฏการณ์และนิเวศชายฝั่ง ประกอบไปกับการเคลื่อนไหวของผู้คนและภูมิรู้ มีผลอย่างสำคัญต่อวิถีและการเคลื่อนทางสังคมวัฒนธรรมสามน้ำ ต่อมา ด้วยกระบวนการประยุกต์ ผสมผสาน อนุรักษ์และพัฒนาอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือประกอบพร้อมกันไปอย่างเหมาะสมอย่างเป็นลำดับอย่างต่อเนื่อง จะก่อให้เกิดวิถีและพลังอย่างใหม่ของภูมิปัญญาร่วมสมัยของวัฒนธรรมสามน้ำ

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงประยุกต์ (Applied Research) แบบผสมระเบียบวิธีวิจัย (Mixed Methodology) จากการศึกษาสำรวจพื้นที่เอกสารที่เกี่ยวข้องและผลการศึกษาจาก 8 ชุดโครงการของแผนงานวิจัยคือ “บางปาสร้อย - บางปะกง : วิถีและพลังภูมิปัญญาร่วมสมัยของวิถีสามน้ำ” โดยการศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์สาระจากชุดข้อมูลในแต่ละส่วนเพื่อค้นหาผลที่ได้รับตามวัตถุประสงค์ของแผนงานวิจัยที่กำหนดเป้าหมายไว้

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัยแสดงการเคลื่อนทางธรรมชาติและนิเวศชายฝั่งกับการเคลื่อนไหวของผู้คนภูมิรู้และสังคมวัฒนธรรม ที่จะก่อให้เกิดวิถีและพลังสู่ภูมิปัญญาร่วมสมัยวัฒนธรรมสามน้ำ

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างการวิจัย

คือประชากรและกลุ่มตัวอย่างในเขตพื้นที่ “บางปลาสร้อย” หรือเขตตำบลบางปลาสร้อยและใกล้เคียง ของอำเภอเมืองชลบุรี และ “บางปะกง” หรือเขตตำบลบางปะกงและใกล้เคียงเขตอำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยมุ่งเน้นการศึกษาวิจัยในสาระเกี่ยวกับภูมิเวศวัฒนธรรม สังคมวัฒนธรรมชาวน้ำ ความเชื่อของชุมชนชาวน้ำ ศิลปกรรมและเรือนท้องถิ่นชาวน้ำ และสมุนไพรกับหมอพื้นบ้าน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ชุดของความรู้ องค์ความรู้จากภูมิรู้ดั้งเดิมสู่การแปรของรูปแบบภูมิปัญญาร่วมสมัย ทั้งที่เป็นถ้อยความอธิบาย ควบคู่ไปกับแผนภูมิ แผนภาพ และภาพประกอบอย่างเชื่อมโยงกัน
2. ได้โครงสร้างและระบบถึงความน่าจะเป็นของวิถีและพลังของภูมิปัญญาร่วมสมัยในวัฒนธรรมผสมสามน้ำ เชื่อมโยงหลายมิติ
3. ได้นำสมมติฐานไปสู่การปฏิบัติจริง ด้วยการก่อรูปภูมิปัญญาร่วมสมัยจากมโนภาพทางความรู้ความคิดไปสู่ภาพลักษณ์ของความเป็นไปได้ ผ่านงานช่างฝีมือพื้นบ้าน งานศิลปกรรมท้องถิ่น เป็นอาทิ

ตัวชี้วัดความสำเร็จของโครงการ

ตัวชี้วัดผลผลิต (Out put)

1. การวิจัยครั้งนี้ จะนำไปสู่ความรู้ และความเข้าใจถึงสภาวะการดำรงอยู่ของภูมิรู้ และภูมิปัญญาและวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวน้ำว่ามีประมาณมากน้อยเพียงไร ทั้งในเชิงความรู้ผ่านวรรณกรรม อรรถาธิบายและความรู้ผ่านกระบวนการผลิตและผลผลิต (Out put) ในรูปลักษณะต่างๆ กันไป
2. การวิจัยครั้งนี้จะนำไปสู่กระบวนการของการแปรเปลี่ยนวิถีจากภูมิรู้ และภูมิปัญญาในลักษณะร่วมสมัยตั้งแต่ต้นทาง กลางทาง และปลายทางอย่างเป็นระบบ โดยชี้แสดงถึงเหตุปัจจัยที่มีผลต่อความเป็นไปแปรเปลี่ยนของรูปความรู้เดิม และความรู้ร่วมสมัยอันมีนัยสัมพันธ์ร่วมกัน ในบริบทของเส้นทางสายน้ำแห่งภูมิปัญญา
3. การวิจัยครั้งนี้จะนำไปสู่ความเข้าใจ เข้าถึงภูมิรู้ภูมิปัญญาปัจจัยจากชุมชนทางวัฒนธรรม ได้แก่ จีน ลาว เขมร มอญ ในเขตน้ำเค็ม น้ำจืด และน้ำกร่อย ที่มีผลต่อภูมิปัญญาดั้งเดิม

และภูมิปัญญาร่วมสมัยในวิถี และพลังทางปัญญาที่น่าจะเป็นของสังคมปัจจุบัน

4. การวิจัยนี้จะนำไปสู่แนวคิด และความเป็นไปได้ของรูปลักษณะแบบต่างๆ จากการนำองค์ความรู้ของภูมิปัญญาร่วมสมัย เพื่อไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ โดยมีผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องแบบไตรภาคี มามีส่วนร่วมในการพิจารณาวินิจฉัยถึงความเป็นไปได้

ผลการวิจัย

“บางปลาสร้อย-บางปะกง: วิถีและพลังภูมิปัญญาร่วมสมัยของวัฒนธรรมสามน้ำ” จากการศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์มาตามลำดับแล้วนั้น ได้ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ดังนี้

1. บริบทและปัจจัยในหลายๆ ด้าน มีผลต่อการดำรงอยู่และการเปลี่ยนไปของภูมิรู้และภูมิปัญญาชาวน้ำดั้งเดิม ให้ต้องมีการปรับประยุกต์ แปรรูปภูมิรู้และปัญญาให้สอดคล้องไปกับสังคมร่วมสมัยไปตามวิถีแห่งสายน้ำบางปลาสร้อยและบางปะกงดังนี้

1.1 “การเคลื่อนของนิเวศวัฒนธรรม” อันเป็นผลสืบเนื่องจากการเคลื่อนไปของธรรมชาติสิ่งแวดล้อมท้องถิ่นที่อยู่ชุมชนชายฝั่งทะเลอ่าวไทย และชายฝั่งน้ำบางปะกงล้วนมีบทบาทต่อการดำรงอยู่ของวิถีชาวน้ำสองบาง (บางปลาสร้อย - บางปะกง) ให้ปรับประยุกต์ดัดแปลงวัฒนธรรมของตนให้สัมพันธ์ไปกับสภาวะการณ์ของกาลเทศะที่เปลี่ยนไปไม่ว่าจะเป็นปัจจัยจากการขึ้นลงของน้ำทะเล ซึ่งมีผลต่อระดับความลึกตื้นของชายหาดของชุมชนชาวน้ำในการนำเรือประมงออกและเข้าไปจับสัตว์น้ำ การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในกลางทะเล (การติและนันทชญา มหาพันธ์. 2560)

ความมีระดับลึกตื้นของชายหาดด้านหน้าเมืองบางปลาสร้อยมากน้อยแตกต่างกันไป เป็นปัจจัยให้ชุมชนชาวน้ำต้องสร้างสะพานให้ยืดยาวออกไป จนไปถึงระดับความลึกของชายหาดที่เรือสินค้าและเรือประมงจะเข้าจอด และนำสัตว์น้ำจากทะเลขึ้นสะพานได้ ภูมิประเทศและธรณีสัณฐานเช่นนี้ จึงมีผลต่อการสร้างเรือนที่พักอาศัย โรงเรือนทำการแปรรูปสัตว์น้ำ โรงปลานึ่ง เป็นต้น ให้ต้องปลูกเรือนแบบยกพื้นสูงๆ มีเสาสูงๆ ไปตามระดับความลึกด้วย เช่นเดียวกับการสร้างสะพานที่ต้องทอดยาวออกไปมาก เช่น สะพานยาว (ที่เขามารคปัจจุบัน)

สะพานศาลเจ้า (ท่าเรือพลีปัจจุบัน) สะพานหลวง (เสริมสันติปัจจุบัน)

“การเคลื่อนไหวของผู้คนไทย - จีน” ในสองบางนี้มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา มีส่วนสำคัญต่อการสร้างนิเวศวัฒนธรรมแบบใหม่ในย่านของตน เช่น ท้ายบ้านตั้งแต่สะพานยาวลงมาทางใต้จนถึงคลองบางปาสร้อยจะเป็นย่านไทยมีภูมิสัญลักษณ์ (Landmark) สำคัญในย่านนี้คือ วัดใหญ่อินทาราม ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองศาลาพิงธรรม วัดสวนตาลวัดสมรโกษฏ์ (เก่า) ส่วนย่านจีนจะอยู่ทางเหนือตั้งแต่สะพานศาลเจ้า (ท่าเรือพลีปัจจุบัน) ขึ้นไปและน่าจะรวมย่านบางปะกงด้วย บริเวณนี้มีภูมิสัญลักษณ์สำคัญในย่านนี้คือ ศาลเจ้าฮกเกี้ยน ศาลเจ้าพ่อสาคร และริมฝั่งแม่น้ำบางปะกงมีศาลเจ้าแม่ทับทิม ศาลเจ้าพ่อเสือ ศาลเจ้าพ่อสาคร (แบบศาลไทยและจีน) เป็นต้น (สมาน สรรพศรี. 2560)

นิเวศวัฒนธรรมชายฝั่งและชายน้ำมีส่วนสำคัญต่อการก่อเกิดความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางทะเล และทางน้ำในรูปและนามและบุคลิกภาพต่างๆ กันไป ได้แก่ เจ้าพ่อพระประแดง หรือเจ้าปู่ พ่อปู่ เจ้าพ่อสาคร เจ้าแม่สามมุข พ่อหลวงคง เจ้าแม่ทับทิม หรือความมีฤทธิ์เดชของสัตว์อันตรายในทะเลและน้ำ เช่น จะเข้ ปลาฉลาม ก็ได้รับการยกย่องนับถือเป็น “จะเข้จ้าว” ได้การยกย่องเป็น “ท้าวพันตาและพญาพันวัง” เป็นต้น ความเชื่อและความเคารพนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ข้างต้นจะมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับวิถีการจับสัตว์น้ำทั้งทางตรงและทางอ้อม จำเป็นต้องกราบไหว้บูชาทุกครั้งก่อนออกเรือ และจับสัตว์น้ำอยู่ในเรือ เพราะเจ้าพ่อหรือเจ้าเหล่านี้จะอยู่ในปิยะในแหวนหากปฏิบัติไม่ดีจะมีผลต่อตนในลักษณะต่างๆ กันไป

“ศาลเทพารักษ์ (ไทย) และศาลเจ้า (จีน)” สถานที่สิงสถิตของเจ้าพ่อเจ้าแม่ในชุมชนสองบางนี้ และมีหลักฐานปรากฏอยู่ทั่วไปในเขตบางปะกงและบางปาสร้อย และสะท้อนถึงศิลปลักษณะของศาล 2 สัญชาติคือไทย - จีน อย่างมีคุณค่าโดยเฉพาะเทพารักษ์ที่ปรากฏในแผ่นเจี๊วด แผ่นไม้กระดานแกะสลักเป็นรูปทรงต่างๆ ตั้งวางในศาล มีแบบอย่างและคุณลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นชายน้ำเป็นอย่างยิ่ง ศาลสำคัญคือ ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง ศาลเจ้าพ่อสาคร

การสังันท์การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างไทยจีนและการมีคติความเชื่อต่อเทพเทวดาเจ้าพ่อเจ้าแม่คล้ายคลึงกันจึงมีผลให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรม ระหว่างศาลเทพารักษ์ไทยและศาลเจ้าจีนมาเป็นลำดับ มีการผสมปนเปของ

เจ้าประจำศาล มีการครอบครองและการเปลี่ยนรูปเปลี่ยนร่างศาลเทพารักษ์ใหม่ให้กลายเป็นศิลปแบบศาลเจ้าจีน และเจ้าพ่อเจ้าแม่จีนได้เข้ามาสถิตแทนที่

พิชพรรณไม้ตามนิเวศชายฝั่งเป็นฐานทรัพยากรของวัตถุที่สำคัญในความเชื่อต่อภูมินิเวศกับภูมิรู้ของผู้คนชาวบางปาสร้อย - บางปะกง ด้วยการเลือกสรรสมุนไพรบริเวณที่เกี่ยวข้องทั้งสามน้ำอย่างน้อย 86 ชนิด ซึ่งล้วนมีสรรพคุณในการดูแลสุขภาพได้เป็นอย่างดี สร้างความตระหนักรู้ในการประยุกต์ใช้อย่างเข้าถึงสรรพคุณแห่งสมุนไพรจากพิชพรรณไม้แห่งชายฝั่งน้ำ (ชูศักดิ์ สุวิมลเสถียร. 2560)

1.2 “การเคลื่อนของความเจริญและบ้านเมือง” จากเหนือลงใต้โดยเคลื่อนลงมาจากกรุงศรีอยุธยาสู่ชานเมืองบริเวณบางปาสร้อยและบางปะกง 1 เส้นทาง และการเคลื่อนของคติความเชื่อของเทพารักษ์และเจ้าพ่อพระประแดงอีก 1 เส้นทางลงมาสู่บางปะกงและบางปาสร้อย นำพาศิลปวิทยาทางสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม คติความเชื่อเกี่ยวกับเทพอารักษ์ ให้ฝังรากลงสู่ดินแดนชายน้ำ โดยในช่วงแรกความเจริญจะปักหลักอยู่ที่เมืองศรีโพธิ์บริเวณเขาไม้แดง ต่อมาด้วยเหตุปัจจัยจากนิเวศชายฝั่งเกิดขึ้นเช่นใช้เส้นทางจอดเรือไม่ได้จึงย้ายลงไปทางใต้สู่บางปาสร้อย หลังจากนั้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็เคลื่อนไปสู่อ่างศิลาและสี่ข้างทางตามลำดับ ปัจจุบันความเจริญของเมืองชลบุรีจะย้ายลงไปทางใต้เรื่อยๆ สู่ศรีราชา แหลมฉบัง เป็นต้น

การเคลื่อนความเจริญของบางปาสร้อยและบางปะกงมีเหตุหนึ่งมาจาก “การเปลี่ยนเส้นทางสัญจร” จากเส้นทางน้ำไปสู่เส้นทางบกไปตามการตัดถนนสุขุมวิท (ถนนหมายเลข 3) พาดผ่านจากกรุงเทพฯ สมุทรปราการตัดผ่านเมืองศรีโพธิ์เดิมบางปาสร้อยจนถึงจันทบุรี และถนนวิจิตรปราการ การเปลี่ยนเส้นทางเปรียบได้กับการเปลี่ยนวิถีจากการอยู่อาศัย การประกอบอาชีพ สังคม การสัญจรให้ต้องเปลี่ยนไปด้วย ความเป็นรูปธรรมคือ การค่อยๆ เคลื่อนย้ายเมืองในน้ำชุมชนริมน้ำให้ขึ้นบกมาเกาะอยู่ริมถนนปลูกสร้างเรือน อาคาร ที่อยู่อาศัย ธุรกิจการค้า โรงแรมตั้งอยู่สองฟากฝั่งไปตามแนวความยาวของถนน

1.3 “การเคลื่อนของสองน้ำสามวิถี” (น้ำเค็ม น้ำกร่อย น้ำจืด) เป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติของน้ำเค็มที่บางปาสร้อยและน้ำจืดที่บางปะกงมีสภาพการณ์เปลี่ยนแปลงอย่างที่ไม่เคยเป็นมาก่อน โดยเฉพาะแม่น้ำบางปะกงมีน้ำเค็มที่เคลื่อนไหลลึก

เข้าไปภายในแผ่นดินหรือเขตชนวนไทย (Thai Corridor) มากขึ้นตามลำดับ จนมีผลให้ระดับค่าความเค็ม ความกร่อย มีแตกต่างกัน ต้นน้ำจะจืดกลางน้ำจะกร่อย ปลายน้ำจะเค็ม (ปากอ่าวบางปะกง) ความเป็นไปเช่นนั้นมิใช่ผลต่อการดำรงชีวิตของผู้คนใช้น้ำ ต้องเปลี่ยนไปจากเดิม เช่น มีการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ การเพาะพันธุ์ปลา การทำอาหาร การทำเรือท่องเที่ยว การทำโฮมสเตย์ เป็นต้น

การเคลื่อนของน้ำก่อให้เกิดวิถีสังคม วัฒนธรรมชายน้ำ ความเชื่อ สันตนาการและการท่องเที่ยว เช่น การปลูกสร้างศาสนสถานชายน้ำ ศาลาทำน้ำในรูปแบบต่างๆ กันไป เช่น วัดสมานรัตนาราม วัดโสธรวราราม วัดสาวชะโงก วัดสัมปทวน (นอก) โดยมีการนำเรื่องราวเกี่ยวกับวิถีในท้องถิ่นมาเป็นส่วนตกแต่งของพระอุโบสถ บอกเล่าความมีตัวตนของแปดริ้วได้อย่างมีสีสัน และแสดงความนับถือพระคเณศย์กษัตริย์ที่ใหญ่ที่สุดในโลก บดบังอุโบสถวิหารอันเป็นรากเหง้าแห่งจิตวิญญาณเดิม ให้กลายเป็นประวัติศาสตร์แห่งเมืองพระ ไว้อยู่ข้างหลัง

การเคลื่อนไปและเปลี่ยนไปของเส้นทางสัญจรทางน้ำมีส่วนทำให้บ้านเมืองชุมชนริมน้ำเดิมของบางปะกงต้องเจ็บเหงาไป ตลาดน้ำท่าสะอ้านเดิมจากที่เคยคึกคักไปด้วยผู้คน และผู้มาจับจ่ายใช้สอยต้องกลายเป็นตลาดร้าง โดยทิ้งหลักฐานของย่านตลาด อาคารเรือน ศาลเจ้า เป็นต้น ไว้เป็นอนุสรณ์ โจทย์หลัง พ.ศ. 2522 มีแผนงานพัฒนาทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ ได้ให้ความสำคัญกับทุนทางวัฒนธรรมมากในทุกเรื่อง ได้ปลุกจิตวิญญาณของท้องถิ่นขึ้นมาใหม่อีกครั้ง (ธีระพงศ์ ทศวัฒน์. 2560)

ครั้งนั้นเป็นการเกิดขึ้นของย่านตลาดใหม่แบบการค้าขาย บางช่วงเวลา เพื่อผู้คนแรงงานจากลาว พม่า เขมร ที่เข้ามาทำงาน แลบนั่นและมือออกแบบที่ตั้งร้านค้าเป็นแบบเดียวกัน เน้นตลาดแบบสันตนาการและการท่องเที่ยวมีศาลเจ้าเก่าในชุมชนท่าสะอ้านเป็นภูมิสัญลักษณ์ที่สำคัญ แนวคิดการพัฒนาของเทศบาลเมืองแบบนี้ได้สร้างกระแสฟื้นฟูตลาดน้ำเก่าในเมืองแปดริ้ว ให้เติบโตขึ้นถ้วนหน้าทั้งแบบ Renovate ตลาดน้ำเก่า และสร้างตลาดน้ำขึ้นใหม่

1.4 “การเคลื่อนของเจ้าพ่อเจ้าแม่นอกศาล” เป็นการเคลื่อนไหวของเจ้าพ่อเจ้าแม่แบบไทย และแบบจีนมีปรากฏขึ้นใหม่อย่างหน้าตา ความเป็นศาลเจ้าของเทพเจ้าจีนจะมีการปลูกสร้างศาลเจ้าใหม่เพิ่มขึ้น มีทุนรอนให้การสนับสนุนอย่างไม่ขาดมือ จนศาลเจ้าและเทพเจ้ามีความยิ่งใหญ่ถึงการเป็น

ที่สุด ส่วนเจ้าพ่อเจ้าแม่ไทยในศาลเทพารักษ์กับดูหงอยเหงา การทรงเจ้าเข้าผีจากที่เคยคึกคักมีลูกช้าง ผู้ให้การนับถือมากมาย เข้าร่วมพิธีที่ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง ศาลเจ้าพ่อสาคร อย่างเนืองแน่น ปัจจุบันด้วยกฎหมายและข้อห้ามของทางรัฐไม่สามารถดำเนินการที่ศาลได้เช่นเดิม แต่กลับไปพัฒนาเติบโตตามชุมชนในเมืองบางปลาสร้อยและนอกเมืองโดยรอบ เกิดมี “ร่างทรง” เพื่อทรงเจ้าองค์ใหม่ๆ แปลกๆ ทั้งเจ้าไทยและเจ้าจีน เพื่อช่วยปัดเป่ารักษาอาการป่วยทางจิตใจของผู้คน

1.5 การเคลื่อนของภูมิรัฐปัญญาข้ามวัฒนธรรม ปัจจัยจากการกวาดต้อนและอพยพเข้ามาของผู้คนต่างวัฒนธรรมในหลายระยะ และการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันประเทศสยาม เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันประเทศสยามจากลัทธิล่าอาณานิคม ของอังกฤษและฝรั่งเศส มีผลให้ต้องมีการพัฒนาประเทศรวมถึงเมืองบางปลาสร้อยให้ก้าวหน้าพัฒนาอารยตามไปด้วย ศิลปวิทยาการหลายด้านไหลบ่าเข้ามาในท้องถิ่น ชวนน้ำบริเวณนี้และบางปะกงไปพร้อมกัน มีผลอย่างสำคัญต่อการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสถานที่ทำการของเมืองบ้านเรือนที่สาธารณะให้พัฒนาไป เป็นต้น

ภูมิรัฐข้ามวัฒนธรรมผ่านการก่อสร้างเรือน อาคารแบบใหม่จากตะวันตก ได้แพร่หลายไปทั่วเขตเมืองและนอกเมือง จนเกิดความนิยมจากแบบอย่างของเรือนอาคารทรงมนิลา และทรงจั่วแบบชนมบังซิง ซึ่งพบเห็นได้ในชุมชนสะพานบางปลาสร้อยที่มีการสร้างซ้อนทับ หรือ Renovate เรือนไทยท้องถิ่นเดิมให้เป็นรูปแบบตะวันตก เช่นเดียวกับภูมิรัฐปัญญาจากวัฒนธรรมจีนที่ได้แพร่หลายเข้ามา ตามการอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งหลักแหล่งใหม่ในบางปลาสร้อย และบางปะกงในหลายระยะ ช่วงแรกน่าจะช่วงปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา และช่วงหลังประมาณหลัง พ. ศ. 2475 ลงมา ชาวจีนที่เคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งรกรากในสองพื้นที่นี้ มีบทบาทต่อการแพร่ภูมิรัฐที่ติดตัวพวกเขาเข้ามาด้วยไม่ว่าจะเป็นงานช่างต่อเรือ ช่างก่อสร้าง (ศาลเจ้า) ช่างตีหิน ช่างศิลป์ และอื่นๆ เช่น การทำอาหาร ความเชื่อ การทำประมง เป็นต้น ประชาสังคมชาวจีนมีบทบาทต่อสังคมวัฒนธรรมในหลายด้านเป็นต้นว่าทางการค้า การเกษตร การเมืองท้องถิ่น จนได้การยกย่องยอมรับในตัวตนมาเป็นลำดับ

1.6. แผนพัฒนาชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก (Eastern Seaboard) และแผนพัฒนาต่อมาในชั้นหลัง พ.ศ. 2522 เป็นต้นมา

มีบทบาทอย่างสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงพื้นที่บางปาสร้อย และบางปะกงไปสู่มิติทางสังคมเศรษฐกิจและวัฒนธรรมแบบใหม่ อย่างที่ไม่เคยมีเคยเป็นมาก่อน กลายสภาพเป็นวิถีวัฒนธรรมผสม และสังคมพหุวัฒนธรรมจากการเคลื่อนย้ายเข้ามาของแรงงาน ชาตเพื่อนบ้าน (ลาว เขมร พม่า เวียดนาม) และชาติญี่ปุ่น เกาหลี ไต้หวัน เป็นต้น ศูนย์กลางของความเจริญในเขตตัวเมือง บางปาสร้อยในฐานะอำเภอเมืองหลักของการปกครอง และสังคมเศรษฐกิจได้เคลื่อนย้ายลงไปทางใต้ สู่ชุมชนและเมืองรองรองในอดีต เช่น ศรีราชา แหลมฉบัง เมืองหลักได้แปรสภาพกลายเป็นเมืองที่คึกคักและเจริญงอกงามไม่คึกคักเหมือนเช่นเดิม

ดังนั้น ความเป็นไปของการเคลื่อนที่ทางนิเวศวัฒนธรรม เกิดจากการเคลื่อนของความเจริญ และย้ายเมือง การเคลื่อนของ น้ำสองบางสามวิถี และการเคลื่อนของเจ้าพ่อเจ้าแม่นอกศาล ล้วนเกิดจากการเคลื่อนของวิถีและพลังแห่งภูมิรู้และภูมิปัญญา ขาวน้ำดั้งเดิม ให้มีประโยชน์ ปรับตัวเพื่อให้อาศัยกันนิเวศ วัฒนธรรมใหม่ที่เกิดขึ้น ความเจริญใหม่ที่แพร่หลายเข้ามา และการสัจธรรมที่เปลี่ยนไป มีการเปลี่ยนแปลงแบบยืดหยุ่นคือ อนุรักษ์ พัฒนา และผสมผสานของคุณลักษณะเดิม และ ภูมิปัญญาใหม่ให้เกิดความกลมกลืนกัน

2. รูปแบบวัฒนธรรมผสมสามน้ำที่แสดงวิถีและพลังทาง ภูมิปัญญาดั้งเดิมและภูมิปัญญาร่วมสมัยในบางปาสร้อยและ บางปะกง ได้แก่ การสืบสานการสร้างโป๊ะจับปลาตามวิถีขาวน้ำ ดั้งเดิมเช่น โปะล้อม กระชังเลี้ยงปลา การสร้างศาลเจ้า การต่อเรือ และการประยุกต์และพัฒนาไปของเรือนทอถิ่นชานน้ำ และ องค์ประกอบของเรือนที่มีการเปลี่ยนแปลงและเปลี่ยนรูปของ เรือนไปสู่อาคารบนสะพานเดิมได้อย่างมีชีวิต และมีความต่อเนื่อง ของช่วงเวลาในแต่ละสมัย โดยยังคงแบบของผังพื้น ความเป็น เรือนชานน้ำไว้อยู่ได้

เช่นเดียวกับเจ็ดและเทพอารักษ์ที่มีการดัดแปลงรูป ทรงเจ็ด รูปเทพารักษ์ (เจ้าพ่อ - เจ้าแม่) ให้สอดคล้องกับวิถีท้องถิ่น ทางน้ำ และสังคมร่วมสมัยในแต่ละขณะ จนก้าวไปสู่เทพารักษ์ แบบลอยตัวที่หลุดออกมาจากแผ่นไม้กระดานแบบเดิมและ การพัฒนาไปของเจ้าพ่อเจ้าแม่ในศาลเทพารักษ์เดิมไปสู่ร่างทรง ในสำนักความเชื่อต่างๆ กันไป มีรูปแบบแปลกใหม่

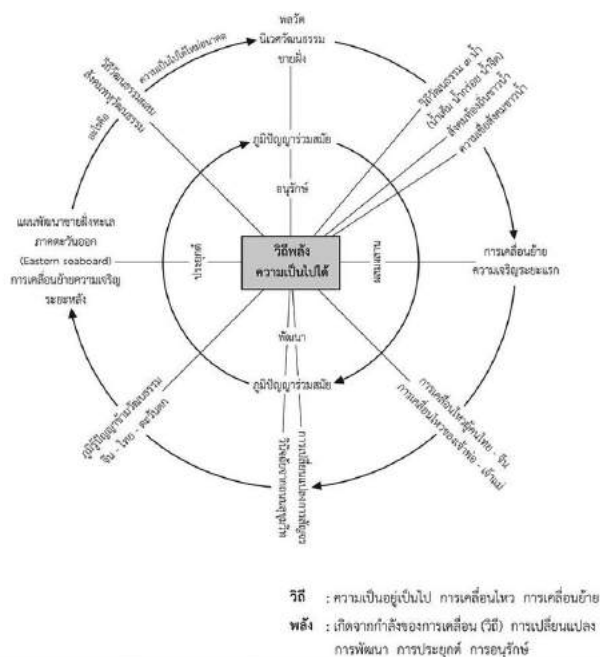
พัฒนาการที่มีความเป็นรูปธรรมมากในวัฒนธรรมสามน้ำ น่าจะมาจากประเด็นแรก : การเคลื่อนของน้ำเค็มเข้ามาในแผ่นดิน ตอนในของฉะเชิงเทรา จนมีผลให้การดำรงชีวิตตามวิถีเดิม

ไม่สามารถจะดำรงอยู่ได้ เกิดวิถีสามน้ำที่เปลี่ยนรูปไปได้แก่ การเลี้ยงกุ้งกุลาดำ กระชังเลี้ยงปลาชานน้ำ แพอาหารริมน้ำ การประยุกต์เรือขนาดใหญ่เพื่อการสัญจรไปเป็นเรือท่องเที่ยว การสร้างตลาดน้ำเฉพาะกิจ เป็นต้น ประเด็นที่สอง : การเคลื่อนของ ภูมิปัญญาข้ามวัฒนธรรมบนวัฒนธรรมสามน้ำ ทั้งที่มาจาก จินตนาการในการปลูกสร้างบ้านเรือน ศาลเจ้า ศาลาทำน้ำ ตาม แบบอย่างจากวัฒนธรรมที่ต่างออกไป มีรูปแบบ กระบวนแบบเป็น ลักษณะเฉพาะบนสองฝั่งน้ำบางปะกง และวัฒนธรรมมีความ โดดเด่นมากในช่วง 4 - 5 ปี (พ.ศ. 2558 - ปัจจุบัน) คือ คติความเชื่อ จากศาสนาฮินดูหรือพราหมณ์เดิมในรูปของพระเคณีสฤงคาร ที่มีการแข่งขันสร้างกันให้ใหญ่ที่สุดในโลกในรูปปางต่างๆ กันไป เช่น “ปางสวยสุข” วัดสมานรัตนาราม (สุชาติ เกาทอง, 2560)

เช่นเดียวกับภาพสะท้อนเรื่องราวของท้องถิ่นผ่านภาพ จิตรกรรมฝาผนัง ที่บอกเล่าความเป็นมาเป็นไปของชุมชน ในแต่ละช่วงเวลาจากแบบประเพณีนิยมไปสู่แบบร่วมสมัย ของจิตรกรรม 2 มิติแบบใหม่ บนเพดานและพื้นของอุโบสถ หลวงพ่อโสธรหลังใหม่ ได้แสดงถึงปัจเจกลักษณ์ของศิลปินผู้สร้าง อย่างมีความหมาย บอกเล่าสัญลักษณ์อันเป็นรูปแทนสิ่งสารพัด ในลุ่มน้ำบางปะกงที่สอดประสานไปกลับรูปแบบของพระอุโบสถ

3. ความเป็นไปได้ของการนำองค์ความรู้จากภูมิปัญญา ร่วมสมัย ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้จริง ปัจจุบันมีการดำเนินการ ไปแล้วบางส่วน เช่น การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นชานน้ำของ บ้านหมอมสมพล พงศ์ไทย ด้วยการจัดการแสดงพื้นที่ภายในบ้าน และการออกแบบเรือนชานน้ำของบ้านหมอมสมพลในแต่ละช่วงเวลา ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) ลงมาจนถึงปัจจุบัน เพื่อการเรียนรู้ชุมชนเก่า รวมถึงการแสดง ภาพจำลองบ้านหลวงอำนาจเงินในรูปด้านต่างๆ ผ่าน Website เพื่อให้ผู้สนใจได้ศึกษาค้นคว้า รวมถึงการประยุกต์ภูมิประเพณีและ ไร่บ้านของเรือนชานน้ำบางปาสร้อยเดิมให้มีลักษณะแบบใหม่ ด้วยวัสดุปัจจุบัน โดยมีความเชื่อมโยงกับภูมิปัญญาการก่อสร้าง เรือนท้องถิ่นชานน้ำเป็นต้น

ทั้งนี้ควรสนับสนุนให้มีกระบวนการเรียนรู้และวิธีการ อนุรักษ์ถ่ายทอดด้านวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชุมชนลุ่มน้ำ บางปะกง และชายทะเลบางปาสร้อยอย่างมีระบบ มีการจัด เก็บให้อยู่ในรูปแบบแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย และเหมาะสมกับ สังคมปัจจุบันเช่นหนังสือ สื่ออิเล็กทรอนิกส์เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ ด้านวัฒนธรรมประเพณีสืบไป (วชิรพงศ์ มณีนันทวัฒน์, 2560)

แผนภาพที่ 2 แบบจำลองภาพวิถีพลังความเป็นไปได้ของภูมิปัญญาร่วมสมัย
ของวัฒนธรรมสามน้ำบางปลาสร้อย - บางปะกง
โดยสรุปตามแผนการวิจัยจาก 8 ชุดโครงการที่ได้รับ

สรุปผลการวิจัย

ความเป็นไปได้ของวิถีและพลังภูมิปัญญาร่วมสมัย
วัฒนธรรมสามน้ำ ทั้งในปัจจุบันและอนาคตจะสรุปในขั้นต้น
ตามวัตถุประสงค์ของแผนงานวิจัยจากข้อมูล 8 ชุดโครงการ
นำร่องและการสังเคราะห์ สามารถสะท้อนผ่านแบบจำลองภาพ
“วิถีพลังความเป็นไปได้” ของภูมิปัญญาร่วมสมัย ตามแผนภาพ
ที่ 2 ให้เห็นถึงบทบาทจากพลวัตของนิเวศวัฒนธรรม ที่มีความ
เป็นภูมิลักษณะของชายฝั่งทะเล และแม่น้ำบางปะกงอันเป็น
เหตุผลของปรากฏการณ์ธรรมชาติ และปัจจัยการถือกำเนิดวิถี
วัฒนธรรมสามน้ำคือ น้ำเค็ม น้ำกร่อย และน้ำจืด กับสังคม
ท้องถิ่นชาวน้ำที่เกาะอยู่กลางน้ำและริมฝั่งน้ำ ซึ่งความเป็นไป
เช่นนั้นของปรากฏการณ์จากธรรมชาติสิ่งแวดล้อมจากทะเลและ
แม่น้ำลำคลอง และปัจจัยจากคติความเชื่อของท้องถิ่นชาวน้ำเดิม
เรื่อง “เจ้าพ่อพระประแดง” หรือเจ้าปู่ พ่อปู่ ในหลายมิติล้วน
มีบทบาทต่อการสร้างความเชื่อ ในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางทะเลทางน้ำ
จนกำเนิดรูปนามของเจ้าพ่อเจ้าแม่อย่างมีความหมาย

การเคลื่อนไหวการเคลื่อนย้ายเข้ามาของชาวจีนในหลาย
ระยะๆ ได้นำพาวงุมิปัญญาและคติความเชื่อใหม่ของสังคมที่สืบทอด
ในรูปของเจ้าพ่อ เจ้าแม่ในรูปนามจากศาสนาพุทธแบบมหายาน
และลัทธิเต๋า และมีความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์การให้คุ้ม
และโทษ มีหลายสิ่งที่สอดคล้องกับความเชื่อของคนไทยท้องถิ่นเดิม
จึงมีผลให้ความเชื่อของสังคมชาวน้ำมีการผสมผสานเข้าด้วย
กันของแบบไทยจีน และการ Renovate คติความเชื่อของ
ศาลเทพารักษ์ไทยเดิมเป็นศาลเจ้าแบบกระบวนจีน

การเปลี่ยนแปลงการสัญจร การสร้างถนนสุขุมวิท (สาย 3) มีผลต่อการเปลี่ยนวิถีขาน้ำเค็ม และน้ำจืดใน 2 บาง ให้ต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลง และพัฒนาชุมชนขาน้ำเค็มให้รองรับการสัญจรทางถนนแบบใหม่ ต้องออกมาปลูกสร้างโรงเรียน ร้านค้า โรงแรม ให้ตั้งอยู่ริมถนนที่พาดผ่านเข้ามาภายในเมือง ภายในชุมชนขาน้ำเค็มก็ต้องพัฒนาสะพานเดิมใหม่ ให้เปลี่ยนเป็นถนนที่ทอดยาวออกไปสู่ทะเลมี รถยนต์ จักรยานยนต์ รถลาก สามารถเข้าถึงได้

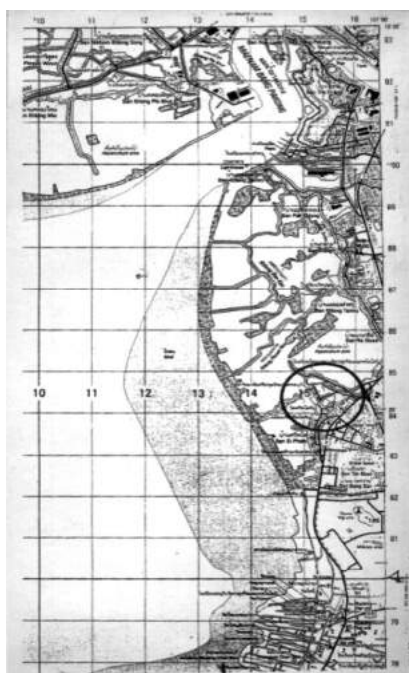
อาคารในท้องถิ่นได้รับการอนุรักษ์และพัฒนาไปพร้อมกัน เพื่อให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมแบบใหม่ที่เคลื่อนเข้ามา และประยุกต์ดัดแปลงให้เหมาะสมกับควมมีบุคลิกของจีนโพ้นทะเล และไทยท้องถิ่นที่ยังตระหนักถึงความมีตัวตน ของความเป็นเรามีรากเหง้าให้ภูมิใจ ประกอบกับความทันสมัยของอาคารเรือนที่มีรสนิยมแบบตะวันตก โดยความมีสีสันของกระบวนแบบของเรือน อาคาร ร้านค้าในชุมชนชาวน้ำต่างสะท้อนภาพวิถีวัฒนธรรมในแต่ละช่วงเวลาได้อย่างน่าสนใจ

แผนการพัฒนาชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก (Eastern Seaboard) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2522 เป็นต้นมา เป็นการเคลื่อนย้ายความเจริญระยะหลัง และมีพลังและผลกระทบต่อนพื้นที่ของชุมชนชาวน้ำทั้งบางปลาสร้อยและบางปะกงต้องปรับตัวครั้งใหญ่ เป็นการปรับตัวเพื่อการค้า ธุรกิจท่องเที่ยว อุตสาหกรรมของผู้คนต่างชาติภาษา มาอาศัยอยู่บริเวณโดยรอบบางปลาสร้อย บางปะกงอย่างมากมหาศาล และเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชาวน้ำตามชายฝั่งแห่งนี้ ให้มีสภาพเป็นวิถีของวัฒนธรรมผสมและสังคมพหุวัฒนธรรมตามมา

ดังนั้นความเป็นไปได้ใหม่ๆ ในอนาคตของภูมิปัญญาเดิม
ที่สมควรได้รับการอนุรักษ์ พัฒนา ประยุกต์ และผสมผสาน
ให้สอดคล้องไปกับสังคมและวัฒนธรรมใหม่ภูมิปัญญาร่วมสมัย
ที่มีหน้าตาต่างไปจากสังคม วิถีความเชื่อแบบเดิมและสามารถ

ก่อให้เกิดพลังได้นั้นอาจเป็นโลกทัศน์ใหม่ให้ผู้คน นักวิชาการ นักวิจัยต้องช่วยกันค้นคิดต่อไป และในขั้นต้นได้ให้ข้อคิดเห็นไว้บ้างแล้วโดยภาพรวมในย่อหน้าท้ายข้อ 6 ของผลการศึกษาและวิถีพลังความเป็นไปได้ ที่เกิดจากวัฒนธรรมของสังคมพหุวัฒนธรรม

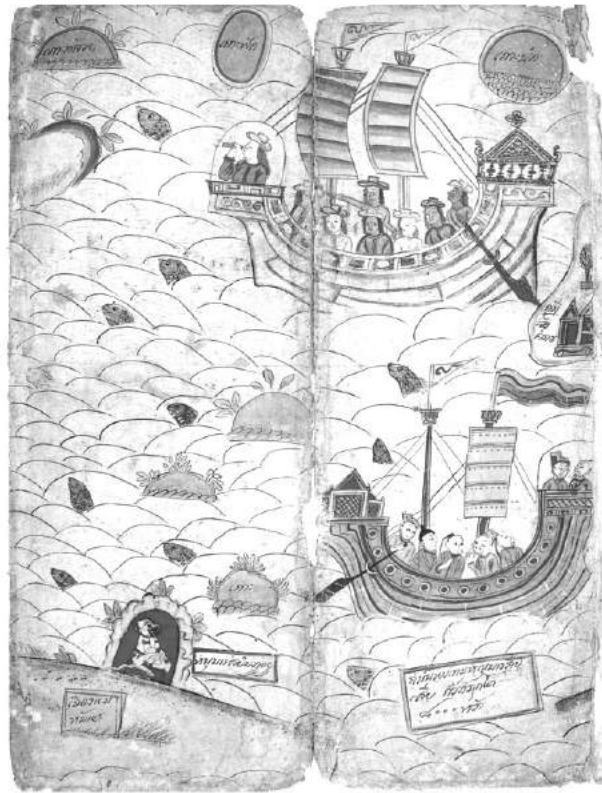
จากผู้คนต่างความเชื่อ และมุมมองในมิติแบบแปลกใหม่อย่างคาดไม่ถึง และสิ่งนั้นคือความเป็นไปได้ใหม่ในอนาคต ของวิถีและพลังภูมิปัญญาร่วมสมัยของวัฒนธรรมสามน้ำ

ภาพที่ 1 แผนที่บางส่วนแสดงบริเวณจังหวัดชลบุรี จังหวัดสมุทรปราการและเมืองศรีฟโล (ภายในวงกลมภาพขวา) กับผังแผนที่ทางอากาศบริเวณเมืองศรีฟโล ตำบลหนองไม้แดง อำเภอเมืองชลบุรี จังหวัดชลบุรี และปากแม่น้ำบางปะกง (ภาพซ้าย)
ที่มา : กองโบราณคดีกรมศิลปากร

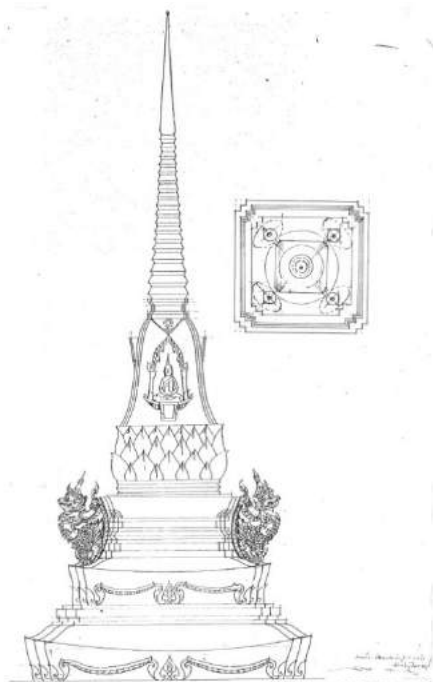
ภาพที่ 2 เครื่องปั้นดินเผารูปทรงต่างๆ และใบเสมาศิลาทรายแดง พบที่เมืองท่าศรีฟโล อำเภอเมืองชลบุรี
ที่มา : เมืองโบราณปีที่ 5 เล่มที่ 3 กุมภาพันธ์ - มีนาคม 2552

ภาพที่ 3 แผนที่ไตรภูมิสมัยกรุงศรีอยุธยา แสดงเรือสำเภาจีนและฝรั่งแล่นโข้วไบนานน้ำทะเล
แถบตะวันออกและอาจเป็นเรือที่แล่นไปเข้ามาบริเวณเมืองศรีฟโลเดิม
ที่มา : หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

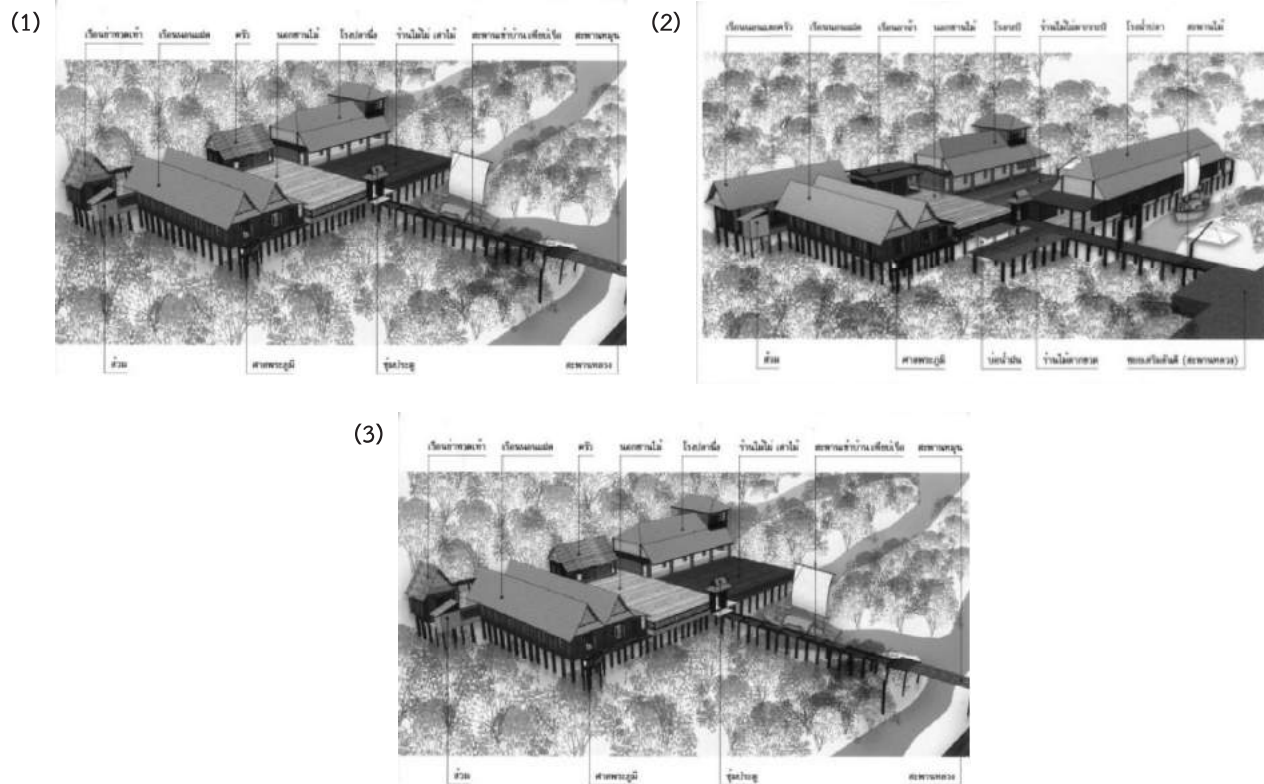
ภาพที่ 4 ชุมชนชายฝั่งทะเลในเขตจังหวัดชลบุรีและใกล้เคียง จากแผนที่ไตรภูมิ แสดง ตำแหน่งบ้านเมืองสมัยกรุงศรีอยุธยา
ที่มา : หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

ภาพที่ 5 เจดีย์สมัยพระเจ้าท้ายสระ วัดอ่างศิลา ภาพถ่ายเส้นโดย นายภาสกร แสงสว่าง

ภาพที่ 6 ชุมชนชาวน้ำหน้าเมืองบางปลาสร้อย ชลบุรี แถบตำบลบางทราย เมื่อ พ. ศ. 2492 (ภาพขวา)
แผนที่แสดงลักษณะชุมชนและสะพานเมืองบางปลาสร้อยที่ยื่นออกไปในทะเล (ภาพซ้าย)
ที่มา : บุญเอก วิวัฒน์ศรี ร้านเอกศิลป์

ภาพที่ 7 พัฒนาการของเรือนชุมชนชาวบ้านหมอสมพล พงศ์ไทย บนสะพานหลวงเดิม (เสริมสันติ) ตั้งแต่ พ.ศ. 2467 - 2494, 2495 - 2511 และ 2512 - ปัจจุบัน (ภาพ 1 - 3)
ที่มา : สมพล พงศ์ไทย

ภาพที่ 8 ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองเดิม เมื่อ พ.ศ. 2512 ก่อนได้รับการบูรณะใหม่ (ภาพซ้าย) ศาลเทพารักษ์เดิมมีขนาดความสูงเพียงเมตรเศษ กว้างประมาณสองเมตรเศษ ภายในศาลมีการตั้งเจ็ดเป็นแผ่นไม้กระดานมีรูปแกะสลักแบบขุนต่ำ เป็นภาพเทพารักษ์ คล้ายกับเจ็ดภายในศาลเจ้าพ่อสาคร ตำบลมะขามหย่ง ปัจจุบันศาลหลักเมืองได้รับการบูรณะขึ้นใหม่ให้มีขนาดใหญ่ และสูงขึ้น (ภาพขวา)

ภาพที่ 9 ชุมชนริมคลองลำโรง บริเวณตำบลบางพลีก่อนไปออกแม่น้ำบางปะกง (ภาพซ้าย)
มีศาลเจ้าจีนและไทยเก่าแก่หลายศาล เช่น ศาลเจ้าพ่อสาคร (ภาพขวา) ถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2550

ภาพที่ 10 หมู่บ้านเรือนแพลอยลำอยู่ที่ลำน้ำบางปะกงด้านหน้าเมืองฉะเชิงเทรา เมื่อ พ.ศ. 2524
ปัจจุบันมีจำนวนลดน้อยลงไปมาก เหลือเพียงบางส่วนที่ลอยลำอยู่ด้านหน้าวัดแหลมใต้และฝั่งตรงกันข้ามเท่านั้น
ที่มา : เทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา

ภาพที่ 11 ศาลาทำนน้ำแบบไทยที่วัดกกสับ ตำบลปากน้ำ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา (ภาพบนซ้าย) ลักษณะศาลาคล้ายกับวัดโบสถ์ อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี (ภาพขวาล่าง) ศาลาทำนน้ำแบบตะวันตกที่วัดแก้วพิจิตร ตำบลบางบริบูรณ์ อำเภอเมืองปราจีนบุรี (ภาพล่างซ้าย) และวัดบางคา ตำบลเมืองใหม่ อำเภอรามราช จังหวัดฉะเชิงเทรา (ภาพบนขวา) ถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2543
ที่มา : ประเสริฐ ศีลรัตน

ภาพที่ 12 ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองชลบุรี มีเจดีย์ภาพเทพารักษ์ภายในศาล ด้านนอกมีอักษรจีน และข้อความว่า “เจริญ สุข สวัสดิ์” อักษรจารึกว่า จ.พ.ม. ไว้ด้านบน ศาลนี้ มีอายุตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายลงมา ถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2545

ภาพที่ 13 ลักษณะเทพารักษ์แถบบางปะกงคือ แสดงลักษณะเทพารักษ์แบบท้องถิ่นชายน้ำ (ภาพซ้าย)
รูปเทพารักษ์บนแผ่นเจว็ดไม้เดิมได้พัฒนาเป็นแบบลอยตัว และปั้นหล่อด้วยโลหะของ “เจ้าแม่ทับทิม” (ภาพขวา) ถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2546

ภาพที่ 14 รูปปั้นปูนบริเวณชายคาวัดสัมปทวน (นอก) ตำบลบางปะแก้ว อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา
แสดงเนื้อเรื่องภาพวิถีชาวแปดริ้ว เมื่อ พ.ศ. 2485 มีการปลูกอ้อย ตัดอ้อยทำน้ำตาลอ้อย ถ่ายเมื่อ พ. ศ. 2546

ภาพที่ 15 เทวรูปใหญ่ที่สุดในโลก “พระคเณศปางคณบดี” กว้าง 9 เมตรสูง 15 เมตร อุทยานพระคเณศ ตำบลสาริกา อำเภอเมืองนครนายก (ภาพซ้าย)
“พระคเณศปางพักผ่อน” วัดสมานรัตนาราม จังหวัดฉะเชิงเทรา (ภาพกลาง)
พระคเณศประทับยืนความสูง 30 เมตร ริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา (ภาพขวา) ถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2542 และ พ.ศ. 2543

ภาพที่ 16 การชุมนุมของร่างทรงจากที่ต่างๆ ในจังหวัดชลบุรี พ.ศ. 2555 บ้านศักดิ์ชัย ศิลาส่งรัง (บ้านเจ้าของงาน)
ร่างทรงแต่ละองค์จะเป็นที่ประทับของเจ้าพ่อเจ้าแม่ และเทพต่างๆ ถ่ายเมื่อ กุมภาพันธ์ 2555

ภาพที่ 17 ศาลเจ้าแม่หินเขาดั้งเดิมหน้าตึกมหาราชอ่างศิลาเป็นศาลขนาดเล็กตั้งอยู่ใต้ต้นไม้ และร่างทรงที่ประจำอยู่ที่ศาล เมื่อ พ.ศ. 2528 (สองภาพบน)
ศาลเจ้าแม่หินเขาใหม่แบบทรงจีนยื่นไปในทะเลในบริเวณเดียวกัน และรูปเจ้าแม่หินเขาเดิมเป็นลักษณะไทยและมีเจ็ดดวงอยู่ด้านหลัง
รูปเจ้าแม่องค์ใหม่เป็นแบบเจ้าจีน (สองภาพล่าง) ถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2556

ภาพที่ 18 งานแห่หลวงพ่อโสธรทางบก (ภาพซ้าย) และทางน้ำ (ภาพขวา)
ที่มา : เทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา

ภาพที่ 19 จิตรกรรมฝาผนังบางส่วนของวัดเมืองกาย อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา เขียนภาพการสัญจรทางน้ำด้วยเรือกลไฟ และเรือใบ
ถ่ายเมื่อ พ. ศ. 2543

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร.(2483). ชลบุรีภาคต้น. พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานประชุมเพลิงศพ นางเทศ สมุทรานนท์. 26 ตุลาคม 2483. โรงพิมพ์มหากมภิวิทยาลัย.
- กรมแผนที่ทหารกระทรวงกลาโหม. (2496). ชุมชนโบราณภาคตะวันออกของประเทศไทย, โครงการ World Wide Web.
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ.(2544). สมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงศรีอยุธยา - ฉบับกรุงธนบุรีเล่ม 1. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ. (2544). วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญาจังหวัดชลบุรี. กรุงเทพฯ: จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542
- คณะกรรมการเฉพาะกิจจัดทำหนังสือภูมิทัศน์ไทยในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ. (2539). ภูมิทัศน์ ไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ด้านสถาปัตย์พิมพ์.
- โครงการสนองพระราชดำริ กองโบราณคดีฝ่ายวิชาการ กรมศิลปากร.(2538). แหล่งโบราณคดีเกี่ยวเนื่องกับเส้นทางติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา สระบุรี ปราจีนบุรี สระแก้ว ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ระยอง และจันทบุรี. ฉบับที่ 1/2538
- ชูศักดิ์ สุวิมลเสถียร.(2560). รายงานชุดโครงการวิจัยเรื่อง สายธารสัมพันธ์ภูมิปัญญาสุขภาพ 3 สายชล: สถานการณ์การใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้าน 3 ถิ่นน้ำในปัจจุบัน (พ.ศ. 2553 - พ.ศ. 2558). คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ทิวา ศุภจรรยา และผ่องศรี วณาสิน. ที่ราบเจ้าพระยาตอนล่างฝั่งทะเลสมัยทวารวดี. วารสาร ภูมิศาสตร์. ปีที่ 5 ฉบับที่ 3 พฤศจิกายน 2523.
- ธีรพงษ์ ทศวัฒน์.(2560). รายงานชุดโครงการวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการปรับตัวของชุมชนท่าเสาอาน ท่ามกลางกระแสสังคมอุตสาหกรรม. คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- น.ณ.ปากน้ำ. “ศิลปะแห่งเมืองศรีโพธิ์ชลบุรี” วารสารเมืองโบราณ: ปีที่ 5 เล่มที่ 3. กุมภาพันธ์ - มีนาคม 2522.
- พนัสนิกร เพชรนาถ.(2560). รายงานชุดโครงการวิจัยเรื่อง ปรากฏการณ์ทางความเชื่อใหม่ของรูปเคารพที่ปรากฏในลุ่มน้ำบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา : ดินแดนแห่งวัฒนธรรมสามน้ำ. คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
- ภารดี มหาขันธ์และนันท์ชญา มหาขันธ์.(2560).รายงานชุดโครงการวิจัยเรื่อง ความหลากหลายทางนิเวศน์ วัฒนธรรมบางปลาสร้อย: รากฐานและภูมิหลังของจังหวัดชลบุรี. คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
- ภาษา เรื่องชีวิต.(2560). รายงานชุดโครงการวิจัยเรื่อง สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น: ภาพสะท้อนภูมิวัฒนธรรม และวิถีชุมชนลุ่มน้ำบางปลาสร้อย. คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- วชิรพงศ์ มณีนันทวัฒน์.(2560). รายงานชุดโครงการวิจัยเรื่อง กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้เพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณี เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับชุมชนริมน้ำบางปะกง - ริมน้ำบางปลาสร้อย: กรณีศึกษาอำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา และชุมชนบางปลาสร้อย อำเภอมะขาม จังหวัดชลบุรี. คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ศรีศักร วัลลิโภดม.(2545).อารยธรรมฝั่งทะเลตะวันออก. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- สมพล พงศ์ไทย.(2553). แปดสาแหล่ง. เอกสารอัดสำเนา.
- สมาน สรรพศรี.(2560). รายงานชุดโครงการวิจัยเรื่อง คติความเชื่อและภูมิรู้ของวัฒนธรรมชาวน้ำไทยจีน ในเขตบางปะกง - บางปลาสร้อย.คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- สุบิน สืบสงวน.(2550). “เมืองบางปลาสร้อยหรือเมืองชลบุรี” ในหนังสือที่ระลึก 72 ปีเทศบาลเมืองชลบุรี. เทศบาลเมืองชลบุรี.
- สุชาติ เถาทอง.(2552). ฐานข้อมูลศิลปวัฒนธรรมภาคตะวันออก พ.ศ. 2552. คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.

- _____. (2545). การสำรวจและศึกษาแหล่งข้อมูลพื้นฐานทางศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาพื้นถิ่นในภาคตะวันออก (ศิลปกรรม - ศิลปหัตถกรรม). ชลบุรี. คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- _____. (2544). ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาพื้นถิ่นภาคตะวันออก. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์. องค์การค้าคุรุสภา หนังสือชุดภาษาไทย ของคุรุสภา. (2538). ชีวิตและงานของสุนทรภู่. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- อาจิณโจนาราน อาจิณกิจ. (2560). รายงานชุดโครงการวิจัยเรื่อง วิถีชีวิตลุ่มน้ำบางปะกง ที่ปรากฏในภาพระดับพุทธศาสนสถานพื้นที่ จังหวัดฉะเชิงเทรา. คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- Henni Mouhot. (1889). Voyage dans les ruyume de Siamve. de Cambouge, de Laos etaotres parties. Centraleas de l Indo - chine. Gendve : Olizanc., 1889.

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมบางปลาร้อย :
ความหลากหลาย พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ฐานรากและภูมิพลัง จังหวัดชลบุรี
❖ ภารดี มหาฉันท์ ❖ นันทชญา มหาฉันท์ ❖

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมบางปลาสร้อย : ความหลากหลาย พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ฐานรากและภูมิพลัง จังหวัดชลบุรี

❖ ภารดี มหาขันธ์¹ ❖ นันทชญา มหาขันธ์² ❖

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) ศึกษาความหลากหลายทางภูมิโนเวศ และวัฒนธรรม เมืองบางปลาสร้อย 2) ศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ 3) สังเคราะห์ปัจจัยที่เป็นฐานรากและภูมิพลังของจังหวัดชลบุรี โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์

ผลการวิจัยพบว่า เมืองบางปลาสร้อยเป็นเมืองท่าจอดพักสินค้าในสมัยกรุงศรีอยุธยา-รัตนโกสินทร์ตอนต้น มีภูมิโนเวศที่หลากหลาย สมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรการท่องเที่ยว และทรัพยากรมนุษย์ นำมาซึ่งความหลากหลายทางด้านวัฒนธรรม ภูมิปัญญาในการดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพ พัฒนาการทางประวัติศาสตร์บางปลาสร้อย (ชลบุรี) สะท้อนให้เห็นนโยบายการปกครองที่สำคัญของผู้ปกครองราชอาณาจักรและรัฐไทยในแต่ละยุคสมัย ซึ่งมีส่วนอย่างสำคัญในการสร้างฐานรากและเป็นภูมิพลังให้แก่ชลบุรี เช่น นโยบายการเพิ่มกำลังคน นโยบายสร้างความสัมพันธ์กับชาวตะวันตก นโยบายผ่อนคลายความตึงเครียดทางการเมืองกับจักรวรรดินิยมตะวันตก นโยบายปฏิรูประเบียบบริหารราชการส่วนภูมิภาค นโยบายขยายการศึกษาในระดับอุดมศึกษาออกสู่ภูมิภาค การเข้าร่วมเป็นสมาชิกองค์การสนธิสัญญาป้องกันแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นโยบายสร้างความมั่นคงด้านพลังงาน รวมทั้งนโยบายพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกที่กำหนดให้ชลบุรีเป็นศูนย์กลางของภูมิภาคด้านธุรกิจการค้า และการบริหารงานภาครัฐ เหล่านี้ล้วนเป็นท่าเรือสมัยใหม่ของประเทศ พัฒนาเป็นเมืองท่องเที่ยวควบคู่ไปกับศูนย์พาณิชย์ และธุรกิจการค้า นโยบายของรัฐแต่ละยุคสมัยล้วนช่วยเสริมฐานราก และเป็นภูมิพลังให้แก่ชลบุรีไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าความหลากหลายทางภูมิโนเวศ และวัฒนธรรมภูมิปัญญา

คำสำคัญ : โนวะวัฒนธรรม ภูมิโนเวศ ฐานราก ภูมิพลัง ภูมิวัฒนธรรม

ABSTRACT

This research, relied upon historical method, aimed 1) to examine the varieties of landscape ecology and culture of Bangplasoi, 2) to study the historical development, 3) to synthesize foundation and intelligence power of Chon Buri.

The findings revealed that Bangplasoi, in Ayutthaya period until the beginning of Rattanakosin period, was a port town with various types of landscape and abundant natural, tourism, and human resources. These resulted in varieties of culture and wisdom of living and occupation. The historical development of Bangplasoi reflected the significant governmental policies of the kingdom ruler and state of Thai in each period which played important role in the development of foundation and intelligence power of Chon Buri. The policies included policy on manpower increasing, policy on Western affairs, policy on accommodation of the political tension from Western imperialism, policy on revolution of regional government regulation, policy on expansion of tertiary education to regions, becoming a member of The Southeast Asia Treaty Organization-SEATO, policy on energy security, and policy on eastern coastal area development which appointed Chon Buri to become trading center of the east and center of governmental administration. As a result, LaemChabang Sea Port was established. Pattaya was increasingly promoted as a tourist city and commercial center. Policy of the government

¹ รศ., อาจารย์ สาขาวิชาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

² ผศ., ดร., อาจารย์ สาขาวิชาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ภาพที่ 1 แผนที่ไตรภูมิสมัยเมืองอยุธยา แสดงที่ตั้งเมืองบางปลาสร้อย
ที่มา : หอสมุดแห่งชาติ อ้างถึงใน ศรีศักร วัลลิโภดม (2545, หน้า 3)

in each period entirely strengthened the foundation and the intelligence power of Chon Buri within various landscapes and culture of wisdom.

Keywords : Cultural Ecology, Landscape Ecology, Foundation, Intelligence Power

บทนำ

เชื่อกันว่า “เมืองบางปลาสร้อย” ที่ปรากฏชื่อในแผนที่ไตรภูมิสมัยกรุงศรีอยุธยา ก็คือชื่อเดิมของเมืองชลบุรี (กรมศิลปากร. 2483 : หน้า 6 และสุบิน สืบสงวน. 2518 : หน้า 18) หนังสือนิราศเมืองแกลง ที่ท่านสุนทรภู่ รัตนกวีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่งขึ้นในปี พ.ศ. 2350 ยังคงเรียกพื้นที่ตั้งของเมืองชลบุรีว่า บางปลาสร้อย ในขณะที่เอกสารทางราชการเรียกพื้นที่ดังกล่าวว่า เมืองชลบุรี มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 1919 ชื่อ (เมือง) บางปลาสร้อย มาปรากฏในเอกสารทางราชการอีกครั้งในปี พ.ศ. 2459 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงมีพระราชหัตถเลขาตอบ “คำขอเปลี่ยนคำเรียกหน่วยปกครองส่วนภูมิภาคจาก “เมือง” เป็น “จังหวัด”...” พร้อมทั้งขอเปลี่ยนชื่ออำเภอตามชื่อตำบลที่เป็นที่ตั้งที่ว่า การอำเภอว่า “นามอำเภอบางแห่งเป็นนามเมืองหรือสถานที่มีตำนานควรคงไว้ตามเดิม นอกจากนั้นให้เปลี่ยนไปตามที่เสนอมา” (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2453-2498) เอกสารรัชกาลที่ 6 ม. 3.2/ 1.23) ดังนั้น อำเภอเมืองชลบุรีจึงเปลี่ยนเป็น “อำเภอบางปลาสร้อย” ปัจจุบันชื่อบางปลาสร้อยเป็นเพียงชื่อตำบลตำบลหนึ่งในเขตอำเภอเมืองชลบุรี

บางปลาสร้อย เป็นเมืองท่าจอดพัก ขนถ่ายสินค้า ตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าทางทะเลระหว่างราชอาณาจักรไทย (สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น) กับนานาประเทศ

ภาพที่ 2 ภาพชุมชนบางปลาสร้อย (ชุมชนบ้านสะพาน)

เมืองบางปาสร้อยเป็นเมืองที่มีความหลากหลายทั้งด้านภูมิโนเวศและวัฒนธรรม กล่าวคือ อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งทางบกและทางทะเล บนบกพื้นที่ด้านในของเมืองสมบูรณ์ด้วยป่าไม้ (ทั้งป่าดิบ และป่าเบญจพรรณ) สัตว์ป่านานาชนิด ห้วยหนอง คลอง บึง ซึ่งรับน้ำจากภูเขาตอนในของเมืองในฤดูฝน พื้นที่ริมทะเลมีป่าชายเลนซึ่งเป็นนิเวศของสัตว์จำพวก กุ้ง หอย ปู ปลา ไกลออกไปในทะเลมีปลานานาชนิด ทั้งปลาหน้าดิน และปลาน้ำลึก เป็นแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์

ด้วยที่ตั้งที่เป็นเมืองท่าจอดพักเรือสินค้าจากนานาประเทศ และความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้เป็นที่รู้จักและสนใจของผู้ที่เข้ามาติดต่อค้าขาย และประกอบอาชีพที่สืบเนื่องกับการค้า เช่น อาชีพบริการต่างๆ (ขนถ่ายสินค้า ช่อมบำรุงเรือสินค้า จัดหาอาหารทั้งสดและแห้ง น้ำจืด ของใช้ที่จำเป็นในการดำรงชีพ ฯลฯ) ให้เข้ามาประกอบอาชีพและตั้งถิ่นฐานเป็นการถาวรขึ้น เมืองบางปาสร้อยจึงเป็นแหล่งรวมของประชากรหลากหลายชาติพันธุ์ เป็นเมืองที่มั่งคั่งด้วยวัฒนธรรมและภูมิปัญญา ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญอีกปัจจัยหนึ่งในการสร้างสรรค์ความเจริญรุ่งเรืองให้แก่เมืองบางปาสร้อยในอดีต จนพัฒนาขึ้นเป็นเมืองชลบุรีและจังหวัดชลบุรี ซึ่งเป็นเมืองหลักในแผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก (Eastern Seaboard Development Program) และเป็นพื้นที่พัฒนาระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก (EEC : Eastern Economic Corridor) ในยุค Thailand 4.0 (เสนาะ อุณากรุล. 2552 : หน้า 136-150)

จากเมืองจัตวาในสมัยกรุงศรีอยุธยาพัฒนาต่อเนื่องมาเป็นพื้นที่พัฒนาระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก เพราะอะไร มีอะไรเป็นฐานรากและภูมิพลัง

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. ศึกษาความหลากหลายของภูมิประเทศ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรม ภูมิปัญญาของเมืองบางปาสร้อย
2. ศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ จากเมืองบางปาสร้อยถึงชลบุรีปัจจุบัน (4.0)
3. สังเคราะห์ปัจจัยที่เป็นฐานราก และภูมิพลังของจังหวัดชลบุรี

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่ : เมืองบางปาสร้อยตามแผนที่ไตรภูมิสมัยกรุงศรีอยุธยา และหลักฐานอื่นๆ (ซึ่งมิได้มีการระบุขอบเขตไว้) จึงอนุมานตามแนวพรมแดนธรรมชาติ ดังนี้ ทิศเหนือจรดคลองสังเขป ทิศใต้จรดคลองบางโปร้ง ทิศตะวันตกจรดอ่าวไทย ทิศตะวันออกรวมพื้นที่บางส่วนของอำเภอพานทอง บางส่วนของอำเภอบ้านบึง และพื้นที่จังหวัดชลบุรีปัจจุบัน

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา : พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เมืองบางปาสร้อย-จังหวัดชลบุรีด้านภูมิโนเวศ ภูมิสังคม และวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นบางปาสร้อย (ชลบุรี) รวมทั้งปัจจัยที่เป็นฐานราก และภูมิพลังของจังหวัดชลบุรี

3. ขอบเขตด้านเวลา : สมัยกรุงศรีอยุธยา-ชลบุรีปัจจุบัน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับเมืองบางปาสร้อย-จังหวัดชลบุรีปัจจุบัน ทั้งในด้านภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม ภูมิปัญญา
2. ได้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์จากเมืองบางปาสร้อยถึงชลบุรี 4.0
3. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับปัจจัยที่เป็นฐานราก และภูมิพลังของจังหวัดชลบุรี

ผลการวิจัย

ภูมิสังคมและวัฒนธรรมบางปาสร้อย-ชลบุรีปัจจุบัน

เมืองบางปาสร้อย เป็นเมืองท่าจอดพักและขนถ่ายสินค้าที่ตั้งอยู่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกในเขตจังหวัดชลบุรี ซึ่งปรากฏชื่อในแผนที่ไตรภูมิสมัยกรุงศรีอยุธยา 4 เมือง คือ บางทราย อยู่ตอนเหนือ ถัดลงมาคือเมืองบางปาสร้อย ต่อจากบางปาสร้อยไปทางใต้เป็นบางพระเรือ ส่วนที่อยู่ใต้สุดของชายฝั่งทะเลชลบุรีสมัยนั้นคือ บางละมุง ชุมชนดังกล่าวพัฒนาขึ้นเป็นบ้านเป็นเมืองเมื่อประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 19-พุทธศตวรรษที่ 20 สันนิษฐานว่าเมืองศรีโพธิ์ที่บางทรายพัฒนาขึ้นเป็นเมืองท่าบนเส้นทางการค้าทางทะเลระหว่างประเทศก่อนอีก 3 ชุมชนที่กล่าว ต่อมาชายฝั่งทะเลของศรีโพธิ์ถูกโคลนเลนที่ถูกพัดพามาจากปากน้ำบางปะกงทับถมจนตื้นเขิน เรือสินค้าไม่สามารถจอดเทียบท่าได้เหมือนแต่เดิม ท่าจอดพักขนถ่ายสินค้าจึงต้องเลื่อนตัวมาที่บางปาสร้อย ชุมชนบางปาสร้อยจึง

ขยายตัวอย่างคึกคัก มีชีวิตชีวาขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ผู้คนจากต่างเมืองและต่างประเทศ เข้ามาประกอบอาชีพ ที่เกี่ยวเนื่องสอดคล้องกับการค้าสำเภา จนที่ดินริมฝั่งทะเล เมืองบางปลาร้อยไม่เพียงพอให้ตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัย จึงมีการ ต่อสะพานยื่นลงไปในทะเล แล้วสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย เชื่อมต่อกับสะพานทั้งสองฟากของสะพาน (สุบิน สืบสงวน. 2518 : หน้า 85)

ความหลากหลายทางภูมินิเวศ

ที่ตั้งลักษณะภูมิประเทศและสิ่งแวดล้อมของเมือง บางปลาร้อย ทิศตะวันตกจรดอ่าวไทย ส่วนที่เป็นเส้นทางทางการค้า ทางทะเลระหว่างประเทศ จึงมีเรือสินค้าจากนานาประเทศมา จอดพักขนถ่ายสินค้าทั้งขาเข้าและขาออกจากราชอาณาจักรไทย ริมฝั่งเป็นที่ราบชายทะเลน้ำท่วมถึง มีป่าชายเลนที่อุดมสมบูรณ์ ด้วย

พรรณไม้ (โกงกาง แสม) มีหาดเลนที่สมบูรณ์ด้วย กุ้ง หอย ปู ปลา ปัจจุบันมีการทำฟาร์มหอยแมลงภู และฟาร์มหอยนางรม และมีการเพาะเลี้ยงปลาน้ำกร่อย (ปลากะพง) ไกลออกไปจาก ชายฝั่งเป็นท้องทะเลที่อุดมไปด้วยปลานานาชนิด กุ้ง ปูม้า ปลาหมึก ฯลฯ มีการทำโป๊ะน้ำตื้น โปะน้ำลึก อวนลาก อวนรุน อวนไถหมึก อวนลอย ปลา ปู กุ้ง อวนล้อมจับปลากะตัก ฯลฯ ประมง เป็นอาชีพที่ทำรายได้ให้แก่เมืองชลบุรีมากไม่แพ้อาชีพอื่นๆ ด้านเหนือแถบตะวันตกเป็นที่ลุ่มต่ำน้ำทะเลท่วมถึงเหมาะแก่การ ทำนาเกลือ เป็นการทำนาเกลือในเขตตำบลคลองตำหรุ ด้านใต้ ในอดีตพื้นที่เป็นป่าเขาเป็นส่วนใหญ่ พื้นที่ตามหุบเขามีดินที่ อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก (ทำไร่ ทำสวน ทำนา) ด้าน ตะวันออกพื้นที่เป็นป่าเขาเช่นกัน มีฝนตกชุก ส่วนที่เป็นที่ราบต่ำ ฝนตกน้อยกว่าแถบภูเขา ในเขตที่ทำการกสิกรรม นอกจากพื้นที่ ที่เป็นลำราง หรือห้วยหนองแล้ว ไม่มีน้ำท่วมเลย ชาวนาในเขตนี้ มักจะยกคันนากักน้ำไว้จึงมีน้ำหล่อเลี้ยงต้นข้าวในฤดูทำนา (กรม ศิลปการ. 2483 : หน้า 17-19)

ความหลากหลายด้านวัฒนธรรมภูมิปัญญา

ความหลากหลายด้านวัฒนธรรมภูมิปัญญา มีที่มาจาก ความหลากหลายด้านชาติพันธุ์ของประชากรในพื้นที่ ตามที่ได้ กล่าวแล้วว่า เมืองบางปลาร้อยเป็นเมืองท่าบนเส้นทางทางการค้า ทางทะเลระหว่างประเทศจึงเป็นที่รู้จักและมีชาวต่างชาติเข้ามา

ประกอบอาชีพแล้วตัดสินใจตั้งถิ่นฐานที่บางปลาร้อยหลายชาติ หลายภาษาหลายวัฒนธรรม ความเชื่อ และภูมิปัญญาเขาเหล่านั้น เข้ามาพร้อมกับความหวัง ความเชื่อ ทักษะ ความเชี่ยวชาญ ในการประกอบอาชีพ ประชากรในพื้นที่อำเภอเมืองชลบุรี (เมืองบางปลาร้อยในอดีต) กว่าร้อยละ 50 เป็นคนไทย เชื้อสายจีน ซึ่งมีบรรพบุรุษเป็นชาวจีนโพ้นทะเลอพยพเข้ามา ประกอบอาชีพ แล้วตัดสินใจตั้งถิ่นฐานอยู่อย่างถาวร อาชีพ ที่บรรพชนชาวจีนทำมาแต่อดีตก็คือ ทำการกสิกรรม (ปลูกพืชผัก พืชสวน พืชไร่) เลี้ยงเป็ด ไก่ และสุกร ทำประมง และเพาะเลี้ยง ชายฝั่ง คำขาย งานบริการขับเรือ ขนถ่ายสินค้า รับจ้างทั่วไป งานช่าง เช่น ช่างไม้ ช่างก่อสร้าง ต่อเรือ แกะสลักหิน ฯลฯ อุตสาหกรรมการเกษตร เช่น ทำน้ำตาลอ้อย (น้ำตาลทรายแดง) น้ำมัน (ถั่วลิสง) แป้งมัน เครื่องดื่ม (สุรา และอื่นๆ) อุตสาหกรรม สิ่งทอ ฯลฯ การเงิน การธนาคาร ฯลฯ นอกจากคนจีนซึ่งปัจจุบัน กลายเป็นคนไทยเชื้อสายจีนแล้ว ยังมีคนไทยเชื้อสายลาว เชื้อสายมอญ ซึ่งมีวัฒนธรรมความเชื่อ ทักษะ และภูมิปัญญา ในการประกอบอาชีพใกล้เคียงกับคนไทยโดยทั่วไป คือ ทำนา ทำสวน ทำไร่ และงานหัตถกรรมจำพวกทอผ้า จักสาน ส่วน คนเชื้อสายมอญมีความชำนาญในการทำเครื่องปั้นดินเผา (อิฐมอญ) ที่ใช้ในการก่อสร้างศาสนสถาน กำแพงเมือง รวมทั้ง ที่อยู่อาศัย และอาคารพาณิชย์

ส่วนบรรพชนที่เป็นชาวอินเดีย เปอร์เซีย ญวน (เวียดนาม) และอื่นๆ ซึ่งมีความชำนาญด้านการค้าและการเดินเรือ ถึงแม้จะมี จำนวนไม่มากนัก แต่ในอดีตก็เป็นส่วนหนึ่งของความหลากหลาย ทางด้านวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และเป็นภูมิพลังของจังหวัดชลบุรี ด้วยเช่นกัน หลักฐานที่แสดงความหลากหลายทางด้านความเชื่อ วัฒนธรรม และประเพณี ที่ยังปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน ได้แก่ ศาสนสถานของศาสนาต่างๆ ในเขตอำเภอเมืองชลบุรี ซึ่งมีวัด และสำนักสงฆ์กว่า 60 แห่ง โบสถ์คาทอลิกและโปรเตสแตนต์ กว่า 10 แห่ง มัสยิด 1 แห่ง

ศาลเจ้าและวัดจีนจำนวนมาก ศาสนสถานแต่ละแห่ง ต่างมีกิจกรรมประเพณีหลายรูปแบบ บางศาสนสถานกลายเป็น แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้ง ภายในจังหวัด ต่างจังหวัด และต่างประเทศเข้ามาท่องเที่ยวชม ความงามทางศิลปะ มาประกอบพิธีปิดป่าสะเดาะเคราะห์ และ ความสำเร็จในด้านต่างๆ เพื่อเป็นขวัญและกำลังใจในการดำเนิน ชีวิตต่อไปในอนาคต

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์

สมัยกรุงศรีอยุธยา : ชุมชนบางปลาสร้อยพัฒนาขึ้นเป็นเมืองท่าบนเส้นทางการค้าทางทะเลระหว่างราชอาณาจักรอยุธยา กับนานาประเทศ แทนที่เมืองศรีพโลซึ่งสูญเสียศักยภาพการเป็นเมืองท่าไปเพราะการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ สมัยกรุงศรีอยุธยา ถือเป็นยุคทองของการค้าทางทะเล ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง การค้าระหว่างประเทศขยายตัวอย่างกว้างขวาง พระองค์ต้องทรงตั้งพระคลังสินค้าขึ้นเป็นหน่วยงานกลาง และรับชาวต่างประเทศที่มีความเชี่ยวชาญทางด้านการค้า การเดินเรือ และพิธีการทางการทูตเข้ามาบริหารจัดการ เช่น รับผู้เชี่ยวชาญทางการค้าชาวจีนมาดูแลการค้าระหว่างราชอาณาจักรอยุธยากับประเทศทางเอเชียตะวันออก และตะวันออกเฉียงใต้ ตำแหน่งเจ้ากรมท่าซ้าย (พระ ย่า) โขภักกราชเศรษฐี) และรับผู้เชี่ยวชาญชาวเปอร์เซียมารับผิดชอบการค้ากับประเทศทางเอเชียใต้และเอเชียตะวันตก ในตำแหน่งเจ้ากรมท่าขวา (จุฬาราชมนตรี)

สินค้าออกที่สำคัญของราชอาณาจักรอยุธยา ได้แก่ ของป่า เครื่องเทศ สมุนไพร หนังสัตว์ และตะกั่ว สินค้าเข้า เป็นสินค้าฟุ่มเฟือยสำหรับชนชั้นสูง เช่น ผ้าแพร ผ้าไหมจากจีน ผ้าลายจากอินเดีย พรมจากเปอร์เซีย เครื่องแก้วจากยุโรป เป็นต้น

เรือพาณิชย์ที่เข้ามาติดต่อค้าขายกับราชอาณาจักรอยุธยา ไม่ว่าจะเป็นจากทะเลจีนใต้หรือทะเลอันดามันทั้งขาเข้าและขาออกจะแวะจอดพักขนถ่ายสินค้า ซ่อมบำรุงเรือ จัดหาเครื่องอุปโภค บริโภค ที่เมืองบางปลาสร้อย เมืองบางปลาสร้อยจึงคึกคัก มั่งคั่ง หลากหลายด้วยผู้คน สินค้า และกิจกรรมในการดำเนินชีวิต มีโอกาสและมีชีวิตชีวา ท้าทายความสามารถและสติปัญญาตลอดระยะเวลากว่า 400 ปี (ภารดี มหาขันธ์ และนันท์พญา มหาขันธ์. 2553 : หน้า 29-38)

สมัยกรุงธนบุรี : สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี หรือที่ผู้คนทั่วไปขนานพระนามพระองค์ว่า “พระเจ้าตากสิน” เป็นลูกครึ่งไทย-จีน บิดาเป็นชาวจีนชื่อ “เจิ้งย้ง” มารดาเป็นคนไทยชื่อ “นกเอี้ยง” เมื่อพระองค์ทรงกอบกู้กรุงศรีอยุธยาคืนจากพม่าได้แล้ว ทรงสถาปนาศูนย์อำนาจทางการเมืองการปกครอง และเศรษฐกิจใหม่ที่กรุงธนบุรี ชาวจีนจากเฉิงไห่ บ้านเกิดของพระบิดา และชาวจีนในเขตรอบๆ เมืองซันไห่ ในมณฑลกวางตุ้งตัดสินใจอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในราชอาณาจักรไทยเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว บาทหลวงชาวฝรั่งเศสที่อยู่ในราชอาณาจักรไทยสมัยนั้นให้ทรงสนะว่า การที่ราชอาณาจักรไทยสามารถกอบกู้ฐานะทางเศรษฐกิจได้

อย่างรวดเร็วภายหลังการเสียกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2310 ไม่นาน เพราะมีคนจีนเป็นกำลังสำคัญในการขุดค้นสมบัติจำนวนมากจากซากปรักหักพัง ได้เงินทองจำนวนมากมาใช้หมุนเวียนในราชอาณาจักรธนบุรี ด้วยความอดสาหัส และความชำนาญทางการค้า และการอุตสาหกรรม (สกินเนอร์. 2546 : หน้า 19-29 อ้างถึงใน ภารดี มหาขันธ์. 2553 : หน้า 38-40)

ปลายรัชสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงแต่งตั้งให้บุตรของเจ้าพระยาจักรี (หมุด) หรือที่เรียกกันในสมัยนั้นว่า “เจ้าพระยาจักรีแขก” ที่ชื่อหวังเป็น “พระชลบุรีศรีมหาสมุทร” ผู้รั้ง (รักษา) เมืองชลบุรีสืบต่อกันมาจนถึงยุคปฏิรูปการปกครองส่วนภูมิภาคในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (จังหวัดชลบุรี. 2544 : หน้า 54-55)

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น : เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในพื้นที่เมืองชลบุรี คือ

1. องค์เชียงสือ (พระเจ้าเวียงตมยาลอง) ลี้ภัยทางการเมืองจากเวียงตมมายู่ที่เกาะกระบือ เมืองชลบุรี และได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ ให้เข้าไปพำนักอยู่ที่บ้านไต้ต้นสำโรง (ต่อมาได้เป็นบ้านของกงสุลโปรตุเกส) ก่อนกลับไปกอบกู้บ้านเมือง และได้เกลี้ยกล่อมราชสมบัติ เป็น “พระเจ้าเวียงตมยาลอง”

2. ชาวจีนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในชลบุรีเพิ่มมากขึ้น และเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญในการบุกเบิกพื้นที่ทำไร่ไถ และโรงงานน้ำตาล (ทรายแดง) ซึ่งเป็นสินค้าหลักที่ทำรายได้ให้แก่จังหวัดชลบุรี

3. เกิดบ้านเมืองใหม่ขึ้นทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองบางปลาสร้อย โดยกลุ่มลาวอาสาปากน้ำในปี พ.ศ. 2371 เมืองใหม่นี้ได้รับพระราชทานนามว่า “เมืองพนสนิมคม” เมืองนี้ต่อมาถูกยุบรวมกับเมืองชลบุรี เช่นเดียวกับเมืองบางละมุง เป็นเมืองชลบุรีในช่วงที่มีการปฏิรูประเบียบบริหารราชการส่วนภูมิภาค (ภารดี มหาขันธ์. 2552 : หน้า 97-99)

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ยุคปรับปรุงประเทศตามแบบสมัยใหม่-ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 : เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้ คือ

1. การผ่อนคลายความตึงเครียดทางการเมือง ระหว่างราชอาณาจักรสยามกับจักรวรรดินิยมตะวันตก ด้วยการทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้ากับอังกฤษ ฝรั่งเศส ประเทศอื่นๆ ในยุโรป สหรัฐอเมริกา และบางประเทศในเอเชีย

รวมกว่า 10 ประเทศ สนธิสัญญาดังกล่าวรู้จักกันในนาม “สนธิสัญญาชุดเบาริง” ผลของสนธิสัญญานี้ ถึงแม้จะทำให้ประเทศไทยสามารถประทับประคองเอกราชไว้ได้ตามสภาพการณ์ของสมัยนั้น แต่ราชอาณาจักรสยามก็ต้องเสียอธิปไตยทางด้านการศาล และการจัดเก็บภาษีอากรการค้ากับประเทศคู่สัญญา ส่วนผลกระทบทางเศรษฐกิจหลังการทำสนธิสัญญาชุดนี้แล้ว การค้าระหว่างประเทศของไทยขยายตัวกว้างขวางมากขึ้น ชาวกลายเป็นสินค้าออกที่นำรายได้เข้าประเทศได้มากกว่าสินค้าชนิดอื่นๆ แต่วิธีการทำน่ายังไว้วิธีเดิม ผลผลิตข้าวที่เกิดขึ้นเป็นฝีมือคนไทย (+ลาว+มอญ) แต่ชาวจีนเป็นผู้ดำเนินการด้านการค้าและอุตสาหกรรม (เป็นผู้ค้าภายในประเทศ และเป็นเจ้าของโรงสี) ส่วนชาวยุโรปเป็นผู้ส่งข้าวเป็นสินค้าออก ชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยยังไม่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นเท่ากับอัตราการเพิ่มขึ้นของผลผลิตข้าว ส่วนผลพลอยได้ทางสังคมก็คือ การผ่นปรนเรื่อง การเกณฑ์แรงงานภาคบังคับ มีการจ้างแรงงานชาวจีนมาทำงานโยธาแทนไพร่เกณฑ์ มีการนำเข้าชาวจีนจำนวนมาก และชาวจีนเริ่มกระจายตัวไปตั้งถิ่นฐานประกอบอาชีพอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของไทย จังหวัดชลบุรีเป็นจังหวัดที่มีชาวจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานประกอบอาชีพเป็นจำนวนมาก และกระจายอยู่ทุกอำเภอ

2. การปฏิรูประบียบบริหารราชการส่วนภูมิภาค พ.ศ. 2437-2475 เป็นช่วงเวลาที่ยุคครองไทยนำวิทยาการตะวันตกมาปรับใช้พัฒนาประเทศ นำระบบ “เทศาภิบาล” มาใช้พัฒนาราชอาณาจักรสยามให้เป็นรัฐชาติตามแบบสมัยใหม่ ในส่วนของจังหวัดชลบุรี เกิดการรวมเมืองบางปลาสร้อย (ชลบุรี) เมืองบางละมุง และเมืองพนัสนิคมเข้าเป็นเมืองแบบใหม่เพียงเมืองเดียว ใช้ชื่อว่า “เมืองชลบุรี” ขึ้นกับมณฑลปราจีนบุรี กระทรวงมหาดไทย (การตีพิมพ์ฉบับนี้, 2552 : หน้า 96-108)

ชลบุรีหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475-แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2504-2529 :

ในช่วงเวลาดังกล่าวมีเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นพัฒนาการของจังหวัดชลบุรีในด้านการปกครองท้องถิ่น การสาธารณสุข การคมนาคม การท่องเที่ยว การศึกษา ความมั่นคงด้านพลังงาน การปรับปรุงและพัฒนาการใช้ที่ดินสาธารณะประโยชน์ ดังนี้

1. กำเนิดเทศบาลเมืองชลบุรีในปี พ.ศ. 2478
2. กำเนิดและพัฒนาการโรงพยาบาลชลบุรี
3. การเปลี่ยนแปลงด้านการคมนาคม (เกิดถนนสุขุมวิท)

พ.ศ. 2485

4. สร้างที่พักตากอากาศ และเรือนรับรองของรัฐบาลที่เขาสามมุข แหลมแท่น และสถานตากอากาศบางแสน

5. กำเนิดสถาบันอุดมศึกษาแห่งแรกในส่วนภูมิภาค (วิทยาลัยวิชาการศึกษา บางแสน) ที่ตำบลแสนสุข อำเภอมืองจังหวัดชลบุรี ในปี พ.ศ. 2498

6. เกิดอุตสาหกรรมปิโตรเลียมที่ศรีราชา (โรงกลั่นน้ำมันไทยออยล์ พ.ศ. 2504 โรงกลั่นน้ำมันปิโตรเลียม เอสโซ่ พ.ศ. 2510 และคลังปิโตรเลียมศรีราชา (ปตท.)

7. กำเนิดเมืองพัทยา เริ่มจากเป็นที่ตากอากาศของทหารสหรัฐอเมริกาจากสมรภูมิเวียดนามในปี พ.ศ. 2502

8. การสร้างเมืองใหม่ของจังหวัดชลบุรี : โครงการปรับปรุงที่ดินสาธารณะประโยชน์ชายทะเลอำเภอเมืองชลบุรี

ชลบุรีช่วงแผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก (พ.ศ. 2524-ปัจจุบัน)

ช่วงเตรียมการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 เป็นช่วงที่ประเทศไทยประสบกับปัญหาการขาดเสถียรภาพทางการเงินการคลัง รวมทั้งขาดดุลการค้าและการชำระหนี้ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 จึงถูกกำหนดให้เป็นทั้งแผนรับและแผนรุก แผนรับคือการแก้ปัญหาเร่งด่วนของประเทศ ส่วนแผนรุกคือการพัฒนาชนบทยากจน พัฒนาเมืองหลัก การกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาค และสร้างบรรยากาศความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน โดยทำเป็นแผนชื่อ “แผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก” (Eastern Seaboard Development Program) เป็นยุทธศาสตร์แบบผสมผสานภาครัฐและเอกชน โดยภาครัฐเป็นผู้ลงทุนด้านสาธารณูปโภคและอุตสาหกรรมหลักพื้นฐาน ภาคเอกชนลงทุนอุตสาหกรรมต่อเนื่องเพื่อสนับสนุนการกระจายกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และอุตสาหกรรมออกสู่ภูมิภาคอย่างเป็นระบบ โดยมีระยะเวลาของแผน 20 ปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2524-2543 แผนนี้มีเป้าหมายการพัฒนา 3 ด้าน คือ 1) พื้นที่เป้าหมาย 2) เป้าหมายทางเศรษฐกิจ 3) เป้าหมายด้านการพัฒนาชนบท พื้นที่เป้าหมายการพัฒนา คือ จังหวัดฉะเชิงเทรา ชลบุรี และระยอง โดยแบ่งเป็น 2 เขต คือ พื้นที่บริเวณแหลมฉบัง จังหวัดชลบุรี ให้เป็นที่ตั้งท่าเรือพาณิชย์และอุตสาหกรรมขนาดกลาง และขนาดย่อม ที่ไม่มีปัญหาด้านมลพิษ ส่วนพื้นที่บริเวณมาบตาพุด จังหวัดระยอง ให้เป็นอุตสาหกรรมทันสมัย เป็นแหล่งที่ตั้งอุตสาหกรรมที่สำคัญ คือ โรงแยกก๊าซ อุตสาหกรรมปิโตรเคมี อุตสาหกรรมปุ๋ยเคมี

อุตสาหกรรมที่มีการนำเข้าวัตถุดิบ และอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก ควรตั้งอยู่ใกล้ท่าเรือน้ำลึก ส่วนเป้าหมายทางเศรษฐกิจระยะแรกคือ เกิดการจ้างงานทั้งทางตรงและทางอ้อมประมาณ 3 แสนคน ช่วยประหยัดเงินตราต่างประเทศปีละประมาณ 4 หมื่นล้านบาท เนื่องจากมีอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าเป็นส่วนใหญ่ สำหรับเป้าหมายด้านการพัฒนาชุมชนตามแผนเมืองชลบุรีจะเป็นศูนย์กลางของภูมิภาคที่ทวีความสำคัญมากยิ่งขึ้น ทั้งในเชิงธุรกิจการค้า และการบริหารงานภาครัฐ

แหลมฉบังจะเป็นท่าเรือสมัยใหม่ของประเทศ พัทยาจะเป็นเมืองท่องเที่ยวควบคู่ไปกับเป็นศูนย์พาณิชย์และธุรกิจการค้า ส่วนมาบตาพุดจะเป็นอุตสาหกรรมสมัยใหม่ของประเทศ เมืองระยองจะเป็นศูนย์บริการและฐานการศึกษา และวิจัยด้านเทคโนโลยี (เสนาะ อุณาкул. 2552 : หน้า 143-144)

ปัจจัยที่เป็นฐานรากและภูมิพลังของจังหวัดชลบุรี

จากการศึกษาภูมิโนวัณวัฒนธรรม และพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเมืองบางปาสร้อยในสมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงชลบุรีปัจจุบัน พบว่า ปัจจัยสำคัญที่เป็นฐานรากและภูมิพลังในจังหวัดชลบุรีพัฒนาจากเมืองจัตวาในสมัยกรุงศรีอยุธยาขึ้นเป็นเมืองหลักในแผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก และเป็นพื้นที่พัฒนาระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก (EEC : Eastern Economic Corridor) ในยุค Thailand 4.0 ได้แก่

1. ความหลากหลายทางภูมิโนวัณ : นอกจากที่ตั้งของเมืองบางปาสร้อย (ตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าระหว่างประเทศของราชอาณาจักรไทยกับนานาประเทศ) จะเอื้อต่อความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และสังคมแล้ว บางปาสร้อยยังสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ จำพวก แร่ธาตุ ดิน น้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่า ฯลฯ

ทรัพยากรแร่ธาตุ ชลบุรีมีแร่เหล็ก และพลวง ซึ่งมีประโยชน์ต่ออุตสาหกรรมรถยนต์ อุตสาหกรรมโลหะ (หล่อตัวพิมพ์ ยาง และอาวุธ)

ทรัพยากรดิน ถึงแม้ว่าดินจะไม่สมบูรณ์มากนัก แต่ก็เป็นที่เหมาะสมกับการปลูกพืชไร่ (อ้อย มันสำปะหลัง สับปะรด มันเทศ เผือก ถั่วลิสง ฯลฯ) พืชสวนจำพวกผักนานาชนิด และสวนผลไม้ ได้แก่ มะม่วง ขนุน มะพร้าว ฝรั่ง ฯลฯ ส่วนข้าวจะปลูกมากแถบลุ่มน้ำพานทอง คลองหลวง

ทรัพยากรน้ำ ชลบุรีไม่มีแม่น้ำไหลผ่าน มีเพียงลำน้ำเล็กๆ สายสั้นๆ และแหล่งน้ำธรรมชาติผิวดิน ส่วนน้ำบาดาลมีไม่มากพอ

ที่จะดึงมาใช้ในอุตสาหกรรม จึงมีการสร้างแหล่งน้ำขึ้น เพื่อให้มีน้ำเพียงพอกับการขยายตัวทางสังคมและเศรษฐกิจ แหล่งน้ำที่สร้างขึ้นแทนแหล่งน้ำธรรมชาติ คือ อ่างเก็บน้ำต่างๆ (กักเก็บน้ำฝน)

ทรัพยากรป่าไม้ ก่อนยุคปรับปรุงประเทศตามแบบตะวันตก พื้นที่เกือบทั้งจังหวัดชลบุรีเต็มไปด้วยป่าไม้ ทั้งป่าดงดิบ ป่าเบญจพรรณ และป่าชายเลน (สมัยกรุงศรีอยุธยาชลบุรีเป็นเมืองส่วยไม้แดง)

ความอุดมสมบูรณ์ของป่าดงดิบ และป่าเบญจพรรณนำมาซึ่งอุตสาหกรรมป่าไม้ และแปรรูปไม้กระยาเลย ศรีราชา ซึ่งเป็นบริษัททางธุรกิจขนาดใหญ่บริษัทแรกในภาคตะวันออก ตั้งแต่ทศวรรษที่ 2440 และนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม และการปกครอง ในพื้นที่ตอนใต้ของเมืองบางปาสร้อยอย่างรวดเร็ว

ทรัพยากรสัตว์ป่า ความอุดมสมบูรณ์ของป่าดงดิบ ป่าเบญจพรรณ และป่าชายเลน นำมาซึ่งความมั่งคั่งหลากหลายของสัตว์ป่านานาชนิด นับแต่ช้าง เก้ง กวาง กระต่าย ลิง ค่าง ชะนี และสัตว์ปีกจำพวกนกนานาชนิด รวมทั้งสัตว์น้ำเค็มประเภท กุ้ง หอย ปู ปลา นานาชนิด ทั้งที่อยู่ในป่าชายเลนและในทะเล ในทศวรรษที่ 2490 เป็นต้นมา รัฐบาลได้ตราพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าขึ้น เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า ไว้เป็นมรดกทางธรรมชาติที่ทรงคุณค่าทั้งทางอาหาร ยา และเศรษฐกิจ

กล่าวโดยสรุป ที่ตั้งและความหลากหลายทางภูมิโนวัณของบางปาสร้อย เป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งที่เป็นฐานรากและภูมิพลังของจังหวัดชลบุรี

2. ความหลากหลายด้านนิเวศวัฒนธรรม : ที่ตั้งเมืองบางปาสร้อยเป็นปัจจัยส่งเสริมให้ชุมชนเมืองบางปาสร้อยประกอบด้วยประชากรหลายเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรม นอกจากชาวไทยพื้นเมืองแล้ว ยังมีชาวจีน ชาวอินเดีย ชาวเปอร์เซีย และชาวมอญอพยพ เข้ามาประกอบอาชีพ และตั้งถิ่นฐานอยู่ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น กลุ่มลาวอาสาปากน้ำ (ลาวนครพนม) ขอเข้ามาสร้างบ้านแปงเมืองขึ้นใหม่ทางตอนเหนือของเมืองบางปาสร้อย (เมืองพนสนิมคม) ชาวจีน ชาวอินเดีย ชาวเปอร์เซีย เป็นกลุ่มผู้มีความรู้ความชำนาญ และทักษะทางการค้า การเดินเรือ การช่าง (ต่อเรือ) การเกษตร การปศุสัตว์

อุตสาหกรรมเกษตร (น้ำตาลอ้อย น้ำตาลทรายแดง) เจ้าภาษีนายอากร ส่วนชาวมอญ ชาวลาว ชาวขมุข มีความรู้ ความชำนาญ และทักษะในการประกอบอาชีพ รวมทั้งความเชื่อ (ศาสนา ประเพณี) ไม่แตกต่างจากชาวไทย เช่น ทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ และหัตถกรรม (ทอผ้า จักสาน)

นอกจากทักษะ ความชำนาญ และภูมิปัญญาในด้านต่างๆ แล้ว กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านั้นยังมีความเชื่อ ศาสนา ประเพณี พิธีกรรม ที่เขานำมาปฏิบัติเพื่อความเป็นสิริมงคล ความหวัง และกำลังใจในการประกอบกิจการงานอาชีพ ประจักษ์พยานส่วนหนึ่งที่แสดงให้เห็นในพื้นที่อำเภอเมืองชลบุรีปัจจุบันคือ วัดสำนักสงฆ์ โบสถ์คริสต์ (คาทอลิก และโปรเตสแตนต์) รวมทั้ง มัสยิด ศาลเจ้า และวัดจีนจำนวนมาก กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ดังกล่าวในปัจจุบันมีการผสมกลมกลืนกลายเป็นคนไทยเชื้อสายจีน อินเดีย เปอร์เซีย ลาว มอญ ขมุข เวียดนาม ฯลฯ มีประเพณี และวิถีปฏิบัติที่ผสมกลมกลืนกับอัตลักษณ์ของท้องถิ่น

กล่าวโดยสรุป ความหลากหลายด้านนิเวศวัฒนธรรมเป็น ความมั่งคั่งทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ที่นำไปสู่ความเข้มแข็งทาง เศรษฐกิจ สังคม และเป็นฐานรากและภูมิพลังของจังหวัดชลบุรี มาถึงปัจจุบัน

3. นโยบายของรัฐในแต่ละยุคสมัย : นโยบายของรัฐเป็น อีกปัจจัยหนึ่งที่เป็นฐานรากและภูมิพลังของจังหวัดชลบุรี

3.1 นโยบายการเพิ่มกำลังคน : หลังการเสียกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2310 แล้ว ราชอาณาจักรธนบุรีเปิดรับ ชาวจีนอพยพจากเฉาโจว (และพื้นที่ใกล้เคียง) และเปิดรับชาวมอญ อพยพมาเป็นกำลังในการฟื้นฟูราชอาณาจักรไทย รวมทั้งกวาดต้อน ชาวลาวจากเวียงจันทน์และหัวเมืองใกล้เคียงเข้ามาด้วย ในสมัยนั้น กำลังคนเป็นกำลังสำคัญในการผลิต (ทางเศรษฐกิจ) และเป็น เครื่องแสดงสถานภาพทางสังคมของผู้เป็นเจ้าของกำลังคน (อคิน ระพีพัฒน์. 2521 : หน้า 367-369)

3.2 นโยบายสร้างความสัมพันธ์กับชาติตะวันตก (อังกฤษ และอเมริกา) โดยการทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรี กับอังกฤษในปี พ.ศ. 2368 (สนธิสัญญาเบอร์นี) และสนธิสัญญา ทำนองเดียวกันกับสหรัฐอเมริกาในปีเดียวกัน สนธิสัญญาทั้ง 2 ฉบับ มีลักษณะเป็นการตอบแทนซึ่งกันและกัน

3.3 นโยบายผ่อนคลายความตึงเครียดทางการเมือง กับจักรวรรดินิยมตะวันตก ด้วยการยอมทำสนธิสัญญาเบาริง กับอังกฤษในปี พ.ศ. 2398 และทำสนธิสัญญาทำนองเดียวกันนี้

กับฝรั่งเศส และชาติอื่นๆ ในยุโรป อเมริกา รวมทั้งเอเชียบางประเทศ สนธิสัญญาชุดนี้ส่งผลกระทบต่อราชอาณาจักรไทย ทั้งในด้านการเมืองการปกครอง สังคม และเศรษฐกิจอย่างกว้างขวาง กล่าวคือ ในส่วนดีทำให้ไทยสามารถรักษาเอกราชในส่วนที่สำคัญไว้ได้ และนำไปสู่การปฏิรูประเบียบบริหารราชการแผ่นดิน กฎหมายและการศาล ด้านเศรษฐกิจทำให้ชาวกลายเป็นสินค้า ออกที่นำรายได้เข้าประเทศต่อไปนานนับศตวรรษ พืชสินค้าและ พานทอง (รวมทั้งลุ่มน้ำบางปะกง) เป็นแหล่งผลิตข้าวที่สำคัญ ของภาคตะวันออก ท่าตะกวด (พานทอง) เป็นท่าข้าว (ตลาดข้าว) ที่สำคัญของจังหวัดชลบุรี ส่วนด้านที่มีปัญหาก็คือ การยอมให้ สิทธิสภาพนอกอาณาเขตแก่คนของประเทศคู่สัญญา และการ กำหนดอัตราภาษีสินค้าไว้อย่าง 3 และข้อกำหนดในการขอแก้ไข สนธิสัญญาไว้อย่างไม่สุจริตเป็นธรรมดา แม้แต่นักวิชาการของชาว ตะวันตกในสมัยต่อมายังให้ทรรศนะว่า ประเทศไทยเพียงแต่ ได้ชื่อว่าไม่เคยตกเป็นอาณานิคมของจักรวรรดินิยมตะวันตก แต่ ความจริงแล้วเป็นอาณานิคมรูปแบบใหม่อยู่นานกว่าประเทศใดๆ

3.4 นโยบายปฏิรูปประเทศตามแบบสมัยใหม่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมอบนโยบายให้ กระทรวงมหาดไทยปฏิรูปการปกครองส่วนภูมิภาคซึ่งมีลักษณะ เป็นเมืองเล็กๆ รวมกันอย่างหลวมๆ ให้เป็นราชอาณาจักรที่เป็น อันหนึ่งอันเดียวกัน (เปลี่ยนจาก Empire เป็น Kingdom) กระทรวง มหาดไทยโดยสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพจึงนำ “ระบบ เทศาภิบาล” มาใช้ในการปกครองส่วนภูมิภาค เมืองชลบุรี (บางปลาสร้อย) บางละมุง และพนัสนิคม จึงถูกรวมเข้าเป็น เมืองเดียวกัน เรียกว่า “เมืองชลบุรี” ขึ้นอยู่ในมณฑลปราจีนบุรี นโยบายนี้ทำให้ชลบุรีมั่งคั่ง มั่นคง และเข้มแข็งขึ้น ทั้งในด้านการเมืองการปกครอง เป็นเมืองใหญ่ในระยะแรก (พ.ศ. 2441) มีหน่วยการปกครองระดับอำเภออยู่ในเมืองชลบุรี 8 อำเภอ มีการก่อสร้างสำนักงานของส่วนราชการตามแบบสมัยใหม่ ด้านความมั่นคง ตั้งและพัฒนาสถานีทหารเรือที่บางพระในปี พ.ศ. 2445 ด้านเศรษฐกิจ นอกจากการสร้างท่าเทียบเรือและอาศัย สถานที่อ่างศิลา เพื่ออำนวยความสะดวกแก่พ่อค้าวานิชแล้ว ยังมีการสร้างท่าเทียบเรือ สร้างประภาคาร อาคารพักอาศัยอีก 3 หลัง ที่เกาะสีชัง บนฝั่งด้านในของบางพระซึ่งเดิมเป็นป่าทึบ ในปี พ.ศ. 2438 เป็นต้นมามีคนเข้าไปถางป่าทำไร่อ้อย และตั้ง โรงหีบอ้อยกันมาก ในปี พ.ศ. 2443 เมืองชลบุรียังมีโรงหีบอ้อยกว่า 80 โรงในช่วงเวลานั้นน้ำตาลทรายแดงเป็นสินค้าออกที่สำคัญมาก

อย่างหนึ่งของเมืองชลบุรี การสรรพากร ผลประโยชน์แผ่นดิน ในปี พ.ศ. 2442 เก็บได้ 81,076 บาท 55 อัฐ มากกว่าปี พ.ศ. 2441 ถึง 11,692 บาท 48 อัฐ รายการที่ได้เงินเพิ่มขึ้นมาคือ ค่านา เพราะตรวจเก็บละเอียดขึ้น ค่านาปี พ.ศ. 2443 น่าจะเก็บเพิ่มขึ้นได้อีกมากเพราะทำนาได้ผลทั่วกัน (เว้นแต่ชายทะเลเล็กน้อย) อารกค่านา อารกรมพัศศ ในปี พ.ศ. 2442 เก็บได้เพิ่มขึ้นพอสมควร ส่วนรายได้ที่เก็บได้น้อยลงคือ ภาษีต่างๆ เพราะยกเลิกไปหลายชนิด แต่ปีหน้าคงจะได้เพิ่มขึ้น เพราะผลิตน้ำตาลทรายแดงได้เพิ่มขึ้นมาก (มูลนิธิพิพิธภัณฑวัตถุวิจิตรศิลป์, 2529 : หน้า 129-130)

3.5 นโยบายของรัฐหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 : ในส่วนของจังหวัดชลบุรี 1) เกิดเทศบาลเมืองชลบุรีขึ้นในปี พ.ศ. 2478 2) รับโอนโรงพยาบาลชลบุรีจากเทศบาลเมืองชลบุรีมาสังกัดกระทรวงสาธารณสุข ในปี พ.ศ. 2480 (สุบิน สืบสงวน, 2518 : หน้า 133-135) โรงพยาบาลชลบุรีจึงได้รับการพัฒนาต่อเนื่องมาโดยลำดับจนได้เป็นโรงพยาบาลศูนย์ของภาคตะวันออก และเป็นโรงพยาบาลรัฐแห่งแรกที่ผ่านมาตรฐานระดับสากล (Joint Commission International Quality Approval) 3) พัฒนาการคมนาคมขนส่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางบกเกิด “ถนนสุขุมวิท” เชื่อมกรุงเทพฯ-ชลบุรี และหัวเมืองในภาคตะวันออก ปลายทศวรรษที่ 2520 ชลบุรีกลายเป็นศูนย์กลางการคมนาคมขนส่งในภาคตะวันออก มีเส้นทางติดต่อสะดวกทั้งทางบก ทางทะเล และทางอากาศ 4) ด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยว มีการสร้างบ้านพักสำนักนายกรัฐมนตรีที่เขาสามมุข และแหลมแท่น และสร้างสถานตากอากาศชายทะเลแห่งแรกที่หาดบางแสน ตำบลแสนสุข อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี เพื่อเป็นที่พักผ่อนนอกเมืองในวันหยุด 5) ปี พ.ศ. 2498 รัฐบาลขยายการศึกษาระดับอุดมศึกษาในส่วนภูมิภาคขึ้นเป็นแห่งแรก ที่ตำบลแสนสุข อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี คือ “วิทยาลัยวิชาการศึกษา บางแสน” ต่อมาได้ยกฐานะขึ้นเป็น “มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน” ในปี พ.ศ. 2517 และเป็น “มหาวิทยาลัยบูรพา” ในปี พ.ศ. 2533 ปี พ.ศ. 2500 ประเทศไทยได้เข้าเป็นสมาชิกองค์การสนธิสัญญาความร่วมมือกันแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ส.ป.อ. : South East Asia Treaty Organization “SEATO”) ถือเป็นจุดเริ่มต้นของความเจริญเติบโตของพหุชา อันเนื่องมาจากทหารสหรัฐอเมริกาจากสมรภูมิเวียดนาม เข้ามาพักผ่อนตากอากาศที่หาดพัทยาในปี พ.ศ. 2502 จากนั้นอีกเพียงหนึ่งทศวรรษ พัทยาก็กลายเป็นสถานตากอากาศชายทะเล

ที่มีชื่อเสียงระดับนานาชาติประเทศ 6) ในด้านความมั่นคงทางพลังงาน อำเภอสัตร์ราชกลายเป็นที่ตั้งของอุตสาหกรรมปิโตรเลียม เพราะความเหมาะสมของที่ตั้ง ความสะดวกในการคมนาคมขนส่ง และความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรการท่องเที่ยว และทรัพยากรที่เอื้อต่ออุตสาหกรรมบริการ การประมง และอื่นๆ

3.6 นโยบายพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก (Eastern Seaboard Development Program) พ.ศ. 2524-2548 : นโยบายนี้มุ่งพัฒนาให้ภาคตะวันออกเป็นภูมิภาคที่จะเปิดระบบเศรษฐกิจของประเทศไปสู่การค้ากับนานาชาติได้อย่างกว้างขวาง มีประสิทธิภาพ และเป็นภูมิภาคที่สามารถรองรับกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่กระจายออกจากกรุงเทพฯ เพื่อปรับโครงสร้างอุตสาหกรรมของประเทศสู่อุตสาหกรรมใหม่ และกระจายการผลิตอุตสาหกรรมให้มากขึ้น โดยใช้ทรัพยากรภายในภาคตะวันออก และภูมิภาคใกล้เคียง ตลอดจนความได้เปรียบของแหล่งที่ตั้งเป็น ตัวเร่งการพัฒนา เป้าหมายของแผนนี้มี 3 ด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจ ด้านการพัฒนาชุมชน และด้านพื้นที่ แบ่งเป็น 2 เขต คือ บริเวณแหลมฉบัง จังหวัดชลบุรี เป็นที่ตั้งท่าเรือพาณิชย์ และอุตสาหกรรมขนาดกลาง และขนาดย่อมที่ไม่มีปัญหาด้านมลพิษ ส่วนพื้นที่มาบตาพุด จังหวัดระยอง ให้เป็นที่ตั้งโรงงานแยกก๊าซ อุตสาหกรรมหลักที่นำเข้าวัตถุดิบ และอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก

ส่วนเป้าหมายทางเศรษฐกิจ จะทำให้เกิดการจ้างงานเพิ่มขึ้นประมาณ 3 แสนคน และช่วยประหยัดเงินตราต่างประเทศได้ 4 หมื่นล้านบาทต่อปี

เป้าหมายการพัฒนาชุมชน จะพัฒนาเมืองชลบุรีให้เป็น ศูนย์กลางของภูมิภาคที่ทวีความสำคัญยิ่งขึ้น ทั้งเชิงธุรกิจการค้า และการบริหารงานภาครัฐ แหลมฉบังจะเป็นเมืองท่าสมัยใหม่ พัทยาจะเป็นเมืองท่องเที่ยวควบคู่ไปกับการเป็นศูนย์พาณิชย์ และธุรกิจการค้า มาบตาพุดจะเป็นเมืองอุตสาหกรรมสมัยใหม่ของประเทศ เมืองระยองจะเป็นศูนย์บริการและฐานการศึกษา และวิจัยด้านเทคโนโลยี (เสนาะ อุณากร, 2552 : หน้า 144)

3.7 นโยบายต่อยอดโครงการพื้นที่ชายฝั่งทะเลด้าน ตะวันออกสู่การเป็นระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก (Eastern Economic Corridor : EEC) : เนื่องจากภาคตะวันออกของ ประเทศไทยตั้งอยู่ในภูมิภาคที่ดีที่สุดของภูมิภาคอาเซียน สามารถเชื่อมโยงไปยังประเทศจีนและอินเดียที่มีประชากรจำนวนมาก และมีอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจ โดยสัดส่วน

ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (GDP) ของภูมิภาคเอเชีย และประเทศแถบแปซิฟิกคิดเป็น 1 ใน 3 ของมูลค่า GDP โลก นอกจากนี้ 3 จังหวัดภาคตะวันออก (ชลบุรี ระยอง และฉะเชิงเทรา) ยังเป็นฐานการผลิตอุตสาหกรรมที่สำคัญของประเทศ ได้แก่ อุตสาหกรรมปิโตรเคมี อุตสาหกรรมยานยนต์ และชิ้นส่วน และมีความพร้อมของโครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญ ประกอบด้วยท่าเรือพาณิชย์แหลมฉบัง ท่าเรืออุตสาหกรรมมาบตาพุด ทางหลวงพิเศษระหว่างเมือง (มอเตอร์เวย์) รถไฟรางคู่ และสนามบินอู่ตะเภา มีเมืองพัทยาที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงระดับโลก รวมทั้งยังมีพื้นที่เพียงพอสำหรับรองรับการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรม จึงพัฒนาต่อยอดสู่การเป็น “ระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก” เพื่อให้เป็นพื้นที่เศรษฐกิจชั้นนำของเอเชียที่จะสนับสนุนการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน การขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศ รวมทั้งการยกระดับคุณภาพชีวิต และรายได้ของประชาชน จังหวัดชลบุรีเป็นพื้นที่เป้าหมายสำคัญของแผนงานพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก (พ.ศ. 2560-2564) กล่าวคือ พื้นที่ชลบุรี-ศรีราชาจะเป็นศูนย์กลางการศึกษานานาชาติ อุตสาหกรรมรถยนต์อนาคต และอิเล็กทรอนิกส์อัจฉริยะ ท่าเรือแหลมฉบังจะเป็นท่าเรือระดับโลกเชื่อมโยง เอเชีย-จีน-อินเดีย, พัทยา-สัตหีบ-ระยอง เป็นเขตท่องเที่ยว

ภาคตะวันออกเชิงธุรกิจ ครอบคลุม และสุขภาพ, สนามบินอู่ตะเภา-ท่าเรือจุลเสียด จะเป็นศูนย์กลางการคมนาคม ศูนย์ธุรกิจการบิน (ซ่อม ส่งสินค้า และพัฒนา)

นโยบายของรัฐในแต่ละยุคสมัยที่ศึกษามา ทำให้ประจักษ์ได้ว่านโยบายดังกล่าวล้วนมีอิทธิพลต่อพัฒนาการของจังหวัดชลบุรีตั้งแต่ครั้งเป็นเมืองท่าชายฝั่งทางทะเล (เมืองบางปลาสร้อย) ชลบุรี จนกลายเป็นเมืองศูนย์กลางของภูมิภาค กล่าวอีกนัยหนึ่งว่า นโยบายของรัฐเป็นปัจจัยที่สำคัญมากปัจจัยหนึ่งที่เป็นฐานรากและภูมิพลังของจังหวัดชลบุรี

ด้วยปัจจัยทั้ง 3 ด้านที่กล่าวมาอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า “ความหลากหลายด้านภูมิโนเวศ วัฒนธรรม ภูมิปัญญา ตลอดจนนโยบายของรัฐในแต่ละยุคสมัยเป็นฐานรากและภูมิพลังที่สำคัญของจังหวัดชลบุรี

เอกสารอ้างอิง

- กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2445-2449). เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 14. เรื่อง จัดการทหารเรือทางหัวเมือง ชายทะเล (7 ส.ค. ร.ศ. 121-6 มี.ค. ร.ศ. 125).
- _____. (2453-2498). เอกสารรัชกาลที่ 6 ม. 3.2 / 1.23. แผนกปกครอง (ปีกปันท้องที่ พ.ศ. 2453-2498).
- กรมศิลปากร. (2483). ชลบุรีภาคต้น. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานประชุมเพลิงศพนางเทศ สมุทราภรณ์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์หามงกุฎวิทยาลัย. จังหวัดชลบุรี. (2544). พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ อัตลักษณ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่นชลบุรี. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.
- ฉันท ขาวโละ. เรียบเรียง. (2502). 100 ปี ของสุนทรภู่. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม.
- _____. รวบรวมชำระ. (2503). ประชุมนิราศสุนทรภู่. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม.
- แซรวาส, นิโคลัส. (2506). ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม. (ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช) สันต์ ท. โกมลบุตร แปล. พระนคร: ก้าวหน้า.
- ภารดี มหาขันธ์. (2552). พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ชลบุรี. สาขาวิชาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- _____. (2527). รัตนโกสินทร์ยุคปรับปรุงประเทศ (พ.ศ. 2398-2475). กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- ภารดี มหาขันธ์ และนันท์ชญา มหาขันธ์. (2553). ตระกูลแซ่ในจังหวัดชลบุรี : วิถีและพลัง. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- _____. (2560). ความหลากหลายทางนิเวศวัฒนธรรมบางปลาสร้อย : ฐานรากและพลังจังหวัดชลบุรี. ชลบุรี: คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ลาอุแบร์, ซิมมอน, เดอ. (2510). จดหมายเหตุลาอุแบร์ ฉบับสมบูรณ์. (สันต์ ท. โกมลบุตร, แปล). กรุงเทพฯ: ก้าวหน้า.
- วิจิตรมาตรา, ขุน. (2497). เรื่องของเมืองชลฯ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ข่าวพาณิชย์. (พิมพ์แจกเนื่องในงานทอดกฐิน ณ วัดพานทอง อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี).
- สกินเนอร์, วิลเลียม จี. (2548). สังคมจีนในประเทศไทย. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- สุบิน สืบสงวน. (2518). ที่ระลึก 80 ปี สุบิน สืบสงวน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ตรีธาร.
- เสนาะ อุณาอุล. (2552). อดีตชีวิตและงานของเสนาะ อุณาอุล. (พูนสิน วงศ์กลุฑูต บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2559). แผนงานพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก (พ.ศ. 2560-2564). เอกสารรายงาน.
- อคิน ระพีพัฒน์, ม.ร.ว. (2521). สังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2416. (ม.ร.ว. ประกายทอง สิริสุข และพรรณิ สรุงบุญมี, แปล). กรุงเทพฯ: มูลนิธิตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- อินแกรม, เจมส์ ซี. (2552). การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในประเทศไทย 1850-1970. (ชูศรี มณีพุกษ์ และเฉลิมพจน์ เอี่ยมกมล แปล). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย.

วิถี คติ ความเชื่อและภูมิปัญญาชาวไทยเชื้อสายจีนกับการจัดพื้นที่
ศาสนสถานชุมชน ศาลเจ้าจีน ในพื้นที่ วัฒนธรรมลุ่มน้ำ
บางปลาสร้อย - ชลบุรี เขตบางปะกง - ฉะเชิงเทรา

The path of faith and wisdom of Thai - Chinese descent
with space management, religious area, community, and Chinese shrine
in the area of Bangplasoi - Chonburi, Bang Pakong - Chachoengsao

❖ สมาน สรรพศรี ❖

วิถี คติ ความเชื่อและภูมิปัญญาชาวไทยเชื้อสายจีน กับการจัดพื้นที่ ศาสนสถาน ชุมชน ศาลเจ้าจีน ในพื้นที่ วัฒนธรรมลุ่มน้ำ บางปาสร้อย - ชลบุรี เขตบางปะกง - ฉะเชิงเทรา

The path of faith and wisdom of Thai - Chinese descent with space management, religious area, community, and Chinese shrine in the area of Bangplasoi - Chonburi, Bang Pakong - Chachoengsao

❖ สมาน สรรพศรี¹ ❖

บทคัดย่อ

จากอดีตบรรพบุรุษชาวไทยเชื้อสายจีน ในยุคแรกของการอพยพจากจีนแผ่นดินใหญ่ เข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณชุมชนชายทะเลบางปาสร้อยและปากอ่าวแม่น้ำบางปะกง มีอาชีพเป็นลูกจ้าง และชาวประมง ต่อมาเริ่มทำการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้า โดยใช้ฐานระบบเครือข่ายแบบตระกูลแซ่ ด้วยระบบเครือญาติที่อพยพมาจากแผ่นดินใหญ่หมู่บ้านหรือเมืองเดียวกัน ทำให้ชุมชนชาวจีนมีฐานะดีขึ้น ทำให้มีการเพิ่มขึ้นของจำนวนชาวจีนซึ่งเกิดการย้ายพื้นที่และการขยายตัวของพื้นที่ตลาด จากปากแม่น้ำบางปะกงขยายตัวไปตามริมฝั่งแม่น้ำจนเข้าสู่เขตอำเภอเมืองฉะเชิงเทรา รวมทั้งบางปาสร้อยก็ขยายตัวจากซอยสะพานตามริมทะเลเข้าสู่ตลาดบนตลาดล่างชุมชนหน้าวัดใหญ่อินทาราม ทำให้บริเวณนี้กลายเป็นแหล่งชุมชนของชาวจีนที่มีขนาดใหญ่ ดังนั้นการศึกษาคติความเชื่อและภูมิรู้ชาวไทยเชื้อสายจีน ในพื้นที่วัฒนธรรมลุ่มน้ำ กับการจัดพื้นที่ศาสนสถานชุมชน ศาลเจ้าจีนในเขตบางปะกง ฉะเชิงเทรา - บางปาสร้อย ชลบุรี จึงเป็นการศึกษาพื้นฐานความเชื่อความศรัทธาดั้งเดิมของชาวจีนในพื้นที่ที่มีต่อบรรพบุรุษ องค์เทพต่างๆ ทั้งแนวคิดเรื่องการไหว้ ฟ้าดิน และความต้องการสถานที่อันเป็นศูนย์รวมสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ โดยมีศาลเจ้าเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมของชุมชนชาวจีน ซึ่งเกิดขึ้นภายใต้ความเชื่อในชนบประเพณี

จากการศึกษาพบว่าการพัฒนาการศาลเจ้าในวัฒนธรรมลุ่มน้ำ ประกอบด้วย แนวคิดที่ 1 เป็นกลุ่มสถานที่ไหว้ฟ้าดิน เขตเมืองหลักสี่ทิศของอำเภอเมือง แนวคิดที่ 2 กำเนิดอาคารสิ่งก่อสร้างศาลเจ้า ในระยะเริ่มต้น บางแห่งนำเอาเฮียห้วย (ขี้รูป) กระถางรูป หรือผั่งขี้เถ้ารูป มาจากเมืองจีน หรือจากศาลเจ้าใหญ่นำมาบูชา เริ่มจากศาลเจ้าขนาดเล็ก หลังคามุงจากมาเป็นโครงสร้างไม้ จนพัฒนามาเป็นอาคารทรงตึก ก่ออิฐถือปูน ลักษณะรูปแบบของศาลเจ้า เป็นสถาปัตยกรรมสกุลช่างแต่จิวเป็นต้นแบบในการพัฒนาและคลี่คลายขยายขนาดและจำนวนชั้น ในช่วงหลังต่อมา มีรูปแบบ การสร้างสรรค์ สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม ตกแต่งสวยงาม มีการรับอิทธิพลแบบแผนคติความเชื่อจากศิลปะศาลเจ้าจีนต้นแบบ มีคุณค่าทางความงามความวิจิตรของฝีมือช่างที่เป็นช่างท้องถิ่นและช่างรับเหมาจากนอกพื้นที่ โดยศาลเจ้าจีนปรากฏอยู่ทั่วไปนั้น นอกจากเป็นสถานที่พึ่งทางใจตามคติความเชื่อประเพณีดั้งเดิม ศาลเจ้าจีน ยังมีคุณค่าทางศิลปกรรมความงามความวิจิตรเป็นหลักฐานทางวัฒนธรรมที่มองเห็นได้ คงอยู่เป็นร่องรอยทางประวัติศาสตร์ ทางศิลปวัฒนธรรมประเพณีของชาวจีนในวัฒนธรรมลุ่มน้ำ

คำสำคัญ : ภูมิปัญญา, การจัดพื้นที่, ศาสนสถานชุมชน, วัฒนธรรมลุ่มน้ำ

¹ อาจารย์ประจำสาขาวิชานิตศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

Abstract

According to the immigration from mainland, China, Thai-Chinese ancestors settled in the seaside of Bangplasoi and Ao Bang Pakong River working as employees, fishermen. Later they began trading goods by using network system of family surname "SAE" who migrated from the same village of mainland. This made Chinese community has a better life and increased in the number of Chinese people to expand the marketing area from Ao Bang Pakong River, along the river, to the district of Chachoengsao including Bangplasoi. Bangplasoi was expanded the area by constructing bridges along the seaside into the market (Talaat Bon and Talaat Lang) and community in front of Wat Yai Intharam Royal Monastery which made this area become the largest Chinese community. Therefore, the study of beliefs and knowledge of Thai-Chinese people in the area of cultural watershed with space management, religion, and Chinese shrine of Bang Pakong - Chachoengsao and Bangplasoi - Chonburi is the study of the traditional faith beliefs of the Chinese in the area and the idea of worshiping the earth and the need to place a sacred center for rituals according to faith. The shrine is a cultural area of the Chinese community which occurs from the belief in tradition.

The study found that the development of the Shrine in Watershed Culture consisted of two concepts as the following: the first concept is as a group of place that worshiping the earth in four main directions of city. The second concept is constructing shrines by using wood as structures to create small shrine and worshiping incense ash from China or main shrine. Then, the wooden structure of shrine was developed to brick building styles of the shrine which is the architecture of the Chaozhou as a model to develop and expand the size including the number of floors. Moreover, sculpture, painting, and beautiful decoration, which influenced by the traditional beliefs of Chinese art, are arranged in the shrine. This is valuable to the beauty of craftsmanship, local craftsmen, and contractors from outside area. In addition to being a spiritual place, according to traditional beliefs, Chinese shrines are also valuable in the arts, beauty, and magnificent as a visible cultural evidence including to remain a historical traces of Chinese culture and traditions in the watershed

Keywords : *Wisdom, Space, Community Places, Watershed Culture*

บทนำ

วิถี คติ ความเชื่อและภูมิปัญญาชาวไทยเชื้อสายจีน กับการจัดพื้นที่ ศาสนสถานชุมชนศาลเจ้าจีน ในพื้นที่วัฒนธรรมลุ่มน้ำบางปาสร้อย-บางปะกง : สภาพเมืองชุมชนชาวน้ำลุ่มน้ำบางปะกง มีพื้นที่อยู่บริเวณอำเภอบางปะกง ส่วนบางปาสร้อย ชื่อเดิมคือเมืองบางปาสร้อย อำเภอเมืองชลบุรีในปัจจุบัน วัฒนธรรมแห่งลุ่มน้ำอาจกล่าวได้ว่าเป็นปฐมบทที่สำคัญในการถือกำเนิดเป็นการรวมตัวของกลุ่มคนไม่มาก ขยายตัวเพิ่มปริมาณจนพัฒนาเป็นเมืองใหญ่ตั้งปรากฏให้เห็นของชุมชนสำคัญๆ ของโลกมาแล้ว

การสืบค้นหารวบรวมข้อมูลสาระความเคลื่อนไหวความเปลี่ยนแปลงทางสังคมอันเกี่ยวกับรากและวิถีทางวัฒนธรรมเป็นเรื่องสำคัญมาก อัตลักษณ์ (Identity) ความเป็นตัวตนของตนเองในความเป็นชุมชนริมน้ำบริเวณ บางปาสร้อย บางปะกง ซึ่งคำว่า อัตลักษณ์ ชุมชนริมน้ำหมายถึงลักษณะเด่นทางวัฒนธรรม วิถีชีวิตประเพณี ภูมิรู้ ภูมิปัญญาเฉพาะตัวของการตั้งถิ่นฐานในที่ราบลุ่มริมทะเล ปากอ่าวไทย แม่น้ำบางปะกง และยังมีลำคลองหลายสายเชื่อมสัมพันธ์เป็นวิถีชุมชนริมน้ำ ซึ่งถือได้ว่าเป็นชุมชนฐานน้ำ หรือเป็นเมืองที่มีความสัมพันธ์กับน้ำ โดยการศึกษาค้นคว้าชุมชนเมือง ตลาด ศาลเจ้าจีน ชุมชนชาวจีนที่ตั้งอยู่ริมทะเลบางปาสร้อย จนถึงปากอ่าว แม่น้ำบางปะกง

รูปแบบและองค์ประกอบทางวัฒนธรรมความเชื่อประเพณีของชุมชนชาวจีนเหล่านี้ สะท้อนถึงภูมิหลังทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ นิเวศวิทยา และขนบธรรมเนียมของกลุ่มชาวไทยเชื้อสายจีน รวมถึงการเปลี่ยนแปลงของชุมชนฐานน้ำ ตลาดน้ำการค้าขายทางน้ำ ริมทะเล ปากอ่าว แม่น้ำบางปะกง เป็นตลาดที่มีความเคลื่อนไหวมาก มีมากกว่าตลาดบกในช่วงแรก ต่อมาเกิดนโยบายการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานสู่หัวเมืองภาคตะวันออกทางบก การขนส่ง เปลี่ยนจากเรือ มาสู่รถยนต์ ส่งผลให้ชุมชนฐานน้ำการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้า ของชาวจีน ปรับเปลี่ยนเป็นชุมชนฐานบก ซึ่งมีผลกระทบทั้งทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคมศิลปวัฒนธรรมอีกด้วย

การเกิดชุมชนชาวจีนในจังหวัดชลบุรีและในบางปาสร้อย

ชาวจีนในสยามประเทศหรือในประเทศไทยมีลักษณะรูปแบบที่คล้ายกันคือบรรพบุรุษมีการอพยพมาจากจีนแผ่นดินใหญ่ ชาวจีน ยุคแรกๆ ที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยจำแนกตามกลุ่มภาษาได้ 5 กลุ่มใหญ่ ได้แก่ ฮกเกี้ยน แคะ (ฮากกา) ไหหลำ

แต้จิ๋ว และกวางตุ้ง โดยมีกลุ่มภาษาแต้จิ๋วมีจำนวนประชากรมากที่สุดและตั้งถิ่นฐานกระจุกกระจายอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทยเข้าสู่พื้นที่ชุมชนตามหัวเมือง อำเภอต่างๆ แทบทุกจังหวัด

จังหวัดชลบุรี เรียกกันสั้นๆ ว่า “เมืองชล” เป็นจังหวัดขนาดใหญ่มีประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นมีความสำคัญทางเศรษฐกิจการค้าอุตสาหกรรม การท่องเที่ยวชายทะเล ตะวันออก เป็นแหล่งเกษตรกรรมปลูกพืชเศรษฐกิจ ได้แก่ อ้อย มันสำปะหลัง และยางพารา รวมทั้งเป็นที่ตั้งท่าเรือน้ำลึก แหลมฉบังและแหล่งอุตสาหกรรมโรงงานที่สำคัญ ตามประวัติปรากฏหลักฐานว่า เมืองชลบุรีมีมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เดิมเป็นเมืองเล็กๆ หลายเมือง ได้แก่ เมืองบางทราย เมืองบางปาสร้อย และเมืองบางพระ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้รวบรวมเมืองดังกล่าวเข้าด้วยกันเป็นจังหวัดชลบุรี จังหวัดชลบุรีมีชุมชนชาวจีนขนาดใหญ่อาศัยอยู่ทุกอำเภอสังเกตจากการสร้างศาลเจ้าและจำนวนร้านค้าขายมีป้ายเป็นภาษาจีนในตลาดชุมชนในเขตอำเภอต่างๆ ทั้ง 11 อำเภอคือ อำเภอเมืองชลบุรี อำเภอหนองใหญ่ อำเภอพนัสนิคม อำเภอบ้านบึง อำเภอพานทอง อำเภอบ่อทอง อำเภอศรีราชา อำเภอบางละมุง อำเภอสัตหีบ อำเภอเกาะสีชัง และอำเภอเกาะจันทร์

พื้นที่ริมทะเลในเขตอำเภอเมืองชลบุรี รวมถึงบริเวณชุมชนบางปาสร้อยนั้นจึงมีชอยจำนวนมาก เป็นชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานมากกว่าร้อยปี ชาวบ้านประกอบอาชีพชาวประมงบางส่วนทำมาค้าขายแลกเปลี่ยนซื้อขายสะพานต่างๆ โดยมีชื่อเรียกเฉพาะในบริเวณริมทะเลแถบนี้ เรียกว่า ชุมชนบ้านสะพาน ในสมัยก่อนมักสร้างบ้านเรือนอยู่ในทะเลและจะสร้างสะพานไม้ลัดเลาะเป็นทางใช้ในชีวิตประจำวัน ลงไปในทะเลเป็นทางเดินเชื่อมต่อกัน จากแนวถนนวิจิตรปราการ เพื่อใช้เป็นเส้นทางสัญจรของประชาชนที่อาศัยอยู่สองฝั่งสะพานลงสู่ทะเล ประกอบกับในชอยนี้มีศาลเจ้าศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของผู้คนตั้งอยู่ที่ต้นชอยและท้ายชอย คือ ศาลเจ้าอากเกี้ยนปูนเถ้ากง อยู่ต้นชอยและศาลเจ้าที่ใต้แปบ้อยท้ายชอย จึงเป็นที่มาของคำว่า “สะพานศาลเจ้า” เมื่อก่อนที่ยังไม่มีถนนสุขุมวิท “ท่าเรือพลี” เป็นท่าเรือที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในด้านเศรษฐกิจ เพราะเป็นท่าเรือสำหรับเรือลอมและเรือกลไฟ รับส่งสินค้า และรับส่งผู้โดยสารระหว่างชลบุรี-กรุงเทพฯ และจังหวัดอื่นๆ จึงเป็นที่มาของ “ท่าเรือพลี”

ปัจจุบัน “ท่าเรือพลี” เป็นที่ตั้งของชุมชนที่มีความเข้มแข็งบนวิถีชุมชนชาวเลดั้งเดิมที่มีมาแต่อดีตกาลเป็นที่ตั้งของท่าเรือประมงที่ให้ผลผลิตทางทะเลหล่อเลี้ยงผู้คนในชุมชนชายทะเลชลบุรีและพร้อมจะเป็น “ตลาดประมงท่าเรือพลี” แหล่งรวมอาหารทะเลแห่งใหม่ของจังหวัดชลบุรี และภาคตะวันออก ตลาดประมงท่าเรือพลี ตลาดนัดของทะเลสดอำเภอเมืองชลบุรี ท่าเรือพลี ตลาดอาหารตั้งอยู่ในอำเภอเมืองชลบุรีและจังหวัดฉะเชิงเทรา บริเวณแถบบางปะกง จากปากอ่าวน้ำบางปะกงจนไปถึงท่าเรืออำเภอบ้านโพธิ์ ฉะเชิงเทรา สัมผัสได้กับวิถีชีวิตชุมชนสองฝั่งบางปะกง มีระบบนิเวศที่น่าสนใจความเปลี่ยนแปลงอย่างช้าๆ จากชาวประมงชายฝั่งวิถีเกษตรกรรมริมน้ำสู่อุตสาหกรรมการขายเพื่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรมโกดังเก็บสินค้า ถังน้ำมันขนาดใหญ่ เรือเดินทะเลบรรทุกทุกแก๊สและน้ำมัน ฯลฯ

การขยายตัวของชุมชน เมื่ออยู่ร่วมกันเป็นระยะเวลานานเข้า อัตราการขยายจำนวนประชากรของชาวจีนที่กำเนิดบนพื้นแผ่นดินไทยก็เพิ่มมากขึ้นกลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่โดยพื้นฐานความเชื่อความศรัทธาดั้งเดิมที่มีต่อองค์เทพต่างๆ และต้องการสถานที่อันเป็นศูนย์รวมสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ สิ่งก่อสร้างที่เรียกว่า ศาลเจ้า (Shrine) อาคารสำหรับรูปเคารพ เขียน เทพเจ้า เทพารักษ์ สิ่งสถิตอยู่เพื่อปกป้องรักษาคุ้มครองจิตใจ จึงเกิดขึ้น ซึ่งเป็นงานศิลปกรรมอันประกอบไปด้วย สถาปัตยกรรม ประติมากรรม ปูนปั้นประดับ จิตรกรรมภาพวาดประดับอาคาร ศาลเจ้า จึงเป็นหลักฐานสำคัญเชิงวิวัฒนาการ สะท้อนสภาพทางสังคม วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ของชาวจีนอพยพรุ่นแรกสู่ชาวไทย เชื้อสายจีนซึ่งเกิดบนพื้นแผ่นดินไทย แต่ยังคงรักษาคติความเชื่อจากรุ่นสู่รุ่นผ่านทางพิธีกรรมประเพณีต่างๆ นอกจากที่กล่าวมา ศาลเจ้ายังมีความสำคัญในมิติของความเป็นแหล่งศิลปกรรมท้องถิ่นภายในพื้นที่ ประวัติชุมชนชาวจีนชลบุรี ผสมกลมกลืนเข้ากับเชื้อสายไทยในชลบุรีคติความเชื่อและภูมิรู้ของวัฒนธรรมชาวน้ำไทยจีนในเขตบางปะกง - บางปลาสร้อย การศึกษาวิถีคติความเชื่อและภูมิปัญญาชาวไทยเชื้อสายจีนในพื้นที่วัฒนธรรมลุ่มน้ำ กับการจัดพื้นที่ ทางศาสนสถานชุมชน ศาลเจ้าจีนจึงเป็นสาระสำคัญในการค้นหาภูมิลักษณะที่ยังคงดำรงอยู่

นอกจากนี้พื้นที่บางปลาสร้อยในอดีต เป็นเมืองขนาดใหญ่ครอบคลุมหลายพื้นที่รวมถึงบางปะกง มีความสำคัญทาง

เศรษฐกิจการค้าอุตสาหกรรม การท่องเที่ยวชายทะเลตะวันออก ที่มีชื่อเสียงมาช้านาน เป็นแหล่งเกษตรกรรม ปลูกพืชเศรษฐกิจได้แก่ อ้อย มันสำปะหลัง และยางพารา รวมทั้งเป็นที่ตั้งท่าเรือน้ำลึก แหลมฉบัง และแหล่งอุตสาหกรรมโรงงานที่สำคัญ ตามประวัติปรากฏหลักฐานว่าเมืองบางปลาสร้อยและบางปะกงมีมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เดิมเป็นเมืองเล็กๆ หลายเมือง ได้แก่ เมืองบางทราย เมืองบางปลาสร้อย และเมืองบางพระ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้รวบรวมเมืองดังกล่าวเข้าด้วยกันเป็นจังหวัดชลบุรีเป็นจังหวัดที่มีชุมชนชาวจีนขนาดใหญ่อาศัยอยู่สังเกตจากการสร้างศาลเจ้าและจำนวนร้านค้าขายในตลาดชุมชนทั่วไป โดยบางปลาสร้อยนี้มีพื้นที่บริเวณติดชายทะเลชลบุรีถือเป็นพื้นที่ว่างเปล่า ดังนั้นใครมีความประสงค์ต้องการเข้าไปอยู่อาศัยปลูกบ้าน สร้างสะพานยื่นลงไปในดินเลนริมทะเลก็ทำได้ เนื้อที่สองข้างสะพานสามารถนำเรือหาปลาของตนเองมาทอดเรือไว้ได้ไม่มีโจรลักขโมย หากมีการสร้างสะพานต่อยื่นออกไปอีกเจ้าเดิมก็เอื้อเพื่อให้สร้างต่อไป ได้ได้เสมอต่างก็รับรู้ร่วมกันว่าเป็นของส่วนรวม

จากความสัมพันธ์การเชื่อมโยงวัฒนธรรมของชาวจีนจากแผ่นดินใหญ่สู่นานาชาติประเทศตลอดจนถึงประเทศไทยที่กล่าวมา ผู้วิจัยมีความสนใจรวบรวมข้อมูลย่อยในระดับชุมชนเฉพาะบางปลาสร้อยและบางปะกง โดยผู้วิจัยเลือกศึกษาศาลเจ้าจีนซึ่งมีความสำคัญเป็นสถานที่ที่มีหน้าที่เป็นศูนย์กลางรวมจิตใจของชาวจีนเข้ามาประกอบกิจกรรมตามประเพณีวันสำคัญตลอดทั้งปี

วัตถุประสงค์

1. ศึกษาประวัติการกำเนิดชุมชนจีนในย่านบางปลาสร้อยและบางปะกง
2. ศึกษา การตั้งถิ่นฐานชุมชนจีนบางปลาสร้อย และบางปะกง ศึกษาคติความเชื่อวัฒนธรรมสามน้ำ ต่อชุมชนบางปลาสร้อย และบางปะกง การตั้งถิ่นฐาน การปรับตัวเข้ากับชุมชน การรับวัฒนธรรมพื้นถิ่นชาวชลบุรีบางปลาสร้อย และบางปะกง
3. ศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมศาลเจ้าจีน ที่ปรากฏทางกายภาพ รูปแบบทางศิลปกรรมความงาม ความเชื่อแฝงที่ปรากฏในศิลปกรรมประดับตกแต่ง

กรอบแนวคิดการวิจัย

ศาลเจ้าจีนเป็นหลักฐานทางวัฒนธรรมที่มองเห็นได้ คงอยู่เป็นร่องรอยทางประวัติศาสตร์ ทางศิลปวัฒนธรรมประเพณีของชาวไทยจีนในเมืองชลบุรี การศึกษาถึงประวัติการกำเนิดศาลเจ้า การศึกษาคติซึ่งเป็นแบบอย่างหรือแนวทางที่ถือปฏิบัติคตินิยมแบบอย่างความคิดเห็น ความเชื่อต่อการออกแบบทางสถาปัตยกรรมและศิลปตกแต่ง ก่อสร้างศาลเจ้าจีน หรือวิธีการคิดรวมกันที่เป็นลักษณะของกลุ่มชน ความคิดความเชื่อประวัติการกำเนิดการพัฒนาการของคติความเชื่อ จะช่วยให้เข้าถึงภูมิรู้ของวัฒนธรรม 2 กลุ่มน้ำได้

ขอบเขตการวิจัย

ศึกษาคติความคิดความเชื่อประวัติการกำเนิดชุมชนจีนในย่านบางปลาสร้อย และบางปะกง ศึกษารูปแบบการอพยพ การตั้งถิ่นฐาน การปรับตัวเข้ากับชุมชน การรับวัฒนธรรมพื้นถิ่น ชาวชลบุรีบางปลาสร้อย ศึกษารูปแบบการสร้างตัวทางการค้าขาย สร้างถิ่นฐานชุมชนจีนบางปลาสร้อย - บางปะกง บทบาทของศาลเจ้าในการเป็นศูนย์กลางรวมใจต่อชุมชนสังคมของชาวจีนในชุมชนจีนบางปลาสร้อย การเลือกสถานที่ตั้ง รูปแบบ ประวัติความเป็นมา คติความเชื่อ คุณค่าทางศิลปกรรมขอบเขตด้านพื้นที่ของศาลเจ้า การผสมผสานวัฒนธรรมไทย จีนร่วมสมัยในปัจจุบัน

ขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย

1. ขั้นการสำรวจศึกษามีแนวทางดังนี้
 - (1) ศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - (2) ศึกษาสำรวจข้อมูลภาคสนาม ถ่ายภาพ ชุมชนบางปลาสร้อย และบางปะกง
 - (3) สัมภาษณ์ประชากรในพื้นที่เกี่ยวข้อง เพื่อหาข้อมูลและหลักฐาน
 - (4) บันทึกวิเคราะห์ข้อมูลจากการสำรวจในเบื้องต้น พร้อมบันทึกวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่ชุมชนได้แก่ผู้นำชุมชน ผู้สูงอายุ ผู้มีบทบาททางวัฒนธรรม เป็นต้น
 - (5) ศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมศาลเจ้าจีนที่ปรากฏทางกายภาพ รูปแบบทางศิลปกรรม ความงาม ความเชื่อแฝงที่ปรากฏในศิลปกรรมประดับตกแต่งจัดระเบียบของข้อมูลตามประเภท

รูปแบบที่ได้รับทางศิลปการตกแต่ง และลักษณะทางสถาปัตยกรรม

2. ขั้นการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล และกำหนดแนวทางวิธีการจัดการข้อมูล

- (1) วิเคราะห์ศึกษาความคิดความเชื่อประวัติการกำเนิดการพัฒนาการศาลเจ้าจีนในชุมชน บางปลาสร้อย บางปะกง
- (2) วิเคราะห์ถึงความเกี่ยวข้องกับการรับอิทธิพลการปรับตัวเข้ากับชุมชนเดิมผู้มีบทบาท ผู้บริจาค ก่อสร้างศาลเจ้า การดำรงรักษาการพัฒนาศาลเจ้าจีน
- (3) วิเคราะห์ ศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมศาลเจ้าจีน รูปแบบทางศิลปกรรมความงาม ความเชื่อแฝงทางศิลปการตกแต่ง และลักษณะทางสถาปัตยกรรม

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า คติความเชื่อและภูมิรู้ชาวไทยเชื้อสายจีนในพื้นที่วัฒนธรรมลุ่มน้ำ กับการจัดพื้นที่ศาสนสถานชุมชนศาลเจ้าจีน ในเขตบางปะกง ฉะเชิงเทรา - บางปลาสร้อย ชลบุรี อัตลักษณ์จีนในพื้นที่สาธารณะ:วัฒนธรรมลุ่มน้ำ มีการกำเนิดและพัฒนาการสัมพันธ์ตามคติความเชื่อของชาวไทยเชื้อสายจีน ชุมชนชาวจีนมีลักษณะรูปแบบที่คล้ายกันคือบรรพบุรุษมีการอพยพมาจากจีนแผ่นดินใหญ่ ชาวจีนทั้งสองกลุ่มน้ำส่วนใหญ่ยังคงสืบทอดขนบธรรมเนียมประเพณีจีน ทั้งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม อาทิ คติต่างๆ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับเทวดา การเคารพกราบไหว้ ฟ้าดินในสวรรค์และเทพเจ้า ลัทธิเต๋า ขงจื้อ พุทธ ศาสนาฝ่ายมหายาน ความเชื่อ พลังหยินหยาง การนับถือวิญญาณ คติความเชื่อการนับถือวิญญาณบรรพบุรุษ การเคารพบูชาบรรพบุรุษ ในวิถีการดำเนินชีวิต การจัดงานประเพณี ชาวจีนในวัฒนธรรมลุ่มน้ำต่างก็มีการอนุรักษ์ สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นจากแผ่นดินใหญ่ พัฒนาประยุกต์สร้างสรรค์วัฒนธรรมจีนแบบร่วมสมัย ปรับเข้าสู่วิถีชีวิตในสังคมใหม่ ความเชื่อการสืบทอดอนุรักษ์สืบสานวัฒนธรรมจีน ร่วมดังกล่าวล้วนเป็นการแสดงอัตลักษณ์จีนในพื้นที่สาธารณะ:บริเวณวัฒนธรรมลุ่มน้ำ ในเขตบางปะกง ฉะเชิงเทรา - บางปลาสร้อย ชลบุรีทั้งสิ้น

จากการวิเคราะห์ศึกษาความคิดความเชื่อคติความเชื่อและภูมิรู้ของวัฒนธรรมชาวน้ำไทยจีนในเขตบางปะกง - บางปลาสร้อย ประวัติการกำเนิดการพัฒนาการศาลเจ้าจีนในชุมชนบางปลาสร้อย บางปะกง คติความเชื่อและภูมิปัญญาชาวไทยเชื้อสายจีนในพื้นที่วัฒนธรรมลุ่มน้ำ วิเคราะห์ถึงความเกี่ยวข้องกับการรับอิทธิพล การปรับตัวเข้ากับชุมชนเดิมกับการจัดพื้นที่ ศาสนาสถานชุมชน ศาลเจ้าจีน ผู้มีบทบาท ผู้บริจาคก่อสร้างศาลเจ้า การดำรงรักษา การพัฒนาศาลเจ้าจีน วิเคราะห์ศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรม ศาลเจ้าจีน รูปแบบทางศิลปกรรมความงาม ความเชื่อแฝงทางศิลปะการตกแต่ง และลักษณะทางสถาปัตยกรรม ประเด็นกรอบความคิดชาวจีนที่ได้จากการวิจัยแบ่งได้ดังนี้

1) ชาวจีนบริเวณลุ่มน้ำทั้งสองยังคงสืบทอด คติ ความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณี ตามแบบแผนแนวคิดจาก ปรัชญา อุดมคติ ขงจื้อ ลัทธิเต๋า พุทธศาสนาเถรวาท และจากคำบอกเล่าจดจำสืบทอดจากบรรพบุรุษรุ่นแรกซึ่งอพยพจากเมืองจีนแผ่นดินใหญ่ พัฒนาผสมผสานประยุกต์ให้เหมาะสมกลมกลืนกับสภาพทางสังคมเพื่อการดำรงอยู่ให้ได้รับการยอมรับจากชุมชนชาวไทยดั้งเดิม อย่างไรก็ตามเมื่ออยู่ร่วมกับคนไทยก็รับเอาวัฒนธรรมไทยมาปรับใช้กับวัฒนธรรมเดิมของตน

2) ภูมิรู้เชิงวัฒนธรรมวิถีชาวน้ำสู่การดำรงชีวิตในเขตบางปะกง - บางปลาสร้อย วัฒนธรรมชาวน้ำแม่น้ำบางปะกงระบบนิเวศตามธรรมชาติ แหล่งน้ำจืด แหล่งน้ำเค็ม พื้นที่สองน้ำดินแดนสามน้ำ วิถีชีวิต ผู้คน ชุมชนชาวจีน ผู้คนชาวจีนในพื้นที่วัฒนธรรมร่วมแห่งสายน้ำและท้องทะเล วิถีชีวิตความผูกพันที่หล่อหลอมกำเนิดภูมิปัญญา แห่งสายน้ำ การดำรงอยู่ก่อตัวเป็นวัฒนธรรมจากระบบนิเวศชายฝั่งและท้องทะเล จนเรียกว่าวัฒนธรรมสามน้ำ คือ น้ำเค็ม น้ำกร่อย น้ำจืด ซึ่งสายน้ำนี้ส่งผลเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของผู้คนริมฝั่งน้ำ สัตว์น้ำชายฝั่ง

3) การประสานสัมพันธ์การเชื่อมสองวัฒนธรรมระหว่างไทย จีน ชาวจีน การปรับตัวให้เข้ากับเชื่อถือตามธรรมเนียมไทยเห็นพ้องคล้อยตามธรรมเนียมไทย จีน จึงหลอมรวมเข้าด้วยกัน เกี่ยวพันจนแยกไม่ออกกับวิถีไทย

4) การค้าขายคือพลังทางเศรษฐกิจของชุมชน ปัจจัยสำคัญในการดึงดูดชาวจีนให้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานคือ มีผู้คนอยู่อาศัย มีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์พื้นที่ลุ่มน้ำ ทรัพยากรป่าไม้และป่าชายเลน พื้นฐานชุมชนดั้งเดิมอาชีพชาวไร่ ชาวนา ชาวประมง

ชาวจีนจึงเลือกอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งทำมาหากินอยู่ตามริมแม่น้ำบางปะกงเมืองฉะเชิงเทรา เส้นทางการค้าทางแม่น้ำบางปะกง เป็นเมืองท่าค้าประมงท่าเรือพลี ชลบุรี บริเวณแห่งนี้มีเส้นทางคมนาคมสะดวก ชาวจีนเลือกเป็นพ่อค้าคนกลาง ค้าขายแลกเปลี่ยน ชาวจีน มีหัวธุรกิจ การทำมาค้าขาย ดำเนินกิจการเป็นศูนย์กลางตัวแทนการค้าขายแลกเปลี่ยนโดยใช้ตลาด ศูนย์กลางชุมชนท้องถิ่น ตลาดมีความสำคัญ มีความจำเป็นในการดำรงชีวิตประจำวัน

สายน้ำก็คือแม่น้ำบางปะกง สายน้ำผู้หล่อเลี้ยง สายน้ำแห่งชีวิต หรือสายน้ำแห่งมังกร ตามคติของชาวจีน สายน้ำแห่งมังกร ของเมืองแปดริ้ว เปรียบเทียบแม่น้ำบางปะกงเป็นสายน้ำแห่งมังกร ซึ่งมีลักษณะคดโค้งไปมาดุจดั่ง พญามังกร พาดผ่านเมืองที่มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งพืชพันธุ์ ธัญญาหาร ทรัพยากรในดินสินในน้ำ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้พระราชทานที่ดินให้สร้างวัดจีนแห่งหนึ่งขึ้นบริเวณเขาวราช คือ วัดเล่งเน่ยยี่ หรือ วัดมังกรกมลาวาส ในปัจจุบัน ตามหลักฮวงจุ้ยของคณาจารย์ จินวังส์สมาธิวัตร (สกเห้ง) ผู้มีชื่อเสียงในสมัยนั้น โดยถือว่า วัดเล่งเน่ยยี่เปรียบเป็นตำแหน่งหัวมังกร และกำหนดตำแหน่งท้องมังกร ไว้ที่ วัดเล่งฮกยี่ จังหวัดฉะเชิงเทรา (พ.ศ. 2450 พระพุทธเจ้าหลวงเสด็จประพาส แล้วได้พระราชทานนามว่า “วัดจีนประชาสโมสร”) สำหรับ ตำแหน่งหางมังกร อยู่ที่ วัดเล่งฮวยี่ หรือวัดมังกรบุปผาราม จังหวัดจันทบุรี ตำแหน่งต่างๆ ที่พระอาจารย์สกเห้งได้วางไว้นั้น เป็นตำแหน่งของความอุดมสมบูรณ์ทั้ง ทรัพยากรสิน เงินทอง การค้าขาย และความสมบูรณ์ของธรรมชาติที่หล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนในบริเวณนั้นอย่างมีความสุข ตำแหน่งท้องมังกรนี้ได้ผสมผสานความเชื่อ ตำนาน เรื่องเล่า และประวัติศาสตร์ของสถานที่สำคัญต่างๆ ที่ตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำบางปะกง ทำให้เกิดการเรียกขานแม่น้ำบางปะกงว่า สายน้ำแห่งมังกร

อภิปรายผลการวิจัย

จากการสรุปดำเนินการวิจัยสามารถอภิปรายผลได้ดังนี้ แนวคิดการเกิดศาลเจ้า สามารถแบ่งออกเป็น 2 แนวคิด และแนวทางการอนุรักษ์ ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดการกำเนิดศาลเจ้าบางปลาสร้อยชลบุรี
แนวคิดที่ 1 เป็นกลุ่มสถานที่ไหว้ฟ้าดิน เขตเมืองหลัก

อำเภอเมือง เป็นจุดเริ่มต้นไม่มีการอัญเชิญองค์เทพเจ้าประดิษฐานเพื่อเคารพ แต่จะกราบไหว้ตามแนวคิดเรื่อง ฟาดิน ซึ่งมีแทนไหว้ตามแต่ละแห่งออกแบบ แต่หลักปรัชญาแนวคิดคือ การไหว้ฟาดิน เริ่มจากศาลเจ้าเป็นส่วนใหญ่ในระยะเริ่มต้น มีบางแห่งนำเอาเฮียห้วย (ซีจู๊ป) มาจากเมืองจีนซึ่งนำมาบูชาเป็นการส่วนตัว บางส่วนก็รวบรวมเก็บไว้ส่วนตัว ต่อมาประสบความสำเร็จ มีผู้มาเคารพ บางแห่งเกิดจากความศรัทธาของบุคคล เช่น ที่ตี (ฟาดิน) มี 4 มุมเมือง ที่ตี เป็นสถานที่ไม่มีองค์เทพเจ้า เฉพาะไหว้ฟาดิน มีขนาดเล็ก มีเพียงแทนไหว้ฟาดิน (คล้ายๆ ศาลเมืองของไทย) 4 มุมเมืองของชลบุรี เช่น ที่บ้านสวนมีประมาณ 70 กว่าปี สันนิษฐานว่า เริ่มมีมาพร้อมกับชาวจีนโพ้นทะเลที่อพยพเข้ามาตั้งชุมชนในอำเภอเมืองชลบุรี

ชลบุรี มี 4 แห่ง

- 1) ที่ตีบ้านสวนซอย 1
- 2) ที่ตีสี่แยกพนสนิมคม ซอย เขาน้อย
- 3) ที่ตีสะพานศาลเจ้า (หน้าโรงน้ำปลาทั้งซังฮะ) ออกเทียน
- 4) ที่ตีสะพานหลวง

2. แนวคิดการกำเนิดอาคารสิ่งก่อสร้างศาลเจ้า

ในระยะเริ่มต้นบางแห่งนำเอาเฮียห้วย (ซีจู๊ป) กระถางรูปหรือผงซีเจ้ารูป มาจากเมืองจีน หรือจากศาลเจ้าใหญ่ นำมาบูชา แล้วก็พัฒนาเริ่มจากศาลเจ้าขนาดเล็ก หลังคามุงจากมาเป็นโครงสร้างไม้ จนพัฒนามาเป็นอาคารทรงตึก ก่ออิฐถือปูน ตกแต่งสวยงาม ลักษณะของศาลเจ้า เป็นสถาปัตยกรรมสกุลช่างแต้จิ๋ว แบบ ซี่เตี้ยมกิม (สี่ตำแหน่งทอง) ภาพภายในและภายนอกของศาลเจ้าเล่งบ๊วยเฮียะศาลเจ้าในปัจจุบันเป็นศาลสร้างใหม่ตลอดจนมีการบูรณะ เป็นศาลที่ชาวจีนแต้จิ๋วในชลบุรีซึ่งมีความศรัทธาอย่างแรงกล้า มีกำลังทรัพย์มากพอ ร่วมกันวางแผนมีการกำหนดพื้นที่ก่อสร้างอาคารที่เป็นรูปแบบของศาลเจ้าและได้อัญเชิญเทพเจ้าประดิษฐานเพื่อกราบไหว้เคารพเป็นกลุ่มเทพที่มีชื่อมีความสำคัญ มีตำนานในประวัติศาสตร์ของจีน โดยแบ่งดังนี้

กลุ่มที่ 1 องค์ที่มีชื่อเรียกเฉพาะตัวเช่น ซำม่งเอี้ย กวนอู

กลุ่มที่ 2 อาเนี้ย (เจ้าแม่) จะมีชื่อ เจ้าแม่กวนอิม เจ้าแม่ทับทิม เจ้าแม่เฮียงเต็กเนี้ยอาเนี้ย หมายถึง เจ้าแม่ลือทงปิง เขียนชื่อ ซาไห้จ้อ เปียเขียน มีประวัติตำนาน

กลุ่มที่ 3 มีตำแหน่งไม่มีชื่อ ตามหัวไร่ปลายนา กลุ่มแป๊ะกง ไม่มีชื่อเฉพาะ แต่งตั้งดูแลปกป้องรักษาระดับชาวบ้าน คนยากจน คำว่า แป๊ะกง เป็นชื่อตำแหน่ง (นายอำเภอ) ซึ่งไม่มีชื่อเฉพาะเริ่มในชนบทเล็กๆ เด็กแป๊ะกง กลางๆ กำเพียงใต้ตี เป็นชื่อตำแหน่งการแบ่งระดับแป๊ะกง

1. เด็กแป๊ะ (ปลัด)

2. เลี้ยง กว่า แป๊ะ กง

3. กำเพียงใต้ตี (นายอำเภอ) เช่น กลุ่มแป๊ะกง ตั้งขึ้นตามหัวไร่ปลายนา แต่งตั้งดูแลปกป้องรักษากันคนยากจน ศาลเจ้าส่วนใหญ่ มีการอัญเชิญติดตั้งรูปเคารพแป๊ะกงไว้ภายในศาลปูนเกล้ากง เป็นชื่อที่เรียกตามภาษาจีนแต้จิ๋ว ส่วนจีนกลางเรียกว่า เป็นโถวกง เป็นเทพเจ้าที่พบในเมืองไทย เป็นโถวกง และ ต้าเปือก เป็นเทพองค์เดียวกัน เป็นเทพที่นักเดินเรือ ในสมัยราชวงศ์ซ่ง (ซ้อง) กราบไหว้กัน โดยมีชื่อเดิมว่า “โถวกง” ชื่อดังกล่าวเป็นเพียงตำแหน่ง เทพผู้ดำรงตำแหน่งนี้ จะแตกต่างกันไปตามบุคคล เวลา และสถานที่ ผู้ดำรงตำแหน่งนี้ จะเป็นใครไม่อาจจะทราบได้ หรืออาจจะเป็นเพียงสัญลักษณ์ของบรรพบุรุษของชาวจีน โพ้นทะเลเท่านั้นก็ได้ คำว่า เป็นโถว ซึ่งหมายถึง เป็นตี หรือที่ตั้งเดิม หรือโถวมู ซึ่งแปลว่าหัวหน้าในสถานที่นั้นๆ บางคนเรียกย่อๆ ว่า ตั้โถว ในสมัยก่อนเมื่อผู้เป็นใหญ่ในเขตนั่นๆ หรือผู้นำในเขตนั่นๆ ได้ทำคุณประโยชน์ให้แก่เขตปกครองมากมาย เมื่อตายไปแล้ว ก็ถูกยกย่องให้เป็นเทพ จึงเรียกว่า เป็นโถวกง ซึ่งหมายความว่า ผู้เป็นใหญ่แห่งเขตนั่นๆ มีหน้าที่ดูแลรับผิดชอบปกครองรักษา หรืออีกลักษณะหนึ่งคือรูปเคารพของเทพ ปูนเกล้ากง หรือปูนเกล้ามา เทพองค์นี้มีลักษณะของรูปเคารพ ที่ไม่เหมือนกันในทุกศาลเจ้า เช่น มีทั้งที่แต่งกาย แบบขุนนางฝ่ายขุน บ้างก็แต่งกายแบบขุนนางฝ่ายบู๊ มีหนวด มีขอวถือหลุย่ มีขอช้ายถือก้อนทอง เป็นต้น เล่าปูนเกล้ากง หรือ ปิงเกล้ากงปูนเกล้ากง ในภาษาแต้จิ๋วนี้หมายถึง “ชุมชนดั้งเดิม” ดังนั้น เล่าปูนเกล้ากง จึงหมายถึง “เทพเจ้าที่คุ้มครองรักษาชุมชนดั้งเดิม หรือก็คือเจ้าที่ของท้องถิ่นนั้นๆ”

เทพประธานของศาลแห่งนี้ คือ เทพปูนเกล้ากง ตามความเชื่อโบราณเชื่อว่า แต่ละท้องที่มีเทพประจำ ชาวแต้จิ๋วเรียกโดยทั่วไปว่า “ตีเล่าเล่าเอี้ย” หรือ “เทพผู้เป็นใหญ่ ณ ที่นั้น” ไม่ว่าชาวจีนจะอพยพไปอยู่ที่ใดก็ยังยึดมั่นความเชื่อนี้ไว้ จึงได้แกะสลักรูปเคารพของเทพตีเล่าเล่าเอี้ยจากไม้ขึ้นมาเพื่อ

เคารพบูชา ภายหลังเรียกอย่างง่ายๆ ว่า “ปูนเกล้า” “คนที่มาไหว ส่วนมากขอในเรื่องต่างๆ ไปไม่ได้เฉพาะเจาะจง ส่วนมากจะขอให้ ท่านคุ้มครอง สุขภาพดี งานการค้ารุ่งเรือง” การสร้างสรรค์ รูปเทพเจ้ามีทั้งเทคนิคการหล่อสำริด ปูนปั้นเขียนสี เซรามิก การแกะสลักไม้เขียนสีสวมใส่ประดับเสื้อผ้าเครื่องทรงเสื้อผ้า แบบประเพณีการไหว้คนที่มิได้ทางโยะยะ จะมากกราบไหว้เพื่อให้ท่านปกปักรักษาที่ดิน ดูแลที่ดิน หรืออาณาบริเวณ คอย ปกป้องคุ้มครองคนในบ้านให้ร่มเย็นเป็นสุขและปลอดภัย

ในตลาดสด ส่วนมากจะตั้งเทพเป็นโลงวงไว เป็น เทพประธาน หากไม่ตั้งเป็นโลงวงไวเป็นเทพประธานในศาล ก็ต้องตั้งเป็นเทพชั้นรองเพื่อจะได้ช่วยปกป้องความร่มเย็นและการค้าเจริญรุ่งเรือง คนจีนฮกเกี้ยนมักจะทำรูปเทพเจ้าไว้ที่หิ้ง เพื่อกกราบไหว้ ส่วนคนจีนแต้จิ๋วจะนิยมทำรูปเทพเจ้าไว้ที่หิ้งบนพื้น เพราะถือว่าท่านเป็นเทพเจ้าที่ ในการบูชาเจ้าที่ของแต่ละบ้าน อาจมีรายละเอียดต่างกันนิดหน่อยแล้วแต่คนนิยม เช่น บางบ้าน นิยมบูชาดอกไม้มงคล มาลัย บางบ้านต้องมีต้นกวนอิม ปักแจกัน ไว้ประจำที่กระถางรูปนิยมมีกิมฮวย (จินฮวา) ประดับ แต่ใน กระถางรูปบางบ้านนิยมใส่ทรายหรือข้าวสารที่กระถางรูปบางบ้าน ใส่เป็นโหงวเจ้งจี้ (อุ้งจ้อ) หรือ เมล็ดทั้งห้า คือข้าวเปลือก ข้าวสารข้าวเหนียวแดง เมล็ดถั่วเขียว เมล็ดถั่วแดง นอกจากนี้ ก็อาจมีของบูชาที่มีความหมายเป็นมงคล เช่น พักทอง พักเงิน สับปะรด เงิน ทอง ฯลฯ แล้วก็ของสดบูชา เช่น น้ำชา 5 ที่ เหล้าขาว 5 ที่ มะพร้าวอ่อน ส้ม บางบ้านไหว้รูป 5 ดอก ลีกล้วย แล้วการบูชาเจ้าที่คือการไหว้ธาตุทั้งห้า คือ ธาตุทอง ดิน ไม้ น้ำ ไฟปางหรือลักษณะรูปเคารพของเทพ ปูนเกล้า หรือ ปูนเกล้ามา เทพองค์นี้มีลักษณะของรูปเคารพ ที่ไม่เหมือนกัน ในทุกศาลเจ้า เช่น มีทั้งที่แต่งกายแบบขุนนางฝ่ายบุ๋น บ้างก็ แต่งกายแบบขุนนางฝ่ายบู๊ มีหนวด มือขวาถือหูลี่ มือซ้ายถือ ก้อนทอง เป็นต้น เล่าปูนเกล้า หรือ ปิงเกล้า

การกำหนดผังการวางรูปเคารพภายในบริเวณศาลเจ้า รูปแบบการวางและการเข้ากราบไหว้ การวางผังภายในศาลเจ้า เริ่มตั้งแต่

1. องค์ประธาน มักจะเรียกตามชื่อศาลเจ้านั้นๆ เช่น องค์ชาไท้จื้อ ชาอว่งเอี้ย (กลุ่มเทพที่ชื่อตาม ตำนาน) ภายใน ศาลก็จะมียี่สิบห้าพื้นดินของศาล
2. ที่ส่วนใหญ่ตั้งอยู่หน้าศาลเจ้า หันหน้าเข้าองค์ประธาน บางแห่งก็อยู่ชั้น 2

3. แป๊ะกงของศาล เพื่อควบคุมดูแลพื้นที่ภายในบ้านคนทั่วไ้ไปใช้ ตู้อูเอี้ย

4. ศาลเจ้าที่มีชั้น 2 องค์เทพที่ต้องอยู่ชั้นบนมีองค์ไ้เขียนไ้ยจุ่งเซียงฮุก เทพนาจา ลือทงปิง

ศาสนสถานจีนในชลบุรี

1. ศาลเจ้าจีน ชื่อของศาลเจ้า ไ้ถ่ถ่วงท้ายด้วย ไ้ = สอง ไ้จื้ออว่งเม้งเก้ง ชาเด็กไ้ ไ้ = เทวสถานชาเด็ก = ไ้ตรคุณธรรม ที่ตั้ง สมาคม ชา = สาม เด็ก = คุณธรรมอว่งเม้ง ชื่อ เก้ง = ศาลเจ้า เม้งเม้ง = สมาคมเครือ พุทธมามา กสงเคราะห์มีสองชั้น ลงด้วย ไ้ เกาะ จะต้องมีชั้นสอง ไม่ตั้งพื้นชั้นล่าง ซึ่งก็คือ กลุ่มเทพไ้ยเขียนฮุก นาจา (อยู่ในกลุ่มเทพมีชื่อ)

ความเชื่อเรื่องวางผัง ประตูด้านข้างฝั่งซ้าย เล้ง (มังกร) ขวาของเทพ เลือ รูปปูนปั้นประตูมังกร ประตูเลือ จะมีรูป หรือไม่มีก็ได้ แต่ต้องติดทั้งสองประตู โดยมองด้านทิศของเทพเป็นหลัก ชาวจีนเชื่อว่า ด้านซ้ายเป็นใหญ่

ส่วนแท่นเครื่องประดับแท่น ไม้แกะ จะนิยมไม้แกะสลัก โดยหยุนหนาน แต่จิว กวางตุ้ง ฮกเกี้ยน จะตกแต่ง ปักกิ่งจะเรียบ ฉากหลัง แป๊ะกง มักจะเป็นรูปเลือ ถ้าเป็นเทพองค์อื่นก็แล้วแต่ ช่างออกแบบ

ด้านหน้าเป็นรูปมังกรประตูหน้า องค์เทพคุ้มครอง ที่บานประตู ในตำนาน ฉิงทหารเอกของจีนสมัยโบราณ ในตำนาน บริเวณประตู มีรูปปักสองข้างตรงประตูบาน บูชาเทพ ที่ประตู องค์รัชเจ้าประตูในตำนาน ภายในศาลเจ้ายังมีข้อความ ภาษาจีนป้ายใหญ่ ชื่อศาลเจ้าประตูเล็ก ด้านหน้า 2 ประตู ภาษาจีน เป็นตกแต่งตามเสา สัจธรรม คุณธรรม คำสอนคุณธรรม เผยแพร่ ทุกสารทิศดอกบัว แห่งความดี เจริญเติบโต แบ่งปันทั่ว ภาคไ้ (ประเทศไทย คือ ภาคตอนไ้ของจีน) ตามเสา (ตุ้ยเล้ง) ต้องเขียนสองข้าง เขียนในเสา เล่นภาษาอักษร ภาษาจีน กลอน กวี มีซ้ายขวา เน้นความสมดุล (ตุ้ย = คู่) (เล้ง = สัมพันธ์ต่อเนื่อง) ถ้าคำอยู่คู่กัน อ่าน ตุ้ยเล้ง แต่ถ้าคำเดียวออกเสียง ตุ้ย งานมงคล ปีใหม่ ขึ้นบ้านใหม่ จะใช้คำภาษาเขียน ผ้าห้อย เป็นการเล่นอักษร

2. โรงเจ โดยคติของชาวจีน ถือว่า ศาลเจ้า เนื่องจาก รูปเคารพจะเป็นพระพุทธรูปเจ้านิกายของจีนทั้งหินยานและ มหายาน ส่วนใหญ่จะตั้ง 9 องค์ โรงเจในชลบุรี เก้าแก่ที่สุด ที่ถนนเจดีย์จาง มีอายุ 110 ปี

3. กลุ่มวัดจีน ในชลบุรี

- 3.1 วัดเทพพุทธาราม ไกล่เฉลิมไทย (เซียนฮุกยี่) เซียน (เทพฮุก) พระพุทธรูป ยี่ (วัด)
- 3.2 วัดโพธิ์ทิตตาราม ศรีราชา ในตัวเมือง โพน เต็ก ยี่ วัดโพเต็ก เต็ก ความดีคุณธรรม เข้าไปในวัดมี องค์ประธาน 3 องค์ พระยูลี เซ็กเกีย พระพุทธรูป ปัจจุบัน (องค์กลาง) องค์ซ้าย ออหนี่ท้อฮุก (อมิตตะพุทธ) องค์ขวา เอี้ยฮ้อฮุกเอี้ยฮ้อฮวดยา พระพุทธรูป อดีต ซีเต้เตี้ยฮ้อฮวด่านฮ้าง 4 (ท้าวภูมิแท่นหน้าประธาน หันออก พระยี่ม พระสังฆจาย พระพุทธรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร หันเข้า พระรักษาคัมภีร์ครองวัด ศาลเจ้า องค์ประธาน อยู่ข้าง มีกวนอิม ชาวจีนถือว่าเป็นผู้ชาย เป็นพระเจ้าเจดีย์ แล้วแต่จะสร้างวัด ไม่มีที่ตี

การวิเคราะห์คุณค่า ความสำคัญและบทบาทของศาลเจ้าจีน

ในการสืบสานอนุรักษ์ ประเพณีการเคารพกราบไหว้ ศาลเจ้าจีน ผู้มีบทบาทในการสร้างศาลเจ้า ได้แก่ ผู้บริจาค ผู้สนับสนุน ผู้ดำเนินการบริหารงานศาลเจ้า ส่วนโครงสร้างการบริหาร ศาลเจ้า จะดำเนินการโดยคณะกรรมการศาลเจ้าหรือกรรมการบริหารมูลนิธิการส่งเสริมกิจกรรมศาลเจ้า ซึ่งเป็นผู้มีบารมีร่ำรวย สังคมยอมรับ ตระกูลเก่าแก่ และในการสร้างศาลเจ้านั้น ผู้บริจาค จะเป็นผู้มีจิตศรัทธา เลื่อมใส ร่ำรวยจากการทำธุรกิจและ เสียสละเงินเพื่อสร้างกุศลบุญใหญ่ โดยการสร้างศาลเจ้า ผู้สนับสนุนมักจะเป็นผู้นำ นักปกครองท้องถิ่น นักการเมือง นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด ผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอ นายกเทศมนตรี คณะผู้บริหารเทศบาล ประธานคณะกรรมการ ศาลเจ้า ประธานชมรมประธานมูลนิธิ สมาคม ประชาชน ในชุมชนและผู้เลื่อมใสทั่วไป

ด้านคุณค่า การแผ่กระจายข้อความภาษาจีนตาม ป้ายใหญ่ ชื่อศาลเจ้า ประตูลี้ก ด้านหน้า 2 ประตู ภาษาจีน เป็น ศิลปะการตกแต่งตามเสา งดงามด้วยสีและลวดลายแบบจีน ความหมายแฝงเน้นสัจธรรมคุณธรรมคำสอนคุณธรรม เผยแพร่ หลักความดีงาม

ดอแก้วทุกสารทิศในภาพเขียนเป็นดอกไม้แห่งพุทธบูชา แห่งความดีความงาม ความเจริญเติบโต แบ่งบานทั่ว ตามเสา (ตุ้ยเลียง) ต้องเขียนสองข้าง เขียนในเสา เล่นภาษาอักษร

ภาษาจีน กลอน บทกวี มีซ้ายขวา เน้นความสมดุล (ตุ้ย-คู่) (เลียง-สัมพันธ์ต่อเนื่อง) ถ้าคำอยู่คู่กัน อ่าน ตุ้ยเลียง แต่ถ้าคำเดียว ออกเสียง ตุ้ย งานมงคลงาน ปีใหม่ ขึ้นบ้านใหม่ เทศกาล จะใช้ คำภาษาเขียน ผ้าห้อยตกแต่ง เป็นการเล่นอักษรเล่นคำเพื่อการอวยพรและความเป็นสิริมงคลการเตือนความจำความใฝ่ดี ซื่อสัตย์

ข้อเสนอแนะและแนวทางการอนุรักษ์

ศาลเจ้าจีนพื้นที่ลุ่มน้ำ บางปลาสร้อย บางปะกง มีคุณ ทางการศึกษาสถาปัตยกรรม และคุณค่าทางศิลปกรรม การเป็น สถานที่ท่องเที่ยวสำคัญในกลุ่มการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม กลุ่มศาลเจ้าจีนแต่จิ๋ว ที่คนบางปลาสร้อย อำเภอ เมืองชลบุรีเรียกกันว่าหน้าเก้งถนนพระยาสาธิตเข้าสู่ชิราภากร อยู่ระหว่างตลาดบนและตลาดล่าง เป็นสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่า ควรแก่การอนุรักษ์ เนื่องจากศาลเจ้า เป็นโบราณสถานสำคัญ ที่ชุมชนประชาชนยังมีการเข้าไปกราบไหว้ตลอด

จากการสำรวจเก็บข้อมูลภาคสนามไปไม่สะดวก คนเริ่ม เลื่อมความนิยมทำให้ทราบว่าศาลเจ้าบางแห่งมีความเก่าแก่ สภาพทรุดโทรมถูกทิ้งร้าง การเดินทางเข้าไปไม่สะดวกจึงควร ต้องมีการเสนอเพื่อเป็นรูปแบบแนวทางการอนุรักษ์ที่มีความ เหมาะสมโดยเน้นอนุรักษ์มากกว่าพัฒนาสร้างใหม่เพราะ ศาลเจ้ายุคนี้ถือเป็นสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าทางศิลปกรรม อย่างมากซึ่งไม่สามารถสร้างทดแทนขึ้นใหม่ได้เป็นการ รักษาคงสภาพเดิมและฟื้นฟูซ่อมแซมปรับปรุงส่วนที่เสียหาย ไม่เปลี่ยนแปลงรูปแบบลักษณะจากการใช้งานในอดีตให้มีการ พัฒนาปรับปรุงสภาพแวดล้อมอยู่ในขอบเขตไม่ให้เกิดผลเสีย ภูมิทัศน์ต่ออาคารศาลเจ้าเก่า

แนวทางการอนุรักษ์ศาลเจ้า ควรมีการรวบรวมดำเนินการ ขึ้นทะเบียนศาลเจ้าเก่าที่ถูกทิ้งร้างทรุดโทรมมีคุณค่าสูงเป็น โบราณสถานตรวจสอบสภาพและดำเนินงานอนุรักษ์ศาลเจ้าโดย ต้องรักษาองค์ประกอบสำคัญของศาลเจ้า คือ รูปแบบทาง สถาปัตยกรรม การวางผังบริเวณ ที่ว่าง องค์รูปเคารพ เทพประธาน ศิลปะการตกแต่งอาคารสัญลักษณ์ รูปจิตรกรรม ประติมากรรม ประดับเพื่อความสวยงามเพื่อสิริมงคล บรรยากาฮ้อนคักคัลลิตี เพื่อพิธีกรรมทางศาสนา สร้างความเข้าใจและจิตสำนึก ที่คนคิด ที่ถูกต้องต่อคุณค่าของโบราณสถานการอนุรักษ์ ต่อกรรมการ ศาลเจ้าและประชาชนชุมชนใกล้เคียง ผู้สืบทอด ยังมีการเสนอ

ให้องค์กรท้องถิ่นจัดตั้งฝ่ายทะเบียนการดูแลงานอนุรักษ์ และ พัฒนาด้านข้อมูลความรู้ของศาลเจ้าในท้องถิ่นศาลเจ้าจีนในพื้นที่ ลุ่มน้ำ บางปลาสร้อย - บางปะกง การวางผังทางสถาปัตยกรรม

ส่งเสริมงบประมาณการบริหารจัดการศาลเจ้าที่ขาดเงินทุน ศึกษาพัฒนาในเรื่องข้อมูลความรู้วิชาช่างสถาปัตยกรรมและ ศิลปกรรมจีนต่อไป

บรรณานุกรม

- กุลศิริ อรุณภาคย์, ศาลเจ้า ศาลจีนในกรุงเทพฯ (2553) กรุงเทพฯ: มิวเซียมเพรส.
- จิตรรา ก่ออันทเกียรติ. (2557). คู่มือไหว้เจ้ายุคใหม่ ไหว้อย่างไรให้โชคดี (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จิตรรา.
- दनัย ผลึกมณฑล (2556). เอกสารประกอบการบรรยาย เรียนรู้สถาปัตยกรรมจีนและลายประดับผ่านศาลเจ้าจีนย่านเยาวราช. กรุงเทพฯ: ศูนย์แต่จิ่ววิทยา, มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ วิทยาเขตยศเส.
- ถาวร ลิกขโกศล. (2557). เทศกาลจีนและการเซ่นไหว้. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ธีรชัย ทองธรรมชาติ. (2553). รวมเรื่อง “เมืองชล”. กรุงเทพฯ: บริษัทพินนาบรจักษ์จำกัด.
- นวรรตน์ รักดีคำ. (2553). เทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์จีน. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์.
- บุญเดิม พันรอบ 2556 วัฒนธรรมจีนที่ศาลเจ้าในภาคตะวันออก. ชลบุรี .ทุนสนับสนุนการวิจัยคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา .
- ปิยะแสง จันทรวงศ์ไพศาล.(2552). 108 สัญลักษณ์จีน. กรุงเทพฯ: ซีเอ็ดยูเคชั่น.
- พีระ เทพพิทักษ์ และคณะ. (2537). ปูมเมืองฉะเชิงเทรา. กรุงเทพฯ: แคนคิด มีเดีย.
- ภารดี มหาขันธ์, นันทิชาญา มหาขันธ์. (2553). ตระกูลแซ่ในจังหวัดชลบุรี: วิถีและพลังชลบุรี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- มารุต อมรนนท์ สมาน สรรพศรี. (2541). ข้อมูลสิ่งแวดล้อมทางศิลปกรรมจังหวัดชลบุรี ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี. กรุงเทพฯ: เลียงเชียง การพิมพ์.
- วันทิพย์ สิ้นสูงสุด. (2536). จีน-เทศกาลและวันสำคัญ. กรุงเทพฯ: สายใจ.
- วัลภา บุรุษพัฒน์. (2517). ชาวจีนในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: พิตยาอินเตอร์เนชั่นแนล.
- สมาน สรรพศรี.(2556) โครงการวิจัย “การศึกษาศาลเจ้าจีนในจังหวัดชลบุรี คติ ความคิด ความเชื่อ กำเนิดและพัฒนาการ” ได้รับทุนสนับสนุนจากคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- เสถียร โพธิ์นันทะ.(2543) กระแสพุทธธรรมฝ่ายมหายาน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มามกุฏราชวิทยาลัย.
- อรรคพล สาตุ้ม. (2545). “ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ชาวจีนกับผู้ประกอบการความเชื่อพิธีกรรมในศาลเจ้าจีนจังหวัดเชียงใหม่” ศิลปวัฒนธรรม. ฉบับที่ 268 วันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2545

สถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่น: ภาพสะท้อนภูมิวัฒนธรรม
และวิถีชุมชนลุ่มน้ำบางปลาสร้อย

Vernacular architecture: A Reflections cultural landscape
and local lifestyle of Bang-plasoi Community

❖ ภูเขา เรื่องชีวิต ❖

สถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่น: ภาพสะท้อนภูมิวัฒนธรรม และวิถีชุมชนลุ่มน้ำบางปลาสร้อย

Vernacular architecture: A Reflections cultural landscape
and local lifestyle of Bang-plasoi Community

❖ ภูเขา เรื่องชีวิต¹ ❖

บทคัดย่อ

เรือนถือเป็นหนึ่งในปัจจัยสำคัญของการอยู่อาศัย รูปแบบของเรือน ในชุมชนจึงมีความแตกต่างตามพื้นที่ตั้งซึ่งมีเหตุปัจจัยมาจากลักษณะทางภูมิศาสตร์ และบริบททางสังคม งานวิจัยเรื่องสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่น : ภาพสะท้อนภูมิวัฒนธรรม และวิถีชุมชนลุ่มน้ำบางปลาสร้อย เป็นการศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมผ่านบริบทวิถีทางสังคมในชุมชนถึงลักษณะของเรือนอยู่อาศัย จากการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของผู้คนในอดีตความสัมพันธ์และการปรับตัวของผู้คน และเสนอแนะแนวทางในการฟื้นฟูอนุรักษ์เพื่อการดำรงอยู่ของรูปแบบสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นในชุมชน

จากการใช้ประโยชน์ของเรือนที่สามารถตอบรับต่อวิถีชีวิต และการปรับตัวของชุมชน ในชุมชนลุ่มน้ำบางปลาสร้อย สามารถแบ่งรูปแบบของเรือนที่ปรากฏตามรูปแบบลักษณะ ได้แก่ เรือนไทย เรือนชาวจีน เรือนแถว และเรือนริมน้ำ โดยเรือนแต่ละแบบนี้มีลักษณะเฉพาะที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม และวัฒนธรรมท้องถิ่นชุมชนสังคม รวมไปถึงบริบทด้านการค้า โดยเฉพาะการคมนาคมส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงของชุมชน

ทั้งวิถีชีวิตและการปรับเปลี่ยนของสภาพพื้นที่อยู่อาศัย โดยบ้านเรือนที่ปรากฏจากโครงสร้างของงานสถาปัตยกรรมนั้น มีการผสมผสาน ระหว่างแบบอย่างเรือนดั้งเดิมกับความทันสมัย จากการปรับประยุกต์การเลือกใช้วัสดุ ผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งการวางผังพื้นที่เพื่อประโยชน์ใช้สอยที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งมาจากหลายปัจจัย อาทิ สภาพภูมิอากาศ เศรษฐกิจ การพัฒนาพื้นที่จากการปกครองของรัฐ การโยกย้ายถิ่นฐานของผู้คนที่อยู่อาศัย โดยเฉพาะการเข้ามาทำงานของคนต่างถิ่น ดังนั้น การให้ความสำคัญในเรื่องของการฟื้นฟูและสร้างจิตสำนึก ความรู้สึกหวงแหนรักษา รวมทั้งการถ่ายทอดความรู้ในบริบทท้องถิ่นแบบดั้งเดิมจึงเป็นแนวทางที่เสนอแนะเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันให้กับชุมชน โดยเริ่มผู้นำที่มีบทบาทและการใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง เพื่อสะท้อนภูมิวัฒนธรรมจากภายในสู่ภายนอก

คำสำคัญ : เรือนพื้นถิ่น, ภูมิวัฒนธรรม, วิถีชุมชน, ชุมชนลุ่มน้ำบางปลาสร้อย

¹ อาจารย์ประจำสาขาการบริหารศิลปและวัฒนธรรม คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

Abstract

Housing is one of the key factors of living. One of the factors that impacts to the house style is location of community, the factor of geography, different culture, lifestyle, trade routes and transport. Vernacular architecture: A Reflections cultural landscape and local lifestyle of Bang-plasoi Community which is a study of the characteristic style of home and vernacular house, built in the past and still appear in the community area at present. The house can be classified by style and divided into categories as the following: Thai House, Chinese House, Row House, and Waterfront House. Each house has unique relationship with the environment, local culture and lifestyles which can reflect to a social structure, economic, career, religious, and beliefs of the residents in the community.

According to current social development, the context surrounding the community has been changed and adjusted following style of life and living including structure and characteristics of the architecture. Therefore, the structural form of houses is more integration and applied methods; especially, the economic factor, the development of the area from the rule of the State, the migration, a change of people in the area, and the work of the native people become an important perspective of conservation which are caused by treating the traditional architectural styles as unimportant issues.

Therefore, this study aims to connect the architectural styles through their social context of the community to reflect the nature of residential housing, the relationship of local people including restorative treatment guidelines, the concept of conservation and the sustainability of the model in the vernacular architecture house which can remain and be able to respond the way of life of the community in the present.

Keywords : Vernacular, Cultural Landscape, Local Lifestly, Bang-plasoi Community

ที่มาและความสำคัญ

ในการศึกษาข้อมูลตั้งถิ่นฐานของชุมชนบริเวณชายฝั่งทะเลบางปลาสร้อย พบว่ามีการถ่ายทอดข้อมูลเชิงวัฒนธรรมออกมาหลากหลายบริบท ในมิติต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาจากหลักฐานเอกสารโบราณ งานประพันธ์ด้านวรรณกรรม และหนังสือการบันทึกเรื่องราวในอดีต รวมถึงการศึกษาข้อมูลพื้นถิ่น ศึกษาความเป็นอยู่ของชุมชนในพื้นที่ซึ่งทำให้ทราบเบื้องต้นว่า ชุมชนริมฝั่งทะเลบางปลาสร้อย นอกจากจะมีชาวไทยอาศัยอยู่แล้วยังมีชุมชนจีนซึ่งอพยพและเข้ามาตั้งรกรากถิ่นฐานจนเป็นชุมชนขนาดใหญ่ โดยส่วนใหญ่มีเชื้อสายแต้จิ๋ว ซึ่งมีความเชี่ยวชาญด้านการค้าและมีบทบาทสำคัญในด้านเศรษฐกิจ ประมงอุตสาหกรรม เกษตรกรรม อีกทั้งมีรูปแบบวิถีชีวิตสัมพันธ์กับชาวไทยซึ่งเป็นชุมชนดั้งเดิมริมแม่น้ำ จนเกิดการผสมผสานทางด้านเชื้อชาติและขยายชุมชนจนกลายเป็นย่านการค้าที่อาจกล่าวได้ว่าเมืองชลบุรีกลายเป็นย่านชุมชนจีนที่ใหญ่ที่สุดในภาคตะวันออก

ด้วยความเป็นชุมชนใหญ่ที่มีการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มทั้งคนจีนและคนไทย มีการปลูกสร้างบ้านเรือนในบริเวณเดียวกัน ดังนั้นบ้านเรือนจึงมีการถ่ายทอดลักษณะสำคัญทางวัฒนธรรมของเรือนพื้นถิ่นในด้านเชิงช่างของงานสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะเป็นเอกลักษณ์ การสร้างสรรค์รูปแบบจากวัฒนธรรมเดิมด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น การเลือกใช้วัสดุในพื้นที่ และตำแหน่งการวางผัง ทิศทางการสร้างซึ่งเชื่อมโยงแนวคิดในการอยู่อาศัยร่วมกับปัจจัยความเป็นไปของสภาพแวดล้อมและธรรมชาติ บ้านเรือนในชุมชนจึงมีความสอดคล้องสัมพันธ์กับวิถีการดำรงอยู่ คติ แนวคิด การอยู่อาศัยในชีวิตประจำวัน และอาชีพของผู้คนในชุมชนเป็นหลัก

จากรูปแบบของสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นในชุมชนบางปลาสร้อยที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมการอยู่อาศัยของผู้คนนี้สามารถสะท้อนถึงโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ อาชีพ ศาสนา ความเชื่อ ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน รวมไปถึงความเปลี่ยนแปลงของสังคมกับแนวคิดสมัยใหม่จากบริบทรอบด้านที่เปลี่ยนไป ลักษณะของงานสถาปัตยกรรม บ้านเรือนเริ่มมีการผสมผสานมีการปรับประยุกต์มากขึ้น เช่น เรือนริมทะเล มีการปลูกเรือนแบบยกพื้น เรือนสูง ในลักษณะรูปแบบบ้านริมน้ำของไทยในอดีต มีการจอดเรือใต้ถุนบ้านเพื่อให้เอาเรือออกได้ง่ายยามน้ำขึ้น หรือแม้แต่เรือนแถวริมถนนในบริเวณย่านการค้าของชุมชนจีน ที่มักปลูกเรียงกันภายใต้หลังคาคลุมตลอดแนวทางเดิน

โดยมีการแบ่งสัดส่วนของห้องตามการใช้งานตามชนบทย่างไทยในผังแบบจีน เป็นต้น

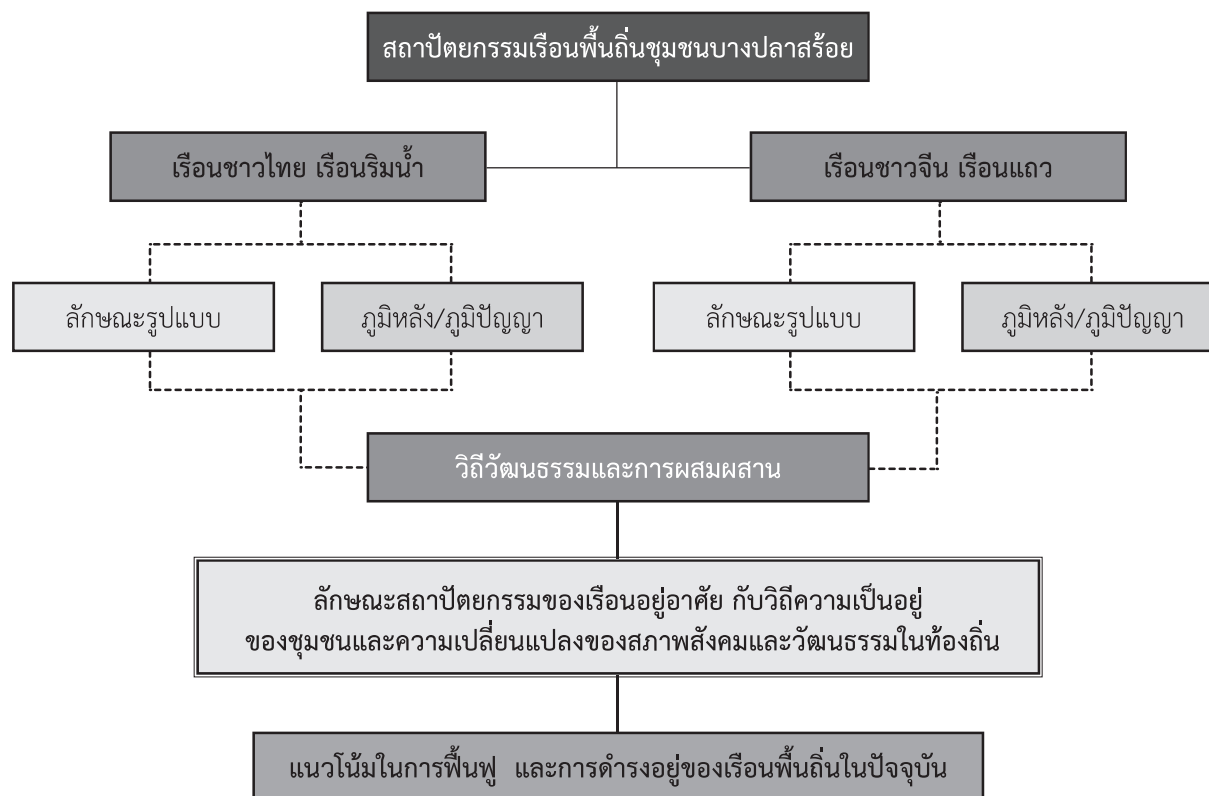
การศึกษางานวิจัยครั้งนี้ จึงเป็นการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบของงานด้านสถาปัตยกรรมเรือนพื้นบ้านที่ปรากฏในอดีต ซึ่งเป็นทั้งเรือนอาศัย และเรือนแถวสำหรับค้าขาย ในบริเวณของชุมชนบางปลาสร้อยโดยศึกษาจากภาพถ่ายเก่า เอกสารโบราณหนังสือ และการบอกเล่าเรื่องราว เพื่อให้เห็นถึงรูปแบบโครงสร้างในด้านเชิงช่าง และการเชื่อมโยงวิถีชีวิตการอยู่อาศัยในชุมชนจากลักษณะโครงสร้างของสถาปัตยกรรม สะท้อนถึงความสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องของวิถีวัฒนธรรม การปรับตัวของชุมชนด้านที่อยู่อาศัย และผลกระทบจากการพัฒนาเส้นทางคมนาคม และรูปแบบการค้า ทำให้รูปแบบสภาพบ้านเรือน โครงสร้างผังชุมชนมีการปรับเปลี่ยนด้วย ซึ่งจากการศึกษาร่องรอยของวิถีชุมชน และการศึกษาแบบแผนเรือนที่ยังคงเหลือในปัจจุบัน สะท้อนความหลากหลาย ทั้งความกลมกลืน การผสมผสานทาง

วัฒนธรรม และนำไปสู่แนวคิดในการวิเคราะห์เพื่อการบูรณะอนุรักษ์รวมถึงการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการผลิตซ้ำในด้านโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมของเรือนที่ประยุกต์ เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชนที่เหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน แต่ยังคงเห็นรากเหง้าของวิถีและแนวคิดแบบดั้งเดิมของวัฒนธรรมการอยู่อาศัยให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตของผู้คนได้อีกครั้ง จากเค้าโครงที่คงเหลือและสืบเนื่องอยู่ในชุมชนมาถึงปัจจุบัน

วัตถุประสงค์

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษารูปแบบเรือนพื้นถิ่นที่ปรากฏในอดีตของชุมชนบางปลาสร้อย และวิเคราะห์ความสัมพันธ์ในงานสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นที่ปรากฏกับการเชื่อมโยงวิถีชีวิตและการดำรงอยู่ของผู้คน ในบริบทต่างๆ ของสังคมปัจจุบัน และนำเสนอแนวโน้มนการจัดการที่สอดคล้องต่อการฟื้นฟูและดำรงอยู่ของเรือนพื้นถิ่น

กรอบแนวความคิด

พื้นที่ทำงานวิจัย

บริเวณชุมชนเดิมเมืองบางปลาสร้อย ตั้งแต่สะพานศาลเจ้า มาจนจรดสะพานแดง ซึ่งมีบ้านเรือนบริเวณชุมชนถนนวชิรปราการเป็นหลัก โดยสำรวจเริ่มจากสะพานด้านใต้สุดเรียงลำดับมาทางทิศเหนือดังต่อไปนี้

สะพานลาดวิถี	ศรีบุญฤดี	รัฐผดุง	บำรุงเขต	เจตประชา	ที่ฆา มารค
ภาคมนต์	จันทสถิตย์	พิทยสถาน	บ้านลำพู	คูกำพล	กลบ้อมค่าย
พายัพลนา	สำราญราษฎร์	ชาติเดชา	ท่าเรือพลี	ศรีนิคม	ปฐมวัย
เกรียงไกรยุค	ชนิรันดร์	เสริมสันติ	อดิเรก	เอกภูมิ	อุทยาน
ธารนที	ปรีดามณ	ชมสำราญ	ย่านโพธิ์ทอง	คลองสังเขป	เทพประสาท
ราชประสิทธิ์	จิตประสงค์	จงประสาน	เทศบาลสมมุติ	(เป็นสะพานสุดท้ายที่อยู่ในเขตเทศบาล)	

โดยมี ระยะเวลาในการศึกษาชุมชน ช่วงระหว่างเดือน กันยายน 2558 – มีนาคม 2559

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

งานวิจัยนี้ นำมาซึ่งชุดความรู้ด้านรูปแบบลักษณะของงานด้านสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่น แบบดั้งเดิมบริเวณชุมชนบางปลาสร้อย โดยแสดงถึงความเชื่อมโยงของรูปแบบสถาปัตยกรรมผ่านบริบททางสังคมเพื่อสะท้อนให้เห็นพัฒนาการชุมชนในอดีตถึงปัจจุบัน รวมทั้งสภาพความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมที่มีความสัมพันธ์กับลักษณะของวิถีชีวิต และบริบทต่างๆ ของสังคม วัฒนธรรมในชุมชนผ่านกระบวนการคิดและการวิเคราะห์แนวโน้มในทางการบูรณะและกระบวนการรื้อฟื้นเพื่อการดำรงอยู่ของรูปแบบของสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นที่สามารถประยุกต์ให้เข้ากับวิถีชีวิตของชุมชนในปัจจุบัน

จากอดีตถึงปัจจุบันของชุมชนลุ่มน้ำบางปลาสร้อย

จากสภาพภูมิประเทศบริเวณชุมชนบางปลาสร้อยมีลักษณะเป็นที่ราบชายฝั่งทะเล ชายหาดมีความเว้าแหว่งและเป็นที่ลุ่มตื้นน้ำทะเลท่วมถึง มีป่าชายเลนเล็กน้อย ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมืองชลบุรี มีสภาพภูมิอากาศโดยทั่วไป เป็นแบบมรสุมเขตร้อน

ลุ่มน้ำบางปลาสร้อย จังหวัดชลบุรี ในปัจจุบันคือบริเวณชุมชนเดิม หรืออาจเรียกเป็น “ย่าน” เดิมของเมืองบางปลาสร้อย โดยครอบคลุมพื้นที่ตั้งแต่สะพานศาลเจ้า หรือซอยท่าเรือพลี มาจนถึงสะพานแดง หรือซอยคูกำพลในปัจจุบัน รวมไปถึงบริเวณชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณตามแนวด้านทิศตะวันตกของแนวถนนวชิรปราการ ซึ่งในอดีตมีการสร้างสะพานไม้ยื่นลงไปบนทะเล อาจกล่าวได้ว่าเป็นบริเวณนี้เคยเป็นย่านชุมชนเมืองชลบุรีเก่า และย่านประวัติศาสตร์ที่สำคัญของเมือง ถึงแม้ในปัจจุบันได้มี

การเปลี่ยนแปลงสภาพความเป็นอยู่ที่ไม่ได้มีลักษณะเช่นเดิมเหมือนในอดีต แต่ยังคงเหลือร่องรอยทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่แสดงให้เห็นวิถีชาวบางปลาสร้อย คือบ้านเรือนเรือนโบราณหลายหลังที่มีอายุราวร้อยปีลงมา หรือบางหลังอยู่ในช่วง 50-80 ซึ่งเรือนเหล่านี้ได้สะท้อนวิถีความเป็นอยู่และความเชื่ออันประกอบมาเป็นประวัติศาสตร์ช่วงหนึ่งของชลบุรี

ชุมชนบางปลาสร้อย มีลักษณะชุมชนแตกต่างจากหัวเมืองอื่นๆ ที่ส่วนใหญ่มักสร้างบ้านเรือนอยู่บนพื้นดิน แต่พื้นที่ของบางปลาสร้อยนั้น บ้านเมืองส่วนใหญ่ถูกสร้างลึกลงไปในทะเล โดยมีบริเวณชุมชนบ้านทะเลที่หนาแน่น เนื่องจากบริเวณพื้นดินเลนแถบนี้เป็นที่เกิดของสัตว์ทะเลและเหมาะแก่การทำอาชีพประมง ชาวบ้านจึงต้องสร้างที่พักอาศัยในทะเลเพื่อความสะดวกในการประกอบอาชีพ อีกทั้งในอดีต ชายทะเลถือเป็นที่พักผ่อน

ภาพที่ 1 สภาพบ้านเรือนย่านบางปลาสร้อยบริเวณชุมชนท่าเรือพลีในอดีตเมื่อ 40 ปีที่แล้ว

(ที่มา : <http://www.manager.co.th/Local/ViewNews.aspx?NewsID=9580000059010&Html=1&TabID=2&> เข้าถึงเมื่อ วันที่ 1 มีนาคม 2559

ไม่มีใครเป็นเจ้าของ ผู้ใดต้องการปลูกสร้างบ้านเรือนก็สามารถทำได้โดยการสร้างสะพานต่อยื่นออกไปในทะเลก็จะได้พื้นที่สองข้างสะพาน สำหรับปลูกสร้าง และถ้ามีผู้ที่ต้องการสร้างบ้านเพิ่มต่อยื่นออกไปอีก ผู้ที่สร้างสะพานขึ้นก่อน ก็อนุญาตให้สร้างต่อขยายออกไปจากสะพานเดิมได้เสมอ ดังนั้นจึงมีการต่อสร้างสะพานออกไปในทะเลเป็นจำนวนมากและหลายสะพาน โดยบางสะพานมีความยาวกว่า 1 กิโลเมตร สองข้างสะพานมีบ้านเรือนปลูกอาศัยอยู่ทั้งสิ้น

ในการเดินทาง และการคมนาคมสมัยอดีตนั้น ผู้คนอาศัยเส้นทางน้ำและใช้เรือเป็นพาหนะหลัก เพราะยังไม่มีการตัดถนนการสร้างสะพานยื่นออกไปจากฝั่งสามารถใช้เป็นที่จอดเรือ และเหมาะสมแก่การอยู่อาศัย (เทศบาลเมืองชลบุรี, 2554, หน้า 39) เนื่องจากเรือนที่ใช้อยู่อาศัยแล้วยังใช้ทำการค้า และเป็นจุดจอดรับ-ขนส่งสินค้า ในลักษณะของท่าเรือมาตั้งแต่อดีต ดังนั้นภูมิทัศน์ของตัวเมืองบางปลาสร้อยจึงมีรูปร่างไปตามพื้นที่ริมฝั่งทะเลซึ่งเป็นชุมชน มีการสร้างบ้านเรือนอยู่บนน้ำมากกว่าบนบก ต่อมาจากอิทธิพลความเจริญของเส้นทางคมนาคม มีการสร้างถนน รวมทั้งมีการสร้างทางหลวง ซึ่งเป็นเส้นทางสำคัญสายแรก ที่เลาะตามริมฝั่งทะเลต่อเนื่องระหว่างจังหวัด จากการตัดถนนสุขุมวิทเบี่ยงอ้อมตัวเมืองออกไป จึงได้มีการจับกลุ่มสร้างบ้านริมถนนสายใหม่มากขึ้น (ปจจารย์ สุชาภิรมย์, 2559, หน้า 59)

ด้วยการพัฒนาเส้นทางคมนาคม การตัดถนนหนทาง ความก้าวหน้าของการสร้างถนนเส้นทางหลวงนี้เอง ได้นำความเปลี่ยนแปลงมาสู่ชลบุรีอย่างกว้างขวาง รวมทั้งเกิดการเปลี่ยนแปลงทางภูมิศาสตร์ทางทะเลทำให้สภาพชายฝั่งตื้นเขินไม่เหมาะต่อการเดินเรือ และเทคโนโลยีความก้าวหน้าของระบบขนส่ง การเดินทางโดยสารที่ใช้ทางบกมากขึ้น ทั้งทางรถไฟและทางรถยนต์ ทำให้รูปแบบของเส้นทางการคมนาคมทางเรือทั้งอาชีพเดินเรือกลไฟและเรือฉลอมทะเลรับส่งผู้โดยสารและสินค้าค่อยๆ ลดความสำคัญลง มีการเปลี่ยนแปลงการตั้งเรือนที่อยู่อาศัยออกห่างไกลจากทะเล รวมถึงความนิยมในการสร้างบ้านยื่นลงไปในทะเลเริ่มถดถอย ชุมชนนิยมสร้างบ้านเรือนบนบกตามแนวนอนเป็นรูปแนวยาว โดยเฉพาะสองฟากของถนนวิภาวดี เพราะสะดวกมากกว่าในการประกอบธุรกิจ (ภารดี มหพันธ์, 2553, หน้า 90) ส่งผลให้ชุมชนบ้านทะเลบางปลาสร้อยในอดีต กลายเป็นเพียงท่าเรือสำหรับเทียบเรือหาปลา ลากอวนของผู้ที่มีอาชีพทำประมงเท่านั้นเอง

ด้านรูปแบบการจัดวางผังบริเวณและการใช้ที่ดินโดยรอบชุมชนบางปลาสร้อยนั้น มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อม ธรรมชาติ ให้ตอบสนองต่อการดำรงชีวิตเพื่อให้สอดคล้องกับวิถีธรรมชาติอย่างสมดุล ด้วยองค์ประกอบภูมิทัศน์สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาและระบบคุณค่าของชุมชนริมทะเลที่ประกอบอาชีพประมงเป็นหลัก โดยพบว่าชุมชนบางปลาสร้อยมีลักษณะผังชุมชน 2 รูปแบบที่ปรากฏอย่างเด่นชัด (ปจจารย์ สุชาภิรมย์, 2559, หน้า 62) คือ

1. รูปแบบชุมชนริมแม่น้ำ ชายฝั่งชายทะเล หรือบริเวณป่าชายเลน ชุมชนมักประกอบอาชีพประมงชายฝั่ง มีการวางตัวของชุมชนเป็นแบบแนวยาว (Linear) เลาะไปตามริมฝั่งน้ำ หรือริมฝั่งทะเล
2. รูปแบบชุมชนในที่ราบลุ่ม มักประกอบอาชีพค้าขาย เป็นสำคัญ การวางตัวของชุมชนมีทั้งที่เป็นแบบกลุ่ม (Cluster) ตามจุดตัดของเส้นทางสัญจร และแบบแนวยาว (Linear) เรียงตามเส้นทางถนนที่ตัดผ่าน โดยเกาะตัวไปกับเส้นทางสัญจรแบบรวมกลุ่ม ซึ่งกลายเป็นศูนย์รวมทางสังคม เศรษฐกิจ และเป็นเส้นทางของการติดต่อคมนาคมได้สะดวกยิ่งขึ้น

ภาพที่ 2 แผนที่ถนนวิภาวดีและเส้นทางคมนาคมบริเวณ ชุมชนบางปลาสร้อยปัจจุบัน กับเส้นทางที่เชื่อมต่อกับถนนเลียบทะเล
(ที่มา : <https://www.google.co.th/maps/@13.3709175,100.9869263,16.18z>) เข้าถึงเมื่อ วันที่ 12 มีนาคม 2559

การพัฒนาบ้านเมืองและการสร้างถนนเข้าสู่พื้นที่ของชุมชน ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงทางสังคม นอกจากส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนลักษณะของวิถีชีวิตของคนในชุมชน สภาพของชุมชนบ้านทะเลหรือบ้านสะพานแบบเดิมค่อยๆ ลดความสำคัญ เริ่มจากเทศบาลทำการรื้อสะพานเนื่องจากค่าวัสดุก่อสร้าง เช่น ไม้กระดานและเสาแพงขึ้น และจัดการถมดินให้เป็นถนนทำให้การเดินทางสะดวก โดยมีทางเชื่อมระหว่างสองซอย และเริ่มมีการบริการตัวรถสามล้อในการส่งผู้โดยสาร

ดังนั้น พื้นที่ย่านเก่าบางปลาสร้อย ในปัจจุบันจึงมีพื้นที่ครอบคลุมตั้งแต่ทางทิศใต้จากซอยลาดวิจิตรขึ้นมา จรดซอยเสริมสันติทางทิศเหนือ ทิศตะวันตกติดกับทะเลอ่าวไทย และทิศตะวันออกยาวขนานไปกับถนนวชิรปราการ จากการพัฒนาเส้นทางคมนาคมที่เปลี่ยนไปทำให้เส้นทางสัญจรภายในชุมชน กลายเป็นซอยย่อยๆ โดยส่วนใหญ่เป็นซอยขนาดเล็ก สำหรับเดินเท้าแต่ไม่สะดวกต่อการใช้รถยนต์ แต่ยังมีเส้นทางหลักที่สะดวกในการเดินทางสามารถเข้าถึงได้สองเส้นทางคือ ทางด้านถนนวชิรปราการ และถนนเลียบทะเล โดยมีเส้นทางทะเลสามารถเข้าถึงได้เพียงบางซอยเท่านั้น คือ ซอยท่าเรือพลี ซอยเสริมสันติ ซึ่งมีพื้นที่ถนนค่อนข้างกว้าง สามารถใช้รถยนต์และเชื่อมต่อกับถนนเลียบทะเลบริเวณท่าเรือพลีได้ นอกจากนี้ยังมีการพัฒนาและความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญคือ การสร้างท่อรับน้ำของถนนฝั่งบนตลอดสายวชิรปราการ การวางแผนและปรับทางเดินเท้าให้เป็นระเบียบการถมดินและลาดยาง

ในการศึกษาสังคมชุมชนจากภูมิวัฒนธรรมในอดีตพบว่า สภาพแวดล้อมและวิถีสังคมของชุมชนบางปลาสร้อยนั้นแต่เดิมนั้นมีลักษณะเกื้อกูล มีวิถีชีวิตการดำรงอยู่ที่สามารถพึ่งตนเองได้ มีความเป็นเครือญาติ มีการช่วยเหลือเกื้อกูล และมีวัฒนธรรมการผสมผสานที่สร้างและสั่งสมมาแต่โบราณความสัมพันธ์กับธรรมชาติแสดงออกในลักษณะการให้ความเคารพในด้านความเชื่อ ประเพณีที่สืบทอด โดยมีรูปแบบความสัมพันธ์ของสังคมเชื่อมโยงทั้งจากปัจจัยภายในและภายนอก โดยมีองค์ประกอบด้านกายภาพ คือ รูปแบบสถาปัตยกรรม ผังโครงสร้างชุมชนและองค์ประกอบที่ไม่ใช่กายภาพ เช่น ค่านิยม ประวัติศาสตร์ความเป็นมา กลุ่มคนในชุมชนมีความเชื่อถือ ความนับถือความผูกพันระหว่างคนและพื้นที่ ทั้งชาวไทยและชาวจีน โดยเฉพาะในสังคมชุมชนริมทะเล มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากรุ่นต่อรุ่น ภูมิปัญญาด้านอาหาร ที่สืบทอดมาเป็นวัฒนธรรม

ด้านการค้า มีการสื่อความหมายของพื้นที่ชุมชนทั้งจากการตั้งถิ่นฐานแต่ดั้งเดิม และมีรูปแบบบ้านเรือนที่มีความเป็นตัวแทนของยุคสมัย ซึ่งในปัจจุบันแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงไปมากแล้วก็ตาม แต่ก็ยังคงมีภาพของอดีตผสมผสานอยู่ในสังคมและชุมชน ด้วยการปรับประยุกต์ไปตามบริบทที่แวดล้อมนั่นเอง

สถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นที่ปรากฏในภาคตะวันออกและชุมชนบางปลาสร้อย

การศึกษาศิลปะหลังทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ที่แตกต่างกันอาจกล่าวได้ว่ามีส่งผลต่อรูปทรงของบ้านเรือน และความเชื่อเรื่องพื้นที่ของบ้านเรือนก็แตกต่างกันไปด้วย บ้านเรือนส่วนใหญ่มักสร้างขึ้นตามแบบแผนเฉพาะชาติพันธุ์ ทั้งแบบแผน การก่อสร้าง รูปทรง พื้นที่ใช้สอย วัสดุจากภูมิปัญญาเชิงช่าง เอกลักษณ์ที่สืบทอดกันมายาวนาน จากรุ่นต่อรุ่น (มนัส แก้วบุชา, 2558, หน้า 5) โดยเฉพาะการดำรงวิถีชีวิตวัฒนธรรมที่แตกต่างตามอาชีพมีความเกี่ยวข้องกับธรรมชาติแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับภูมิสังคมของชุมชน

ชุมชนบางปลาสร้อย เป็นชุมชนที่มีความหลากหลายของผู้คนที่มีการผสมผสานระหว่างเชื้อชาติ และวัฒนธรรม โดยเฉพาะคนไทยและคนจีน การถ่ายทอดผ่านลักษณะของบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ในภาพรวมอาจจะไม่แตกต่างกันมากนัก แต่หากดูข้อปลีกย่อยจะเห็นส่วนที่แตกต่างกันออกไปปรากฏอยู่ในลักษณะที่เป็นอยู่ เช่น การตกแต่งบ้านเรือน การผสมผสานลักษณะเรือนไทยและรูปแบบการแกะสลักประตูหน้าต่างแบบจีน เป็นต้น ซึ่งรายละเอียดเหล่านี้ อาจไม่ได้ประณีตในเรื่องความงามของงานช่างฝีมือ แต่มีลักษณะเฉพาะของความเป็นพื้นถิ่น จากการสำรวจรูปแบบของเรือนที่ปรากฏในชุมชนปัจจุบัน ผู้วิจัย จึงแบ่งรูปแบบตามลักษณะที่ปรากฏในชุมชนบางปลาสร้อย ได้ดังนี้

เรือนไทย

ภายในชุมชนบางปลาสร้อย มีเรือนไทยเก่าแก่อยู่หลายหลังหลังหนึ่งที่ถือได้ว่าเป็นเรือนที่เก่าแก่ และเป็นตัวอย่าง แบบผังของเรือนในชุมชนซึ่งยังคงได้รับการดูแลเป็นอย่างดี คือ บ้านหลวงอำนาจจินนิกร ตั้งอยู่ในซอยกลบ่อมคาย และเป็นเรือนที่ได้รับรางวัลอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมดีเด่น ประเภทเคหสถานและบ้านเรือนเอกชน จากสมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ ในปี พ.ศ. 2556 โดยผ่านการซ่อมปรับปรุงเพื่อใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ในชุมชน

บ้านหลวงอำนาจจินนิกร สันนิษฐานว่าสร้างก่อนปี พ.ศ. 2424 มีลักษณะเป็น “บ้านสะพาน” คือ ปลูกสร้างอยู่ในทะเล ใต้ถุนบ้านเป็นเลนและมีส้วมน้ำอยู่ซุกซุม ในอดีตเคยมีสะพานไม้ ยาวนับร้อยเมตรทอดจากฝั่งพื้นดินมายังเรือนหลังนี้ แต่ในปัจจุบันทางเทศบาลได้รื้อสะพานออกและสร้างเป็นถนนขอย ขึ้นแทน รูปแบบของเรือน เป็นเรือนไทยหลังคาปั้นหยาและจั่วคู่ ลักษณะเป็นเรือนสามหลังหันหน้าเข้าหากัน เชื่อมเป็นหมู่ด้วย นอกชานขนาดใหญ่บริเวณกลางบ้าน มีการยกพื้นสูงชันเดียว การแบ่งพื้นที่ภายในอาคาร วางผังเป็นรูปตัวยู (U) เว้นพื้นที่โล่ง ตรงกลาง ฐานโครงสร้าง เป็นปูนคอนกรีต ส่วนเสาพื้นเรือน จนถึง โครงสร้างหลังคาเป็นโครงสร้างไม้ ลักษณะฝาผนังเป็นรูปแบบ ฝาปะกน

ด้านหน้าทำเป็นซุ้มประตูทางเข้าบ้าน ปัจจุบันเห็นเป็น แบบจีนตั้งอยู่ทางทิศเหนือของนอกชาน เรือนประธานอยู่ทางด้าน ทิศตะวันออก หลังคาเรือนเป็นทรงไทย ทางด้านทิศใต้และ ทิศตะวันตกของนอกชานแยกเป็นเรือนอีกสองหลัง หลังคาปั้นหยา ตัวบ้านสร้างจากไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้สัก ไม้ตะแบก ไม้ประดู่ และ ไม้แดง ลักษณะเสาเรือนยาวเป็นพิเศษเนื่องจากฐานรากเป็นเลน เสาและไม้กระดานไม่มีรอยต่อ ไม่ใช้ตะปู มีลักษณะเป็นเรือน เครื่องสับทั้งหมด เรือนไทยหน้าจั่วเป็นแบบใบเรือ ฝาผนังเป็น ฝาเข้าลิ้นไม้แบบฝายสายบัว หลังคาเรือนมุงด้วยกระเบื้อง วัว และสังกะสี

ตัวเรือนด้านทิศใต้เป็นบานเพี้ยมไม้พับเปิดได้ตลอด ทั้งแนว สามารถเปิดรับลมได้เต็มที่ ห้องด้านในเรือนประธาน มีศาลเจ้าแบบจีน มีป้ายสลักว่าเป็นห้องเก็บสิ่งล้ำค่า และมี ป้ายคำกลอนมงคลแกะสลักด้วยไม้แบบเดียวกันที่หน้าประตู อีกสามแผ่น แปลโดยรวมหมายถึงความราบรื่นรุ่งเรือง สามัคคี และมีชื่อเสียงโด่งดังตลอดชายฝั่งสยามประเทศ (ชนสรณ์

บุญจำนงค์, <http://asaconservationaward.com> เมื่อแพร่เมื่อ 8 กันยายน 2559)

เรือนชาวจีน

นอกจากเรือนแบบไทย ในชุมชนบางปลาสร้อยซึ่งเป็น ชุมชนที่มีชาวจีนอยู่อาศัยค่อนข้างมาก ดังนั้นจึงมีรูปแบบของ บ้านเรือนที่เป็นลักษณะของวัฒนธรรมจีนในการสร้างที่อยู่อาศัย โดยตัวอย่างของเรือนชาวจีนที่มีความโดดเด่น คือ บ้านกิมฮงล้ง อยู่เกือบท้ายสุดของซอยท่าเรือพลี ก่อนถึงโรงน้ำปลา ซึ่งเป็นของ นายเจริญ กฤตลักษณ์ (แซ่กิม) ชาวจีนแต่จำผู้มาจากเมืองจีน และนางฮ้อง กฤตลักษณ์ เป็นเรือนที่มีอายุกว่า 80 ปี ลักษณะ แบบผสมผสานระหว่างไทย-จีน-ฝรั่ง รูปแบบลักษณะเป็นบ้าน ครึ่งไม้ครึ่งปูน พื้นที่บริเวณบ้านทั้งหมดเป็นรูปสี่เหลี่ยม ตัวเรือน เป็นทรงปั้นหยา สองชั้น หันหน้าจั่วไปตามทิศตะวันออกและ ทิศตะวันตก หลังคามุงกระเบื้องซีเมนต์ ผนังภายนอกเป็นปูน คอนกรีตไว้ปิดล้อมพื้นที่ชั้นล่างทั้งหมด พื้นที่ภายในเป็นผนังไม้ ชั้นบนเป็นผนังไม้แบบตีเกล็ด บานประตู บานหน้าต่างเป็นไม้ มีทางเข้าออก ด้านหน้าบ้านหรือทิศเหนือติดถนนซึ่งเดิมเคยเป็น ร่องน้ำสำหรับทางเรือ

การวางผังบ้าน ด้านข้างเรือนทิศเหนือเป็นทางเข้าตัวเรือน มีบันไดอยู่กลางเรือน ตรงกลางด้านหน้ามีซุ้มประตูทางเข้าเป็น ซุ้มโค้งอยู่กลางบ้าน มีป้ายตัวอักษรเป็นอักษรไทยว่า กิม ฮง ล้ง และภาษาจีน ซึ่งเป็นป้ายชื่อเรือนสองภาษา โดยมีความหมายว่า ความเจริญรุ่งเรือง ตัวเรือนชั้นล่างเป็นห้องโถงในอดีตเป็นพื้นที่ เพื่อเตรียมบรรจุขวดน้ำปลา และส่วนหนึ่งเป็นพื้นที่เอนกประสงค์ กันห้องไว้เพียงห้องเดียวด้านทิศตะวันตกข้างบันได มีบันไดและ ชานพักชั้นชั้นบนอยู่ภายในเรือนด้านทิศตะวันตก ส่วนด้านหลัง ชั้นล่างด้านสกัดนอก เรือนด้านทิศใต้เป็นครัวและมีบ่อพักน้ำฝน อยู่ใต้พื้นบ้าน เพื่อใช้อุปโภคบริโภค

ภาพที่ 3 ภาพด้านหน้าและด้านข้างบ้านหลวงอำนาจจินนิกร

ภาพที่ 4 ด้านหน้าและด้านข้างของเรือนจีน

บริเวณชั้นบนเมื่อพ้นบันไดเป็นห้องโถง กั้นห้องใหญ่ด้านทิศตะวันออก และห้องเล็กสองห้องด้านทิศใต้ มีประตูออกนอกเรือนและมีระเบียงไม้เดินได้รอบ ส่วนระเบียงทิศเหนือยกพื้นซีเมนต์ขนาดใหญ่จากเสากระเบียงชั้นล่าง มีศาลพระภูมิอยู่ชั้นบนทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ การมีพื้นที่ด้านบนบริเวณพื้นกระเบียงใช้เป็นที่พักผ่อน ปัจจุบันยังคงมีโครงสร้างหลักมีความแข็งแรงและอยู่ในสภาพดี มีการดูแลรักษา ยังคงใช้เป็นเรือนพักอาศัย

เรือนแถว

สถาปัตยกรรมรูปแบบหนึ่งที่พบได้ค่อนข้างมากในชุมชนบางปลาสร้อย คือรูปแบบของเรือนแถวในชุมชน ซึ่งมีลักษณะเป็นเรือนแถวไม้ทั้งแบบชั้นเดียวและสองชั้น ซึ่งหากเป็นชั้นเดียวมักจะใช้เป็นเรือนพักอาศัย ด้านหลังเป็นครัว ห้องน้ำ พื้นที่ซักล้าง ส่วนเรือนแถวไม้สองชั้นอาจมีการแบ่งพื้นที่ใช้สอย ชั้นล่างเป็นร้านค้า ส่วนชั้นบนของอาคารเป็นที่อยู่อาศัย มีบันไดอยู่ทางทิศ

ตะวันตกชิดฝาผนังมีห้องโถงโถงอยู่ชั้นบน โดยออกแบบตามหลักสถาปัตยกรรมในภูมิอากาศแบบร้อนชื้น โดยมีช่องระบายอากาศด้านบน บางหลังตีระแนงทำเป็นช่องสี่เหลี่ยมแบบธรรมดา แต่บางหลังก็มีลวดลายฉลุ และมักมีชายคาที่ยื่นยาวเพื่อป้องกันแสงแดด ชั้นบนบางครั้งก็ต่อเป็นแนวกระเบียงด้านหน้าเรือนแถว แต่บางหลังก็ไม่มีกระเบียง หลังคาเรือนด้านบนมีความลาดชัน รูปทรงหลังคามีทั้งแบบจั่ว และแบบปั้นหยา ปัจจุบันเรือนแถวไม้หลายหลังได้เปลี่ยนวัสดุผนังหลังคา มีทั้งสังกะสี และกระเบื้องซีเมนต์ อาคารบางหลังมีการปรับเปลี่ยนวัสดุประกอบอาคารตามสภาพของยุคสมัย อาทิเช่น อุปกรณ์บานพับ อุปกรณ์เปิดปิดจากเดิมเป็นบานพับ เปลี่ยนมาเป็นบานพับปรับมุม ส่วนบานประตูในบางหลังยังคงใช้แบบบานเฟี้ยม 8-10 บาน แล้วแต่ความกว้างของเรือนแถวไม้หน้าต่าชั้นบนเป็นบานเปิดคู่ ส่วนราวกระเบียงเป็นแบบเรียบง่าย ไม่มีลวดลายฉลุ หรือลวดลายต่างๆ

ภาพที่ 5 เรือนแถวสองชั้นและเรือนแถวสองชั้นมีหน้าต่า

ชานเรือนประเภทนี้มักมีพื้นที่ส่วนท้ายของเรือนใช้ตั้งวาง และเก็บสะสมสินค้าต่างๆ ทำให้ส่วนระเบียงหน้าเรือนซึ่งเคยเปิดโล่งมาแต่เดิมนั้น ต้องมีการทำประตูปิดกั้นหน้าร้านเพื่อความปลอดภัย ส่วนมากทำประตูบานเฟี้ยม หรือฝากระดานที่ใช้เลื่อนปิดที่ละแผ่นตลอดแนวความยาวด้านหน้า เรียกว่าฝาน้ำฉิ่ง เป็นต้น

ภาพที่ 7 เรือนแถวไม้ ชั้นเดียว

ภาพที่ 8 เรือนแถวสองชั้นมีด้านบนเป็นช่องระบายลม

เรือนริมน้ำ

เรือนริมน้ำเป็นกลุ่มเรือนพักอาศัยของชาวประมง โดยทั่วไปแล้วมีการกระจายตัวจากภายนอก คือ ทะเลเข้ามาสู่ส่วนภายใน คือ ชายฝั่งบางกลุ่มที่อยู่บริเวณแม่น้ำลำคลอง ก็จะกระจายตัวเข้ามาสู่ภายในบริเวณ 2 ฝั่งของลำน้ำ ซึ่งมีสภาพที่ต่อเนื่องกับทะเล โดยผู้ประกอบการอาชีพประมงมักเลือกตั้งถิ่นฐาน

ท่าเลที่อยู่อาศัยอยู่ในบริเวณติดต่อกับชายฝั่งทะเล บริเวณปากแม่น้ำ หรือคลองที่ต่อเนื่องกับทะเล เพื่อสามารถใช้พื้นที่เพื่อความสะดวกในการการขนถ่ายสัมภาระ และผลิตผลต่างๆ ตลอดจนสามารถที่จะจอดพักเรือ หรือนำเรือออกไปจับสัตว์น้ำในทะเลได้สะดวก ดังนั้นเรือนที่อยู่จึงต้องยกเสาสูง เสาเรือนปักลงในเลนและสูงมากพอที่จะพ้นน้ำทะเลขึ้น การปลูกสร้างเรือนนั้นใช้ไม้แดง ไม้ตะเคียน และไม้สัก บางหลังอาจใช้ไม้ยาง เรือนที่อยู่ต่อเนื่องกับส่วนที่เป็นพื้นดิน และใกล้เคียงนั้น มักจะเป็นแบบเรือนฝากระดาน ที่มีความมั่นคงแข็งแรง ตามแบบอย่างที่เราเรียกว่าเรือนเครื่องสับ ส่วนเรือนที่อยู่ลึกเข้าไปในทะเลมากขึ้น นั้น มักจะเป็นเรือนที่ปลูกสร้างด้วยวัสดุลำลองอย่างที่เรียกว่า เรือนเครื่องผูก รูปแบบดังกล่าวนี้จะมีการวางตัวเรียงรายกันอยู่ใน บริเวณชายทะเลที่มีสภาพเป็นอ่าวซึ่งสามารถป้องกันคลื่นลม ใช้เป็นที่จอดเรือกำบังคลื่นลมได้เป็นอย่างดี ชาวบางปลาสร้อยมีวิธีการตั้งบ้านตั้งเรือนที่แปลกและแตกต่างไปจากคนไทยในละแวกอื่น นั่นก็คือการปลูกสร้างบ้านเรือนแบบที่เราเรียกกันว่าบ้านสะพานหรือบ้านทะเล

โดยปัจจุบันลักษณะของบ้านบางสะพาน หรือบ้านทะเลในชุมชนบางปลาสร้อยปัจจุบัน ไม่เหลือรูปแบบให้เห็นเนื่องจาก การปรับเปลี่ยนสภาพจากเส้นทางที่ใช้สะพานในอดีต กลายเป็นถนนหนทางเดินรถที่เชื่อมต่อทอดยาวไปถึงท่าเรือพลีแทน

จากการสัมภาษณ์การปลูกสร้างและวางผังเสาเรือนริมน้ำนี้ จำเป็นต้องรอเวลาน้ำแห้ง และต้องขุดเลนลงไปลึกๆ เพื่อวางไม้เป็นรูปกากบาท ตรงกลางกากบาทใช้เป็นที่พักเสา การกากบาทขวางด้านล่างหลุมจะค้ำยันเสาไว้เพื่อสร้างความมั่นคงเนื่องจากปลูกเรือนอยู่ในเลน วัตถุประสงค์ของการสร้างเรือนริมน้ำ นอกจากเพื่ออยู่อาศัยแล้ว ส่วนใหญ่มีค่านึงถึงอาชีพการงานของผู้อาศัยและสภาพแวดล้อม เช่น อาชีพของนางอรเกริกไกร โพธิราช เป็นเจ้าของเรือฉลอม ดองปลาอินทรีเค็ม ทำปลาทุเค็ม และทำน้ำปลา และมีโรงเรือนสำหรับดองปลา อยู่ติดกับเรือน จึงสร้างให้เรือนมีพื้นที่ใช้สอยมาก ด้วยบริเวณนอกชานที่ค่อนข้างกว้างขวาง มีไว้เพื่อการทำกิจต่างๆ เช่น ตากปลา ซ่อมเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ด้านในแบ่งเป็นห้องเนื่องจากเป็นบ้านที่มีครอบครัวใหญ่ ดังนั้น ภายในเรือนจึงแบ่งเป็นห้องย่อยๆ สำหรับลูกหลาน ภายในบ้านมักมีตุ่มซึ่งไว้ใช้รองน้ำฝน สำหรับบริโภค โดยน้ำใช้มักจะใช้เรือบรรทุกมาขนาน้ำจากบนฝั่ง ซึ่งมีบ่อสาธารณะ เป็นต้น

ภาพที่ 9 เรือนริมน้ำบริเวณสะพานศาลเจ้าในอดีต

ผลของการวิจัย

จากการสำรวจพื้นที่ของชุมชนบางปลาสร้อยในปัจจุบันพบว่า ชุมชนในพื้นที่ย่านเก่าบางปลาสร้อยนั้น มีบริบทที่ซึ่งมีการเชื่อมโยงอยู่ระหว่างการตั้งถิ่นฐาน การประกอบอาชีพและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ด้วยในอดีตเป็นเส้นทางการค้า มีการขนส่งสินค้า และเป็นท่าเรือที่สำคัญ ส่งผลให้เกิดมีพื้นที่ย่านตลาดขึ้น โดยการตั้งถิ่นฐานย่านตลาดปรากฏเป็นบ้านเรือนของชาวจีนอยู่ค่อนข้างมาก ในลักษณะของเรือนแถว มีการค้าขายหน้าร้านแทบทุกห้อง ในขณะที่บ้านเรือนทั่วไปที่ตั้งอยู่ในซอยหรือที่เคยเรียกบ้านสะพานนั้น ส่วนใหญ่เป็นบ้านเรือนชาวไทยและชาวไทยเชื้อสายจีน ซึ่งมีรูปแบบของเรือนแถวค่อนข้างน้อยกว่าด้านนอก ริมนาน ส่วนมากเป็นเรือนเดิมที่พบมักมีการผสมผสานลักษณะเรือนไทย กับการประยุกต์โครงสร้างการจัดพื้นที่เพื่อเอื้อต่อประโยชน์ใช้สอย เนื่องจากในอดีตจะมีการทำกิจการโรงน้ำปลา โดยเจ้าของกิจการเป็นชาวจีน โดยใช้ทั้งบ้านเป็นที่อยู่อาศัยและทำการค้า ทำให้มีการปลูกสร้างบ้านเรือนในลักษณะผสมผสานสถาปัตยกรรมไทย-จีน ร่วมกัน

นอกจากนี้ยังมีเรือนไทยหลายหลังที่เคยเป็นเรือนที่มีเสาสูงอยู่ริมน้ำต้องปรับเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อมบ้านเรือนไทยหลังใหญ่ในอดีตหลายหลังที่เคยตั้งอยู่ริมสะพานต้องปรับรับกับสภาพของถนนหนทางที่เข้ามาแทนที่ ยกตัวอย่างได้จากเรือนไทยในชุมชน ปัจจุบันหลายหลังมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเสา การต่อเติมพื้นที่ ด้านหลัง และการเพิ่มจำนวนห้องให้เหมาะกับผู้อยู่อาศัย รวมทั้งพื้นที่เก็บกักน้ำใช้ในอดีตที่เปลี่ยนไปด้วยระบบประปา แต่ก็ยังมีบางหลังที่ยังคงดำรงไว้เพื่อการเรียนรู้ในชุมชน แม้ว่าไม่ได้เป็นเรือนเพื่อการพักอาศัยอย่างเดิมอย่างเช่น เรือนไทยหลังใหญ่ของขุนหลวงจินนิกร ที่ใช้เป็นศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนและได้รับรางวัลอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมดีเด่น ประเภทเคหสถานและบ้านเรือนเอกชน จากสมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ ในปี พ.ศ. 2556 ซึ่งเกิดจากแรงผลักดันของทายาทเจ้าของบ้าน ที่พยายามรักษาความเป็นบ้านเรือนพื้นถิ่นโบราณ และใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับผู้ที่สนใจในพื้นที่ ให้เกิดการอนุรักษ์ ในแง่ของความงามด้านสถาปัตยกรรมแต่ถึงอย่างไรปัจจุบัน ลักษณะทางสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นที่เหลือ ซึ่งเป็นรูปแบบของเรือนไทยแบบดั้งเดิมอีกหลายหลังดูเหมือนจะถูกทิ้งร้าง และทรุดโทรมขาดการดูแล เนื่องจากต้องใช้งบประมาณสูงในการบูรณะ ถึงแม้จะมีทายาทผู้อยู่อาศัย แต่ผู้อาศัยไม่มีกำลังพอที่จะซ่อมแซม ซึ่งส่วนใหญ่มักจะเป็นผู้สูงอายุที่อยู่มาแต่ดั้งเดิมและยังคงอยู่อาศัยในช่วงสุดท้ายของชีวิต และบางหลังถูกใช้ในบ้านเช่า โดยผู้เช่าต่างถิ่นในราคาถูก

ลักษณะของงานสถาปัตยกรรมที่ปรากฏ นอกเหนือจากเรือนไทยหลายหลังแล้ว ยังมีอาคารร้างซึ่งเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ที่มีความงดงามของลวดลายแบบพื้นถิ่น อาทิ ลวดลายฉลุรูปแบบซุ้มประตู ซึ่งบ้างก็กำลังจะถูกรื้อทิ้ง และบางหลังก็มีการซ่อมปรับปรุงแต่ผิดแบบแตกต่างไปจากเดิม เรือนห้องแถวไม้ด้านหน้า หลายห้องแปลงสภาพกลายเป็นห้องเช่าไว้เก็บของบ้างไว้อาศัยบ้าง หรือก็มีการค้าขายของเล็กๆ น้อยๆ แต่ด้านในซึ่งใช้เป็นที่อยู่กลับมีการต่อเติม ซ่อมแซม อย่างผิดแบบเรือนดั้งเดิมโดยเป็นการซ่อมตามความต้องการและประโยชน์ในการใช้พื้นที่ กลายเป็นเรือนที่ไม่มีแบบแผนตายตัว เจ้าของบ้านปรับปรุงประยุกต์ตามความคิดสร้างสรรค์ของตนเอง ด้วยวัสดุสมัยใหม่นำมาผสมผสานกับโครงสร้างเดิม พบได้ทั้งเรือนสองชั้นและเรือนชั้นเดียว ใต้ถุนสูง เมื่อเวลาผ่านไปทำให้ได้เรือนเรือนต่ำลง และการถมสะพานทำถนนนั้น ทำให้พื้นที่ของเรือนอยู่อาศัยอยู่ใน

นอกจากนี้ความเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครอง การพัฒนาในด้านต่างๆ ทั้งของภาครัฐ และเอกชน การเข้ามาของเทคโนโลยี และการท่องเที่ยวล้วนมีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของวิถีของชุมชน โดยเฉพาะการปรับเส้นทางสัญจร จากทางทะเลหลังจากที่มีความต้องการในการใช้ถนนมากขึ้น การเข้า

การพัฒนาและการรุกรานทางเศรษฐกิจที่สวนทางกับ
สังคมเศรษฐกิจแบบพอเพียงซึ่งเป็นรากฐานของมรดกทาง
วัฒนธรรม ในการรักษาและอนุรักษ์คุณค่าของสถาปัตยกรรม
เรือนพื้นถิ่นนี้จำเป็นต้องได้รับการสำรวจอย่างเป็นระบบและ

จริงจัง จึงเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายฝ่ายที่มีบทบาทเกี่ยวเนื่องกับชุมชน โดยเฉพาะความเข้าใจและการสร้างจิตสำนึก เพื่อเห็นคุณค่าความสำคัญที่มีอยู่ในของพื้นที่ โดยอาศัยผู้ที่มีบทบาทในชุมชน ด้วยการสร้างความเข้าใจร่วมกัน

การนำหลักทฤษฎีการใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลางจากภายในเสริมสู่ภายนอก โดยมีเป้าหมายการจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนโดยอาศัยความร่วมมือร่วมใจจากทุกส่วนของสังคม ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน อาทิ นักวิชาการ สถาบันการศึกษา สื่อมวลชน นักธุรกิจองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน ฯลฯ ซึ่งจะนำไปสู่วัตถุประสงค์หลายๆ ประการพร้อมกันๆ กัน เช่น สร้างความเข้าใจร่วมกัน สร้างคุณค่าและจิตสำนึกใหม่ ปลูกฝังคุณธรรมและค่านิยมที่ดีงาม เกิดความเอื้ออาทร สร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน สร้างกระบวนการที่คนใหม่ (วิจิตร และวิจิทำงาน) ได้แนวทาง วิธีการ เกิดการระดมองค์ความรู้ในท้องถิ่น ได้องค์ความรู้ใหม่ และขยายผลผ่านการสรุปร่วมกัน นำไปสู่การปฏิรูปได้โอกาสเรียนรู้และจัดการร่วมกัน รวมทั้งสิ่งแวดล้อมได้รับการอนุรักษ์และฟื้นฟู ก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืน สร้างความผูกพันระหว่างคนในชุมชนกับเรื่องราวของเขาเป็นสำคัญ

จากตัวอย่างของการอนุรักษ์เรือนบ้านหลวงอำนาจอจินนิกรทายาทเจ้าของบ้านทำให้เรือนเก่าแก่นี้ ถูกปรับปรุงและถูกใช้เพื่อใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ในชุมชน รวมทั้งใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ของนิสิตนักศึกษาเป็นกรณีศึกษารูปแบบของเรือนพื้นถิ่นในอดีตได้เป็นอย่างดี จุดเริ่มต้นถือว่าเป็นการสร้างเคลื่อนไหวในแง่ของการให้ความสำคัญและระบบคิดที่ส่งผ่านไปสู่ชุมชน ซึ่งในปัจจุบันชุมชนเริ่มมีการรวมตัวและเห็นความสำคัญของการรักษาสภาพบ้านเรือน แต่ก็ยังคงเป็นรูปแบบที่ค่อยเป็นค่อยไปในกลุ่มเล็กๆ และยังไม่ต่อเนื่อง

ดังนั้นแนวคิดในการรักษาอนุรักษ์นั้น นอกจากการรวมตัวโดยการริเริ่มจากคนในชุมชนเองแล้ว ยังต้องอาศัยความร่วมมือของรัฐเข้ามาช่วยจัดการ ในด้านต่างๆ ทั้งในการสำรวจให้มีความละเอียดขึ้นของจำนวนรูปแบบของเรือนพื้นถิ่นโดยเฉพาะเรือนร่างที่เป็นเรือนโบราณ และประเมินแนวทางการอนุรักษ์งบประมาณ แต่เนื่องจากเรือนแต่ละหลังมีเจ้าของ การจัดการอาจเป็นไปได้ค่อนข้างยาก ดังนั้นในส่วนชุมชนที่มีการรวมกลุ่มกันของกลุ่มย่อย สามารถทำการรวมกลุ่มจัดตั้งผู้นำชุมชนที่เป็นผู้ประสานงานในพื้นที่ในการจัดการพูดคุยเพื่อให้ทุกฝ่ายสามารถ

เชื่อมโยงความคิดเข้าด้วยกัน เพื่อเตรียมความพร้อมและดำเนินการสร้างจิตสำนึก แต่ปัจจุบันในการให้ข้อมูล การส่งเสริมให้เห็นความสำคัญในแง่ของการอนุรักษ์และพัฒนาเรือนในด้านความเป็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นยังไม่สามารถเข้าถึงทั้งหมด การสร้างจิตสำนึกในการบูรณะรักษาจึงอาจเริ่มจากกลุ่มย่อย เพื่อไปสู่ภาพรวมในกลุ่มใหญ่ของชุมชน โดยต่อยอดพัฒนาจากแหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่เดิม ซึ่งอาจจะนำไปสู่การจัดตั้งโครงการสำรวจวิจัยเรือนพื้นถิ่น กำหนดการเป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านสถาปัตยกรรมในชุมชน โดยเริ่มจากการสนับสนุน การรวมกลุ่มภายในชุมชนเอง และการให้ข้อมูลชุมชนในเรื่องคุณค่าของอาคารความเข้าใจในด้านการบูรณะที่สมควรต่อการอนุรักษ์ ก็สามารถพัฒนาให้สถาปัตยกรรมในชุมชนบางปลาร้อยกลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนร่วมกันได้ในอนาคต

บรรณานุกรม

- งานพัฒนาชุมชน. (2558). (ร่าง) แผนชุมชนเทศบาลเมืองชลบุรี ประจำปี พ.ศ. 2559. ชลบุรี: เทศบาลเมืองชลบุรี.
- ชนสรณ์ บุญจำนงค์. (2556) บ้านหลวงอำนาจจินนิกร .เข้าถึงได้จาก <http://asaconservationaward.com>
- เทศบาลเมืองชลบุรี. (2554) เปิดประตูสู่การเรียนรู้ เขตคามท้องถิ่น เทศบาลเมืองชลบุรี. นนทบุรี: นิตยธรรมการพิมพ์.
- ธีรชัย ทองธรรมชาติ. (2553) รวมเรื่องเมืองชล 2 ชลบุรีในอดีต. กรุงเทพฯ: บริษัทพินนา
- อาจารย์ สุชาภิรมย์. (2559.) ชุมชนบางปลาสร้อย : การอนุรักษ์และพัฒนา. ดุษฎีนิพนธ์ สาขาวิชาการบริหารศิลปะและวัฒนธรรม คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ปิยะพร ศักดิเกษม. (2550 ก). ชลบุรีรักษอดีต ตอนที่ 1-2. เข้าถึงได้จาก piyaporn-club.com/topic.php?topic_id=4576.
- _____. (2550 ข). มองภาพเก่า เล่าเรื่องคุณก่ง และชลบุรีรักษอดีต เข้าถึงได้จาก <https://www.facebook.com/notes/ชุมชนบ้านสะพานบางปลาสร้อย/ชลบุรีรักษอดีตตอนที่1/319583911493172/> เมื่อวันที่ 19 กันยายน 2559
- ภารดี มหาพันธ์. (2552).พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ชลบุรี. ชลบุรี: สาขาวิชาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- _____. (2554). การตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการของภาคตะวันออกยุคต้น (ยุคก่อนประวัติศาสตร์-รัตนโกสินทร์ตอนต้น). นนทบุรี: อองศาบายดี.
- _____. (2555). การตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการของภาคตะวันออกยุคปรับปรุงประเทศตามแบบสมัยใหม่ถึงปัจจุบัน. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา.
- มนัส แก้วบูชา. (2558). บ้านเรือน : มรดกทางวัฒนธรรมเมืองชลบุรี. ชลบุรี: คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- สุชาติ เถาทอง. (2544). ศิลปกรรมภาคตะวันออก : เอกลักษณะและพหุลักษณะของท้องถิ่น.วารสารวิชาการสภาอาจารย์มหาวิทยาลัยบูรพา. ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 (ก.ค.-ธ.ค. 2544) หน้า 119-139.
- _____. (2544). ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาพื้นถิ่นภาคตะวันออก.กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- วิรัชทร พันธุ์เวช.(2558). พัฒนาการของชุมชนบางปลาสร้อย อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี: วิเคราะห์เชิงเศรษฐศาสตร์การเมือง.วิทยานิพนธ์ สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหารจัดการ. (ร.ม.) มหาวิทยาลัยบูรพา

พื้นที่สุขภาวะ : ภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้าน จันททัศน์
และการจัดการสุขภาพวิถีคนชลบุรี

Healthy Spatial: Local Wisdom of Folk Healer Imagination
and Health Management Way of Chonburi

❖ ชุศักดิ์ สุวิมลเสถียร ❖

พื้นที่สุขภาวะ : ภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้าน จินตทัศน์ และการจัดการสุขภาพวิถีคนชลบุรี

Healthy Spatial: Local Wisdom of Folk Healer Imagination
and Health Management Way of Chonburi

❖ ชุติศักดิ์ สุวิมลเสถียร¹ ❖

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอให้เห็นความเคลื่อนไหวเรื่องพื้นที่สุขภาวะในระดับจุลภาคของคนในจังหวัดชลบุรี ผ่านการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามจากหมอพื้นบ้านที่ภูมิปัญญาความรู้ในการใช้สมุนไพรของคนในพื้นที่ และการประมวลให้เห็นพื้นที่ในจินตนาการของหมอพื้นบ้าน ภูมิปัญญาในการใช้พื้นที่เกษตรเพื่อสร้างสุขภาวะของคนในชุมชน เนื้อหาในบทความมี 3 ส่วน คือ 1) นโยบายของรัฐที่เอื้อให้เกิดการจัดการพื้นที่สุขภาวะภาคประชาชน 2) ภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้าน และประสบการณ์การใช้สมุนไพรของคนในพื้นที่ 3) แนวคิดการออกแบบพื้นที่จุลภาครองรับการเสริมสร้างพื้นที่สุขภาวะ ซึ่งเนื้อหาทั้ง 3 ส่วนนี้สะท้อนให้เห็นความเคลื่อนไหวในการจัดการพื้นที่สุขภาวะและความร่วมมือของแต่ละภาคส่วนที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนประเด็นสุขภาพในระดับชุมชน โดยมีหมอพื้นบ้านเป็นแกนหลัก ซึ่งนำไปสู่การประสานและต่อยอดแนวทางการจัดการสุขภาวะร่วมกันทั้งภาครัฐ ภาคสังคม และภาคประชาชน

คำสำคัญ : พื้นที่สุขภาวะ จิตอาสา ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านชลบุรี จินตทัศน์และการจัดการสุขภาพ เกษตรกรรมธรรมชาติ

Abstract

This article aims to provide an overview the healththly spatial of people movement in Chonburi by collecting information from folk healer, and knowledge of the local people who have been used herbs in the community. The main content compose of 3 part 1) The public policy of the government for the management of the people's health spatial 2) Local wisdom knowledge of folk healer and the people in the area 3) Imagination and Health Management way for Strengthen healthy space. which three parts reflect : Participation in community-based health issues is promoted by role of folk healer and volunteer network, leading to the cooperation and extension with government , social and people sectors.

Keywords: area, mental health, volunteer wisdom, folk medicine, Chonburi Vision and Health Management Natural agriculture

¹ อาจารย์ประจำสาขาวิชา การบริหารศิลปะและวัฒนธรรม คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

บทนำ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพ เป็นเสมือนพื้นที่เชื่อมต่อกับความรู้ของคนในอดีตและหมอพื้นบ้านในปัจจุบัน องค์ความรู้ในกระบวนการเยียวยาเหล่านั้น มีเอกสารเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยเยียวยา รักษาผู้ป่วย ซึ่งคุณค่าของสมุนไพรเหล่านั้น มีรสยาทางเภสัชกรรมไทย ช่วยบ่งบอกสรรพคุณ สะท้อนให้เห็นระบบคิด การจัดการสุขภาพที่ดำรงอยู่ในภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรของคนในจังหวัดชลบุรี

ชลบุรีมีภูมิศาสตร์ทั้งเขตภูเขา เขตพื้นที่ราบลุ่มสลับโคกสวน นา คลอง หนอง ฝาย บึงและบริเวณชายหาดที่เชื่อมต่อกับท้องทะเล ด้วยเหตุนี้ ชลบุรีจึงมีทั้งแหล่งน้ำจืดน้ำกร่อยและน้ำเค็มด้วยลักษณะภูมิณีเวศของพื้นที่ดังกล่าว ชลบุรีจึงมีสมุนไพรที่ขึ้นอยู่อย่างหลากหลายและกระจายแวดล้อมอยู่ในวิถีชีวิตของคนชลบุรี ซึ่งสมุนไพรเหล่านี้ มีหมอพื้นบ้านและคนป่วยยังคงยืนยันการใช้ ผ่านเรื่องเล่า ความทรงจำและประสบการณ์ในกระบวนการรับมือกับปัญหาความเจ็บป่วยที่ผ่านมาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน

บทความเรื่องต้องการฉายภาพให้เห็นพื้นที่หลัก 3 พื้นที่ คือ 1) พื้นที่ในเชิงนโยบายสุขภาพที่เปิดให้เกิดการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพ 2) พื้นที่ความรู้ความทรงจำของหมอพื้นบ้านประสบการณ์ของคนในชุมชน และ 3) พื้นที่ในจินตนาการของหมอพื้นบ้านในการสร้างเสริมพื้นที่สุขภาพะภาคประชาชน ซึ่งทั้ง 3 พื้นที่กำลังได้รับการก่อรูป เชื่อมต่อเป็นพื้นที่สุขภาพในระดับจุลภาค โดยภาคประชาชนกำลังขับเคลื่อน และยังคงรอการหนุนเสริมจากทุกภาคส่วน เนื้อหาในบทความนี้ได้แบ่งเป็น 3 ตอนดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 สถานการณ์ความเคลื่อนไหวที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่สุขภาพ

ตอนที่ 2 หมอพื้นบ้าน ตำรับยาพื้นบ้าน และภูมิปัญญาวิถีชน

ตอนที่ 3 พื้นที่จุลเทศกับจินตทัศน์ในการเสริมสร้างพื้นที่สุขภาพ

ตอนที่ 1 สถานการณ์ความเคลื่อนไหวที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่สุขภาพ มีเนื้อหาประกอบด้วย 4 หัวข้อ ดังนี้

- 1.1 ความหมาย พื้นที่สุขภาพ ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพ
- 1.2 ธรรมนูญสุขภาพ การเปิดพื้นที่ทางสังคม
- 1.3 ยุทธศาสตร์การพัฒนาภูมิปัญญาไทย สุขภาพวิถีไท
- 1.4 ความเคลื่อนไหวภูมิปัญญาด้านสุขภาพ

1.1 ความหมาย พื้นที่สุขภาพ และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพ

คำว่า “พื้นที่สุขภาพ” เมื่อแยกพิจารณาความหมายประกอบไปด้วยโครงสร้างหลักคือ คำว่า “พื้นที่” (Spatial) และคำว่า “สุขภาพ” (well being, Healthy)

คำแรก คือคำว่า “พื้นที่” มีทั้งความหมายเชิงรูปธรรมและความหมายเชิงนามธรรม ส่วนที่เกี่ยวข้องกับรูปธรรมมี 3 มิติ คือ มีขนาดสามารถวัดระยะได้ เช่น ขนาดของวัตถุ สิ่งของ แบบบ้าน เขตแดน ขอบเขตภูมิศาสตร์ เป็นต้น สำหรับส่วนที่มองไม่เห็น มีปริมาตร สามารถรับรู้และวัดได้ถึงการมีอยู่ เช่น ความเร็วของกระแสลม ความดันอากาศ

สำหรับพื้นที่ในมิติของ “นามธรรม” เป็นการรับรู้การมีอยู่ในจินตนาการ สะท้อนการรับรู้ในมิติของปัจเจก มิติของพื้นที่ (Spatial) จึงขึ้นอยู่กับขอบเขตในจินตทัศน์ที่ทัศนะเคลื่อนไปถึงการมีอยู่ของพื้นที่ และบรรยากาศจึงเป็นเรื่องของการรับรู้ในระดับบุคคล หรือกลุ่มบุคคล ซึ่งขึ้นอยู่กับระดับความเห็นพ้องต้องกัน ประกอบกับการมีความเข้าใจบางอย่างร่วมกัน

ส่วนที่คำที่ 2 คือ คำว่า “สุขภาพ” ในธรรมนูญว่าด้วยระบบสุขภาพแห่งชาติ 2559 ให้ความหมายดังนี้

สุขภาพ หมายความว่า ภาวะที่บุคคลมีร่างกายแข็งแรงมีอายุยืนยาวมีจิตใจที่ดีมีความเมตตากรุณายึดมั่นในคุณธรรม จริยธรรม ดำเนินชีวิตอย่างมีสติสัมปชัญญะและใฝ่รู้สามารถ “คิดเป็น ทำเป็น” มีเหตุมีผล อยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุข การมีสุขภาพเป็นเรื่องที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างเป็นองค์รวม โดยเริ่มจากตนเอง ไปสู่ครอบครัว ชุมชน วัฒนธรรมสิ่งแวดล้อม การศึกษา เศรษฐกิจ สังคม การเมือง และอื่นๆ (สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ, https://www.nationalhealth.or.th/sites/default/files/upload_files/Statute_on_the_national_health_system_591219.pdf)

จากความหมายของสำนักงานคณะกรรมการสุขภาพฯ ทำให้เห็นพื้นที่หลักของสุขภาพครอบคลุม 4 ด้าน คือ 1) สุขภาพทางกาย (กายแข็งแรง อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม) 2) สุขภาพทางจิต (ภาวะผ่อนคลาย มีเมตตา สติ สมาธิ) 3) สุขภาพทางสังคม (ชุมชน รวมกลุ่มมีความสามัคคี มีบริการทางสังคมที่ดี) 4) สุขภาพทางปัญญา (เป็นความสุขในระดับ จิตวิญญาณ) ภาวะทั้งสี่ด้านดังกล่าวประสานกันกลายเป็น “สภาวะแห่งความสุข” เป็นพื้นที่ความสุขที่ต้องอาศัยสติปัญญา และศิลปะในการดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีอยู่ตลอดเวลา

ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพ

ธรรมนูญว่าด้วยระบบสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2559 ให้ความหมาย ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพ หมายความว่า “องค์ความรู้ ความคิด ความเชื่อ และความชำนาญ ในการดูแลสุขภาพโดยอาศัยความรู้ที่ได้สั่งสม ถ่ายทอด และพัฒนาสืบต่อกันมาในท้องถิ่น ซึ่งรวมถึงการแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน และการแพทย์ทางเลือกอื่น ที่ประชาชนและชุมชนใช้ในการดูแลสุขภาพอย่างสอดคล้องกับท้องถิ่นนั้นๆ” (เรื่องเดิม, อ้างแล้ว, น. 13)

ภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านเป็นศักยภาพในการรับมือกับปัญหาความเจ็บป่วยในแต่ละพื้นที่ กระบวนการเยียวยา อาศัยการเรียนรู้ที่หมอพื้นบ้าน เรียนรู้จากคนในครอบครัว ผู้รู้ หรือหมอพื้นบ้านรุ่นเก่าเป็นผู้รักษา ถ่ายทอด ประสบการณ์ที่สั่งสม ก่อให้เกิดการตกผลึกความรู้ กลายเป็นความงอกงามทางปัญญาแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ การเชื่อมต่อกับความหมายของสมุนไพร สรรพคุณ และเรื่องเล่าของสมุนไพร จึงเป็นกระบวนการทางสังคมในการต่อยอดความรู้แบบดั้งเดิม ซึ่งอาศัยพื้นที่ความทรงจำช่วยบอกเล่าเนื้อหาความรู้ที่สะท้อนภูมิปัญญาชาวบ้านและความเข้าใจที่สั่งสมอยู่จากคนในแต่ละชุมชน

ขณะที่ภูมิปัญญาอีกด้านหนึ่งทางฝั่งของนักวิชาการด้านวิทยาศาสตร์การแพทย์ มุ่งค้นหาสรรพคุณของสมุนไพร และต่อยอดสมุนไพรในกรอบทางวิทยาศาสตร์ มีการศึกษาที่น่าสนใจของยกตัวอย่าง 3 เรื่อง มาประกอบในที่นี้

(1) งานสกัดสารสำคัญจากสมุนไพร ชื่อเรื่องฤทธิ์ต้านจุลินทรีย์ของสารสกัดใบชะมวง (๒๕๕๑) (มารุต ตั้งวัฒนาชูสิทธิ์,

รมิตา เพ็ญขุนทด, ฤทธิญา สมภาร. , http://digital_collect.lib.buu.ac.th/journal/Public_Health/v3_n2/19-25.PDF.)

(2) งานเชิงสำรวจสมุนไพร ชื่อเรื่อง หมอพื้นบ้านกับการใช้สมุนไพร ในจังหวัดชลบุรี (2554) เป็นการรวบรวมข้อมูลชื่อสมุนไพรที่หมอพื้นบ้านใช้ในช่วงปี พ.ศ. 2551- พ.ศ. 2552 (สุนันทา โอศิริและคณะ,

http://digital_collect.lib.buu.ac.th/journal/Public_Health/V6n1/53-62.pdf.)

(3) งานวิจัยเชิงพัฒนาต่อยอด ชื่อเรื่อง การพัฒนากรรมวิธีการผลิตขลุ่ยผ่องไพรงามใช้งาน (2557) (วิษณิ ยินยงพุทธกาล, สิริมา ชินสาร, นิสานารถ กระแสร์ชล., http://www.tnrr.in.th/?page=result_search&record_id=10257224)

ตัวอย่างการศึกษาสมุนไพรข้างต้นดังกล่าว เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการวิจัยที่อยู่บนฐานของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นของตำรับอาหารพื้นบ้าน ภูมิปัญญาด้านสมุนไพรของคนในภูมิภาคตะวันออกมาต่อยอด ซึ่งสมุนไพรเหล่านั้นยังมีการใช้อยู่ในตำรับยาของหมอพื้นบ้านในอดีต

กระบวนการศึกษาทางสังคมและการสังเคราะห์สาระสำคัญของสมุนไพรในเชิงวิทยาศาสตร์ เป็นส่วนสำคัญในการขยายพื้นที่ความรู้ พื้นที่ความเข้าใจ และพื้นที่ทางสังคม ทำให้ผู้คนตระหนักถึงคุณค่าของการใช้สมุนไพรและเล็งเห็นช่องทาง การพัฒนาต่อยอดผลิตภัณฑ์สมุนไพรโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานสร้างนวัตกรรมด้านสุขภาพ

1.2 ธรรมนูญสุขภาพ การเปิดพื้นที่ทางสังคม

สถานการณ์ที่ผ่านมาในด้านยุทธศาสตร์ระดับชาติ มีกลไกสำคัญที่สร้างกระบวนการจัดการโครงสร้างสุขภาพเชิงระบบ ที่ก่อให้เกิดแผนปฏิบัติการฟื้นฟู การค้นคว้า การพัฒนาต่อยอดภูมิปัญญาและนวัตกรรมสุขภาพ ที่สำคัญๆ ในระดับประเทศไทย ระดับภาคและระดับพื้นที่ บทความนี้ขอนำเสนอบางส่วนที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ความเคลื่อนไหวที่ทำให้เห็นการจัดการพื้นที่สุขภาพะ โดยสังเขปดังนี้

ธรรมนูญว่าด้วยระบบสุขภาพแห่งชาติ มีสถานะตามบทบัญญัติในมาตรา 46 แห่งพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 เป็นเครื่องมือในการหนุนเสริม ระหว่างภาครัฐ และภาคประชาสังคม ผ่านเวทีการระดมความเห็นจากแต่ละภาคส่วนเพื่อเสนอแนวทางในการกำหนดนโยบายสาธารณะ และการ

ขับเคลื่อนประเด็นด้านสุขภาพทั้งระดับชุมชน อำเภอ จังหวัดและระดับประเทศ ทั้งนี้การพัฒนาเครื่องมือ (ร่างนโยบายสาธารณะ) ดังกล่าว มีคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ เป็นกลไกหลักในการหนุนเสริม และมีสมาชิกสุขภาพในแต่ละจังหวัด เป็นผู้รวบรวมประเด็นขับเคลื่อนเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามเป้าหมายของแต่ละภาคที่อยู่ในแต่ละพื้นที่

ความเคลื่อนไหวของสมาชิกสุขภาพชลบุรี ในปี พ.ศ. 2560 มีการรวบรวมประเด็นสำคัญจากภาคประชาชน โดยสรุปประเด็นหลัก ที่สมาชิกสุขภาพจังหวัด นำเสนอต่อในระดับภาค 5 ประเด็น คือ (1) ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย (2) การท่องเที่ยวชลบุรีมีความสุข (3) การเสริมสร้างความเข้มแข็งเด็กและเยาวชน (4) การจัดการขยะชุมชนแบบมีส่วนร่วม (5) อาหารปลอดภัยเกษตรอินทรีย์

ทั้งนี้ประเด็นที่ (1) เกี่ยวข้องโดยตรงกับเรื่องภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านในจังหวัดชลบุรี ซึ่งนำเสนอโดยชมรมหมอพื้นบ้านชลบุรี ประเด็นที่ 5 เรื่องอาหารปลอดภัยเกษตรอินทรีย์ มีภาคีนำร่อง เช่น กลุ่มสวนผักคนเมือง กลุ่มเกษตรอินทรีย์แหลมฉบัง กลุ่มเกษตรเดิมสุข ชุมชนบ้านหนองมะนาว สวนเกษตรสโลว์ไลฟ์ สวนเกษตรกรรมธรรมชาติบางพระ รวบรวมประเด็นเพื่อนำไปสู่การพัฒนาประเด็นสาธารณะ

เครือข่ายเหล่านี้เชื่อมโยง ประสานกับภาคส่วนต่างๆ ตั้งแต่เรื่องพื้นที่การปลูกผักปลอดสารพิษ ร้านค้าอาหารปลอดภัย การดูแลสุขภาพด้วยการแพทย์พื้นบ้าน ซึ่งต้นแบบการเชื่อมประเด็นสาธารณะเหล่านี้มีหลายชุมชนลงมือทำแล้วและกำลังขยายตัว ซึ่งสอดคล้องกับ ยุทธศาสตร์การพัฒนาภูมิปัญญาไทย สุขภาพวิถีไทย ฉบับที่ 3 พ.ศ. 2560-2564 ที่คณะรัฐมนตรีอนุมัติ เมื่อ 12 กันยายน 2560 โดยยึดตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2560 และยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี พ.ศ. 2560-2579 (คณะกรรมการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพแห่งชาติ, 2560, คำนำ) เพื่อสร้างความตระหนักรู้ นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ ซึ่งปัจจุบันทั้งภาครัฐและภาคประชาชนในจังหวัดชลบุรี กำลังร่วมกันขับเคลื่อน เพื่อให้เกิดกฎกติกา และพันธกิจที่จะนำไปสู่พื้นที่ทางสังคมต้นแบบของการจัดการพื้นที่สุขภาพะ ก่อนขยายแนวคิดไปสู่พื้นที่อื่นๆ ในจังหวัดชลบุรีต่อไป

1.3 ยุทธศาสตร์การพัฒนาภูมิปัญญาไทย สุขภาพวิถีไทย

ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา มีแผนยุทธศาสตร์การพัฒนา

ภูมิปัญญาไทย สุขภาพวิถีไทย 2 ฉบับ คือ ฉบับที่ 1 (2550 -2554) และฉบับที่ 2 (2555-2559) มีสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องกับ บทความฉบับนี้ ดังนี้

ยุทธศาสตร์การพัฒนาภูมิปัญญาไทย ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2550-2554 ประกอบไปด้วยประเด็นยุทธศาสตร์ 5 ประเด็น (1) การสร้างและจัดการความรู้ (2) การพัฒนาระบบ (3) การพัฒนากำลังคน (4) การพัฒนาตำรับยาและสมุนไพร (5) การคุ้มครองภูมิปัญญาด้านการแพทย์พื้นบ้าน การแพทย์แผนไทย (เสาวณีย์ กุลสมบูรณ์ และคณะ, 2555, น. 2) ยุทธศาสตร์การพัฒนาภูมิปัญญาไทย ฉบับที่ 1 ก่อให้เกิดกองทุนสนับสนุนการแพทย์แผนไทย การเพิ่มการบริการแพทย์แผนไทยในระบบสุขภาพของรัฐ ยกสถานภาพของหมอพื้นบ้านที่ได้รับประเมินให้มีใบประกอบโรคศิลปะ เกิดโรงพยาบาลแพทย์แผนไทยต้นแบบ สถานผลิตยาสมุนไพรแผนโบราณทั้งหมด 1,117 แห่ง ได้รับมาตรฐาน GMP จำนวน 42 แห่ง การพัฒนาระบบยาสมุนไพรจากเดิม 19 รายการ เป็น 71 รายการ ที่มีการใช้ในระบบโรงพยาบาล (เรื่องเดิม, 2555, น. 37) ทว่ายังขาดการวางแนวทางในการพัฒนางานวิจัยในภาพรวมของประเทศ งานวิจัยที่ผ่านมาจึงเป็นเรื่องความสนใจของนักวิจัยหรือเป็นเรื่องของแต่ละหน่วยงานที่สนใจ (คณะกรรมการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพ, 2560, น. 37)

ยุทธศาสตร์การพัฒนาภูมิปัญญาไทย ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2555-2559 มีประเด็นยุทธศาสตร์ 6 ประเด็นที่ใกล้เคียงกับฉบับที่ 1 และมีการเพิ่มประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 6 คือ การสื่อสารสาธารณะ โดยมีเป้าประสงค์ ให้สังคมไทยตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน ท้องถิ่น ถึงระดับชาติ ให้ตระหนักถึงคุณค่า ร่วมส่งเสริมการใช้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพ ทั้งการแพทย์พื้นบ้าน การแพทย์แผนไทย และการแพทย์ทางเลือก เพื่อการดูแลสุขภาพอย่างเหมาะสม โดยมีการเผยแพร่ผ่านเวทีวิชาการ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ และขับเคลื่อนผ่านเวทีสมาชิกสุขภาพจังหวัด เฉพาะประเด็น เฉพาะพื้นที่ ให้สอดคล้องกับบริบททางสังคม วัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้น

แม้มีประเด็นยุทธศาสตร์นำทาง สนับสนุนระบบสุขภาพชุมชน ทำให้เกิดความร่วมมือกับเครือข่ายหมอพื้นบ้านในพื้นที่ แต่ข้อมูลของหมอพื้นบ้านยังไม่ได้เชื่อมต่อในระบบการบริการสุขภาพของรัฐที่มีอยู่ (เรื่องเดิม, 2560, น. 56) ส่วนด้านกำลังคน มีจำนวนผู้จบการศึกษาในระดับอุดมศึกษา ด้านการแพทย์แผนไทย 3,422 คน และด้านการแพทย์แผนไทยประยุกต์ 3,310 คน (ข้อมูล ณ ปี พ.ศ. 2558) ส่วนด้านสังคม ตั้งแต่ พ.ศ.2547-

2555 มีหมอพื้นบ้านที่ได้รับการประเมินความรู้ หลังขึ้นทะเบียนหมอพื้นบ้าน 53,035 คน มีผู้ได้ใบประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทยเพียง 161 คน ทั้งนี้รัฐยังไม่มีระบบการส่งเสริมและการพัฒนาระบบการสืบทอดหมอพื้นบ้านอย่างจริงจัง (เรืองเดิม, 2560, น. 57-58)

1.4 ความเคลื่อนไหวภูมิปัญญาด้านสุขภาพ

สำหรับความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับภูมิปัญญาด้านสุขภาพ (พ.ศ. 2556-2560) ซึ่งเป็นกระบวนการส่งเสริม สนับสนุนการใช้และการเผยแพร่ภูมิปัญญาด้านสุขภาพทั้งระดับชาติ และระดับจังหวัดนั้น ขอยกตัวอย่างให้เห็นปรากฏการณ์แต่ละระดับดังนี้

4 กันยายน 2556 กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก จัดงานมหกรรมสมุนไพรแห่งชาติ ครั้งที่ 10 ภายใต้งาน “สมุนไพรไทย สุขภาพไทย เศรษฐกิจไทย” ชูสมุนไพร 4 ชนิด กวาวเครือขาว (บำรุงโลหิต) กระชายดำ (ขยายหลอดเลือด) ใบบัวบก (บำรุงสมอง) ไพล (แก้อาการเคล็ดขัดยอก) และลูกประคบ (กระตุ้นการไหลเวียน ลดอาการเกร็ง) เพื่อเพิ่มรายได้แก่กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกสมุนไพร (กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก, https://www.dtam.moph.go.th/index.php?option=com_content&view=article&id=344:pr0175&catid=8&Itemid=114&lang=th)

9 พฤศจิกายน 2557 นายแพทย์สมชัย นิธิพานิช อธิบดีกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก เปิดแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาสมุนไพรไทย (2556-2560) พัฒนาสมุนไพรไทยไปสู่ผลิตภัณฑ์โลก สร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจให้กับเกษตรกรและคนในชุมชนพัฒนาระบบยาที่มั่นคงโดยอยู่บนฐานของการใช้สมุนไพรที่ผลิตได้ในประเทศ รวมไปถึงการเพิ่มขีดความสามารถในการพึ่งตนเองจากภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพ (กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก, <https://www.tcijthai.com/news/2014/05/watch/4203>)

8-10 พฤษภาคม 2558 ในระดับภาค ภาคตะวันออก มีงานมหกรรมแพทย์แผนไทยเขตสุขภาพที่ 6 ประกอบด้วย จังหวัดฉะเชิงเทรา จังหวัดสมุทรปราการ จังหวัดตราด จังหวัดปราจีนบุรี จังหวัดชลบุรี จังหวัดจันทบุรี จังหวัดระยอง และจังหวัดสระแก้ว ร่วมจัดงานเผยแพร่ ภายใต้งาน “เจ็บป่วยคราใด ใช้ยาไทย ก่อนไปหาหมอ” ณ วัดสมานรัตนาราม จ.ฉะเชิงเทรา โดยกองคุ้มครองภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย

และพื้นบ้านไทย ให้การสนับสนุนเชิดชูเกียรติหมอพื้นบ้าน และให้ทางจังหวัดช่วยคัดสรรรายชื่อหมอพื้นบ้านดีเด่น ส่งต่อไปยังกระทรวงสาธารณสุข (สำนักคุ้มครองภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยและสมุนไพร, ptmk.dtam.moph.go.th/news/2015/New_21.html)

26-28 กุมภาพันธ์ 2559 ในระดับจังหวัดชลบุรี จัดงานมหกรรมสมุนไพร และการแพทย์แผนไทย ณ ศูนย์การค้าเซ็นทรัล พลาซ่า ชลบุรี (สำนักงานการท่องเที่ยวชลบุรี, <http://www.chonburimots.go.th/th/ข่าวสารการท่องเที่ยว/569-งานมหกรรมสมุนไพรและการแพทย์แผนไทย-6.html>)

17-18 สิงหาคม 2560 ในส่วนของสถาบันการศึกษา มีความเคลื่อนไหว ที่สอดคล้องกับนโยบายฯ และแผนพัฒนาจากส่วนกลาง โดยมหาวิทยาลัยบูรพา อนุมัติโครงการบริการวิชาการ ของคณะศิลปกรรมศาสตร์ ชื่อโครงการ “ศิลปะกับการเยียวยา: สหวิทยาการ เพื่อการสร้างพื้นที่สุขภาพ” จัดกิจกรรมทางวิชาการเชื่อมต่อกับเครือข่ายแพทย์พื้นบ้าน แพทย์แผนไทย และแพทย์ทางเลือกเชิญเข้ามาเผยแพร่ความรู้ และให้บริการทางสุขภาพแก่นักนิสิต ครู บุคลากรและผู้สนใจทั่วไป

ในระดับชุมชน พ.ศ. 2559-2560 ร้านหนังสือท้ายตลาดหนองมน ชลบุรี ในฐานะภาคธุรกิจได้จัดกิจกรรมประจำทุกอาทิตย์ ดันเดือน เปิดเวทีทางสังคมเพื่อสร้างพื้นที่สุขภาพให้เครือข่ายผู้ผลิตสินค้าปลอดภัย ผู้รักสุขภาพ ผู้สนใจงานศิลปะ และผู้รักการอ่านหนังสือ ได้มีโอกาสพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ของผู้ปลูก ผู้บริโภค และผู้ค้าได้มีโอกาสพัฒนาเครือข่ายแบ่งปันความรู้ ภูมิปัญญาด้านสุขภาพ เพื่อประโยชน์ในการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ใหม่ ผ่านกิจกรรม การทำอาหารพื้นบ้านเพื่อสุขภาพ สาธิตไข่เจียวชะคราม การทำข้าวต้มมัด การทำขนมเทียนดาวทอง จากแป้งท้าวยายม่อม ผลิตภัณฑ์จากพืชสมุนไพรพื้นบ้านชลบุรี การผลิตน้ำหมักจุลินทรีย์ และการปรุงดินเพื่อรองรับการปลูกผักหลังบ้าน เป็นต้น

ในเชิงนโยบายปี พ.ศ. 2560 มีนโยบายใหม่ที่สำคัญ เพิ่มขึ้นมาจากแผนยุทธศาสตร์ การพัฒนาภูมิปัญญาไทย สุขภาพวิถีไทย คือ แผนแม่บทแห่งชาติว่าด้วยการพัฒนาสมุนไพรไทย ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2560-2564 ในแผนฯ นี้ มีสาระสำคัญ โดยย่อ ดังนี้

การเน้นถึงความสำคัญของการพัฒนาสมุนไพรไทย ผ่านประเด็นยุทธศาสตร์ 4 ยุทธศาสตร์ คือ (1) ส่งเสริมการผลิตสมุนไพรที่มีศักยภาพความต้องการของตลาดทั้งในและต่างประเทศ

(2) พัฒนาอุตสาหกรรมและการตลาดให้มีคุณภาพระดับสากล (3) ส่งเสริมการใช้สมุนไพรและการสร้างเสริมสุขภาพ (4) สร้างความเข้มแข็งของการบริหารและนโยบายภาครัฐเพื่อขับเคลื่อนสมุนไพรไทยอย่างยั่งยืน (กระทรวงสาธารณสุข, แผนแม่บทแห่งชาติว่าด้วยการพัฒนาสมุนไพรไทย ฉบับที่ ๑ พ.ศ.2560-2564, น. 47) ในเชิงรูปธรรมคือการสนับสนุนให้เกิดเมืองสมุนไพรนำร่อง 4 จังหวัด คือ เชียงราย สกลนคร ปราจีนบุรี และสุราษฎร์ธานี ซึ่งจะเป็นฐานรองรับการพัฒนานวัตกรรมผลิตภัณฑ์สมุนไพรในเชิงพาณิชย์

ภาพรวมในตอนที่ 1 สรุปสาระสำคัญได้ดังนี้ พ.ร.บ. สุขภาพแห่งชาติ 2550 ยุทธศาสตร์การพัฒนาภูมิปัญญาสุขภาพวิถีไทย ฉบับที่ 1-2 และแผนแม่บทสมุนไพรแห่งชาติฯ เป็นเสมือนโครงสร้างหลักรองรับการเปิดพื้นที่ให้เกษตรกร แพทย์พื้นบ้าน แพทย์แผนไทย ภาครัฐและภาคธุรกิจ เข้ามามีส่วนร่วมในการรับมือกับการจัดการเรื่องพื้นที่สุขภาพในระดับชุมชน เขต จังหวัด จนถึงระดับสากล

บทบาทของสถาบันการศึกษา มีการให้ความสำคัญภูมิปัญญาในระดับพื้นที่ มีกิจกรรมสร้างเสริมสุขภาพ การวิจัยสมุนไพรพื้นบ้านและการสร้างเครือข่ายความรู้ระหว่างสาขาหน่วยงานรัฐและมหาวิทยาลัยในส่วนภูมิภาค เล็งเห็นความสำคัญของการเพิ่มขีดความสามารถในการดูแลตนเองที่เหมาะสม โดยมีนโยบายของรัฐ และแนวคิดเรื่องสหวิทยาการในการสร้างพื้นที่สุขภาพ เป็นแนวคิดปูพื้นที่เปิดโอกาสให้ชมรมหมอพื้นบ้าน แพทย์แผนไทย ภาคีเครือข่ายทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมกันสร้างพื้นที่สุขภาพ

ตอนที่ 2 หมอพื้นบ้าน ตำรับยา และภูมิปัญญาวิถีล

พื้นที่การจัดการสุขภาพในตอนที่ 2 มีกรณีศึกษาประวัติหมอพื้นบ้านซึ่งมีความโดดเด่น (นายวรรณพ ผาสุข) และการบันทึกตำรับยาของหมอพื้นบ้านที่ยังคงมีการใช้อยู่ในชุมชนในช่วงปี พ.ศ.2555-2560 และคัดเลือกผู้รู้ที่มีคุณลักษณะพิเศษในชุมชน (นางสุกั นิมานวล) ซึ่งมีประสบการณ์การใช้สมุนไพรในการดูแลสุขภาพตนเอง โดยมีเนื้อหาแบ่งเป็น 3 หัวข้อดังนี้

2.1 ประวัติของหมอพื้นบ้าน หมอวรรณพ ผาสุข

2.2 ตำรับยาหมอวรรณพ 12 ตำรับ

2.3 ภูมิปัญญาและเรื่องเล่าสมุนไพรในวิถีชีวิตคนชลบุรี

2.1 ประวัติของหมอพื้นบ้าน หมอวรรณพ ผาสุข

1) ประวัติหมอพื้นบ้าน นายวรรณพ ผาสุข อายุ 53 ปี พื้นเพเป็นคนห้วยกะปิ อ.เมือง จ.ชลบุรี อดีตเคยเป็นเด็กเลี้ยงควาย ช่างตัดผม วิทยากรพิเศษวิทยาลัยสารพัดช่าง หัวหน้าอาสาสมัครกู้ภัย ปัจจุบันเป็นคณะกรรมการขับเคลื่อนประเด็นสาธารณะสมัชชาจังหวัด ชลบุรี, เกษตรกรผู้ไม่ใช้สารเคมี, หมอพื้นบ้าน และผู้ทรงคุณวุฒิด้านการแพทย์พื้นบ้าน ห้วยกะปิ อ.เมือง ชลบุรี

หมอวรรณพเป็นผู้มีความมุ่งมั่น ตั้งใจสืบสานปณิธานของหมอชีวกโกมารภัจจ์บรมครูแห่งการแพทย์โบราณ และหมอสุกเทวดาหมอพื้นบ้านจังหวัดชลบุรี (สัมภาษณ์, วรรณพ ผาสุข 27 ธันวาคม 2559)

ภูมิหลังก่อนจะมาเป็นหมอพื้นบ้าน หมอวรรณพเล่าว่าจากประสบการณ์ที่ตนเองเคยเจ็บป่วย ในวัยเด็ก ป่วยเป็นโรคประดงเลือด ทำให้ต้องออกจากโรงเรียนตั้งแต่ชั้นประถมปีที่ 4 และต่อมาได้รับการรักษาด้วยสมุนไพร หลายขนาน เป็นเวลาต่อเนื่องประมาณ 2 ปี จากหมอพื้นบ้านชื่อ ยายล้วนบ้านอยู่แฉวมามะยม ซึ่งมีศักดิ์เป็นป้าเพราะเป็นลูกพี่ลูกน้องกับแม่ ยายล้วนท่านได้บอกให้ไปเก็บเอาสมุนไพร เช่น รากตะขบ ทองพันชั่ง ใบมะขาม มาผสมกันกับ ส้มเข้านำไปต้มเพื่อใช้เป็นยารักษาอาการทางผิวหนัง ทำให้น้ำเหลือง และแผลพุพองดีขึ้น จนกระทั่งหายขาด ผิดพรรณกลับมาเนียน ไร้รอยแผลเป็น

ปรากฏการณ์เหล่านั้น กลายเป็นความรู้ที่ติดอยู่ในตัวของหมอวรรณพ จนกลายเป็นความฝังใจว่าถ้ามีโอกาส ก็อยากจะเรียนรู้ศาสตร์ช่วยคนเหล่านี้ จนกระทั่งได้บวชเรียนศึกษาธรรมะ ใบลาน จากพระอาจารย์เทพ รองเจ้าอาวาส วัดแจ้งเจริญดอน ศึกษาวิปัสสนากับหลวงพ่อมหาสวัสดิ์ สั่งสมความรู้ตำรายาจากพระอาจารย์ที่วัดและศึกษาเพิ่มเติมจากผู้รู้ และญาติผู้ใหญ่

หลังจากลาสิกขาแล้วยังคงสนใจการอ่านตำรับยา และศึกษาความรู้จากหมอพื้นบ้านคนอื่นๆ เช่น ลุงทวน ลุงเส่ย ด้วยจิตใจรักความเป็นธรรม ชอบช่วยเหลือคน หมั่นและรักการเรียนรู้ บุคลิกเหล่านั้น ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีการเรียนรู้ ในการเพิ่มพูนความรู้คุณภาพชีวิตของผู้คนในชุมชน

ความเชี่ยวชาญ หมอวรรณพ มีความเชี่ยวชาญในการรักษาโรคประดง การเหยียบฉ่า (ผานไถ) การนวด กดจุด กวาช่า เป็นวิทยากรให้กับหลายหน่วยงานเช่น เทศบาลห้วยกะปิ เทศบาลพานทอง เทศบาลบ้านสวน คณะแพทย์แผนไทยอภัยภูเบศร มหาวิทยาลัยบูรพา จ.ชลบุรี

ภาพ ชุดที่ 1 การดูแลผู้ป่วยด้วยการเหยียบฉ่ำ

ภาพชุดที่ 2 การรื้อฟื้นภูมิปัญญา ตำรายาจากใบลาน ร่วมกับเครือข่ายหมอพื้นบ้าน จังหวัดชลบุรี

ภาพชุดที่ 3 วิถีการให้ความรู้เรื่องสมุนไพร การนวด กวacha การให้บริการ

หมอวรรณพ กล่าวว่า “...ที่ชอบรักษาคคนเพราะทำด้วยใจ เราศรัทธาอยากส่งต่อความรู้ให้คน ได้รู้จักของดีของบรรพชน คนรุ่นใหม่จะได้ตระหนักถึงสรรพคุณของสมุนไพร เห็นถึงคุณค่าของ ภูมิปัญญาของคนโบราณ” หมอวรรณพ เล่าต่อว่า ยังมีผู้ป่วยติดเตียง ผู้ป่วยเรื้อรัง ที่รอการรักษา พอเรารู้ข่าวจาก อสม. ในชุมชน...ถ้ามีใครไหว้วาน ก็ไปช่วยเหลือ ไม่คิดถึงอามิสสินจ้าง ทำมาต่อเนื่อง กว่า 20 ปี ไม่ได้เงินก็ไปเพราะไม่ได้ทำเป็นอาชีพ ทำเพราะรัก” กิจกรรมจิตอาสาของหมอวรรณพ เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของหมอพื้นบ้าน “...ผมไม่ได้ทำเป็นอาชีพ ทำด้วยจิตอาสา ไม่เก็บค่ารักษา แต่ถ้าผู้ป่วยให้ตั้งค้มาผมก็รับ เพื่อเอามาทำยาช่วยคนป่วยคนอื่นๆ ต่อ” การมีโอกาสได้ช่วยเหลือคน

หรือมีคนมาขอความช่วยเหลือ เป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญในการทำให้
ภูมิปัญญาท้องถิ่นยังทรงคุณค่าและยืนยันว่า ยังมีกระบวนการ
ใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้านในชุมชน

2.2 ตำรับยาหมอวรรณพ 12 ตำรับ (พ.ศ.2555-พ.ศ. 2560)

ชื่อตำรับยา 12 ตำรับ เป็นข้อมูลที่ได้บันทึกจากคำบอกเล่า
ของหมอวรรณพ ที่เคยทำการรักษาและให้คำแนะนำผู้ป่วย
ในช่วงปี พ.ศ.2555 – พ.ศ.2560 (วันที่บันทึก 20 มิถุนายน 2560)

(1) น้ำมันเหยียบผ้า

ส่วนผสม น้ำมันมะพร้าว ว่านยา รากหญ้าคา หัวหญ้า
แห้วหมู หัวชันกาด ผิวมะกรูด ไพล

สรรพคุณ แก้เคล็ดขัดยอก ปวดเมื่อย อากาโรคัน ทำให้
เส้นเอ็นอ่อน อัมพฤกษ์ อัมพาต

การใช้ ทา ถู นวด

(2) แป้งน้ำสมใจนพ

ส่วนผสม กะเม็ง พญาขอ ทองพันชั่ง ผักบู่ทะเล
ใบละบาท พิมเสน การบูร ดินสอพอง

สรรพคุณ แก้ผด ผื่น อากาโรคัน บรรเทาอาการถูกพิษ
แมลงกะพรวนไฟ

การใช้ ทาบางๆ บริเวณที่มีอาการ ขูดสาลีพอก กรณี
ถอนพิษแมลงกะพรวนไฟ

(3) ชาเบญจมิตร

ส่วนผสม กะเม็ง ขลุ่ หลานเฉาเหว่ย โทงเทง ใบไผ่

สรรพคุณ ปรับธาตุ ปรับสมดุลร่างกาย บำรุงตับ บำรุง
ผิวพรรณให้น้ำมันวล

การใช้ ดมน้ำดื่ม

(4) สมุนไพรแช่มือและเท้า

ส่วนผสม ย่านาง ตำลึง ใบมะระ ต้นกล้วย ไพล ข่า
มะกรูด เกลือสมุทร

สรรพคุณ ลดอาการบวม ฟก ช้ำ ของมือ และเท้า
ช่วยการไหลเวียนโลหิต ระบายพิษที่คั่งค้าง

การใช้ ดมน้ำเดือด รอให้อุ่น แช่ท่วมข้อมือ ข้อมเท้า

(5) ลูกประคบ

ส่วนผสม ย่านาง ตำลึง ใบมะระ ต้นกล้วย ไพล ข่า
มะกรูด เกลือสมุทร

สรรพคุณ ลดอาการบวมของบริเวณที่เป็น ช่วยการไหล
เวียนโลหิต

การใช้ ห่อด้วยผ้า นำไปนึ่ง ประคบบริเวณที่ปวดเมื่อย
บริเวณที่มีพังผืดกดรัดกล้ามเนื้อ

(6) น้ำมันสมานแผลสด แผลเปื่อย (แผลน้ำร้อนลวก แผลกดทับ)

ส่วนผสม ขี้ก้างขาว ขี้ก้างแดง หมาก สารส้ม ไข่แดง
(เปิด) น้ำมันมะพร้าว

สรรพคุณ บรรเทาอาการ น้ำร้อนลวก แผลไฟไหม้
แผลเปื่อยเรื้อรัง

การใช้ เอามาหุงในหม้อดินไฟอ่อน ใช้ทา

(7) ยาพอกเข้า แก้กวม

ส่วนผสม มะกรูด ข่า เม็ดลำไย เหล้าขาว

สรรพคุณ ลดอาการบวม ช่วยบำรุงข้อ ทำให้ข้อเข้า
เคลื่อนไหวดีขึ้น

การใช้ ตอนเข้านำมาทา นวด ตอนเย็นเอามาชุบน้ำ
พอก บริเวณที่มีอาการ

(8) ยาแก้อาการนอนไม่หลับ

ส่วนผสม ใบหนาด เกสรบัวหลวง ดอกพิทูร ใบเตย
พิมเสน การบูร

สรรพคุณ บรรเทาอาการนอนไม่หลับ ผื่นร้าย ช่วยให้
ผ่อนคลาย

การใช้ บดละเอียด ตากให้แห้ง เย็บใส่ถุงเล็ก ห่อแล้ว
แขวนใกล้หัวที่นอน

(9) ยาพอกฝีกำยาน

ส่วนผสม กำยาน พิมเสน การบูร

สรรพคุณ แก้ฝีมีหัว และฝีหัวคว่ำ

การใช้ ปิดกำยานที่หัวฝี

(10) ยาต้มแก้ประดงเลือด

ส่วนผสม ใบมะกา หัวร้อยรู รากหญ้าคา ใบมะขาม
ทองพันชั่ง มะค่าไถ่

สรรพคุณ ปรับสมดุลเลือด ลม ถ่ายน้ำเหลืองเสีย
ถ่ายเส้นกษัย

การใช้ ดมดื่ม ทีละครั้งแก้ว เข้า กลางวัน เย็น ดมอาบ
เข้า-เย็น

(11) สมุนไพรผัดหน้านวล

ส่วนผสม ขมิ้น ไพล มะขามเปียก เกลือสมุทร น้ำมะนาว
น้ำมันมะกอก

สรรพคุณ สมานผิว แก้ผด ผื่นคัน ช่วยให้ผิวมีน้ำมีนวล
การใช้ นำส่วนผสมที่กวนได้มาขัดผิว ขัดด้วยมือเบาๆ
บริเวณที่ต้องการ

(12) คาถาถอนพิษ ระวังพิษ

ส่วนผสม บทสวดมนต์ สาธุ นะพุท นะสังฆะ ระวังนะ
สาธุ นะอุบ์ นะ

สรรพคุณ ถอนพิษ ระวังพิษ เมื่อมีอาการปวดร้อน
การใช้ สวดในใจ 3, 5, 7 คาบ สวดเป่า สลับการ
บทสวดมนต์

สรุป ในส่วนนี้พบว่า ในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา หมอวรรณพ
ผาสุข ใช้พืชวัตถุ และธาตุวัตถุ ในการทำยาพื้นบ้านรวมทั้งหมด
45 อย่าง ครอบคลุมกลุ่มอาการต่างๆ ดังนี้ ผื่นคัน ผื่นคัน ปวดเมื่อย
กล้ามเนื้อ ข้อกระดูก ปวดกระดูกเสียดลม ผลจากอุบัติเหตุ
น้ำร้อนลวก ผลกดทับ รวมทั้งใช้บทสวดมนต์ประกอบการ
เจริญภาวนา ระวังพิษแก้อาการคุณไสย ร่วมประกอบใน
กระบวนการรักษาแบบพื้นบ้าน

2.3 ภูมิปัญญาและเรื่องเล่าสมุนไพรในวิถีชีวิตคนชลบุรี

ประวัติ คุณสุก นิ่มนวล
อายุ 52 ปี (ชื่อเล่น จ๋า) เกิดที่
บางแสน ต.แสนสุข อ.เมือง
จ.ชลบุรี ก่อนจะย้ายบ้านมาที่
ต.บางพระ อ.ศรีราชา จ.ชลบุรี
อาชีพ เกษตรกร ทำนา ทำสวน
วิทยาการจิตอาสา (โรงเรียนเซนต์
ปอลคอนแวนต์ ศรีราชา)

ปัจจุบัน : ผู้จัดการศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง บางพระ
วิทยาการการทำแปลงข้าวอินทรีย์ สอนทำอาหารแนวสุขภาพ
คุณสุก เป็นผู้ที่สนใจเรื่องสมุนไพร และใช้สมุนไพรในการดูแลสุขภาพตนเอง (สัมภาษณ์, สุก นิ่มนวล 18 ธันวาคม 2559)

ภูมิหลังของคุณสุก นิ่มนวล เล่าว่า “ตั้งแต่เล็กอยู่ช่วย
ครอบครัวทำนา ในวัยเด็กจึงใกล้ชิดกับธรรมชาติ วิ่งเล่นเรียนรู้
อยู่ในทุ่งนา เติบโตอยู่ในสวนรอบบ้าน ตอนเด็กๆ มีประสบการณ์
โดยตรง พ่อเอาต้นสบู่แดง มาตำเป็นยาพอกที่เท้า แก้ก้น รักษา

เท้าแตก ส่วนประสบการณ์โดยอ้อม เช่น การฟังผู้ใหญ่เล่าเรื่อง
การใช้สมุนไพรรักษาโรคหนองใน โดยใช้รากหญ้าคา กับ น้ำตาล
อ้อย รักษาโรคผู้ชาย” เรื่องเล่าและความทรงจำเกี่ยวกับสมุนไพร
จึงเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของคุณสุก ตั้งแต่วัยเยาว์จนกระทั่ง
เติบโตเป็นผู้ใหญ่

เหตุการณ์สำคัญในชีวิตของคุณสุกเล่าว่า “ตอนอายุ 28 ปี
ตอนนั้นไปตรวจที่โรงพยาบาล หมอบอกเป็นก้อนซิสที่คอ ถ้ามัน
ยังโตขึ้นผิดปกติอาจจะต้องผ่า ตอนนั้นยังไม่ผ่าเพราะมันยังไม่
โตมาก พอเวลาผ่านไปอีก 4 ปี ไปตรวจอัลตราซาวด์ มาเจอที่
มดลูก พบก้อนซิสแพร่กระจายไปที่มดลูก ช่วงนั้น หมอแนะนำ
ให้ผ่า จึงต้องผ่าตัดไป 1 ข้าง แต่หมอบอกว่าอีกข้างยังดี ยังพอ
มีลูกได้” แม้ว่าผ่าตัดไปแล้ว แต่เมื่อครบกำหนดให้มาตรวจ
“หมอบอกว่า ยังมีการแพร่กระจายของก้อนซิสอีก อาจจะต้อง
ผ่าอีกถ้ามีมากขึ้นเรื่อย ๆ” การเจ็บป่วยครั้งนั้นเองทำให้ คุณสุก
หันกลับมาศึกษา เรื่องสมุนไพรอย่างจริงจัง เพื่อดูแลตัวเองเพื่อ
ไม่ต้องผ่าตัดซ้ำอีกข้าง

สมุนไพร ชื่อว่า ย่านาง คือ ข้อมูลที่คุณสุกได้รับคำแนะนำ
จากการศึกษาด้วยตนเอง ถามผู้รู้ และหมอพื้นบ้านแนะนำให้
ให้ดื่มน้ำ 20 ใบ แล้วกรองให้ได้น้ำ 1 แก้ว กินเช้า-เย็น
กินต่อเนื่องไปได้ 1 เดือนพอถึงเวลาหมอนัดตรวจสุขภาพ ทำ
อัลตราซาวด์ ซิสที่กระจายอยู่ในมดลูกลดจำนวนลง หลังจาก
กินต่อเนื่องอีก 3 เดือน หมอนัดอีกครั้ง หลังการตรวจไม่พบ
ก้อนซิสเหลืออยู่เลย หมอจึงนัดให้ รอกอีก 6 เดือน ไปตรวจซ้ำอีก
ซึ่งครั้งหลังสุดก็ตรวจไม่พบก้อนซิสในมดลูก ประสบการณ์ตรง
เรื่องนี้ ยิ่งทำให้คุณสุกเห็นคุณค่าของการใช้สมุนไพร จนเกิดความ
มั่นใจ เอามาใช้ในการดูแลสุขภาพตนเองและคนในครอบครัว

หลังจากนั้นคุณสุก ยังให้กำเนิดบุตรสาว 1 คน ปี พ.ศ.
2540 ขณะที่ลูกสาว อายุ 9 ขวบ เริ่มมีประจำเดือน และมีอาการ
ปวดท้อง อยู่เป็นระยะๆ เมื่อไปตรวจพบก้อนซิสที่มดลูก หมอ
บอกว่า ถ้ามีการแพร่กระจายเป็นเนื้องอกอาจต้องตัด คุณสุก จึง
ให้ลูกสาว ดื่มน้ำย่านางติดต่อกัน ทุกวัน จากสูตรที่ตนเองเคยดูแล
ตนเอง หลังจากนั้นไปตรวจทุก 3 เดือน เมื่อไปตรวจติดต่อกัน
2 ครั้ง ห่างกันครั้งละ 3 เดือน และ 6 เดือน ก็ไม่พบก้อนซิส
ดังกล่าวหลงเหลืออยู่

แม้ว่าอาการปวดที่มดลูก และก้อนซิสได้หายไปแล้ว แต่
เวลาต่อมา เมื่อลูกขึ้น ป.6 เกิดอาการลิ่มเลือด ไปถูกอยู่บริเวณ
เส้นเลือด ผลการตรวจ MRI พบว่ามีลิ่มเลือด เป็นก้อนติดอยู่

ระหว่างหลอดเลือดจะไปเลี้ยงสมอง จึงทำให้มีอาการปวดหัวบ่อยๆ มีอาการมึน บวม ต้องเข้าออกโรงพยาบาลทุกเดือน หมอแนะนำให้ผ่าตัดเพื่อนำลวดไปขยายหลอดเลือดให้การลำเลียงเลือดไหลเวียนดีขึ้น คุณสุกี้ ไปตรวจสอบซ้ำกับโรงพยาบาลของรัฐและเอกชนรวม 3 แห่ง ได้รับผลไปในทำนองเดียวกัน ระหว่างนั้นลูกสาวเริ่มมีอาการหัวใจรั่วร่วมด้วย หมอบอกว่าสภาพนี้น่าจะเป็นตั้งแต่เกิด ภาวะดังกล่าวทำให้คุณสุกี้ คิดหนักและเป็นจุดสำคัญอีกครั้งที่ทำให้ชีวิตทุ้มเทาให้กับ การศึกษาเรื่องสมุนไพร คุณสุกี้บอกว่า “เมื่อใครบอกว่าสมุนไพรตัวไหนดีก็จะไปศึกษา เรียนรู้ และนำพันธุ์มาปลูกที่บ้าน ปลูกไว้เพื่อรักษาลูกดีกว่าจะไปผ่าตัดอย่างที่หมอบอก”

เศรษฐกิจพอเพียง ทางเลือกเพื่อสุขภาพ

“เมื่อก่อนครอบครัว ทำนาประมาณ 20 ไร่ ช่วงที่ลูกเริ่มป่วยแบบเรื้อรัง จึงไม่ได้มีเวลาไปทำนา แต่พอมาศึกษาเรื่องแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง พอทบทวน จึงรู้ว่าแนวคิดแบบนี้ก็คล้ายๆ กับ สมัยเราเด็กๆ ที่พอเลี้ยงเรามา” คุณสุกี้จึงพลิกกลับมาทำนา แล้วเอามั่งมาถนอมกันกิน ใช้พื้นที่ประมาณ 200 ตารางวา เปลี่ยนวิธีการกินอาหาร โดยปลูกผัก ปลูกข้าว และซื้อเครื่องสีมาสีข้าวเอง ย้อนยุคไปเหมือนกับชีวิตคนรุ่นตายายอีกครั้ง

จุดเปลี่ยนยามลูกป่วยครั้งนี้ ได้เปลี่ยนกระบวนการผลิตและกระบวนการจัดการชีวิตใหม่ ปรับจากการปลูกนาแปลงใหญ่ มาปลูกแปลงเล็ก เปลี่ยนจากซื้อผักที่ตลาด กลับมาปลูกผักปลูกข้าวอินทรีย์ แปลงทุกอย่างเป็นโภชนาการเพื่อเยียวยาลูกที่กำลังป่วย ซึ่งลูกพอได้รับอาหารที่ปลูกเองและทำกินเอง อาการของลูกค่อยๆ ดีขึ้นเป็นลำดับ “จากปกติต้องไปนอนโรงพยาบาลเป็นอาทิตย์ ก็นอนโรงพยาบาลน้อยลง หายใจดีขึ้นไม่ถี่ ใจไม่สั่น อาการบวมลด” แม้ว่าเรื่องปวดท้อง และซีสที่ช่องท้องจะหายไป แต่อาการเกี่ยวกับหัวใจรั่วของลูกสาวยังไม่หาย

คุณสุกี้ คิดอยู่ในใจว่าการใช้สมุนไพรน่าจะมากถูกทาง “พออ่านหนังสือ ค้นอินเทอร์เน็ต เขาบอกว่ายานาง เป็นยาอายุวัฒนะ มีฤทธิ์เย็น ช่วยลดกรดยูริกที่ทำให้ปวดตามข้อ มีสรรพคุณมากมาย เราก็กลับมาคิดว่า ภาวะเลือดไหลเวียนไม่ดี ปวดข้อ มีก้อนเลือดเป็นลิ่ม กินยานาง น่าจะช่วยปรับสภาพสมดุลเลือดลมไหลเวียนได้ อาการปวด บวมตามข้อก็จะหาย บวกกับ เกสรดอกบัว สรรพคุณของบัว มีอยู่ในตำราแพทย์แผนไทย ช่วยดูแลอาการเกี่ยวกับหัวใจ ช่วยเพิ่มการไหลเวียนของเลือดลม น่าจะ

ช่วยบำรุงและรักษาโรคหัวใจรั่วของลูกได้”

สรุปตอนที่ 2 หมอพื้นบ้านและคุณสุกี้ เป็นภาพสะท้อนการรับมือกับความเจ็บป่วยของคนในพื้นที่ ซึ่งเริ่มต้นจากการย้อนกลับไปทบทวนการใช้ชีวิตแบบดั้งเดิมรุ่นปู่ตายาย ข้อมูลและประสบการณ์ที่ได้จากภูมิปัญญาของคนรุ่นก่อน ได้รับการทบทวนตรวจสอบ จากการซักถามคนใกล้ชิด คนที่เคยใช้ จากข้อมูลในอินเทอร์เน็ต ประกอบกับปัญหาความเจ็บป่วยของตนเองและลูก จึงเป็นแรงขับที่สำคัญในการสืบค้นข้อมูลและนำความรู้ที่ได้เหล่านั้นมาใช้ และคิดหาตำรับยาในการดูแลรักษาสุขภาพตนเองและคนในครอบครัว

ตอนที่ 3 พื้นที่จุลเกษตรกับจิตทัศน์ในการเสริมสร้างพื้นที่สุขภาพะ มีหัวข้อย่อย 3 หัวข้อดังนี้

- 3.1 ผลลัพธ์สุขภาพ จากภูมิปัญญาวิถีชน
- 3.2 นวัตกรรมสุขภาพ หอมกรุ่นปรับสมดุลชีวิต
- 3.3 จุลเกษตร จิตทัศน์และแนวคิดการเสริมสร้างพื้นที่สุขภาพะ

3.1 ผลลัพธ์สุขภาพ จากภูมิปัญญาพื้นบ้าน

ประสบการณ์ความเจ็บป่วยของคุณสุกี้ นิ่มนวล ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ที่นำไปสู่การพัฒนาผลลัพธ์สุขภาพ ย้อนกลับไปในช่วงที่ลูกมีปัญหาเรื่องหัวใจรั่ว “ความทุกข์ใจทำให้เราต้องค้นคว้า ศึกษาข้อมูลสมุนไพรที่ใช้ดูแลหัวใจ ข้อมูลที่ค้นได้จากอินเทอร์เน็ตและการสอบถามผู้รู้ พบว่าบัว เป็นสมุนไพรที่ขึ้นอยู่ในสระน้ำที่บ้าน มีสรรพคุณใช้ได้ทุกส่วน โดยเฉพาะ ใบ เกสร ช่วยดูแลหัวใจ จึงนำไปสู่แนวคิดว่าทำน้ำต้มสมุนไพรจากลิ้นและเกสรดอกบัว บวกกับใบเตยและน้ำตาลกรวดเพื่อปรุงรส เพื่อช่วยจัดการความเจ็บป่วยเรื้อรังของลูก” (สัมภาษณ์, สุกี้ นิ่มนวล 25 พฤศจิกายน 2560)

“เราเป็นแม่ มีลูกอยู่คนเดียว พาลูกเข้าออกโรงพยาบาลบ่อยๆ จนโรงพยาบาลจะกลายเป็นบ้านหลังที่สองของเราแล้ว ถ้ามีทางอื่นบ้างก็ต้องลองดู เพื่อจะได้ไม่ต้องเข้ารับการรักษา เราดูแลเรื่องอาหารให้ลูกทุกมื้อ ปลูกผัก สมุนไพรรอบบ้านเอามาเป็นเมนู ทำอาหารให้ลูก” ขณะเดียวกัน คุณสุกี้ก็ได้ปฏิเสธการรักษาด้วยการแพทย์แผนปัจจุบัน ซึ่งผลตรวจสุขภาพจากโรงพยาบาล ตั้งแต่ปี พ.ศ.2553- พ.ศ.2559 “...หมอก็ลดการให้ยารักษาโรคหัวใจกับลูก ยาที่กินน้อยลงๆ ทุกปี หลังการตรวจ

เอกขเรย์และตรวจสัญญาณสะท้อนเอกโค หัวใจลูกแล้ว รุ้ว่าที่เคยมี ตอนนี้มีขนาดเล็กลงๆ แต่เราก็กังต้องพาลูกไปตรวจผลทุก 6 เดือน”

เวลาผ่านไป 6 ปีว่าที่คุณสุกิดูแลลูก จนกระทั่งผลตรวจของลูกเดือนมีนาคม 2560 “หมอยืนยันว่า รุ้ว่าที่เคยมีตอนนี้ปิดสนิทแล้ว ไม่ต้องผ่าตัดแล้ว” คุณสุกิบอกต่อว่า “ปีนี้จิตใจหลายเรื่อง เรื่องแรกดีใจมาก ที่รู้ผลตรวจว่าลูกหายดี เรื่องที่สองที่ดีใจเป็นที่สุด เมื่อหน่วยงานเกษตรในจังหวัด เสนอชื่อให้เข้ารับพระราชทานรางวัลโล่ที่ระลึก จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ เพราะดำเนินงานตามแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้บ้าน (คุณสุกิ) กลายเป็นศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง บางพระ จ.ชลบุรี”

การเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่รอบบ้านในระหว่างดูแลสุขภาพลูกสาว ทำให้พื้นที่รอบบ้านกลายเป็นสวนสมุนไพรขนาดเล็ก มีแปลงผัก นาถ้างมั่งเพิ่มขึ้นมา คนรุ้จักคุณสุกิมากขึ้น หลังได้รับรางวัลจากสมเด็จพระเทพฯ “เริ่มมีคนเชิญไปออกรายการสถานีวิทยุแห่งประเทศไทย มีผู้ฟังวิทยุ โทรเข้าสอบถามขอเบอร์โทรศัพท์ ขอเป็นเพื่อนในไลน์ พร้อมเล่าอาการป่วยต่างๆ ให้ฟัง บางคนก็อยากได้สมุนไพร ขอให้ช่วยจัดส่งต้นสมุนไพรไปให้เขาปลูก บางคนโทรศัพท์มาขอให้ช่วยดองกล้วยน้ำไท ทำยาตำรับลูกแปลกแะให้ จะเอาไปฝากญาติที่เยอรมนี”

ตัวอย่างสมุนไพร บ้านคุณสุกิ ที่ปลูกไว้ดูแลคนในครอบครัวที่ใช้บ่อยๆ เช่น จิง ข่า ตะไคร้ ใบเตย เกสรดอกบัว มะเขือพวง มะรุม ว่านหอมแดง เสดดพังพอนตัวผู้ สีเสียด ส่วนที่ปลูกบนโคกเนินเช่น ข่อยดำ ไซ่น้ำ พุดตอ ลูกหว้า ยอ บริเวณแถวหัวคันนาที่ควรปลูก เช่น หญ้าหัวพันงู น้ำนมราชสีห์ และที่ปลูกบริเวณริมหนอง ริมสระ คุณสุกิแนะนำว่าควรปลูกผักก้านจอบ ผักเบี้ยใหญ่ ผักบุ้งแดง ผักแว่น ผักแพ้ว บัวบก เป็นต้น

สิ่งเหล่านี้เป็นแนวคิดการจัดการพื้นที่สมุนไพร ไร่ นา สวนรอบบ้าน บนฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น การจักระบบการผลิตใหม่ ช่วยเพิ่มขีดความสามารถในการพึ่งตนเอง และการจัดการโภชนาการในท้องครัว ช่วยเพิ่มทางเลือกในการดูแลสุขภาพคนในครอบครัว ซึ่งนำไปสู่ ต้นแบบแหล่งเรียนรู้เรื่องการทำเกษตรธรรมชาติ ไม่ใช่สารเคมี เป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงจุลภาคในการสร้างพื้นที่สุขภาพต้นแบบโดยคนในชุมชน

คุณสุกิแนะนำ “ถ้าต้องการพันธุ์สมุนไพร ติดต่อกันที่บ้านได้คะ อยากให้คนที่มิที่ดิน รอบบ้านควรปลูกไว้ แม้บางตัวเราจะ

ไม่ได้ใช้ประโยชน์ แต่เราอาจแบ่งปันให้กับคนที่กำลังเจ็บป่วย การปลูกสมุนไพรรอบบ้านเป็นทั้งอาหารและตุ้ยาธรรมชาติให้กับครอบครัวเราและเพื่อนบ้าน”

ปรากฏการณ์ในพื้นที่ในระดับครัวเรือน เป็นเสมือนภาพสะท้อนภูมิปัญญาด้านสุขภาพของคนหมู่บ้าน ซึ่งกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ที่เป็นรูปธรรม ยืนยันแนวคิดเรื่องภูมิปัญญาในการสร้างพื้นที่สุขภาพ ที่เป็นส่วนหนึ่งอยู่ในวิถีคนบางพระ ชลบุรี ความสุขของคุณสุกิ จึงเป็นความทรงจำและความภูมิใจร่วมกันของคนที่ได้เข้ามาทำความรุ้จัก ซึ่งได้มีโอกาสสัมผัสประสบการณ์โดยตรงของผู้รุ้ ที่เห็นคุณค่าเรื่องการใช้สมุนไพรในการดูแลสุขภาพตนเอง

3.2 นวัตกรรมสุขภาพ หอมกรุ่น ปรับสมดุลชีวิต

แม้ปัจจุบันจะมีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการแพทย์อยู่มากมาย แต่ไม่ใช่ประชาชนทุกคนจะสามารถเข้าถึงบริการทางการแพทย์ ซึ่งนับวันบริการดังกล่าวมีราคาแพงมากขึ้น หมอวรรณพ ฝาสุขมีความคิดว่าทำอย่างไรจะสามารถช่วยเหลือคนป่วย ช่วยให้เขาได้รุ้จักสมุนไพร เพื่อการพึ่งพาตนเอง

“การใช้สมุนไพรและการจัดการพื้นที่ท้องทุ่ง นอกจากช่วยบรรเทาความเจ็บป่วยของคนในชุมชน ยังช่วยให้คนป่วยได้รุ้จักคุณค่า สรรพคุณของสมุนไพร การช่วยคนที่หมดหวังไปแล้วกับระบบการแพทย์กระแสหลัก ทำให้คนป่วยมีกำลังใจ ลูกขึ้นมาดูแลสุขภาพตนเอง เราควรเริ่มจากการปลูกผักกินเอง ปลูกสมุนไพรที่สัมพันธ์กับคนป่วย แล้วนำโอสถสารมาปรุงแก้ปัญหาคความเจ็บป่วยเรื้อรัง ลดการใช้ยาแผนตะวันตกอย่างเดียว” (สัมภาษณ์, หมอวรรณพ ฝาสุข 19 สิงหาคม 2560)

“การจัดการโรคเรื้อรังด้วยกระบวนการโภชนาการบำบัด และการชวนคนในชุมชนมาช่วยกันปลูกผัก สมุนไพร ปลูกเอง กินเอง เป็นกระบวนการสำคัญที่ช่วยสร้างสุขภาพทางสังคม ปลูกแล้วก็เอามาแบ่งกัน ในชุมชน” แนวคิดเหล่านี้ กลายเป็นจุดเริ่มต้นของการจัดการพื้นที่สุขภาพระดับจุลภาค ซึ่งจะนำมาสู่ระบบการจัดการต้นแบบพื้นที่สุขภาพที่ยั่งยืน

หมอวรรณพ ยังพัฒนาแนวคิดเรื่องการดูแลสุขภาพสู่การปรับสมดุลของร่างกาย โดยอาศัยแนวคิดเรื่องของทฤษฎีการแพทย์โบราณ “พอคนป่วยหายดีแล้ว เวลาเจอกับผม ก็มักมาถามผมว่า จะกินอะไรบำรุงร่างกายต่อ ผมก็มาคิดต่อว่า ถ้าจะต่อยอดสรรพคุณสมุนไพรในบ้านเรา(ชลบุรี) เพื่อนำไปสู่

นวัตกรรมตัวใหม่น้ำสมุนไพรต้มทำง่าย บอกต่อให้ใครๆ ก็ไปทำต่อเองได้” หมอวรรณพจึงสร้างตำรับน้ำต้มสมุนไพรผสมของตนเองขึ้น ชื่อ “ชาเบญจมิตร”

หลักคิดดังกล่าว เริ่มจากคัดสรรสมุนไพร 5 ตัว คือ กะเม็ง ชลู่ ใบไผ่ หนานเฉ่าเหว่ย และโงเทง ส่วนผสมของสมุนไพรเหล่านี้มีสรรพคุณทั้ง แก้อ่อนใน แก้กะหายน้ำ บำรุงเลือด ขับสารพิษ สมานแผล ลดความดัน ชาเบญจมิตร จึงมีทั้งความหอมกรุ่นของใบไผ่ ความนุ่มนวลของรสสมุนไพรที่ช่วยปรับสมดุลธาตุให้กับร่างกาย

แนวคิด “หอมกรุ่น ปรับสมดุลชีวิต” เกิดจากภูมิปัญญาหมอวรรณพ ที่ว่า “...สารเคมีที่อยู่รอบตัวเรามีมากขึ้นทุกวัน พอคนเรารับเข้าไปทั้งรู้ตัวและไม่รู้ตัว เมื่อสารพิษสะสมมากเกินไป ร่างกายก็จะเสียสมดุล ถ้าเราค่อย ๆ ช่วยระบายพิษออกเป็นระยะ จะเป็นการรักษาสมดุลของร่างกาย ก่อนจะพัฒนาน้ำสมุนไพร ผมคิดว่า ทำอย่างไรให้คนกินชา ได้ทั้งความหอมและโอเอสสาร พอดื่มแล้ว ช่วยขับสารพิษที่สะสมในร่างกาย ทั้งยังช่วยปรับสมดุลธาตุอีกด้วย แนวทางดังกล่าว เป็นเหตุผลในการออกแบบน้ำต้มสมุนไพร ที่คนทั่วไปสามารถกินได้เรื่อยๆ แม้ไม่ป่วยก็กินได้” (สัมภาษณ์, หมอวรรณพ ผาสุข 29 มิถุนายน 2560)

3.3 จุลเกษตร จินตทัศน์และแนวคิดการเสริมสร้างพื้นที่สุขภาพ

หมอวรรณพคิดว่า ยังมีคนอีกมากมายที่ยังรอการช่วยเหลือ และยังมีคนอีกมากที่ยังขาดความเข้าใจในเรื่องการดูแลสุขภาพด้วยสมุนไพร การปลูกสมุนไพรไว้ใกล้บ้าน การเรียนรู้ที่จะดูแลตนเองหรือดูแลคนใกล้ตัว เป็นกระบวนการสำคัญจะนำไปสู่ความยั่งยืนเรื่องการจัดการดูแลสุขภาพตนเอง ด้วยสถานการณ์

เหล่านี้จึงนำไปสู่ แนวคิดในการจัดสร้างพื้นที่ทางสังคม รื้อฟื้นเรื่องยาขอ หมอวาน ไปสู่การสร้างระบบ “บ้านยา หมอวาน” เพื่อเป็นกลไกของสวัสดิการสร้างเสริมสุขภาพในชุมชน

จากกายภาพของที่ดินสวนเกษตรผาสุขขนาด 5 ไร่ บ้านของหมอวรรณพ มีลักษณะของ โคก นา และสระน้ำ ซึ่งกำลังได้รับการปรับปรุงไปสู่ การจัดการพื้นที่ “จุลเกษตร” ปรับพื้นที่ขนาดเล็ก เพื่อสร้างต้นแบบสวนสมุนไพร “บ้านยา หมอวาน” รองรับผู้ป่วยในอนาคต ภายใต้กรอบแนวคิด เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง โดยเผยแพร่ความคิดผ่านไลน์ชมรมหมอพื้นบ้านชลบุรี และชมรมผู้สูงอายุ ชวนคนในเมืองมาปลูกสมุนไพร ปลูกผัก ฟื้นฟูทำอาหารพื้นเมือง สร้างแปลงสมุนไพร และสถานที่เรียนรู้ เพื่อเป็นอโรควาสาลาดต้นแบบ จัดกิจกรรมประสานเครือข่ายหมอในพื้นที่บ้าน สร้างพื้นที่ส่วนกลางเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่าง หมอพื้นบ้าน ผู้สูงวัย นักเรียน นักศึกษา และผู้ป่วย เปิดพื้นที่ทางสังคมให้ผู้สนใจได้มีโอกาสเข้ามาแบ่งปันความรู้

หมอวรรณพ กล่าวว่า “ตอนนี้เรามีโรงพยาบาลเพิ่มขึ้นมากมาย แต่คนป่วยก็ไม่มีที่ที่จะลดลง โครงการบ้านยา หมอวาน ตอนนี้เป็นแค่ความฝัน แต่อีกไม่นาน หน่วยงานต่างๆ จะเคลื่อนมาหาเรา” จินตนาการการสร้างพื้นที่จุลเกษตรแห่งนี้ หมอวรรณพวางแผนว่าในอนาคตคาดว่าจะกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ของกระบวนการธรรมชาติบำบัด ศูนย์แลกเปลี่ยนสมุนไพร พื้นที่ถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้าน แหล่งเรียนรู้สร้างเสริมสุขภาพ เพื่อเพิ่มพลังความสามารถในพึ่งพาตนเองด้านสุขภาพด้านสังคมและเศรษฐกิจ

แนวคิดภูมิปัญญาด้านสุขภาพของชมรมหมอพื้นบ้าน อยู่บนฐานคิดด้านการแพทย์แผนไทย และการแพทย์พื้นบ้าน ภูมิธรรมในการจัดการความรู้ อยู่บนแนวคิดเรื่องยารสประชาน

ภาพชุดที่ 4 ภาพจากสวนเกษตรผาสุข

ที่มา : <https://www.nectec.or.th/news/news-pr-news/khoknongna.html>

ทางเภสัชกรรมแผนโบราณ 3 กลุ่มรส คือ รสร้อน รสเย็น และ รสสุขุม (สัมภาษณ์, หมอวรรณพ ผาสุข 5 พฤศจิกายน 2560)

(1) สมุนไพรกลุ่ม รสเย็น ช่วยระงับความร้อน แก้อาการ ธาตุไฟกำเริบ (มากไป) เช่น แก้ไข้ในฤดูร้อน เช่น ย่านาง โทงเทง กะเม็ง บัวบก รางจืด ดอกแค ผักหวาน เหงือกปลาหมอ มะพร้าว มะรุม กล้วยน้ำว่า ใบตำลึง

(2) สมุนไพรกลุ่ม รสร้อน ช่วยขับลม บำรุงธาตุ แก้อาการ ธาตุลมหย่อน (น้อยไป) เช่น แก้ไข้ในฤดูฝน เช่น กระชาย กะเพรา ไพล กะทือ กระเทียม ขมิ้น ขิง ข่า กะเพรา ตะไคร้ ใบมะกรูด ขะอม ลูกตำลึง หอมแดง หัวหอมใหญ่

(3) สมุนไพรกลุ่ม รสสุขุม (ไม่ร้อนไม่เย็น) เป็นกลุ่มสมุนไพร ที่ผสมเป็นตำรายาหอม ช่วยแก้อาการวิงเวียน ใจสั่น บำรุงกำลัง แก้อาการธาตุน้ำพิการ (ไม่มีหรือผิดปกติ) แก่ความผิดปกติทาง โลหิต แก้ไข้ในฤดูหนาว เช่น พิกุล เปราะหอม อบเชยเทศ ผาง แห้วหนู เกสรบัวหลวง

นอกจากการวางแผนปลูกและขยายสมุนไพร 3 กลุ่มหลัก แล้ว บ้านยาของหมอวรรณพยังมีสมุนไพรอื่นๆ ที่ปลูกสะสมใน บ้านหมอวรรณพมากกว่า 60 ชนิด และที่ยังคงใช้อยู่ในปัจจุบัน ประมาณ 45 ชนิด ทั้งการออกแบบสวนสมุนไพรยังคำนึงถึงสภาพ ปัญหาของผู้ป่วยเรื้อรังที่เพิ่มขึ้น โดยจะปลูกสมุนไพรชนิดต่างๆ ให้ลือไปกับ “ความชุก” ของโรคที่ปรากฏในชุมชน เช่น สมุนไพร ที่ดูแลโรค เบาหวาน ความดัน หลอดเลือด กล้ามเนื้อ รวมทั้ง ค้นหาพันธุ์สมุนไพรต่างๆ เช่น ต้นป่าช้าหอม ภารตะ ค้อ คนทีสอ เพื่อนำมาปลูกไว้สำหรับรับมือกับโรคที่แพทย์แผนปัจจุบัน ซึ่ง ไม่สามารถรักษาให้หายขาดได้ เช่น สะเก็ดเงิน มะเร็ง เอ็ดส์ ซึ่งบ้านยาหมอวาน พร้อมจัดเป็นแหล่งเรียนรู้ให้ผู้สนใจเรื่อง ธรรมชาติบำบัดได้ศึกษาสมุนไพรในพื้นที่ เพื่อเปิดโอกาส ให้ กลุ่มผู้ป่วยเรื้อรัง ที่ไม่ประสงค์จะใช้ยาปฏิชีวนะ มีทางเลือกใน การดูแลสุขภาพด้วยธรรมชาติบำบัด โดยอาศัยองค์ความรู้ทั้ง การแพทย์พื้นบ้าน การแพทย์แผนไทย และศาสตร์ต่างๆ ในการ จัดการปัญหาความเจ็บป่วยร่วมกับคนในชุมชน

ปัจจุบันจำนวนผู้ป่วยมารักษาที่หมอพื้นบ้านแม่มี ไม่มากนัก แต่อย่างน้อยพื้นที่บ้านยาหมอวานแห่งนี้ จะเป็น ทางเลือกที่ผู้สนใจ สามารถเข้ามาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความรู้ร่วมกัน หมอวรรณพและเครือข่ายมีความตั้งใจว่า จะทำให้คนที่สิ้นหวังกับระบบการแพทย์กระแสหลัก ได้มี “ทางเลือก” ในการดูแลสุขภาพตนเอง ลดการพึ่งพาเคมี

ขยายพื้นที่เกษตรธรรมชาติ เรียนรู้การดูแลสุขภาพ และการ เตรียมความพร้อมให้ผู้สนใจในวันนี้ ซึ่งอาจจะกลายเป็นหมอ ที่ดูแลตนเองได้ในอนาคต

หมอวรรณพ กล่าวทิ้งท้ายด้วยความมุ่งมั่นที่ว่า... “ตราบที่ผมยังมีชีวิตอยู่ พื้นที่สวนเกษตรแห่งนี้ จะเป็นฐาน สำคัญในการเชื่อมต่อเครือข่ายหมอพื้นบ้าน ประสานพลังจาก กลุ่มคนแต่ละภาคส่วน โดยเฉพาะกลุ่มคนที่เห็นความสำคัญของ ภูมิปัญญาด้านสุขภาพ กลุ่มผู้เห็นคุณค่าพืชสมุนไพร และด้วย ศรัทธาที่มีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ในฐานะ ชมรมคนรักในหลวง และชมรมหมอพื้นบ้านชลบุรี จะขอเดินตาม รอยพ่อสอน สานต่องานที่พ่อทำ เพื่อขยายพื้นที่ต้นแบบการปลูก สมุนไพร สร้างระบบสวัสดิการเสริมสุขภาพ ขอพลังและกุศลจิต ที่มีต่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระอาจารย์และหมอในอดีต และปัจจุบัน เป็นกำลังนำทาง ช่วยกันสืบทอดทอดจิตวิญญาณ ของหมอพื้นบ้านต่อไปในอนาคต” (สัมภาษณ์, หมอวรรณพ ผาสุข 19 กันยายน 2560)

สรุปในตอนที 3 เป็นแนวความคิดการสร้างพื้นที่บ้านยา หมอวาน เป็นการจัดการสุขภาพซึ่งอยู่บนฐานของความรู้การ ใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้าน ประกอบกับจิตทัศน์ในเรื่องการ จัดการภูมิเเวศในพื้นที่ ซึ่งกำลังได้รับการขยายตัวก่อให้เกิดการ ต่อยอดความรู้ และการผลักดันให้เกิดพื้นที่ในจินตนาการ เรื่อง บ้านยาหมอวานในระดับจุลภาค ซึ่งสอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์ ระดับชาติการพัฒนาภูมิปัญญา สุขภาพวิถีไท และแผนแม่บท แห่งชาติว่าด้วยการพัฒนาสมุนไพร ซึ่งสวนสมุนไพรแห่งนี้กำลัง จะกลายเป็นพื้นที่ต้นแบบในการสืบทอดความรู้ระหว่างคนป่วย กับหมอพื้นบ้าน ระหว่างหมอพื้นบ้านกับสถาบันการศึกษา โดย จะเป็นพื้นที่เชื่อมต่อระบบสุขภาพเพื่อการพึ่งพาตนเอง ที่จะ ก่อให้เกิดความเข้าใจและแรงหนุนในการขับเคลื่อนพื้นที่สุขภาพะ บนรากฐานของภูมิพลังของคนในชุมชนต่อไป

บทสรุป

พื้นที่สุขภาพเป็นส่วนผสมระหว่าง ภูมิเเวศ ภูมิสังคม และภูมิปัญญาด้านสุขภาพ ทั้งคนในและคนนอกพื้นที่ชลบุรี ประกอบกันเป็นการจัดการวัฒนธรรมสร้างสุขภาพะของคน ในชุมชน ทั้งนี้ได้อาศัยกระบวนการรวบรวม ความรู้จากคนใน พื้นที่ (Indigenous self-care) การทบทวน แบ่งปันภูมิปัญญา จากเครือข่ายหมอพื้นบ้าน (Folk Healer) ช่วยกันรักษาสุขภาพ

ของคนในชุมชน การสืบทอดความรู้บนพื้นฐานของชุมชน ทำให้เกิดการสืบค้น ข้อมูลเชิงพื้นที่ การรื้อฟื้นความทรงจำ ตลอดจนเกิดกระบวนการถ่ายทอดประสบการณ์ของหมอพื้นบ้าน ขยายวงความรู้ไปสู่ผู้สนใจในระดับต่างๆ

การนำภูมิปัญญาด้านสุขภาพเหล่านั้น มาขับเคลื่อนในเชิงนโยบาย ช่วยสะท้อนให้เห็นการจัดการสุขภาพในภาคประชาชน การนำเสนอประเด็นการแพทย์พื้นบ้านในเวทีสมัชชาสุขภาพจังหวัด ทำให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมเชิงนโยบายสาธารณะ เกิดการขยายความร่วมมือระหว่างภาคีเครือข่าย สมัชชาสุขภาพจังหวัดจึงเป็นกลไกทางสังคมที่สำคัญ ในการขับเคลื่อนแนวคิดการดูแลสุขภาพบนฐานของภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้าน

คุณค่า ความหมายและรสรสของสมุนไพร ไม่ได้จำกัดอยู่เพียง เรื่องของความรู้ที่หมอพื้นบ้าน “มี” เท่านั้น แต่อยู่ที่บริบทความพร้อมของหมอพื้นบ้านที่จะ “ให้” การดูแลผู้ป่วยด้วยในยามที่เจ็บป่วยจึงเป็นจังหวะที่เปิดโอกาสให้คนรอบข้างได้แสดงออกถึงความเอื้อเฟื้อช่วยเหลือ และเปิดโอกาสให้หมอพื้นบ้านได้แสดงศักยภาพผ่านการให้การรักษาลงทุนเสริมของเครือข่ายผู้ปลูก ผู้ป่วย และผู้รักษาจึงเป็นเสมือนบริบทแวดล้อม และต้นทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญในการร่วมจัดการ “พื้นที่สุขภาพะ”

ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้เป็นส่วนผสมของรสรสสมุนไพร รสของความรู้ และรสรสของความร่วมมือ โดยมีหมอพื้นบ้านเป็นผู้ปรุงรส โดยใช้ศาสตร์และศิลป์ประกอบเป็นกระบวนการรักษาเยียวยาผู้ป่วยในชุมชน

สรุปความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับพื้นที่สุขภาพะในจังหวัดชลบุรี ในช่วงปี พ.ศ.2555 ถึง พ.ศ.2560 มีองค์ประกอบหลักอย่างน้อย 5 ประการ ที่ก่อให้เกิดกระบวนการการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านต่อเนื่องในปัจจุบัน คือ 1) หลักฐานเชิงประจักษ์ในการใช้ (Empirical base Med.) 2) คนป่วย 3) หมอพื้นบ้านที่มีองค์ความรู้ 4) แหล่งวัตถุดิบในการปรุงยา 5) นโยบายสาธารณะด้านสุขภาพ ที่สนับสนุนผ่านคณะกรรมการสมัชชาสุขภาพชลบุรี ร่วมประกอบกันเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนพื้นที่สุขภาพะในจังหวัดชลบุรี ทั้งนี้จากกรณีศึกษาหมอวรรณพ ผาสุข พบนวัตกรรมสุขภาพจากภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำน้ำสมุนไพรชาเบญจมิตร น้ำมันทาแผลน้ำร้อนลวก แผลกดทับของหมอพื้นบ้าน และชาบัวหลวง ผลิตภัณฑ์ธรรมชาติจากบ้านของคุณสุภี นิมนวล กำลังได้รับการพัฒนาต่อยอดร่วมกับบุคลากรทางการแพทย์แผนไทยในชุมชน

เอกสารอ้างอิง

- กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. (2556). มหกรรมสมุนไพรแห่งชาติ ครั้งที่ 10 ภายใต้ แนวคิด “สมุนไพรไทย สุขภาพไทย เศรษฐกิจไทย”. https://www.dtam.moph.go.th/index.php?option=com_content&view=article&id=344:pr0175&catid=8&Itemid=114&lang=th. (สืบค้นเมื่อวันที่ 27 สิงหาคม 2559)
- กระทรวงสาธารณสุข.(2559). แผนแม่บทแห่งชาติว่าด้วยการพัฒนาสมุนไพรไทย. ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2560-2564. นนทบุรี: ทีเอส อินเทอร์เน็ต.
- คณะกรรมการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพแห่งชาติ. (2560). ยุทธศาสตร์ การพัฒนาภูมิปัญญาไทย สุขภาพวิถีไทย ฉบับที่ 3 (พ.ศ.2560-2564). นนทบุรี: อุษาการพิมพ์.
- มารุต ตั้งวัฒนาสุสิพร. (2551). ฤทธิ์ด้านจุลินทรีย์ของสารสกัดใบชะมวง,http://digital_collect.lib.buu.ac.th/journal/Public_Health/v3_n2/19-25.PDF.) สืบค้นเมื่อวันที่ 24 พฤศจิกายน 2559)
- วิษณีย์ ยืนยงพุททกาลและคณะ. (2557). การศึกษาความเป็นไปได้ในการใช้ใบขลุ่ยงเป็นสารผสมอาหาร.,http://www.tnrr.in.th/?page=result_search&record_id=10257224) สืบค้นเมื่อวันที่ 24 พฤศจิกายน 2559)
- ศูนย์เทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์และคอมพิวเตอร์แห่งชาติ. (2560).การบริการจัดการน้ำด้วยโคก หนองนาโมเดล. <https://www.nectec.or.th/news/news-pr-news/khoknongna.html> (สืบค้นเมื่อ 30 มิถุนายน 2560)
- สมชัย นิจพานิช. (2557). แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาสมุนไพรไทย (2556- 2560) พัฒนาสมุนไพรไทยไปสู่ผลิตภัณฑ์โลก. กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก, <https://www.tcijthai.com/news/2014/05/watch/4203> (สืบค้นเมื่อวันที่ 27 สิงหาคม 2559)
- สำนักคุ้มครองภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยและสมุนไพร. (2558). มหกรรมแพทย์แผนไทยแห่งชาติ เขตสุขภาพที่ 6 “เจ็บป่วยคราใด ไข้ยาไทย ก่อนไปหาหมอ” http://ptmk.dtam.moph.go.th/news/2015/New_21.html) (สืบค้นเมื่อวันที่ 27 สิงหาคม 2559)
- สำนักงานการท่องเที่ยวชบุรี. (2559). มหกรรมสมุนไพรและการแพทย์แผนไทย ณ ศูนย์การค้าเซ็นทรัล พลาซ่า ชบุรี. ,<http://www.chonburimots.go.th/th/ข่าวสารการท่องเที่ยว/569-งานมหกรรมสมุนไพรและการแพทย์แผนไทย-6.html>)
- สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ.(๒๕๕๙). ธรรมนูญว่าด้วยระบบสุขภาพแห่งชาติ ฉบับที่ 2 พ.ศ.2559. https://www.nationalhealth.or.th/sites/default/files/upload_files/Statute_on_the_national_health_system_591219.pdf. (สืบค้นวันที่ 26 สิงหาคม 2560)
- สุนันทา โอศิริและคณะ. (2554). หมอพื้นบ้านกับการใช้สมุนไพรในจังหวัดชลบุรี.,http://digital_collect.lib.buu.ac.th/journal/Public_Health/V6n1/53-62.pdf.) สืบค้นเมื่อวันที่ 24 พฤศจิกายน 2559)
- เสาวณีย์ กุลสมบุรณ์และคณะ, (2555). รายงานผลการวิจัยโครงการทบทวนสถานการณ์การส่งเสริมการใช้และพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพ ตามธรรมนูญว่าด้วยระบบสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ.2552.(<http://kb.hsri.or.th/dspace/handle/11228/3886?locale-attribute=th>) (สืบค้นเมื่อวันที่ 2 มีนาคม 2559)

สัมภาษณ์

- วรรณพ ผาสุข. (2559). สัมภาษณ์ 27 ธันวาคม 2559.
_____. (2560). สัมภาษณ์ 29 มิถุนายน 2560, 19 สิงหาคม 2560, 19 กันยายน 2560, 5 พฤศจิกายน 2560.
สุภา นิ่มนวล. (2559). สัมภาษณ์ 18 ธันวาคม 2559.
_____. (2560). สัมภาษณ์ 25 พฤศจิกายน 2560.

ปรากฏการณ์ความเชื่อใหม่ของรูปเคารพที่ปรากฏในลุ่มน้ำบางปะกง
จังหวัดฉะเชิงเทรา : ดินแดนแห่งวัฒนธรรมสามน้ำ

The New Ideological Phenomenon concerning
Holy Icons Appearing in the Bang Pakong Basin in Chachoengsao Province,
the Land of the Three-Water Culture

❖ พันซ์กร เพชรนาค ❖ พงศ์พัฒน์ เจริญวารี ❖

ปรากฏการณ์ความเชื่อใหม่ของรูปเคารพที่ปรากฏในลุ่มน้ำบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา : ดินแดนแห่งวัฒนธรรมสามน้ำ

The New Ideological Phenomenon concerning
Holy Icons Appearing in the Bang Pakong Basin in Chachoengsao Province,
the Land of the Three-Water Culture

❖ พันชกร เพชรนาค¹ ❖ พงศ์พัฒน์ เจริญวารี² ❖

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาลักษณะและรูปแบบ ของรูปเคารพตามความเชื่อที่ปรากฏ 2) ศึกษามิติ มุมมองของปรากฏการณ์ทางความเชื่อใหม่ของรูปเคารพและวัฒนธรรม 3) น้ำ บริเวณลุ่มน้ำบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา และ 3) ศึกษาความสัมพันธ์ของประติมากรรมที่มีผลต่อชุมชนในพื้นที่ โดยใช้วิธีการศึกษาภาคสนาม การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการเป็นหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการศึกษารูปเคารพตามความเชื่อที่ปรากฏในลุ่มน้ำบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา จำนวน 6 วัด ได้แก่ วัดโสธรวรารามวรวิหาร วัดจีนประชาสโมสร วัดอุภัยภาติการาม วัดสาวชะโงก วัดหัวสวน และวัดสมานรัตนาราม แล้วอธิบายด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

จากการศึกษาพบว่า 1) ลักษณะรูปแบบของรูปเคารพตามความเชื่อที่ปรากฏเป็นรูปเคารพตามความเชื่อที่หลากหลาย คือ รูปเคารพตามความเชื่อแบบพุทธไทย - พุทธจีน รูปเคารพตามความเชื่อทางศาสนาพุทธร่วมกับพิธีกรรมแบบพราหมณ์ และรูปเคารพของศาสนาพราหมณ์ จากลักษณะของรูปแบบรูปเคารพที่พบนั้นสรุปได้ว่าเป็นปรากฏการณ์ทางความเชื่อของวัฒนธรรมลักษณะร่วมหรือหน่วยเชิงซ้อนทางวัฒนธรรม ที่เกิดการผสมผสานกันกับวัฒนธรรมของพื้นที่ดั้งเดิมของท้องถิ่น 2) ด้านมิติ มุมมองของปรากฏการณ์ทางความเชื่อใหม่ของรูปเคารพที่ปรากฏ เป็นรูปเคารพตามความเชื่อที่เข้ามามีบทบาทต่อคนในพื้นที่มาช้านานในรูปแบบของความคิดเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และพบว่ารูปเคารพ

ตามความเชื่อของสังคมที่สร้างขึ้นในพื้นที่ก่อให้เกิดเป็นพัฒนาการทางความเชื่อของสังคม ที่เชื่อในอำนาจว่ามีบารมีคุ้มครองให้เกิดความสุข เกิดความเจริญรุ่งเรืองและยึดเหนี่ยวจิตใจ และ 3) เกิดรูปเคารพตามความเชื่อใหม่ ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อดึงดูดให้ผู้คนแวะเวียนมากราบไหว้ ขอพร และเข้ามาบริจาคทำบุญในพื้นที่

คำสำคัญ : ปรากฏการณ์, ความเชื่อ, รูปเคารพ, ลุ่มน้ำบางปะกง

¹ อาจารย์ประจำสาขาวิชาทัศนศิลป์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์

² นักวิชาการ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ABSTRACT

The purpose of this research aimed 1) to study characteristics and models of holy icons following the beliefs, 2) to study dimensions and perspectives of the new ideological phenomenon concerning the holy icons and the three-water ways culture in the area of the Bang Pakong Basin, Chachoengsao Province and also 3) to study the relation of sculpture affecting the local community by fieldwork participant observation, informal interview for collecting data. According to study the holy appearing icons in the area of the Bang Pakong Basin, there are six temples: Sothornwararam Worawiharn Temple, Chinpracha Samosorn Temple, U-phiaphatikaram Temple, Sao Changok Temple, Hua Suan Temple and Samarn Ratanaram Temple with descriptive analysis.

It was found that 1) the characteristics and models of holy icons have been molded in various forms. They were built in both the Thai-Buddhist beliefs and the Chinese- Buddhist ones. Moreover, the holy icons were molded following a combination of the Buddhist and Brahman beliefs. According to the holy icons found in the six temples, it could be summarized that they were the ideological phenomenon of holistic culture or cultural

complex which had been generated by a combination of primitive local culture, 2) For the dimension on the new ideological phenomenon, it was found that the holy icons following the local people's belief had played an important role in determining the local people's ways of life in Chachoengsao province for long times ago by the holy icons appearing in each local community which had generated a development of social belief, power of merit with happiness, glory and trust, and 3) the new holy icons were built to attract a wide range of visitors to pay homage and make a wish as well as donate for the temples.

Keywords : *Phenomenon, Belief, Holy icons, the Bang Pakong Basin*

บทนำ

ชุมชนบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกง เป็นชุมชนที่นับได้ว่าเป็น ศูนย์รวมงานด้านศิลปกรรมอันทรงคุณค่ามาช้านาน ดังปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีด้านศิลปกรรมที่ค้นพบ ไม่ว่าจะเป็น ผลงานด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม ล้วนแสดงให้เห็นว่า ชุมชนแห่งนี้มีอายุต่อเนื่องยาวนาน มีมนุษย์อาศัยอยู่ไม่ขาดสาย โดยเฉพาะผลงานศิลปกรรมตามความเชื่อความศรัทธาของ พุทธศาสนิกชน ได้แก่ วัดโสธรวรารามวรวิหาร ที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำ บางปะกง ภายในวัดประดิษฐานหลวงพ่พุทธโสธร ซึ่งเป็น พระคู่บ้านคู่เมืองฉะเชิงเทรา วัดอภัยภูฏาภิคาราม หรือ วัดช้างปกง ซึ่งเดิมนั้นเป็นวัดจีน ในปัจจุบันกลายเป็นวัดญวนในลัทธิ อันนัมนิกาย ภายในวัดมีวิหารที่มีลักษณะคล้ายศาลเจ้า ประดิษฐานหลวงพ่โตที่ชาวจีนเรียกว่าเจ้าพ่อช้างปกง วัดสาวชะโงกอันเป็นวัดเก่าแก่ที่สันนิษฐานว่าได้สร้างขึ้นในราว ปลายสมัยรัตนโกสินทร์ ภายในวัดมีวิหารประดิษฐานรูปหล่อ หลวงพ่เหลือและรอยพระพุทธรูปจำลอง เป็นต้น ต่อมา ศาสนสถานต่างๆ ในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำบางปะกงได้มีพัฒนาการและการปรับเปลี่ยนรูปแบบไปตามแบบสมัยนิยมหรือตามคติความเชื่อ ที่นำเข้ามาใหม่ ส่งผลให้ให้ลักษณะของงานศิลปกรรมที่ปรากฏ งานมีความแปรเปลี่ยนไปตามกาลเวลา เช่น ในวัดจีนประชาสโมสร (เล่งฮกยี่) เป็นวัดฝ่ายจีนนิกาย ภายในวัดประดิษฐานองค์ พระประธาน และได้มีการสร้างองค์พระสืบทอดกันมาซึ่งเป็นงาน ประติมากรรมที่ทำจากกระดาศ วัดสมานรัตนาราม ประดิษฐาน ที่หลวงพ่โต หลวงพ่องค์ดำ และต่อมาได้มีการสร้าง พระพิฆเนศปางเสวยสุขของค์ใหญ่ที่สุดในประเทศ พระโพธิสัตว์ กวนอิมปางประทานบุตร พระพิฆเนศปางปาฏิหาริย์ 108 กร ช้างเอราวัณ พระราหู พระพรหม และจะเช้ไโหรา เทพารักษ์ หรือที่วัดหัวสวน ซึ่งเป็นวัดที่มีโบสถ์สร้างด้วยสแตนเลสทั้งหลัง มีความงดงามแปลกตาอย่างยิ่ง พระประธานภายในโบสถ์คือ "พระพุทธรูปมหาลาภ" ที่ประดับตกแต่งด้วย เพชร พลอย และ อัญมณีต่างๆ เป็นต้น

ผลงานศิลปกรรมที่ปรากฏบริเวณพื้นที่ลุ่มแม่น้ำบางปะกง โดยเฉพาะงานประติมากรรมรูปแบบต่างๆ ทั้งที่มีอยู่ตาม ความเชื่อเดิมและที่สร้างขึ้นใหม่ เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็น ความเชื่อที่ว่า การสร้างสรรค์ผลงานศิลปกรรมด้านต่างๆ ขึ้นมานั้น เพื่อตอบสนองความเชื่อในลัทธิวิญญาณนิยม ที่เชื่อว่าศิลปะ สร้างขึ้นจากความเชื่ออันเร้นลับทางปรากฏการณ์ธรรมชาติและ

ภูติผีปีศาจ ก่อนจะคลี่คลายมาสู่ความเชื่อทางศาสนา ปรัชญา และกลายเป็นผลงานศิลปะสาขาต่างๆ โดยเฉพาะในลักษณะ ของประติมากรรมรูปเคารพที่มีพัฒนาการทางลักษณะ รูปแบบ ความเชื่อ และความนิยมที่เปลี่ยนไปตามกาลเวลา

ประติมากรรมรูปเคารพในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำบางปะกง ดังกล่าวข้างต้น ซึ่งไม่ว่าจะเป็นประติมากรรมที่สร้างขึ้นสำหรับ เคารพบูชาตามความเชื่อความศรัทธาของพุทธศาสนิกชน หรือ รูปเคารพในลัทธิและศาสนาอื่นๆ เป็นเพียงส่วนหนึ่งที่จัดว่าเป็น ปรากฏการณ์ทางความเชื่ออันแปรเปลี่ยนอย่างมีนัยยะสำคัญ อัน ส่งผลให้พื้นที่ลุ่มแม่น้ำบางปะกงนั้นกลายเป็นพื้นที่ที่มีสัญลักษณ์ ทางความเชื่อที่ความหลากหลายและโดดเด่น กอปรกับการ ที่ลักษณะงานประติมากรรมรูปเคารพมีความงดงามทางสุนทรียะ ของการสร้างสรรค์ปรากฏควบคู่กับความเชื่อความศรัทธาที่ยัง สามารถดำรงบทบาทในฐานะที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีบทบาททาง ความหมายกับลักษณะการทางวัฒนธรรม เป็นผลให้รูปเคารพ ที่ปรากฏในปัจจุบัน สามารถสื่อความหมายด้านคติความเชื่อของ ผู้คนในสังคมและผู้สร้าง รวมถึงเป็นการแสดงออกทางสัญลักษณ์ที่ มี ความสุนทรีย์และความหมายควบคู่กันในมิติของปรากฏการณ์ ทางความเชื่อของวัฒนธรรมลักษณะร่วมหรือหน่วยเชิงซ้อนทาง วัฒนธรรม (Phenomenon of holistic culture or cultural complex)

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาลักษณะและรูปแบบของรูปเคารพตาม ความเชื่อที่ปรากฏบริเวณลุ่มน้ำบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา
2. เพื่อศึกษามิติ มุมมอง ของปรากฏการณ์ความเชื่อใหม่ ของรูปเคารพและวัฒนธรรมสามน้ำบริเวณลุ่มน้ำบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา
3. ศึกษาความสัมพันธ์ของประติมากรรมที่มีผลต่อชุมชน ในพื้นที่ของดินแดนแห่งวัฒนธรรมสามน้ำ

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

องค์ความรู้วัฒนธรรมท้องถิ่นและปราชญ์ชาวบ้านจังหวัด ฉะเชิงเทรา (จังหวัดฉะเชิงเทรา, 2554) ได้กล่าวถึงองค์ความรู้ ด้านต่างๆ ของจังหวัดฉะเชิงเทราว่า จังหวัดฉะเชิงเทราหรือ ที่นิยมเรียกว่า “แปดริ้ว” อันเนื่องมาจากความอุดมสมบูรณ์ของ ลำน้ำบางปะกง ที่ไหลผ่านตัวเมืองและอำเภอต่างๆ ที่กล่าวว่า

ได้เป็น “เมืองสายน้ำแห่งชีวิต” (Liver City of Life) เมืองฉะเชิงเทรานั้นตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง เป็นเมืองที่มีสิ่งน่าสนใจอยู่มากมายและเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย มีประวัติศาสตร์โบราณสถาน วิถีชีวิต วัฒนธรรม รวมทั้งแหล่งท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติที่งดงามตามแบบฉบับของวิถีชีวิตชุมชนไทย - จีน ที่ปลูกบ้านสร้างเมืองริมฝั่งแม่น้ำลำคลอง และที่สำคัญมีหลวงพ่อพุทธโสธรที่เป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนไทย มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์อันยาวนาน มีวัฒนธรรมท้องถิ่นและภูมิปัญญาสืบทอด รวมถึงงานศิลปกรรมอันเป็นมรดกของเมือง

รายงานฐานข้อมูลสนับสนุนการปฏิบัติงานตามแผนยุทธศาสตร์พัฒนาจังหวัดฉะเชิงเทรา : ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 3 ด้านแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม/แหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม กล่าวถึงวัดและเทวสถานต่างๆ ที่ปรากฏ อาทิ วัดโสธรวรารามวรวิหาร ตั้งอยู่ริมแม่น้ำบางปะกง ภายในวัดประดิษฐาน “หลวงพ่อพุทธโสธร” ซึ่งเป็นพระคู่บ้านคู่เมืองฉะเชิงเทรา วัดอุภัยภาติการาม (วัดช้างปอก) เดิมเป็นวัดจีนแต่ปัจจุบันได้แปรเปลี่ยนเป็นวัดญวนในลัทธิมหายาน ภายในวัดมีวิหารลักษณะคล้ายศาลเจ้า ประดิษฐานหลวงพ่อโต ที่ชาวจีนเรียกว่า “เจ้าพ่อช้างปอก” วัดจีนประชาสโมสร (เล่งฮกยี่) เป็นวัดจีนในพุทธศาสนาฝ่ายมหายานสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ภายในวัดประดิษฐานองค์พระประธานและองค์ 18 อรหันต์ที่เป็นประติมากรรมทำจากกระดาศ วัดสมานรัตนารามภายในวัดประดิษฐานพระพิฆเนศปางเสวยสุขของค์ใหญ่ที่สุดในประเทศ หลวงพ่อองค์ดำ หลวงพ่อโต พระโพธิสัตว์กวนอิมปางประทานบุตร พระพิฆเนศปางปาฏิหาริย์ 108 กร, ช้างเอราวัณ, พระราหู, พระพรหม และจะระเข้ไหราทะพารักษ์ วัดหัวสวน ซึ่งเป็นวัดที่มีโบสถ์สร้างด้วยเสตนเลสทั้งหลัง ที่มีความสวยงาม แปลกตา และพระประธานภายในโบสถ์มีนามว่า “พระพุทธมหาลาภ” ประดับตกแต่งด้วยเพชรพลอย อัญมณีต่างๆ (สำนักงานจังหวัดฉะเชิงเทรา, 2558)

มนุษย์เชื่อว่าสามารถควบคุมหรือมีอิทธิพลเหนือวิถีทางของธรรมชาติและวิถีชีวิตของมนุษย์ ศาสนาตามทัศนะทางมนุษยวิทยาจึงบ่งบอกนัยถึงการขยายความสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษย์ออกไปสู่ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งมีอำนาจเหนือมนุษย์และธรรมชาติ ดังนั้นศาสนาและความเชื่อทางศาสนาจึงเป็นสิ่งที่สากลที่เราพบเห็นได้ในทุกสังคมตลอดมาทุกยุคทุกสมัย (ยศ สันตสมบัติ, 2537 : 214)

กิตติยา อุเทวี (2550) ได้ทำการศึกษาความเชื่อและคุณค่าของการสร้างพระพุทธรูปปฏิมาสำเร็จในล้านนา พบว่าการสร้างพระพุทธรูปปฏิมาในยุคเริ่มแรกนั้น ได้ส่งอิทธิพลทั้งศรัทธาความเชื่อในพระพุทธศาสนา วิถีชีวิตของผู้คนในสมัยนั้น ตลอดจนศิลปวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ให้กับยุคต่อมา และเมื่อรับอิทธิพลแล้วก็เลือกสรรคัดเอาสิ่งที่เป็นตนเองมากขึ้น จนเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปและส่งอิทธิพลนั้นต่อไปให้กับพื้นที่ใกล้เคียงมาจนถึงปัจจุบัน และได้กล่าวถึงคุณค่าของพระพุทธรูปปฏิมาในสังคมล้านนาไว้ว่า สามารถแยกออกได้ 2 ประการคือ 1) คุณค่าของการสร้างพระพุทธรูปปฏิมาทางด้านบุคคล ความเชื่อในการสร้างพระพุทธรูปปฏิมาสำเร็จในล้านนา มีผลให้เกิดคุณค่าต่อจิตใจที่พร้อมจะนำเอาหลักการของพระพุทธศาสนามาเป็นหลักในการดำเนินชีวิต การอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข เมื่อประสบกับปัญหาในการดำเนินชีวิตก็จะพึ่งพาอานิสสของพระพุทธรูปปฏิมาทั้งในด้านการสักการะการยึดเป็นที่พึ่งทางใจ และการน้อมนำจิตใจให้เข้าหาพระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ รวมถึงในด้านอานิสสแห่งการทำทานที่ผ่านทางพิธีกรรมขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีส่วนในการกล่อมเกลาลักษณะของคนล้านนาทั้งในด้านของบุคลิกลักษณะการแสดงออก น้ำใจไมตรีที่บ่งบอกความเป็นล้านนา 2) คุณค่าของการสร้างพระพุทธรูปปฏิมาสำเร็จในด้านสังคม ล้านนาเป็นสังคมที่มีอิทธิพลของพระพุทธศาสนาชัดเจนมาก เป็นการรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ทำให้สังคมมีความรู้สึกถึงความ เป็นพวกพ้องเป็นหมู่เหล่า ร่วมกันรักษาพื้นที่ธรรมทางพระพุทธศาสนาไว้เป็นมรดกของคนในสังคม การสร้างพระพุทธรูปปฏิมาสำเร็จในล้านนาอยู่คู่กับศรัทธาความเชื่อและยังสามารถจรรโลงพระพุทธศาสนาในล้านนา บ่งบอกความเจริญงอกงามหรือความเสื่อมถอยในพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี

อนุชิต หนูเอียด (2546) การศึกษาคุณค่าประติมากรรมไทยตามการรับรู้ของอาจารย์และนักศึกษา ระดับปริญญาตรี คณะศิลปกรรม สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล พบว่าอาจารย์ผู้สอนมีความเห็นเกี่ยวกับคุณค่าประติมากรรมไทย ในด้านคุณค่าทางศิลปกรรม และคติความเชื่อและขนบนิยมมากที่สุด รองลงมาได้แก่ ด้านประวัติศาสตร์ ด้านภูมิปัญญา และด้านศิลปวัฒนธรรมตามลำดับ

ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ (2545) ศึกษาเกี่ยวกับลักษณะการทางวัฒนธรรมที่ผี พราหมณ์ พุทธ อยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ว่า วัดภู คือที่ตั้งของศาสนสถานฮินดูในเขตลาวตอนล่าง ตั้งอยู่ในพื้นที่แขวงจำปาสัก สปป.ลาว ห่างจากเมืองปากเซลงไปทางใต้ วัดแห่งนี้เป็นหนึ่งในศาสนสถานที่สำคัญที่สุดของ สปป.ลาว มาตั้งแต่อดีตและยังคงสามารถดำรงบทบาทในฐานะสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เหนียวแน่นและเชื่อมสัมพันธ์ของผู้คนไว้ด้วยกัน มีภูมิทัศน์ที่ผสมผสานกับลักษณะการทางวัฒนธรรมที่น่าสนใจยิ่ง โดยเฉพาะลักษณะร่วมหรือหน่วยเชิงซ้อนทางความเชื่อ มีงานบุญนมัสการวัดภูที่มีขึ้นทุกปี บริเวณพื้นที่บนภูเขาที่มีการสร้างอาคารสำหรับบวงสรวงศิวเทพ มีเขตหินด้านหลังของปราสาทองค์ประธานที่มีภาพสลักนูนสูงภาพตรีมูรติ มีภาพสลักหินรูปจระเข้เป็นการสลักหินแบบร่องลึกเพื่อบวงสรวงพิธีกรรมบางอย่าง นอกจากนี้ยังมีภาพสลักรูปหัวช้างที่ดัดแปลงจากรูปทรงของโคตหินที่ตั้งอยู่แล้ว และยังมีแท่งหินสลักรูปอื่นๆ ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในศาสนาพราหมณ์

พิภพธำ แฉ่มรุจิ (2557) ศึกษาเรื่อง การผสมผสานความเชื่อทางศาสนา กับการกลายเป็นสินค้าของวัดในสังคมไทย : กรณีศึกษา วัดสมานรัตนาราม ตำบลบางแก้ว อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยศึกษาด้านการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ของวัดสมานรัตนาราม นับตั้งแต่มีการปรับปรุงและพัฒนาในปี 2542 โดยศึกษาถึงกระบวนการที่วัดสมานรัตนารามใช้ทำสถานที่ท่องเที่ยว พบว่า สังคมไทยนั้นเป็นสังคมแบบพหุวัฒนธรรม คือ การมีวัฒนธรรมที่มากมายแตกต่างออกไป รวมถึงด้านความเชื่อทางศาสนาที่มีอยู่อย่างหลากหลายเช่นเดียวกับในจังหวัดฉะเชิงเทรา นับตั้งแต่มีการปรับปรุงและพัฒนาในปี 2542 วัดสมานรัตนาราม มีการพัฒนาจากศาสนสถานทางพุทธศาสนาที่มีบทบาทและความสำคัญในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่สำคัญของชาวพุทธในด้านต่างๆ และเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจให้กับชาวบ้านในชุมชนและประชาชนโดยทั่วไป ผ่านการพัฒนาวัดให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวและสร้างรายได้ที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดฉะเชิงเทรา จนกลายเป็นที่ยอมรับจากประชาชน

อัญชลี สมใจ (2551) ศึกษา การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนา กรณีศึกษา : วัดโสธรวรารามวรวิหาร จังหวัดฉะเชิงเทรา มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาถึงพฤติกรรม ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวด้านความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนา และสร้างแนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนา วัดโสธรวรารามวรวิหาร

จังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่า นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวเชิงศาสนา วัดโสธรวรารามวรวิหาร นิยมเดินทางมาท่องเที่ยวในช่วงวันหยุดสุดสัปดาห์ สาเหตุที่เลือกเดินทางมาท่องเที่ยวเชิงศาสนาที่วัดโสธรวรารามวรวิหาร เนื่องจากความเลื่อมใสศรัทธา กิจกรรมที่ส่วนใหญ่ คือ ทำบุญ โดยส่วนใหญ่จะเดินทางกลับมาท่องเที่ยวอีก

วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีวิจัยแบบสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์กลุ่ม ใช้วิธีการสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างแบบเจาะลึกเพื่อให้ได้ข้อมูลที่สำคัญ ที่เกี่ยวข้องกับการปรากฏการณ์ทางความเชื่อใหม่ของรูปเคารพ ที่มีความสัมพันธ์กับการดำรงชีวิตของผู้คนในสังคม

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมจากเอกสารและข้อมูลภาคสนามที่ได้ จากการสังเกต การสัมภาษณ์ มาทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยนำกรอบแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องมาประกอบการวิเคราะห์และสร้างข้อสรุปของข้อมูล ดังนี้

- 1) การวิเคราะห์แบบอุปนัย คือ วิธีตีความสร้างข้อสรุปจากข้อมูลรูปธรรมหรือปรากฏการณ์ที่มองเห็น
- 2) การวิเคราะห์โดยการจำแนกชนิดข้อมูล คือ การจำแนกข้อมูลเป็นชนิดๆ ตามเหตุการณ์และตามความเชื่อ รวมทั้งแนวคิดประติมานวิทยา ในการวิเคราะห์ข้อมูล และอธิบายด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยและการอภิปรายผล

ปรากฏการณ์ทางความเชื่อของรูปเคารพที่ปรากฏในลุ่มน้ำบางปะกง

ความสำคัญของพระพุทธรูปเป็นศูนย์รวมความเชื่อของสังคม โดยความสำคัญของรูปเคารพของพื้นที่ลุ่มน้ำ บางปะกง มีบทบาทต่อคนในพื้นที่ดังนี้

หลวงพ่อโสธร เดิมประดิษฐานอยู่ในโบสถ์หลังเก่าที่มีขนาดเล็กร่วมกับพระพุทธรูป อื่นๆ 18 องค์ จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2509 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9

เสด็จราชดำเนินมาที่วัดและมีพระราชปรารภเรื่องความคับแคบของพระอุโบสถเดิม พระพรหมคุณาภรณ์ (จิปุณฺโณ ต. เจียมกุลละวณิชย์) อดีตเจ้าอาวาสจึงได้รวบรวมเงินบริจาคเพื่อจัดซื้อที่ดินสำหรับสร้างพระอุโบสถหลังใหม่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระมหากรุณาธิคุณ โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเป็นองค์ประธานการสร้างและทรงเป็นผู้กำกับดูแลงานสร้างพระอุโบสถหลังใหม่ขึ้น โดยลักษณะพระอุโบสถหลังใหม่เป็นแบบรัตนโกสินทร์ประยุกต์ การก่อสร้างพระอุโบสถหลังใหม่ สร้างขึ้นครอบพระอุโบสถหลังเดิมโดยไม่มีการเคลื่อนย้ายองค์หลวงพ่อพุทธโสธร เพราะเชื่อว่าตำแหน่งที่ประดิษฐานขององค์พระนั้นเป็นตำแหน่งที่ทำให้บ้านเมืองจะเจริญรุ่งเรือง จะต้องไม่มีการเคลื่อนย้ายองค์หลวงพ่อพุทธโสธรและพระพุทธรูปทั้ง 18 องค์ แม้แต่กระเบียดเดียว ทั้งทางราบและทางตั้ง องค์หลวงพ่อพุทธโสธรถือเป็นพระพุทธรูปที่ผู้คนศรัทธาอย่างยิ่งของประเทศ จากการที่หลวงพ่อมีที่มาอันเป็นราวปาฏิหาริย์ ล่องตามแม่น้ำมาไหลในจุดที่ตั้งของวัดโสธรในปัจจุบัน ก่อเกิดความศรัทธาให้แก่ผู้คน ก่อปรกกับการเกิดการกราบไหว้ บูชา บนบานศาลกล่าวแล้วสัมฤทธิ์ผล จึงยิ่งทวีความศรัทธาต่อผู้คนเพิ่มมากขึ้น พุทธคุณด้านต่างๆ ที่เลื่องลือ อาทิ เจริญหลางพอรุ่นต่างๆ การร้องขอและพิธีการแก้บนที่ผู้คนพบเห็นอยู่อย่างต่อเนื่อง ได้ส่งผลต่อความศรัทธาต่อผู้คนอย่างเหนียวแน่น หรือความเชื่อที่ว่าเด็กที่เลี้ยงยาก เจ็บไข้อยู่บ่อยๆ ผู้เป็นพ่อแม่มักจะยกให้เป็นลูกหลวงพ่อโสธร โดยการตั้งจิตอธิษฐานขอยกให้เป็นลูกหลวงพ่อโสธรขอให้เด็กเลี้ยงง่าย ไม่เจ็บไม่ไข้ มีสุขภาพกายและสติปัญญาที่ดี เป็นเด็กดี รวมถึงความเชื่อที่ต้องขออนุญาตดีและอบรมในบางครั้ง พร้อมทั้งขอให้หลวงพ่อดูแลปกป้องรักษา ทั้งนี้การบนบานศาลกล่าวขอลูกจากหลวงพ่อโสธร บางคนก็มาขอให้สอบเข้าเรียนได้ ขอให้แก้ปัญหาต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วก็จะสมปรารถนา ทำให้ชื่อเสียงขององค์หลวงพ่อเลื่องลือไปไกล ยกเว้นเพียงการขอให้ไม่ถูกเกณฑ์ทหาร ซึ่งเชื่อว่าถ้าบนกับหลวงพ่อ มักจะถูกเกณฑ์ทุกราย และตามความเชื่อในการบนหลวงพ่อ่นั้นมักบนด้วยไข่ต้มและบนด้วยละครรา

พระพุทธรูปไตรรัตน์นายก (ข้าปองก) หรือ หลวงพ่อโต วัดอุภัยภาติการาม ในการสร้างพระข้าปองกนั้น ช่างปั้นจำลององค์พระมาจากวัดพนัญเชิง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สร้างเป็นพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ เป็นพระพุทธรูปปูนปั้น ลงรักปิดทอง

ในปี ร.ศ. 126 (พ.ศ.2450) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เสด็จพระราชดำเนินสู่จังหวัดฉะเชิงเทรา และได้ทรงมีพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนินมา ยังวิหารอันเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป ทรงมีพระราชศรัทธาบริจาคเงินสมทบในการสร้างพระอารามและปฏิสังขรณ์พระพุทธรูป พร้อมทั้งพระราชทานนามวัดว่า “วัดอุภัยภาติการาม” และได้พระราชทานนามองค์พระว่า “พระพุทธรูปไตรรัตน์นายก” เช่นเดียวกับ พระข้าปองกที่อยู่อยุธยาและที่วัดกัลยาณมิตร ธนบุรี

พระพุทธรูปไตรรัตน์นายก (ข้าปองก) จะมีชาวพุทธแวะเวียนไปกราบไหว้ ขอพรให้ทำมาค้าขึ้นกิจการรุ่งเรืองก้าวหน้า ผู้ที่ไปกราบไหว้สักการะส่วนใหญ่นิยมไปกราบไหว้เพื่อให้รู้เรื่องทางด้านการค้าพาณิชย์ มีโชคลาภ และประสบแต่โชคดีในการเดินทาง ทั้งนี้เพราะผู้คนเชื่อว่าหลวงพ่อโตของวัดอุภัยภาติการามนี้มีความศักดิ์สิทธิ์ในการนำโชคดีมาให้ และให้ผู้คนแก้บนทำมาค้าขายในเรื่องการบนบานศาลกล่าวมีชื่อเสียงด้านการค้าขายที่ดิน โชคลาภ และการเจ็บไข้ได้ป่วย ผู้ที่มาขอพรจะแก้บนด้วยเทียนคู่เล่มใหญ่ ในช่วงวันหยุดจะมีชาวต่างชาตินับถือพุทธแบบจีนเดินทางมานมัสการอยู่เป็นประจำ

วัดจีนประชาสโมสรด้านความเชื่อชื่อ “วัดจีนประชาสโมสร” ในภาษาจีนของวัดคือ “เล่งฮกยี่” คำว่า “ฮก แปลว่า วาสนา โชคลาภ ความมั่งมีศรีสุข เล้ง หรือ เล่ง หมายถึง มังกร จึงมีผู้เรียกวัดนี้ ว่า มังกรวาสนา หรือ มังกรแห่งโชค” ตามหลักฮวงจุ้ยจีนกล่าวว่าวัดนี้ถือเป็นตำแหน่งทองมังกร ส่วนตำแหน่งหัวมังกรอยู่ที่วัดเล่งเน่ยยี่ จังหวัดกรุงเทพฯ และหางมังกรอยู่ที่วัดเล่งฮกยี่ จังหวัดจันทบุรี ทั้งสามตำแหน่งของมังกรพาดผ่านดินแดนของความมั่งคั่ง อุดมสมบูรณ์ จากความหมายนี้ ผู้คนจึงนิยมมากราบไหว้บูชาพระที่วัดแห่งนี้เพราะเชื่อว่า จะนำมาซึ่งอายุยืนยาว ความเจริญรุ่งเรือง โชคลาภวาสนา

รูปเคารพของ “หลวงพ่อเหลือ” หรือ พระครูนนทธีรจารย วัดสาวชะโงก ที่เข้ามามีบทบาทดึงดูดผู้คนให้เข้ามากราบไหว้บูชามากกว่าพระพุทธรูปปางประธานของวัด ทั้งนี้เพราะเป็นพระเกจิดังที่มีชื่อเสียงในด้านการปลุกเสกปลัดขิกอันเชื่อว่าเป็นเครื่องรางของขลังที่ผู้คนนิยมแวะเวียนมากราบไหว้ ขอพรตามความเชื่อว่ามีพุทธคุณด้านการอยู่ยงคงกระพัน เป็นสิ่งที่กระตุ้นให้ผู้คนศรัทธาในองค์หลวงพ่อเข้ามากราบไหว้อย่างไม่ขาดสาย

กลุ่มรูปเคารพวัดสมาน วัดสมานรัตนาราม มีรูปเคารพตามความเชื่อต่างๆ ปรากฏอยู่มากมายและเพิ่มขึ้นอยู่ตลอดนับเป็น

ปรากฏการณ์ทางความเชื่อที่น่าสนใจที่ปรากฏขึ้นในวัดของประเทศไทยอย่างชัดเจน เพราะวัดสมานรัตนารามนี้รวบรวมประติมากรรมรูปเคารพตามความเชื่อทางศาสนาที่หลากหลายที่สุดของประเทศไทย ความเชื่อที่ปรากฏที่วัดสมานรัตนารามจะเป็นการกราบไหว้ขอพร มีรูปเคารพตามความเชื่อที่หลากหลายทั้งทางศาสนา และความเชื่อในด้านานต่างๆ ได้แก่ รูปเคารพตามความเชื่อของศาสนาพุทธ คือ หลวงพ่อประทานพรเชื่อว่าหลวงพ่อดังอยู่ในตำแหน่งที่เป็นมงคล เป็นบริเวณที่มีความเชื่อว่าเป็นปากถุงเงินถุงทอง เหมาะแก่การขอโชคลาภ เงินทอง สุขภาพ การหายจากโรคร้ายไข้เจ็บต่างๆ พระโพธิสัตว์กวนอิมปางประทานบุตรแห่งโชคลาภ การงาน การเงิน องค์เจ้าแม่กวนอิมและองค์แม่ชีเอี้ยเอี้ยโชคลาภ องค์ลือโจ้วซือช่วยคุ้มครองขจัดทุกข์ เทพเหว่ยเล่าแซงก ขอพรเรื่องความรัก เทพเจ้าไ้ส่วยเอี้ยะการสะเดาะเคราะห์แก้ปั้ง พระกษัตริย์พระผู้โปรดดวงวิญญาณขจัดทุกข์ และรูปเคารพตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ คือ ความเชื่อในพระพิฆเนศปางนอนสวยสุข เชื่อว่าขอพรสิ่งใดจะสมหวัง ไหว้พระราหูตามความเชื่อที่ว่ากรไ้พระราหูจะทำให้เกิดโชคลาภและความสำเร็จ พระพรหมตามคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ ถือเป็นมหาเทพที่กำหนดชะตาชีวิตและความเป็นไปของมนุษย์ พระอินทร์ทรงช้างเอราวัณที่ผู้คนมาลอดท้องช้างสะเดาะเคราะห์และเพื่อความเป็นสิริมงคล

วัดหัวสวนมีพระพุทธรูปหลายปาง (คล้ายคลึงกับคติพระพุทธรูปปางทรงโปรดพระยาชมพูบดี) พระประธานในโบสถ์ พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ด้วยเครื่องกษัตริย์ประดับองค์พระด้วยพลอย หยก หินสีต่างๆ ที่วัดที่ต้องการสร้างพระพุทธรูปหลายปางให้มีลักษณะที่แสดงถึงความร่ำรวย งดงาม ด้วยการนำอัญมณีต่างๆ มาประดับตกแต่งเพื่อให้สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่ากรกราบไหว้ขอพรองค์พระเพื่อขอพรด้านประทานโชคลาภ และความร่ำรวย การไหว้พระขอพรพระพุทธรูปหลายปางนี้จะนำมาซึ่งชื่อเสียง ลาภยศ สรรเสริญ กล่าวคือ หากได้บูชาสักการะจะนำความเจริญรุ่งเรืองมาสู่ชีวิต ซึ่งการสร้างพระพุทธรูปหลายปางนี้ถูกสร้างขึ้นเพื่อดึงดูดให้ผู้คนแวะเวียนมากราบไหว้ ขอพร และมาทำบุญที่วัดพระพุทธรูปหลายปางนี้สร้างขึ้นพร้อมกับการสร้างโบสถ์สแตนเลส

สรุปผลการวิจัย

มิติ มุมมอง ความสัมพันธ์ของประติมากรรมรูปเคารพที่มีผลต่อชุมชนในพื้นที่

ความเชื่อของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อพุทธศาสนาที่แสดงออกด้วยการกราบไหว้เคารพบูชาพระพุทธรูปอันเปรียบเสมือนเป็นการกราบบูชาพระพุทธเจ้า และการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ตามคำสอนของพระพุทธเจ้านั้น เป็นการแสดงออกถึงศรัทธาอย่างหนึ่งของมนุษย์ที่พึงกระทำได้ ความสำคัญของพระพุทธรูปจึงถือว่าเป็นศูนย์รวมความเชื่อของสังคม โดยการศึกษาความสำคัญของรูปเคารพในพื้นที่ลุ่มน้ำบางปะกงที่มีบทบาทต่อคนในพื้นที่สามารถวิเคราะห์ได้ดังนี้

หลวงพ่โสรธ ความเป็นมาเรื่องปาฏิหาริย์โดยการล่องตามแม่น้ำมาโผล่ในจุดที่ตั้งของวัดในปัจจุบัน ผนวกกับความเชื่อเรื่องตำแหน่งประดิษฐานขององค์พระ เป็นตำแหน่งที่เชื่อว่าทำให้บ้านเมืองฉะเชิงเทราเจริญรุ่งเรืองตามความเชื่อเรื่องหลักบ้านใจเมืองของคนโบราณ หลวงพ่โสรธจึงเป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองของจังหวัดฉะเชิงเทราและที่สำคัญนับได้ว่าเป็นพระพุทธรูปที่ผู้คนศรัทธาอย่างยิ่งของประเทศไทย ความศักดิ์สิทธิ์จากการมีที่มาก่อให้เกิดความศรัทธาให้แก่ผู้คน ประกอบกับพุทธคุณด้านต่างๆ ที่เลื่องลือ เช่น การสร้างเหรียญที่ระลึกต่างๆ การกราบไหว้ขอพร การแก้บน ที่แสดงถึงความศรัทธาอย่างต่อเนื่อง

พระพุทธรไตรรัตนนายก (ข้าปอกง) หรือ หลวงพ่โธ วัดอุภัยภาติการาม ในการสร้างพระข้าปอกงนั้น ช่างปั้นจำลององค์พระมาจากวัดพนัญเชิง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เสด็จพระราชดำเนินสู่จังหวัดฉะเชิงเทรา ทรงมีพระราชศรัทธาบริจาคเงินสมทบในการสร้างพระอารามและปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปพร้อมทั้งพระราชทานนามวัดว่า “วัดอุภัยภาติการาม” และได้พระราชทานนามองค์พระว่า “พระพุทธรไตรรัตนนายก”

พระพุทธรไตรรัตนนายกหรือพระข้าปอกง วัดอุภัยภาติการามจะมีชาวพุทธแวะเวียนไปกราบไหว้ ขอพรให้ทำมาค้าขึ้นกิจการรุ่งเรืองก้าวหน้า รุ่งเรืองทางด้านการค้าพาณิชย์ มีโชคลาภ และประสบโชคดีในการเดินทางและเพื่อความเป็นสิริมงคล ทั้งนี้ผู้คนเชื่อว่ามีศักดิ์สิทธิ์ในการนำโชคตีมาให้ ให้คุณแก่คนที่ประกอบอาชีพค้าขาย เช่นเดียวกับพระข้าปอกง ที่อยุธยาและวัดกัลยาณมิตรที่ธนบุรี

วัดจีนประชาสโมสร ด้านความเชื่อ ชื่อวัดจีนประชาสโมสร ในภาษาจีนของวัดคือเล่งฮกยี้ คำว่า “ฮก” แปลว่า วาสนา โชคลาภ ความมั่งมีศรีสุข เล่ง หรือ เล้ง หมายถึง มังกร จึงเรียกวัดนี้ ว่า มังกรวาสนาหรือมังกรแห่งโชคตามหลักฮวงจุ้ยเชื่อว่าที่ตั้งของวัด เป็นตำแหน่งท้องมังกร โดยตำแหน่งหัวมังกรอยู่ที่วัดเล่งเน่ยยี้ จังหวัดกรุงเทพฯ และหางมังกรอยู่วัดเล่งฮกยี้ จังหวัดจันทบุรี ทั้งสามตำแหน่งของมังกรพาดผ่านดินแดนของความมั่งคั่ง อุดมสมบูรณ์ จากความหมายนี้ ผู้คนจึงนิยมมากราบไหว้บูชา พระที่วัดแห่งนี้เพราะเชื่อว่า จะนำมาซึ่งอายุยืนยาว ความเจริญ รุ่งเรือง โชคลาภวาสนา

ด้านความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อองค์หลวงพ่อ พระพุทธโสธร พระพุทธไตรรัตนนายก (เข้าปอกง) หรือ หลวงพ่อโต วัดอภัยภูฏาภิการาม พระพุทธทั้งสามพระองค์ พระประธานวัดจีนประชาสโมสร ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของผู้คนในพื้นที่ มีประชาชน นับถือเป็นจำนวนมากทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ มีความเชื่อใน อานุภาพที่ช่วยคลายทุกข์ เชื่อว่ามีบารมีคุ้มครองให้เกิดความสุข และบันดาลให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง จึงเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ ของผู้คนไว้ตลอดมา

ปรากฏการณ์ทางความเชื่อใหม่ในพื้นที่

ความเชื่อในความหมายของรูปเคารพในปัจจุบันพื้นที่ กลุ่มน้ำบางปะกงนั้นถือเป็นพื้นที่ที่มีสัญลักษณ์ทางความเชื่อที่ ความหลากหลาย รูปเคารพที่พบจึงนับเป็นปรากฏการณ์ทาง ความเชื่อของวัฒนธรรมลักษณะร่วมหรือหน่วยเชิงซ้อนทาง วัฒนธรรม เกิดเป็นปรากฏการณ์ทางความเชื่อใหม่ที่เกิดขึ้นใน พื้นที่ ได้แก่

รูปเคารพของหลวงพ่อเหลือ หรือพระครูนันท์ธีราจารย์ ที่เข้ามาบิณฑบาตดึงดูดผู้คนให้เข้ามากราบไหว้บูชามากกว่า พระพุทธรูปปางประธานของวัดต่างจากวัดอื่น ทั้งนี้เพราะเป็น พระเกจิดังที่มีชื่อเสียงในด้านการปลุกเสกปลัดขิก อันเชื่อว่าเป็น เครื่องรางของขลังที่ผู้คนนิยมแะเวียนมากกราบไหว้ ขอพร ตามความเชื่อว่ามีพุทธคุณด้านการอยู่คงกระพัน เป็นสิ่งที่ กระตุ้นให้ผู้คนที่ศรัทธาในองค์หลวงพ่อเข้ามากราบไหว้

กลุ่มรูปเคารพวัดสมาน โดยเฉพาะความเชื่อในพระพิฆเนศ ปางนอนเสวยสุข ที่เชื่อว่าไม่ว่าขอพรสิ่งใดจะสมหวังเสมอ การไหว้ พระราหูตามความเชื่อที่ว่ากราบไหว้ราหูด้วยความเชื่อจะทำให้ เกิดโชคลาภ ความสำเร็จ พระพรหมตามคติความเชื่อของศาสนา

พราหมณ์ ถือเป็นมหาเทพผู้ยิ่งใหญ่ที่กำหนดชะตาชีวิตลิขิต ความเป็นไปของมวลมนุษย์ พระอินทร์ทรงช้างเอราวัณที่มกมี ผู้คนมาลอดท้องช้างสะเดาะเคราะห์และเพื่อความเป็นสิริมงคล

การรวบรวมรูปเคารพตามความเชื่อทางศาสนาที่ หลากหลายที่ปรากฏที่วัดสมานรัตนารามนั้น นับได้ว่าเป็น ปรากฏการณ์ทางความเชื่อในลักษณะการผสมผสานความเชื่อ กล่าวคือ พบรูปเคารพตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ปรากฏ ในศาสนสถานของพุทธศาสนา รวมถึงเทพเจ้าตามความเชื่อ ของนิกายมหายานในวัดพุทธเถรวาท รูปเคารพที่พบจึงนับเป็น ปรากฏการณ์ทางความเชื่อของวัฒนธรรมลักษณะร่วมทาง วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ถือเป็นการจุดร่วมทางความคิด ของผู้คนที่ยอมรับความแตกต่างให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ วัดสมานรัตนารามในปัจจุบันจึงได้กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยว ที่มีคามโดดเด่น และถือเป็นวัดที่สำคัญของจังหวัด สื่อต่างๆ แนะนำเชิญชวนให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชม สักการะ รวมถึง การปรับตัวด้านบริบทของวัดให้เข้ากับยุคปัจจุบันผ่านทางเว็บไซต์ และสื่อออนไลน์ต่างๆ วัดสมานรัตนารามไม่ได้เป็นที่รู้จักเฉพาะ ในหมู่คนไทยเท่านั้น แม้แต่ชาวต่างชาติก็พบว่าได้เดินทางมา ท่องเที่ยวที่วัด ที่สำคัญวัดสมานได้จัดกิจกรรมการทำบุญต่างๆ และปรากฏเครื่องรางของขลัง รวมถึงของฝากและสินค้าต่างๆ ทำให้วัดสมานเป็นวัดที่ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวทุกเพศ ทุกวัย ส่วนใหญ่เป็นชาวไทยทั้งในและนอกพื้นที่ โดยนอกจาก สิ่งศักดิ์สิทธิ์แล้วสิ่งที่น่าสนใจที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยว คือ ร้านค้า ร้านอาหาร ตลาดสำหรับค้าขายที่มีตลอดทั้งวัด ประติมากรรมรูปหล่อยอดมนุษย์ ตัวการ์ตูนยอดมนุษย์ที่สามารถ ดึงดูดผู้คนได้เป็นอย่างดี

พระพุทธรูปมหาลาภ เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ ด้วยเครื่องกษัตริย์ประดับองค์พระด้วยพลอย หยก หินสีต่างๆ ที่วัดที่ต้องการสร้างพระพุทธรูปมหาลาภให้มีลักษณะแสดงถึงความ ร่ำรวยงดงาม ด้วยการนำอัญมณีต่างๆ มาประดับตกแต่ง ซึ่งการ สร้างพระพุทธรูปมหาลาภนี้ ถูกสร้างขึ้นเพื่อดึงดูดให้ผู้คนแะเวียน มากกราบไหว้ ขอพร และมาทำบุญที่วัด

จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น นับได้ว่าเป็นการผสมผสาน ทางวัฒนธรรมหรือการกลืนกลายทางวัฒนธรรม (Cultural assimilation) โดยในพื้นที่กลุ่มน้ำบางปะกงนั้นถือเป็นพื้นที่การ เกิดผสมผสานความเชื่อที่นับได้ว่าเป็นปรากฏการณ์ทางความเชื่อ ของวัฒนธรรมลักษณะร่วมหรือหน่วยเชิงซ้อนทางวัฒนธรรม

ที่เกิดขึ้นเป็นปรากฏการณ์ทางความเชื่อใหม่ในพื้นที่ โดยการผสมและปรับเปลี่ยนดังกล่าว สอดคล้องกับการศึกษาวิเคราะห์ของ อภิญา เฟื่องฟูสกุล (2548) ที่กล่าวถึงการผสมผสานทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ทุกศาสนา โดยสรุปไว้ว่า กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางศาสนายังมีโมทัศน์สำคัญอีกคู่หนึ่งที่ใช้อธิบายการเปลี่ยนแปลงได้ เมื่อศาสนาถูกเผยแพร่ออกไปนอกอาณาบริเวณพื้นที่ทางวัฒนธรรมเดิมของตนเองก็มักเกิดการผสมผสานกับวัฒนธรรมของพื้นที่ดั้งเดิมของท้องถิ่นขึ้น

กล่าวโดยสรุป คือ ความเชื่อในความหมายของรูปเคารพในปัจจุบันพื้นที่ลุ่มน้ำบางปะกงบ้นถือเป็นพื้นที่ที่มีสัญลักษณ์ทางความเชื่อที่หลากหลาย ที่ยังสามารถดำรงบทบาทในฐานะที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์พร้อมๆ กับการเกิดผสมผสานความเชื่อแบบพหุวัฒนธรรมในหลายพื้นที่ รูปเคารพที่พบจึงนับเป็นปรากฏการณ์ทางความเชื่อของวัฒนธรรมลักษณะร่วมหรือหน่วยเชิงซ้อนทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ เกิดเป็นปรากฏการณ์ทางความเชื่อใหม่ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ที่พบเห็นได้ชัดเจน ได้แก่ วัดสาวชะโงก วัดสมาน วัดหัวสวน บางแห่งถูกเรียกว่าเป็นรูปเคารพที่แสดงถึงพุทธพาณิชย์ เป็นพัฒนาตามการความเชื่อใหม่ที่ปรากฏอย่างมีนัยยะ นอกจากการเป็นพื้นที่ที่สิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ เป็นพื้นที่พักผ่อนทางใจ ยังเป็นการแสดงออกถึงพัฒนาการทางความเชื่อของสังคมด้วย

เอกสารอ้างอิง

- กิตติยา อุทวิ. (2551). ความเชื่อและคุณค่าของการสร้างพระพุทธรูปปฏิมาสำริดในล้านนา. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- จังหวัดฉะเชิงเทรา. (2554). องค์ความรู้ วัฒนธรรมท้องถิ่นและปราชญ์ชาวบ้าน จังหวัดฉะเชิงเทรา. ฉะเชิงเทรา: ม.ป.ท.
- พิภพธรา แจ่มรุจิ. (2557). การผสมผสานความเชื่อทางศาสนา (Syncretism) กับการกลายเป็นสินค้าของวัดในสังคมไทย: กรณีศึกษา วัดสมานรัตนาราม ตำบลบางแก้ว อำเภอบางละมุง จังหวัดฉะเชิงเทรา. ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ยศ สันตสมบัติ. (2556). มนุษย์กับวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์. (2545). บุญนมัสการวัดภู-ผิ พราหมณ์ และพุทธ อยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์. วารสารศิลปวัฒนธรรม, 23(5), 120-127.
- สำนักงานจังหวัดฉะเชิงเทรา. (2545). บรรยายสรุปจังหวัดฉะเชิงเทรา. กลุ่มข้อมูลสารสนเทศและการสื่อสาร สำนักงานจังหวัดฉะเชิงเทรา
- อนุชิต หนูเอียด. (2546). การศึกษาคุณค่าประติมากรรมไทย ตามการรับรู้ของอาจารย์และนักศึกษา ระดับปริญญาตรี คณะศิลปกรรม สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อัญชลี สมใจ. (2551). การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนา กรณีศึกษา: วัดโสธรวรารามวรวิหาร จังหวัดฉะเชิงเทรา. สาขาวิชาการจัดการโรงแรมและการท่องเที่ยว วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยนครสวรรค์.
- อภิญา เฟื่องฟูสกุล. (2548). มานุษยวิทยาศาสนา. เชียงใหม่: พงษ์สวัสดิ์การพิมพ์.

ความหลากหลายทางความเชื่อที่ปรากฏที่วัดสมานรัตนารามนั้น เป็นปรากฏการณ์ทางความเชื่อใหม่ รูปเคารพที่พบเป็นปรากฏการณ์ทางความเชื่อของวัฒนธรรมลักษณะร่วมหรือหน่วยเชิงซ้อนทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ถือเป็นจุดร่วมทางความคิดของผู้คนที่ยอมรับความแตกต่างให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ แนวคิดการพัฒนาวัดสมาน สู่แนวทางการพัฒนาวัดสมานสู่ความยั่งยืนครบวงจร เป็นการบูรณาการผสมผสานกับความชอบของคนทั่วไปในปัจจุบันเพื่อพัฒนาวัด โดยการสร้างสิ่งสักการะที่มีขนาดใหญ่ก่อนเป็นอันดับแรก แล้วเปิดพื้นที่ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการนำสินค้าเข้ามาจำหน่าย พร้อมกับเผยแพร่คำสอนแก่คนที่เข้าวัด ช่วยให้ชุมชนมีรายได้เลี้ยงครอบครัวพร้อมพัฒนาชุมชน สร้างโรงพยาบาลวัดสมานและศูนย์ปฏิบัติธรรมนั้น เพื่อประโยชน์ต่อคนในพื้นที่

ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นเพียงการศึกษาภาพรวมของปรากฏการณ์ความเชื่อที่เกิดขึ้น หากมีผู้สนใจศึกษาความเชื่อในเชิงลึกแบบเจาะจงต้องศึกษาข้อมูลเพิ่มเติม เช่น ข้อมูลรูปเคารพที่เพิ่มเติมภายหลัง ข้อมูลพิธีกรรม หรือความเชื่อที่เปลี่ยนไปหรือเพิ่มขึ้นมาตามกระแสสังคม

วิถีชีวิตลุ่มน้ำบางปะกง ที่ปรากฏในภาพประกอบตกแต่งศาสนสถานพื้นที่
จังหวัดฉะเชิงเทรา

❖ อาจิณโจนาราน อาจิณกิจ ❖ จุลเดช ธรรมวงศ์ ❖

วิถีชีวิตลุ่มน้ำบางปะกง ที่ปรากฏในภาพประกอบตกแต่งศาสนสถานพื้นที่จังหวัดฉะเชิงเทรา

❖ อาจิณโณนาธาน อาจิณกิจ¹, จุลเดช ธรรมวงศ์² ❖

บทคัดย่อ

งานวิจัยชิ้นนี้ศึกษาความเชื่อมโยงระหว่างผลงานศิลปะที่ประดับในศาสนสถาน กับวิถีชีวิตของผู้คนในลุ่มน้ำบางปะกง ในบริเวณจังหวัดฉะเชิงเทรา โดยศึกษาจากงานจิตรกรรมและงานประติมากรรมปูนปั้น ในวัดที่ตั้งอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง ได้แก่ วัดโสธรวรารามวรวิหาร วัดสัมปทวน วัดสาวชะโงก และวัดเมืองกาย ครอบคลุมพื้นที่สามอำเภอ คืออำเภอเมืองฉะเชิงเทรา อำเภอบางคล้า และอำเภอนวมสารคาม โดยมีแม่น้ำบางปะกงเป็นแม่น้ำหลักที่ผู้คนในพื้นที่วิจัยได้ใช้ร่วมกัน

ผู้วิจัยสนใจศึกษาเนื้อหา หน้าที่ และความเชื่อมโยงกับผู้คน ที่อาศัยอยู่ในแถบลุ่มน้ำบางปะกง งานศิลปะในศาสนสถานไม่เพียงทำหน้าที่เป็นเพียงการประดับวัดวาอารามในแง่ของความศักดิ์สิทธิ์ แต่เนื้อหา ยังแสดงถึงความเชื่อมโยงเชิงภูมิศาสตร์ และวิถีชีวิตของผู้คนในแถบลุ่มน้ำบางปะกง รวมทั้งสะท้อนถึงเรื่องเล่าและภูมิปัญญาพื้นถิ่น จากการลงพื้นที่ด้วยการสัมภาษณ์และสำรวจ ผลงานศิลปะในวัดจำนวน 4 แห่ง ที่ตั้งอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกง ในจังหวัดฉะเชิงเทรา ศึกษาทั้งเนื้อหา และรูปแบบของผลงาน เพื่อเปรียบเทียบกับข้อมูลทางประวัติศาสตร์

จากการศึกษาในเชิงเนื้อหา พบว่าภาพที่ปรากฏในผลงานศิลปะสะท้อนถึงวิถีชีวิตผู้คน ที่อาศัยอยู่ในบริเวณดังกล่าว มีความเชื่อมโยงทางภูมิศาสตร์ และความเชื่อของผู้คน ภาพที่ปรากฏสะท้อนถึงการใช้ชีวิตของผู้คน ลักษณะบ้านเรือน การเดินทาง การแต่งกาย พันธุ์ไม้ สัตว์เลี้ยง และความเชื่อ รวมทั้งช่วงเวลา ยุคสมัย และค่านิยมของชาวลุ่มน้ำบางปะกงได้เป็นอย่างดี ในเชิงรูปแบบของผลงานพบว่า รูปแบบของผลงานขึ้นอยู่กับทักษะของช่างฝีมือ และศิลปินของแต่ละวัด ซึ่งมีความแตกต่างกันตาม ปัจเจกและยุคสมัย

ผลงานศิลปะที่ประดับศาสนสถานนอกจากทำหน้าที่ประดับประดาเพื่อความสวยงาม เป็นภาพแทนความศักดิ์สิทธิ์ของศาสนสถานแล้ว เนื้อหาเหล่านั้นนับเป็นภูมิปัญญาสะท้อนถึงวิถีชีวิตของผู้คนและชุมชนได้เป็นอย่างดี

คำสำคัญ : ภาพประดับศาสนสถาน, วิถีชีวิต และแม่น้ำบางปะกง

¹ อาจารย์ประจำ สาขาวิชาทัศนศิลป์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์

² นักวิชาการช่างศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

Abstract

This study investigates the connection between work of art decorated in temples along Bangpakong river in Chachoengsao province and the way of life of the people resides in the area. The works of art in the study are in the form of painting and sculpture. The temples in the study are Sothonwararam Worawihan temple, Sampathuan Temple, Sao Cha-ngok temple and Muang Guy temple which are located along Bangpakong river, covering three districts, Muang Chachoengsao district, Bang Khla district and Panomsarakham district in Chachoengsao province.

The researcher interests in study the content, function and the connection to local people in the work of art in temple. The work of art are not only function as sacred ornament, its content shows the connection to its geography and way of life of the Bangpakong river resident. The work of art content also portrays local myth and intellectual. In conducting the study, the researcher conducted fieldwork in four temples to investigate form and content of work of art. Then, the researcher compared the finding to its historical context and the interview of local people. The content in the work of art portrayed in people's way of life ranging from geography, housing style, mean of transportation, traditional costume, local plant, animal to local myth. The content in the work of art also portrays

The study findings are divided in two parts, content in the work of art and the characteristic of the work of art. The content in the work of art portrays people's way of life and the connection to its geography and belief. The content shows how people live ranging from housing style, mean of transportation, traditional costume, local plant, animal to local myth. The content in the work of art also portrays timeline, period and people's value. In term of characteristic, it is attributed to craftsmanship of artisan and artist which varied from individual and period.

The work of art in temple are not only function as sacred ornament. Moreover its content resonates local way of life, belief and intellect.

Keywords : *Work of art in temple, Bangpakong river, Way of life*

บทนำ

งานศิลปะนอกจากจะเป็นงานที่สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อความสวยงามจรรโลงในเชิงสุนทรียะแล้ว ยังนับเป็นงานสร้างสรรค์ของมนุษย์ที่สะท้อนถึงแนวคิดความเชื่อเรื่องราวประวัติศาสตร์วิถีชีวิตความเป็นอยู่และมีดีอื่นๆ ที่หลากหลายของทั้งผู้สร้างตั้งแต่ในยุคอดีตจนถึงปัจจุบันไม่ว่าจะเป็น งานประติมากรรม สถาปัตยกรรม งานจิตรกรรมหรือแม้กระทั่งผลงานประเภทอื่นๆ จวบจนในยุคปัจจุบัน งานศิลปะยังถือว่าเป็นภูมิปัญญาและองค์ความรู้ของมนุษย์ที่ยังสามารถศึกษาถึงเนื้อหาและบริบทที่เกี่ยวข้องในตัวผลงาน ที่เชื่อมโยงกับความเป็นไปของสังคมผ่านการตีความและประสบการณ์ของผู้ชม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมไทยดั้งเดิมนั้น ผลงานศิลปะส่วนใหญ่มักเริ่มต้นปรากฏอยู่ในศาสนสถาน อันเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านทั้งในแง่ของทางด้านจิตใจ องค์ความรู้ และการดำเนินกิจกรรมทางสังคมศิลปะ และวัฒนธรรมอีกหลายอย่างที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมโดยตรง

ศาสนสถาน หมายถึง สถานที่ หรือ สิ่งก่อสร้าง ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อใช้ในการกิจการหรือเกี่ยวข้องกับ พระพุทธศาสนา สำนักสงฆ์ วัดวาอาราม โบสถ์ วิหาร เจดีย์และสถูป เป็นต้น เป็นสถานที่ซึ่งใช้ประกอบพิธีทางศาสนา ที่พำนักของพระภิกษุ และเป็นอนุสรณ์ให้ระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย ซึ่งพุทธศาสนิกชนนิยมไปกราบไหว้บูชา และร่วมกิจกรรมต่างๆ

องค์ประกอบของ “ศาสนสถาน” แบ่งเป็น

1. เขตพุทธาวาส เป็นพื้นที่สำหรับพุทธศาสนิกชนประกอบด้วย : เจดีย์, พระปรางค์ หรือ ปรางค์, โบสถ์ หรืออุโบสถ, วิหาร, พระมณฑป, หอไตร, ศาลาการเปรียญ, หอระฆังและพระระเบียง

2. เขตสังฆาวาส เป็นที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์ ตั้งอยู่ภายในบริเวณวัด ประกอบด้วย : กุฏิหรือกุฏิ (จากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน อ่านว่า กุด หรือ กุดติ)

นอกจากศาสนสถานจะประกอบไปด้วยสิ่งก่อสร้างต่างๆ ที่ใช้ในการทำกิจกรรมของสงฆ์และพุทธศาสนิกชนแล้วนั้น สิ่งหนึ่งที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของศาสนสถานนั้นคือผลงานศิลปะประกอบตกแต่งที่บอกเล่าถึงคติความเชื่อและความศรัทธาของผู้คนในสังคม ไม่ว่าจะเป็นประติมากรรมจำพวก พระพุทธรูป รูปเคารพต่างๆ ที่ประดิษฐานไว้ในตัวพระอุโบสถ หรือรายรอบศาสนสถานเหล่านั้น รูปปั้นประดับตกแต่ง เช่น สัตว์หิมพานต์

และสัตว์ต่างๆ ในจินตนาการที่กวี จิตรกร ประติมากรหรือช่างพรณนาถึงสัตว์ที่อยู่ในป่าหิมพานต์หรือเขาไกรลาส ดังที่ปรากฏในวรรณคดีไตรภูมิโกษา (ไตรภูมิพระร่วง) และรามเกียรติ์ โดยมีลักษณะของสัตว์หลายชนิดมาประกอบกันในตัวเดียว เช่น ประติมากรรมรูปนาคหรือพญานาค, ยักษ์, หงส์, สิงห์

จิตรกรรมที่ปรากฏในศาสนสถานเกี่ยวข้องกับเรื่องราวของพุทธประวัติ วรรณคดีอันเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงคติความเชื่อ ค่านิยมของคนแต่ละยุคละสมัย เป็นผลให้ภาพจิตรกรรมฝาผนังได้ถูกจัดเป็นฐานข้อมูลหรือหลักฐานชั้นต้นที่สามารถใช้ศึกษาเรื่องราวในอดีตได้เป็นอย่างดี และมีคุณค่าทั้งในแง่ของความงามทางด้านศิลปกรรมที่ใช้ในการประดับตกแต่งศาสนสถานเพื่อดึงดูดผู้คนให้เข้ามาชื่นชมความงาม รวมถึงเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ โบราณคดี คติความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณีเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติที่สำคัญ

สุชาติ เถาทอง ได้กล่าวเกี่ยวกับจิตรกรรมไทยไว้ว่า

จิตรกรรมไทยเป็นมรดกทางวัฒนธรรม มีมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาลที่ 19 เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ มีต้นกำเนิดมาจากอิทธิพลแห่งความศรัทธาในพุทธศาสนา เป็นพื้นฐาน โดยภาพเขียนก่อรูปจากการกลั่นกรองของพุทธปัญญามนุษย์ แสดงถึงการบันทึกความเจริญงอกงามทางภูมิปัญญาของชาวไทยที่มีคุณค่าสูงในแต่ละยุคสมัย ส่งผลสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมอันดีงามของชาติ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา ค้นคว้าเรื่องราวในส่วนที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ชีวิตความเป็นอยู่ การแต่งกาย การละเล่นพื้นเมือง เป็นต้น (สุชาติ เถาทอง, 2548:12)

จิตรกรรมไทยมักเป็นภาพเขียนสีซึ่งมักเขียนไว้ตามอาคารศาสนสถานในพุทธศาสนา เช่น โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ คูหาสถูปเจดีย์ ปรางค์ ตลอดจนถึงผนังถ้ำ จิตรกรรมไทยส่วนมากจะเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา เช่น เรื่องพุทธประวัติ ชาดกไตรภูมิ และปริศนาธรรม เป็นต้น จุดประสงค์ของการเขียนภาพจิตรกรรม นอกจากเป็นการประดับตกแต่งแล้ว ยังเป็นการเล่าเรื่องแสดงธรรมบางประการไปด้วย จิตรกรรมฝาผนังนอกเหนือไปจากการให้ความรู้ความเพลิดเพลินแล้วยังสะท้อนให้เห็นความเป็นไปทางประวัติศาสตร์โบราณคดี ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนแต่ละยุคซึ่งจิตรกรจะเขียนสภาพชีวิตสังคมในยุคสมัยนั้น สอดแทรกไว้ด้วย (จิรพันธ์ สมประสงค์, 2524:117)

จิตรกรรมไทยที่ปรากฏตามศาสนสถานนั้นมีความเป็นเอกลักษณ์ และมีลักษณะเฉพาะที่น่าสนใจ

ความหมายของจิตรกรรมไทยในพจนานุกรมศัพท์ศิลปะ อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายจิตรกรรม ฝาผนัง (Mural Painting) หมายถึง ภาพจิตรกรรมประเภทหนึ่ง ที่เขียนบนฝาผนังหรือเพดานโดยตรง หรือวาดบนแผ่นผ้าใบ หรือ แผ่นไม้แล้วติดให้สนิทถาวรกับผนังหรือเพดานก็ได้ นอกจากนี้ กลวิธีการวาดที่เหมือนกับจิตรกรรมอื่นๆ แล้ว จิตรกรรมฝาผนัง ยังต้องมีลักษณะพิเศษ ซึ่งต้องคำนึงถึงด้านสถาปัตยกรรมประกอบ จิตรกรรมฝาผนังที่ดีควรมีพื้นผิวเรียบและใช้กลวิธีการเขียน ให้เกิดความทนทานด้วย (ราชบัณฑิตยสถาน.2541:164)

ผลงานจิตรกรรมส่วนใหญ่ได้ถูกสร้างสรรค์ขึ้นภายใน โบสถ์และวิหารเพื่อเป็นการตกแต่งและบอกเล่าเรื่องราวถึงความ ศรัทธาตามธรรมเนียมทางศาสนา และเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่จะ ทำให้ผู้คนสามารถเข้าถึงหลักคำสอนของศาสนาได้อย่างง่ายดาย แม้กระทั่งสังคมสยามหรือสังคมไทยในอดีตนั้นก็ได้นำภาพ ผลงานจิตรกรรมอยู่ในศาสนสถานมากมายจิตรกรรมนิยมเขียนภาพ เรื่องราวลงไปบนกำแพงหรือผนังของโบสถ์หรือวัดซึ่งถือเป็น ศูนย์กลางของชุมชนซึ่งเราเรียกจิตรกรรมประเภทนี้ว่า “จิตรกรรมฝาผนัง” หรือแม้กระทั่งลวดลายปูนปั้นที่ปรากฏเป็น ภาพประดับให้ศาสนสถานมีความสวยงามนั้น ก็ยังประกอบ ไปด้วยเรื่องราวทางพุทธประวัติ ชาดก หรือวรรณคดีที่แสดงถึง คติความเชื่อที่ผู้คนในสังคมมีต่อพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

ผลงานศิลปะที่ปรากฏในศาสนสถานนั้นนอกจากจะแสดง ความเชื่อ คติ ความศรัทธาและพุทธประวัติตามพระไตรปิฎกแล้ว ผลงานศิลปะเหล่านั้นยังบอกเล่าเรื่องราวถึงวิถีชีวิตของคนในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นในเชิงภาพที่ประจักษ์ หรือเทคนิคและกลวิธีในการ สร้างสรรค์ผลงาน ที่สอดคล้องไปกับเรื่องราวทางพุทธศาสนา หรือวรรณกรรมทางศาสนา อันเป็นเรื่องราวของชุมชน เกร็ดเล็ก เกร็ดน้อย เกี่ยวกับวิถี ภูมิปัญญาประวัติศาสตร์ เชื้อชาติ ประเพณีวัฒนธรรม กระทั่งรวมถึงเศรษฐกิจและภูมิศาสตร์ของ แต่ละชุมชนได้เป็นอย่างดี ในงานวิจัยชิ้นนี้ จึงเน้นศึกษาเฉพาะ ภาพประกอบตกแต่งศาสนสถานอันรวมถึงผลงานจิตรกรรม ผลงานประติมากรรม ที่สะท้อนเรื่องราวของวิถีชีวิตชุมชนเท่านั้น

พระ เทพพิทักษ์และคณะได้กล่าวถึง วิวัฒนาการของ แผ่นดินบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกง ไว้ว่าเป็นเช่นเดียวกับลุ่มแม่น้ำ เจ้าพระยา เมื่อแหล่งอารยธรรมสำคัญๆ ได้รับการสำรวจและ

ขุดค้นขึ้นมาทำให้ทราบว่าเมืองฉะเชิงเทรานั้นเคยเป็นถิ่นที่อยู่ ของมนุษย์โบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์ และเป็นดินแดน ที่เก่าแก่บริเวณหนึ่งในด้านฝั่งทะเลตะวันออก ผู้คนในสมัย ก่อนประวัติศาสตร์มีถิ่นที่อยู่อาศัยตามชายฝั่งทะเลแถบนี้ (พระ เทพพิทักษ์และคณะ,2539:8-9) ชุมชนลุ่มน้ำบางปะกง เป็นชุมชนชาวน้ำในอดีตที่สร้างบ้านเรือนและดำรงชีวิตอยู่ริม ลำนน้ำบางปะกง มีภูมิศาสตร์ติดกับชายฝั่งทะเลของภาคตะวันออก ของประเทศไทยโดยมีชาวไทยจากหลายเชื้อชาติหลายภาษา เช่น กลุ่มไทย-จีน ไทย-มอญ ไทย-ลาวและกลุ่มคนไทยดั้งเดิม ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่มาก่อนสิ่งที่น่าสนใจในชุมชนลุ่มน้ำบางปะกง คือ การอยู่ร่วมกันของผู้คนจากหลากหลายชาติพันธุ์ซึ่งการ อยู่ร่วมกันนี้จะทำให้การแพร่กระจายของวัฒนธรรมชาติพันธุ์ ได้แทรกซึมแลกเปลี่ยนและมีการปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องกับ ธรรมเนียมวัฒนธรรมของชาติพันธุ์อื่นๆ โดยเฉพาะด้านภูมิปัญญา ที่มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้เกิดความ สอดคล้องกับสภาพสังคมและยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุค อุตสาหกรรม

ในสมัยรัตนโกสินทร์นั้น เริ่มตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 เมือง ฉะเชิงเทราได้ถูกยกฐานะเป็นเมืองจัตวา ขึ้นกับกรมพระกลาโหม ภายหลังสังกัดกรมมหาดไทย ต่อมาเมืองฉะเชิงเทราได้เป็น ที่สนใจของชาวตะวันตก จากบันทึกของบาทหลวงฝรั่งเศส เมื่อ พ.ศ. 2373 กล่าวถึง จำนวนผู้คนในจังหวัดแปตริว (Petriw) และบางปลาสร้อย 300 คน (หมายถึงมีคริสตศาสนิกชน) ซึ่ง แสดงให้เห็นว่าชาวต่างประเทศให้ความสำคัญต่อดินแดนแถบนี้ เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งอุปกรณ์ที่ใช้ในการเดินทางของ ฝรั่งเศส ก้าวหน้าและทันสมัยทำให้เป็นแรงกระตุ้นให้มีการสำรวจ บริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงบ่อยครั้งกว้างขวาง เพียงแต่ยังไม่พบ หลักฐานที่บันทึกไว้อย่างละเอียดในขณะนั้นเท่านั้น

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 อังกฤษ ฝรั่งเศส ขยายอิทธิพล เข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รุนแรงขึ้นเป็นลำดับ ส่งผลให้ ประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียงตกไปอยู่ในอำนาจของมหาอำนาจ ดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นภัย จากชาติตะวันตกและมีพระราชดำริว่าภัยของชาติน่าจะ มาจากทางทะเล จึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเมืองและป้อมค่ายขึ้น หลายแห่งที่ฉะเชิงเทราเมื่อ พ.ศ. 2377 และโปรดเกล้าฯ ให้ กรมหลวงรักษนเรศรมาสร้างเมืองพร้อมป้อมปราการและ สร้างวัดเมือง (ต่อมารัชกาลที่ 5 ได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานชื่อว่า

“วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์”) โดยวัดนี้ใช้เป็นที่พักพิงพัฒนัสถยา จนกระทั่งเกิดอภัยเมืองใน พ.ศ. 2391 ทางราชการจึงเปลี่ยนมาใช้วัดโสธรฯ เป็นสถานที่ประกอบพิธีแทน และพระองค์ยังโปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลองบางขนาก ซึ่งนับเป็นพระบรมราโชบาย ในการป้องกันประเทศ อันสะท้อนให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถ ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงเห็นการณ์ไกล ในการทำสงครามที่ยืดเยื้อต่อเนื่อง โดยเฉพาะคำกล่าวที่ว่า “กองทัพเดินด้วยท้อง” เพราะนอกจากลำคลองจะเป็นเส้นทาง ขนยุทธสัมภาระในราชการสงครามแล้ว เมื่อน้ำเอ่อล้นจากแม่น้ำ สู้คลองขุดใหม่ ทำให้สองฟากฝั่งคลองมีแรงงานจีนเข้ามาปลูกอ้อย ตั้งโรงหีบเพื่อส่งน้ำตาลสู่ตลาดต่างประเทศ นำเงินตราเข้ามาใช้ใน ราชการสงคราม ส่วนแรงงานไทยที่ถนัดในการปลูกข้าว ก็สามารถ ผลิตข้าวสู่กองทัพ อีกทั้งในคลองยังเป็นที่พักพิงปลาน้ำจืด โดยเฉพาะ ปลาน้ำจืดรสเลิศที่เรียกกันทั่วไปว่า “ปลาช่อน” เมื่อชาวบ้าน จับได้มากจึงนิยมทำแห้งเก็บไว้บริโภค หรือเป็นสินค้าแลกเปลี่ยน ตามลักษณะของสังคมในสมัยนั้น (บรรณาธิการฉบับพิเศษ, ม.ป.ป : 27)

นอกจากนี้ยังมีกลุ่มชาติพันธุ์ชาวลาวที่ถูกกวาดต้อนมา อยู่ในจังหวัดฉะเชิงเทรา บริเวณอำเภอนมสามัคคี ก็ได้ตั้งเอา วัฒนธรรมและรูปแบบงานศิลปะฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขง เข้ามาด้วย สัญญา จันทรเหนือ กล่าวถึงการเข้ามาของชาวลาวพวน ในฉะเชิงเทราว่า ชาวลาวพวนกับลาวเวียงได้เข้ามาอยู่ในหัวเมือง ขึ้นในซึ่งรวมถึงในเขตเมืองฉะเชิงเทราและเมืองพนมสามัคคี การกวาดต้อนชาวลาวมารวมกันไว้ที่พนมสามัคคีนี้น่าจะมีทั้ง ลาวเวียงจันทน์ และลาวพวนอยู่ ดังจะเห็นได้จากเอกสารชั้นต้น ที่ได้กล่าวถึงเมืองพนมสามัคคี แต่กลุ่มชาวบ้านที่มาตั้งหลักแหล่ง อยู่แล้ว ส่วนมากจะเป็นลาวพวนมากกว่าลาวเวียง ทั้งนี้อาศัย หลักฐานจากเอกสารและการบอกเล่าในปัจจุบันประกอบกัน นอกจากนี้คำบอกเล่าของคนในชุมชนได้กล่าวว่ามีกรอพยพ ของชาวลาวตั้งแต่รัชสมัยพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และบางท้องถิ่นกล่าวว่าอพยพมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แสดงให้เห็นว่ามีการกวาดต้อนชาวลาว มาไว้ในอำเภอนมสามัคคีหลายครั้ง แต่ครั้งน่าจะจะมีชาวลาว เข้ามาอยู่หลายกลุ่มโดยเฉพาะลาวพวนและลาวเวียงจันทน์ น่าจะ เป็นประชากรหลักที่อพยพมาอยู่ในแถบนี้ เมื่ออพยพเข้ามาแล้ว ต่างก็ได้ตั้งหมู่บ้าน และวัดตามชื่อท้องถิ่นเดิม ดังปรากฏชื่อจน ปัจจุบัน (สัญญา จันทรเหนือ 2544 : 8-9)

ชีวิตของชาวมุสลิมลุ่มน้ำบางปะกงในอดีตมีสัญจรและ ติดต่อกับค้าขายกับชุมชนอื่นๆ ด้วยทางน้ำโดยใช้เรือเป็นพาหนะหลัก ในการเดินทาง ลักษณะของชุมชนที่สำคัญมักตั้งอยู่ริมน้ำ ไม่ว่าจะเป็นบ้านเรือน ตลาด โรงเรียน หรือแม้กระทั่งศาสนสถาน ของศาสนาต่างๆ ล้วนถูกก่อสร้างอยู่ริมแม่น้ำบางปะกงทั้งสิ้น โดยเฉพาะศาสนสถานในพื้นที่ลุ่มน้ำบางปะกงนั้น มีปรากฏ มากมายอยู่ในทุกชุมชนของชาวมุสลิมลุ่มน้ำบางปะกง อันเป็นจุดเด่น ของพื้นที่จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยเฉพาะในพื้นที่อำเภอเมืองและ อำเภอบางคล้าน มีวัดที่ได้รับความนิยมจากพุทธศาสนิกชน อยู่มากมาย เช่น วัดโสธรวรารามวรวิหาร วัดคูบ้านคูเมืองอันเป็นที่ประดิษฐานองค์พระพุทธรูปหลวงพ่อโสธรที่เป็นที่เคารพของ ชาวเมืองแปดริ้ว วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ วัดสมานรัตนาราม วัดสัมปทวนในตัวเมืองฉะเชิงเทรา วัดปากน้ำจี่ไฉ่ วัดโพธิ์บางคล้า วัดสาวชะโงกที่ตั้งอยู่ในเขตอำเภอบางคล้า เป็นต้น

ศาสนสถานหลายแห่งปรากฏภาพประดับที่สะท้อนถึง เรื่องราวของชาวมุสลิมลุ่มน้ำบางปะกงได้เป็นอย่างดี เช่น ภาพปูนปั้น ในวัดสัมปทวนที่แสดงถึงวิถีชีวิตชาวเมืองฉะเชิงเทราในช่วง 150 ปีที่ผ่านมา โดยปรากฏในงานวิจัยเรื่อง “ภาพสะท้อนวิถีชีวิต ชาวเมืองฉะเชิงเทราในช่วง 150 รตนโกสินทร์: กรณีศึกษารูปปูนปั้น วัดสัมปทวน” ผลงานวิจัยของนางอังคณา พรหมอินทร์ (2542) ที่ได้วิเคราะห์ประวัติศาสตร์ผ่านปูนปั้นที่ประดับในวัด ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดสาวชะโงกที่ปรากฏในยุคปัจจุบัน ที่สะท้อนเรื่องราว ตำนานที่มาของชุมชนสาวชะโงกที่อาศัยอยู่ ริมแม่น้ำบางปะกง รวมทั้งภาพประดับในพื้นพระอุโบสถที่เป็น ภาพสัตว์น้ำในจินตนาการของศิลปินแห่งชาติ ประหยัด พงษ์ดำ ได้สะท้อนถึงความสมบูรณ์ของวิถีชีวิตในการดำรงชีพของชาว ลุ่มน้ำบางปะกง รวมทั้งจิตรกรรมฝาผนังวัดเมืองกาย ในพื้นที่ อำเภอนมสามัคคีที่สันนิษฐานว่าถูกสร้างขึ้นในสมัยรัชการที่ 5 อันสามารถสังเกตได้จาก รูปแบบเครื่องแต่งกาย สถาปัตยกรรม ที่ปรากฏในภาพเขียน ตัวอย่างเหล่านี้ล้วนบ่งบอกถึงสถานะ งานศิลปะหรือภาพประดับในศาสนสถานที่บอกเล่าเรื่องราว วิถีชุมชนริมน้ำบางปะกงผ่านศูนัยรมจิตใจของชุมชนริมน้ำ ได้เป็นอย่างดี

จากที่กล่าวมาในข้างต้นจะเห็นได้ว่าภาพประกอบตกแต่ง ตามศาสนสถานนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งในแง่ของการบันทึก ภาพวิถีชีวิตของชุมชนในอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งมีความคงทนถาวร และเป็นแหล่งเผยแพร่แก่ผู้คนในชุมชนอย่างดียิ่ง ผลงาน

จิตรกรรมฝาผนังนั้นล้วนสะท้อนเรื่องราววิถีชีวิตของแต่ละชุมชนไม่ว่าจะเป็นเรื่องภูมิประเทศ อาหาร เครื่องแต่งกาย สถาปัตยกรรม อาชีพ วัฒนธรรมประเพณี ที่สืบสานมาอย่างยาวนานจนกลายเป็นชุมชนที่ปรากฏในปัจจุบัน

ดังนั้น ผู้วิจัยในฐานะของผู้ที่ทำงานด้านการศึกษาของมหาวิทยาลัยราชภัฏราชชนครินทร์ ซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาที่ตั้งอยู่ลุ่มแม่น้ำบางปะกงอันเป็นแหล่งที่รวบรวมและเผยแพร่องค์ความรู้และการบริการวิชาการแก่ชุมชน จึงเล็งเห็นความสำคัญของการศึกษาเรื่องวิถีชีวิตลุ่มน้ำบางปะกงที่ปรากฏในภาพประดับศาสนสถานพื้นที่จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาในด้านของรูปแบบ เทคนิค องค์ประกอบทางศิลปะภาพประดับในศาสนสถาน รวมถึงสะท้อนมิติทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏอยู่ในภาพประดับศาสนสถาน เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลด้านองค์ความรู้อย่างเป็นระบบและจัดทำเป็นฐานความรู้ด้านศิลปกรรม รวมถึงการนำเสนอเผยแพร่สู่สาธารณชนสำหรับเป็นแนวทางในการศึกษา พัฒนา และอนุรักษ์ผลงานด้านศิลปกรรมสืบไป

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง วิถีชีวิตลุ่มน้ำบางปะกงที่ปรากฏในภาพประดับตกแต่งศาสนสถานพื้นที่จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ การศึกษาวิจัยแบบสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์กลุ่ม และใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเพื่อให้ได้ข้อมูลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับเรื่องภาพประดับศาสนสถาน ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับวิถีชีวิตชุมชนลุ่มน้ำบางปะกง โดยมีวิธีการดำเนินการดังต่อไปนี้

1. การศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรม ภูมิปัญญาและภาพประดับตกแต่งในศาสนสถาน จากเอกสารทุติยภูมิ ทั้งจากเอกสาร วารสาร หนังสือ ตำรา รายงานการวิจัยและข้อมูลจากเว็บไซต์ที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นการรวบรวมข้อมูลเบื้องต้น

2. การศึกษารวบรวมข้อมูลในภาคสนาม โดยมีขั้นตอนการดำเนินการดังต่อไปนี้

1) การวางแผนการลงภาคสนามจากการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น

2) ประสานงานกับผู้ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่สำหรับการลงพื้นที่เพื่อรวบรวมข้อมูล

3) สร้างกรอบและเครื่องมือในการศึกษาค้นคว้า โดยในการศึกษาในครั้งนี้ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง แบบสังเกต แบบการสนทนากลุ่ม การบันทึกเสียงการถ่ายภาพ และวิดีโอ เพื่อรวบรวมข้อมูล เหตุการณ์และประเด็นที่เกี่ยวข้อง

4) ดำเนินการศึกษารวบรวมข้อมูล

- การรวบรวมข้อมูลและสรุปวิเคราะห์ข้อมูลตามกรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

- นำเสนอข้อมูลองค์ความรู้ในรูปแบบเอกสาร สื่อสิ่งพิมพ์ และเว็บไซต์ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

จากการศึกษาและวิเคราะห์ผลงานจิตรกรรมและผลงานประติมากรรมที่ประกอบตกแต่งศาสนสถานของวัดทั้ง 4 แห่งที่ตั้งอยู่ที่ลุ่มแม่น้ำบางปะกงนั้น ผู้วิจัยขอยกข้อสรุปภาพของวิถีชีวิตชุมชนลุ่มน้ำบางปะกงของแต่ละวัดมาไว้ เพื่อให้เห็นภาพของวิถีชีวิตโดยรวมของผู้คน ผ่านทางภาพประกอบตกแต่งศาสนสถานได้ชัดเจนยิ่งขึ้นดังนี้

1. ภาพจิตรกรรมบนพื้นพระอุโบสถวัดโสธรวราราม

วัดโสธรวรารามวรวิหาร ตั้งอยู่ริมแม่น้ำบางปะกง ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นพระอารามหลวง ชั้นตรี ชนิดวรวิหาร วัดโสธรวรารามวรวิหารเป็นวัดเก่าแก่คู่บ้านคู่มืองฉะเชิงเทรา เป็นที่ประดิษฐานหลวงพ่อพุทธโสธร พระพุทธรูปอันเป็นที่เคารพสักการะของชาวแปดริ้วแต่เดิม หลวงพ่อพุทธโสธรประทับอยู่ในโบสถ์หลังเก่าที่มีขนาดเล็ก รวมกับพระพุทธรูปอื่นๆ 18 องค์ จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2509 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชเสด็จราชดำเนินมาที่วัดแห่งนี้ มีพระราชปรารภเรื่องความคับแคบของพระอุโบสถเดิม พระพรหมคุณาภรณ์ (จรีปุ่น โยท. เจริญกุลละวณิช) อดีตเจ้าอาวาสจึงได้รวบรวมเงินบริจาคเพื่อจัดซื้อที่ดินสำหรับสร้างพระอุโบสถหลังใหม่

ศิลปะภายในพระอุโบสถหลวงพ่อกุศลโสธร ประกอบด้วยภาพจิตรกรรมฝาผนังโดยรอบนับตั้งแต่พื้นพระอุโบสถ เสา ผนัง และเพดานจะบรรจุเรื่องราวให้เป็นแดนแห่งทิพย์ เป็นเรื่องราวของสี่ทนต์มหาสมุทร จตุโลกบาล สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พรหมโลก ดวงดาว และจักรวาล โดยตำแหน่งของดวงดาวบนเพดาน กำหนดตำแหน่งตรงกับวันที่ 5 กันยายน พ.ศ. 2539 ณ เวลาที่รัชกาลที่ 9 ทรงประกอบพิธียกยอดฉัตรทองคำ

สำหรับภาพจิตรกรรมที่ปรากฏบนพื้นพระอุโบสถ วัดโสธรวรารามนั้น สามารถสรุปเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวลุ่มน้ำบางปะกงได้เป็นข้อๆ ดังนี้

1) ภาพจิตรกรรมนั้นเป็นไปตามพระราชปรารภของรัชกาลที่ 9 ที่มีความประสงค์ไม่ให้มีภาพใดๆ ปรากฏอยู่เหนือพระพุทธรูปองค์หลวงพ่อโสธร ทำให้ศิลปิน อาจารย์ประหยัด พงษ์คำ ได้ออกแบบงานจิตรกรรมประดับพื้น ซึ่งอาจารย์ได้แสดงภาพแทนของแม่น้ำบางปะกง อันสื่อถึงแม่น้ำที่เป็นทั้งวิถีชีวิตของผู้คน และเป็นแม่น้ำที่อยู่ในตำนานการลอยนํ้ามาขององค์หลวงพ่อโสธร

ภาพที่ 1 ภาพแปลนตำแหน่งพระพุทธรูป เสา และลวดลายบนพื้นพระอุโบสถวัดโสธรวราราม

ภาพที่ 2 ภาพลวดลายสัตว์น้ำที่แสดงถึงความสมบูรณ์ของแม่น้ำบางปะกง

2) ภาพรูปสัตว์น้ำต่างๆ ที่ปรากฏในงานจิตรกรรมนั้น ไม่ว่าจะเป็น ปลา ปู จระเข้ หรือสัตว์อื่นๆ นั้น เชื่อมโยงถึงภาพแทนของแม่น้ำบางปะกงได้เป็นอย่างดี เช่น ภาพจระเข้ และสัตว์นานาชนิดได้แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำ ความหลากหลายทางชีวภาพและความยิ่งใหญ่ของแม่น้ำสายหลักที่หล่อเลี้ยงผู้คน

3) ภาพสัตว์บกอื่นๆ ที่อาจารย์ประหยัด พงษ์คำ ได้จินตนาการและสร้างสรรค์ลงไปรวมกับปลา เช่น วัวและม้า นั้นสะท้อนถึงวิถีชีวิตผู้คนในแถบลุ่มน้ำบางปะกง ที่ใช้ชีวิตด้วยการทำอาชีพเกษตรกรรม การทำนา เชื่อมโยงทั้งอาชีพและการเดินทางในอดีตของคนแถบนี้ได้อย่างดี

4) ภาพของเหล่าสัตว์ต่างๆ ที่คาบดอกบัวมาเคารพบูชา แก่องค์พระพุทธรูปและองค์หลวงพ่อโสธรนั้น แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตชาวพุทธของชาวเมืองแปดริ้วที่มีความเข้มแข็งในชุมชน และอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมทางศาสนาได้เป็นอย่างดี อันจะเห็นจากในปัจจุบันในลุ่มน้ำบางปะกงและจังหวัดฉะเชิงเทรา มีวัดจำนวนมากมาย และมียัดที่เป็นชื่อเสียงและเป็นที่เคารพของผู้คนจากทั่วสารทิศมากมาย

2. ลายปูนปั้นประดับพระอุโบสถวัดสัมปทวน

พระอุโบสถของวัดสัมปทวน (นอก) สร้างขึ้นในสมัยพระพุทธรังษีเมธีวงศ์ (ฮ่อ) เป็นเจ้าอาวาสวัด โดยเริ่มสร้างในปี พ.ศ. 2479 แต่ต้องหยุดชะงักลงในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เนื่องจากวัสดุก่อสร้างมีราคาแพงมาก เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 เลิกจึงมีการสร้างต่อจนแล้วเสร็จเกือบสมบูรณ์ในปี พ.ศ. 2490 และมีการปิดทองฝังลูกนิมิตในปีนี้ด้วย มาทำเสร็จเมธีวงศ์ (ฮ่อ) มรณภาพไปแล้ว

จุดที่น่าสนใจและสำคัญที่สุดของพระอุโบสถหลังนี้น่าจะเป็นรูปปูนปั้นที่อยู่ตามเชิงชายรอบๆ พระอุโบสถ คือ मुख พระอุโบสถด้านหน้าเป็นรูปนารายณ์ถือพระขรรค์ยืนเหยียบบำหนุมาณตอนบนหน้า मुख ซึ่งพระพุทธรังษีเมธีวงศ์ (ฮ่อ) เป็นผู้ปั้นเอง ส่วนตอนล่างเป็นพระถึงช้างพร้อมด้วยทหารเอกกำลังเดินทางไปอัญเชิญพระไตรปิฎกยังเมืองไซท์ ในเรื่องไซอิ๋ว ตามที่กล่าวถึงในพงศาวดารจีน ด้านซ้ายทางทิศเหนือตามช่องคูหาชายคาระหว่างเสา ปั้นเป็นรูปตามเรื่องเวสสันดรชาดกทั้ง 13 กัณฑ์

ด้านขวามือทางทิศใต้เป็นรูปสภาพพื้นที่ของเมืองฉะเชิงเทรา และบริเวณหมู่บ้านที่สร้างวัดสัมปทวน ตลอดจนสภาพชีวิตของผู้คนสองฝั่งแม่น้ำบางปะกง เช่น การตั้งบ้านเรือน, การแต่งกาย, การคมนาคม, เครื่องมือเครื่องใช้, การดำรงชีวิตประจำวัน ฯลฯ ในอดีตช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ ประมาณ 200 ปีเศษ แต่ละครอบครัวในระหว่างช่วงเสา เนื้อหาเรื่องราวที่ปรากฏนั้นจะมีการระบุปี พ.ศ. ไว้อย่างชัดเจนในรูปปูนปั้นด้านทิศใต้ ตั้งแต่ช่วงเสาแรกจากด้านหน้าของพระอุโบสถเรื่อยไปถึงด้านหลังของพระอุโบสถ ช่วงปั้นคือ นายเขียนก็ แะให้ว กับลูกๆ ทั้ง 4 คน ปั้นรูปตามที่ท่านเจ้าคุณพุทธิรังสีนิวงศ์ เป็นผู้คิดเรื่องราวและบอกเล่าด้วยปากเปล่ากับนายเขียนก็ โดยไม่มีการเขียนแบบให้ดู เมื่อรับฟังจากท่านแล้วนายเขียนก็จึงต้องจินตนาการเองให้ออกมาตรงกับความคิดท่านเจ้าอาวาส เริ่มดำเนินการในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ในราวปี พ.ศ. 2485 เนื่องจากปี พ.ศ. ที่ระบุไว้ทุกรูปปั้นในแต่ละช่วงเสาจะถือหลักของปี พ.ศ. 2485 และน่าจะปั้นในด้านทิศใต้ก่อนด้านทิศใต้ก่อนด้านอื่นๆ การปั้นได้มาแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2490 (จากรายงานการวิจัยเรื่องภาพสะท้อนวิถีชีวิตชาวเมืองฉะเชิงเทรา ในช่วง 150 ปี รัตนโกสินทร์ : กรณีศึกษารูปปั้นวัดสัมปทวน โดย อิงตะวัน แพลกอินทร์ ได้รับทุนสนับสนุนจาก สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ประจำปีงบประมาณ 2452)

เรื่องราวงานปูนปั้นที่ประดับพระอุโบสถวัดสัมปทวน ที่มีเรื่องราวเนื้อหาเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวแปดริ้วแล้วนั้น ผู้วิจัยสามารถสรุปได้เป็นข้อๆ ดังนี้

ภาพที่ 3 งานประติมากรรมปูนปั้นที่แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำบางปะกงในอดีต

1) ลวดลายปูนปั้นสามารถสะท้อนเรื่องราวเกี่ยวกับบ้านเรือนของชาวริมน้ำบางปะกงตามยุคสมัยได้เป็นอย่างดี เช่น บ้านเมื่อก่อน 150 ปีมีลักษณะอย่างไร สร้างจากอะไร ไล่มาจนถึงบ้านในยุคปัจจุบันที่มีเครื่องเรือนและการก่อสร้างที่มั่นคง

2) สะท้อนความอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำบางปะกง มีภาพของแม่น้ำเป็นส่วนสำคัญของลายปูนปั้นอยู่เสมอ ทำให้เห็นว่าแม่น้ำบางปะกงมีความสำคัญกับผู้คนอย่างไร

3) สะท้อนถึงอาชีพเกษตรกรรมที่เปลี่ยนไปแต่ละยุคแต่ละสมัยของผู้คน เริ่มจากการอยู่กับธรรมชาติพัฒนาเป็นไร่สวนนาข้าว และแสดงถึงพืชพันธุ์ที่เกี่ยวกับกับเศรษฐกิจตามปีต่างๆ เช่น การปลูกอ้อยหมาก ข้าว สับปะรด

ภาพที่ 4 งานปูนปั้นแสดงถึงอาชีพของชาวลุ่มน้ำบางปะกงที่ปรับเปลี่ยนไปตามยุคตามสมัย

4) สะท้อนถึงความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ สัตว์ชนิดต่างๆ ความหลากหลายทางชีวภาพของแม่น้ำ จากอดีตสู่ปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

5) ภาพประกอบศาสนสถานล้วนมาจากพื้นฐานของคนในชุมชน เรื่องราวและรูปแบบเป็นตัวแทนสะท้อนความเป็นชุมชนริมน้ำบางปะกงได้เป็นอย่างดี

3. ภาพจิตรกรรมประดับองค์มณฑปวัดสาวชะโงก

วัดสาวชะโงกเป็นวัดเก่าแก่แห่งหนึ่งของจังหวัดฉะเชิงเทรา มีประวัติความเป็นมากล่าวถึงไว้ว่า ได้มีการจัดงานแต่งงานฝ่ายเจ้าสาวเป็นหญิงงาม ฝ่ายเจ้าบ่าวก็เป็นชายรูปงาม เจ้าบ่าวบ้านอยู่ในเขตอำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี ได้ล่องเรือลำใหญ่กางร่มในเรือไว้สามคัน จัดขบวนขันหมาก จัดขนม นมเนย จอดเรือรอเวลาฤกษ์งามยามดี เดินทางมาตั้งขบวนอยู่บริเวณคู้งแม่น้ำใกล้กับบ้านเจ้าสาว ครอบครัวของเจ้าสาวก็ตั้งใจที่ขบวนเรือของเจ้าบาวนั้นจัดมาใหญ่โต ดูคึกคักสนุกสนาน เจ้าสาวเห็น

เรือเจ้าบ่าวตั้งขบวนเรือมาใกล้ถึงบ้านแล้ว อยากจะดูหน้าเจ้าบ่าว จึงได้ชะโงกหน้าต่างออกมาดู แต่ด้วยเหตุบังเอิญ เจ้าสาวได้พลัดตกจากเรือนไทยโบราณได้สูง ทำให้เจ้าสาวเสียชีวิต ฝ่ายพ่อแม่ของเจ้าสาวก็เสียใจเป็นอย่างมาก ในการสูญเสียครั้งนี้ จึงได้ยกที่ดินผืนนี้เนื้อที่ประมาณ 6 ไร่ถวายวัดสร้างวัด และตั้งชื่อเพื่อเป็นอนุสรณ์ให้แก่เจ้าสาวว่า วัดสาวชะโงก ตั้งแต่บัดนั้น เป็นต้นมา ส่วนฝ่ายเจ้าบ่าวก็เสียใจที่งานแต่งงานต้องมาล้ม ต้องเดินทางกลับบ้านด้วยความเศร้าโศกได้ทั้งขมมนมเนยไว้บริเวณโค้งแม่น้ำนั้นจึงได้เรียกต่อกันมาว่าโค้งขมมนม ต่อมาภายหลังบริเวณโค้งแม่น้ำที่เจ้าบ่าวจัดขบวนเรือขึ้นหมากคนโบราณเห็นว่าบริเวณนี้ก็ยังไม่มีวัดจึงได้เรียกรวบรวมทุนทรัพย์สร้างวัดขึ้นมาให้ชื่อว่า วัดสามร่ม เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งความรักให้แก่เจ้าบ่าว

จิตรกรรมในองค์มณฑปวัดสาวชะโงกนั้น ได้แสดงรายละเอียดของเรื่องราวต่างๆ ผ่านยุคสมัยทั้งในอดีตที่เป็นตำนานจนถึงวัดสาวชะโงกในยุคปัจจุบันนั้น ผู้วิจัยพอจะสรุปถึงภาพวิถีชีวิตของผู้คนริมแม่น้ำบางปะกงได้พอสังเขปดังนี้

1) ภาพจิตรกรรมแสดงให้เห็นถึงภูมิทัศน์ลุ่มน้ำบางปะกง พืชเศรษฐกิจในชุมชนเช่นต้นมะพร้าว

ภาพที่ 5 จิตรกรรมสะท้อนภาพวิถีชีวิต เครื่องแต่งกาย สถาปัตยกรรม บ้านเรือน และสถาปัตยกรรมของชุมชนสาวชะโงก

2) ภาพจิตรกรรมแสดงให้เห็นวิถีชีวิต การแต่งกาย การเดินทางด้วยเรือ สภาพบ้านเรือน ตัวอาคารของวัดวาในสมัยต่างๆ

3) ภาพจิตรกรรมแสดงให้เห็นกิจกรรมทางพุทธศาสนาที่มีความเชื่อมโยงกับชุมชนอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

4) ภาพจิตรกรรมแสดงให้เห็นถึงความเชื่อความศรัทธาของผู้คนในชุมชน

ภาพที่ 6 ภาพจิตรกรรมสะท้อนให้เห็นความเชื่อและศรัทธาต่อพุทธศาสนาของชาวชุมชนสาวชะโงก

5) ภาพจิตรกรรมแสดงให้เห็นถึงเรื่องเล่า ตำนาน ประวัติของชุมชนได้เป็นอย่างดี

4. ภาพจิตรกรรมในพระอุโบสถหลังเก่าวัดเมืองกาย

วัดเมืองกายหรือวัดโพธิ์รังสี ตั้งอยู่ที่ บ้านเมืองกาย หมู่ 2 ตำบลพนมสารคาม อำเภอนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา ตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่ม มีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 5 เมตร บริเวณโดยรอบเป็นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การทำเกษตรกรรม พืชที่ปลูกกันมากคือ ข้าว โดยมีคลองท่าลาดไหลผ่าน ทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ที่มีชุมชนอยู่หนาแน่นตามบริเวณชายคลองทั้งสองด้าน (จารึก วิไลแก้ว 2538 : 206)

วัดนี้สร้างโดยชาวลาวอพยพในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 3) จิตรกรรมฝาผนังภายในอุโบสถเก่า เขียนเรื่องอดีตพระพุทธเจ้า พุทธประวัติ และเวสสันดรชาดก หนึ่งในทศชาติชาดก โดยช่างพื้นบ้านที่เขียนขึ้นด้วยความศรัทธาในพระพุทธศาสนา เขียนขึ้นในรัชกาลที่ 5 สันนิษฐานจากรูปแบบศิลปกรรมที่ถ่ายทอดออกมาในรูปแบบการแต่งกาย ตึกอาคารบ้านเรือน และมีเรือกลไฟของชาวยุโรป ปรากฏอยู่ในจิตรกรรมฝาผนัง ขณะนี้มีการชำรุดไปตามกาลเวลา กลุ่มอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กำลังดำเนินการอนุรักษ์ฯ เพื่อให้มีความมั่นคงแข็งแรงสืบต่อไป (กลุ่มอนุรักษ์จิตรกรรมฯ สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร)

จากการศึกษาเกี่ยวกับภาพจิตรกรรมฝาผนังของวัดเมืองกาย ผู้วิจัยสามารถสรุปจุดเด่นที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านลุ่มน้ำบางปะกงได้เป็นข้อๆ ดังนี้

1) ภาพจิตรกรรมแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำป่าไม้ โดยสะท้อนออกมาจากภาพสัตว์บกและสัตว์น้ำ

2) ภาพจิตรกรรมแสดงให้เห็นถึงพาหนะที่ใช้ในการเดินทางทางน้ำของทั้งสามวัฒนธรรม เช่น เรือสำเภาจีนและเรือไม้ชุดแบบไทยเป็นต้น

ภาพที่ 7 ภาพจิตรกรรมแสดงถึงชีวิตลุ่มน้ำบางปะกง การค้าขาย สถาปัตยกรรม

อีกทั้งยังสะท้อนสภาพเศรษฐกิจในยุคนั้น

3) ภาพจิตรกรรมแสดงให้เห็นถึงการแต่งกาย เครื่องเรือน สถาปัตยกรรมของทั้งสามวัฒนธรรม ไทย ลาว จีน

4) ภาพจิตรกรรมแสดงให้เห็นถึงการอยู่ร่วมกันของพี่น้องสามชาติพันธุ์อย่างกลมเกลียว การทำมาหากิน รวมถึงการใช้ชีวิตที่มีความสามัคคี

ภาพที่ 8 ภาพจิตรกรรมที่แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมของชาวจีนที่อพยพมาอยู่บริเวณอำเภอนมสารตาม

5) ภาพจิตรกรรมแสดงให้เห็นถึงความศรัทธาของสามชาติพันธุ์ที่มีต่อศาสนาพุทธด้วยกันทั้งสิ้น

บทสรุป

จากดังที่กล่าวมา ผู้วิจัยสามารถนำประเด็นที่โดดเด่นของภาพประกอบตกแต่งศาสนสถานทั้ง 4 แห่งในจังหวัดฉะเชิงเทรา มาสรุปได้ดังนี้

1. ภาพประดับศาสนสถานแสดงให้เห็นภูมิทัศน์ของพื้นที่ลุ่มน้ำบางปะกง

ในการศึกษาภาพประดับศาสนสถานทั้ง 4 แห่งนั้น พบว่าภาพประดับศาสนสถานทั้ง 4 มีการแสดงภาพทิวทัศน์ของแม่น้ำบางปะกงทั้งหมด อีกทั้งยังประกอบไปด้วยพืชพันธุ์ สวน ไร่นา ตามแต่ภูมิศาสตร์ของแต่ละพื้นที่ เช่น สวนมะพร้าว ไร่อ้อย พุงนา หรือป่าทึบ

2. ภาพประดับศาสนสถานแสดงถึงความสมบูรณ์ของแม่น้ำบางปะกง

โดยส่วนมากของภาพประดับศาสนสถานทั้ง 4 แห่งนั้น แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำ โดยเฉพาะการเล่าเรื่องผ่านภาพสัตว์น้ำขนาดใหญ่ เช่น ปลา ปู กุ้ง หอย หรือแม้กระทั่งสัตว์บกต่างๆ ที่อาศัยอยู่ที่ราบลุ่มแม่น้ำทั้งที่เป็นสัตว์ป่า และสัตว์ที่ใช้ในการทำการเกษตรกรรม

3. ภาพประดับศาสนสถานแสดงให้เห็นถึงสถาปัตยกรรมของชาวบ้านริมน้ำบางปะกง

ผลงานประดับศาสนสถานทั้งหมดได้แสดงภาพบ้านเรือนในแต่ละยุคสมัย สอดคล้องกับพื้นที่การใช้ชีวิตและการทำมาหากินของชาวลุ่มน้ำบางปะกง เช่น ภาพบ้านเรือนไทยใต้ถุนสูง หรือภาพบ้านชั้นเดียวที่ถูกสร้างในสมัยอดีต

4. ภาพประดับศาสนสถานสะท้อนการเดินทางของชาวลุ่มน้ำบางปะกง

ในภาพประดับศาสนสถานต่างๆ มักแสดงภาพเรือในยุคและรูปแบบต่างๆ ที่ชาวบ้านใช้ในการสัญจรและการขนส่งสินค้า ทั้งเรือพายปกติ เรือพายที่มีหลังคา เรือสำหรับขนพืชผลการเกษตร หรือแม้กระทั่งเรือสำเภาของชาวจีนอพยพ

5. ภาพประดับศาสนสถานสะท้อนการอยู่ร่วมกันของวัฒนธรรมที่หลากหลายของชาวลุ่มน้ำบางปะกง

ในภาพประดับศาสนสถานหลายแห่งได้สื่อถึงการอยู่ร่วมกันของผู้คนจากหลายเชื้อชาติที่อพยพมาอยู่ ณ บริเวณนี้ โดยผ่านทาง

การประกอบอาชีพ รูปแบบการแต่งกาย สถาปัตยกรรม หรือ แม้กระทั่งรูปแบบของงานศิลปะที่ปรากฏนั่นเอง

6. ภาพประดับศาสนสถานสะท้อนให้เห็นความเชื่อ ความศรัทธาต่อศาสนาพุทธ

ภาพประดับศาสนสถานทั้งหมดที่ปรากฏขึ้นในงานวิจัย ทั้ง 4 แห่งเป็นสิ่งสะท้อนอย่างดีว่า ชาวบ้านริมน้ำบางปะกง แม้จะมีความเชื่อและวัฒนธรรมที่หลากหลาย แต่พุทธศาสนา ยังคงเป็นความเชื่อหลักที่เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้คนในแถบนี้ แสดงถึงความสัมพันธ์ของวัดกับชุมชนอย่างมาก

สรุปประเด็นและข้อเสนอแนะ

หลังจากที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับภาพประกอบ ตกแต่งศาสนสถานทั้ง 4 แห่งในวัดลุ่มแม่น้ำบางปะกง ไม่ว่าจะเป็น ผลงานจิตรกรรมหรือประติมากรรมนั้น พบว่า ถึงแม้งาน ศิลปะแต่ละแห่งจะมีอายุ รูปแบบและลักษณะที่แตกต่างกัน แต่สิ่งหนึ่งที่ทำให้งานศิลปะมีจุดร่วมกันที่สำคัญคือ การสะท้อน ภาพของวิถีชีวิตผู้คนรวมถึงลักษณะทางกายภาพของท้องถิ่น ออกมาตั้งแต่เรื่องภูมิศาสตร์ ตำนาน ชาตพันธุ์ สถาปัตยกรรม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ซึ่งผู้วิจัยคิดว่าเราสามารถหาจุดร่วมของ ภาพประกอบตกแต่งศาสนสถานเหล่านี้ร่วมกันได้ ตามลักษณะ ของพื้นที่ วิถีชีวิต เชื้อชาติ โดยเฉพาะกลุ่มตัวอย่างที่ผู้วิจัยได้นำ มาเป็นกรณีศึกษานั้น ถือว่ามีจุดร่วมกันในแง่ที่อาศัยอยู่บริเวณ ลุ่มน้ำเดียวกัน ในภูมิศาสตร์ที่เหมือนกัน ระยะทางที่ไม่ห่าง มีการ

เดินทางหากัน และการใช้ทรัพยากรแม่น้ำบางปะกงร่วมกัน โดยมีความหลากหลายทางเชื้อชาติแต่สามารถสร้างวัฒนธรรม ร่วมกันได้ในที่สุด ดังนั้นภาพประกอบตกแต่งศาสนสถานจึง เปรียบเสมือนหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชิ้นสำคัญที่จะช่วยให้ เราเข้าใจวิถีชีวิตของผู้คนในลุ่มแม่น้ำบางปะกงที่ดำเนินมาอย่าง ยาวนานได้เป็นอย่างดี

ดังนั้นสำหรับการศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้มุ่งเน้นไปที่ เรื่องราววิถีชีวิตที่ปรากฏให้เห็นผ่านภาพประกอบตกแต่ง ศาสนสถานเท่านั้น ทำให้ข้อมูลที่ได้มานั้นอาจจะยังไม่ครอบคลุม ประเด็นทั้งหมดที่มีมากมาย ในความเป็นจริงแล้ว สถานที่ทั้ง 4 แห่งยังสามารถศึกษาเรื่องราวเพื่อหาประเด็นอื่นๆ ในการ ต่อ ยอดได้อีกมากมาย โดยอาจจะเจาะเฉพาะบางประเด็นให้ ลึกขึ้น หรือแม้กระทั่งรูปแบบของศิลปะที่ปรากฏ ความเชื่อ และการวิเคราะห์ฝีมือทางช่าง ผู้วิจัยหวังว่างานวิจัยชิ้นนี้จะเป็น ประโยชน์แก่ผู้ที่จะไปต่อยอดศึกษาในเรื่องอื่นๆ ได้เช่นกัน

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณผู้ที่เกี่ยวข้อง และอำนวยความสะดวก ในการหาข้อมูล พร้อมทั้งลงพื้นที่ในการวิจัย ทำให้งานวิจัยชิ้นนี้ เสร็จสิ้นไปได้ด้วยดี และขอขอบคุณคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพาที่สนับสนุนทุนวิจัย รวมถึงมหาวิทยาลัย ราชภัฏราชนครินทร์ที่ร่วมสนับสนุนการทำวิจัยในครั้งนี้ด้วย

เอกสารอ้างอิง

- จิรพันธ์ สมประสงศ์.(2533).ศิลปะประจำชาติ ศป.231.กรุงเทพฯ:โอเดียนสโตร์.
- เริงชัย หมื่นชนะ. (2538). จิตวิทยารัฐกิจ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- บรรณาธิการฉบับพิเศษ, กอง, หนังสือพิมพ์ผังเมือง. ปุ่มเมืองฉะเชิงเทรา. กรุงเทพฯ: แคนดิดมีเดีย, [ม.ป.ป.].
- สุชาติ เถาทอง. (2544). ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาพื้นถิ่นภาคตะวันออก. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- _____. (2543). รายงานการวิจัย เรื่อง การสำรวจและศึกษาแหล่งข้อมูลพื้นฐานทางศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาพื้นถิ่น ในภาคตะวันออก. ชลบุรี: คณะศิลปกรรมศาสตร์, มหาวิทยาลัยบูรพา.
- _____. (2548). จิตรกรรมฝาผนังริมฝั่งทะเลภาคตะวันออกของไทย. มหาวิทยาลัยบูรพา.
- สุนทร คัยนันท์. (2537). ฉะเชิงเทราในประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ: ศรีเมืองการพิมพ์, (ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยครูฉะเชิงเทราจัดพิมพ์ เนื่องในวโรกาสที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเจริญพระชนมายุครบ 3 รอบ 2 เมษายน 2534).
- อิงตะวัน แพลกอินทร์. (2542). ภาพสะท้อนวิถีชีวิตชาวเมืองฉะเชิงเทรา ในช่วง 150 ปี รัตนโกสินทร์: กรณีศึกษารูปปูนปั้นวัดสัมปทวน. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

กระบวนการปรับตัวของชุมชนท่าสะอ้านในกระแสบบทุนนิยม
The process of adapting Tha Sa-an community in the current capitalist system

❖ อีระพงษ์ ทศวัฒน์ ❖ นิกร กาเจริญ ❖

กระบวนการปรับตัวของชุมชนท่าสะอ้านในระบบทุนนิยม

The process of adapting Tha Sa-an community in the current capitalist system

❖ อธิระพงษ์ ทศวัฒน์ ❖ นิกร กาเจริญ ❖

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการปรับตัวของชุมชนในรูปแบบของการใช้วัฒนธรรมชุมชนเป็นเครื่องมือในการสร้างอัตลักษณ์และระบบคุณค่าของชุมชน อีกทั้งงานวิจัยชิ้นนี้ยังเป็นการศึกษาที่ย้อนกลับไปศึกษาเรื่องราวความเป็นมาของชุมชน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และวิถีชีวิตวัฒนธรรมชุมชนที่ยังแฝงรากลึกเอาไว้และก่อให้เกิดเป็นพลังในการแสวงหาพัฒนาท้องถิ่นโดยนำเอาทุนทางสังคมที่มีอยู่นั้นเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนและการแก้ไขปัญหาของชุมชนภายใต้การเข้ามาของกระแสรบทุนนิยม

ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนท่าสะอ้านมีกระบวนการในการปรับตัวด้านเศรษฐกิจของชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางการประกอบอาชีพ การสร้างรายได้ให้กับชุมชน รวมถึงการอนุรักษ์คุณค่าทางวัฒนธรรม โดยคนในชุมชนมีกระบวนการในการเรียนรู้วัฒนธรรมท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ของชุมชน ประเพณีที่สำคัญและอัตลักษณ์ของชุมชนร่วมกัน ผ่านกระบวนการเรียนรู้ในระบบการศึกษาและการทำกิจกรรมร่วมกันของชุมชนหลากหลายมิติ และใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน การพัฒนา การแก้ไขปัญหาของชุมชน และการสร้างเสริมด้านความมั่นคงในการดำรงชีวิต อีกทั้งกระแสการท่องเที่ยวของชุมชนที่กำลังก่อตัวขึ้นนั้นเป็นโอกาสที่ดีของชุมชนที่จะดึงนำมาเป็นเครื่องมือชิ้นหนึ่งในการสร้างรายได้ และการพัฒนาชุมชนควบคู่ไปกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชนได้อีกด้วย

ดังนั้นชุมชนจึงได้นำเอาต้นทุนทางสังคมที่มีอยู่เดิมแล้วในด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมชุมชนมาประยุกต์ใช้และผสมผสานในการปรับตัวของชุมชนท่าสะอ้านให้กลายเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมในการขายสินค้าของชุมชน การจัดลานค้าชุมชน และการอนุรักษ์บ้านไม้เก่าเพื่อยังคงรักษาอัตลักษณ์ของชุมชนเอาไว้

คำสำคัญ : กระบวนการปรับตัว, คุณค่าทางวัฒนธรรม, กระแสทุนนิยม

ABSTRACT

The research was to study community adaptation by community culture to create identity and value system. This research is also a study the community history, local history, way of life and the local development process in situation of the capitalism to manage social capital into the community development and solving community problem.

The research result found that the adaptation of the community economic should be have a process that creates a stable cultural preservation, occupation and community income. The people in the community and their families had a can learn local culture, community history important traditions and i community identities through the process of learning in the education system and community activities in a variety of dimensions.

The participation of community cloud be take the major role in activities or learning process in the context of the community for the community preparation to become a new tourist attraction in Chachoengsao, increate community income and cultural conservation.

Therefore, the community has adopted the existing social capital, local wisdom and community culture to establish the community of Tha Sa An to become a cultural area as a community space to sell community products and preserve old wooden houses to maintain the identity of the community.

Keywords : Adaptation process, Cultural values, Capitalism

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สภาพสังคมในปัจจุบันของภาคตะวันออกโดยทางกายภาพเป็นพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำฉะเชิงเทราขนาดใหญ่และยังเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญในการหล่อเลี้ยงผู้คนที่ย้ายมาอยู่ อีกทั้งสภาพสังคมในปัจจุบันเป็นสังคมอุตสาหกรรม อันเนื่องมาจากผลพวงของการพัฒนาประเทศให้กลายเป็นพื้นที่ที่สำคัญทางเศรษฐกิจ ตามแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 เพื่อเป็นการเร่งการเจริญเติบโตของประเทศในภาคอุตสาหกรรมให้ประชาชนมีรายได้ที่เพิ่มสูงมากขึ้น รวมถึงการที่เปิดรับให้ต่างชาติสามารถเข้ามาลงทุนในประเทศซึ่งก่อให้เกิดการหมุนเวียนของเงินทุนและการแลกเปลี่ยนสินค้าเกิดขึ้นจนถึงปัจจุบัน สภาพสังคมพื้นที่ภาคตะวันออกได้กลายเป็นสังคมเขตอุตสาหกรรม แต่ก็ยังคงหลงเหลือสภาพพื้นที่ของพื้นที่ทำอาชีพเกษตรกรรม การประมงอาศัยอยู่เช่นเดียวกัน มิใช่แปรเปลี่ยนสภาพสังคมกลายเป็นสังคมอุตสาหกรรมเต็มตัวแต่อย่างใด ดังนั้นสภาพสังคมของภาคตะวันออกก็มีการผสมผสานในเรื่องของสังคมกึ่งเมืองกึ่งชนบท วิถีชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่มีความหลากหลายทางด้านชาติพันธุ์ เพราะการอพยพย้ายถิ่นของผู้คนที่หลั่งไหลเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรมและการตั้งบ้านเรือนของผู้คนที่ยึดพื้นที่ลุ่มน้ำเป็นสำคัญในการประกอบอาชีพและอยู่อาศัย

ลุ่มน้ำบางปะกงนับว่าเป็นลุ่มน้ำที่สำคัญลุ่มน้ำหนึ่งในภาคตะวันออก มีลักษณะไหลพาดผ่านจังหวัดฉะเชิงเทราและไหลลงสู่ทะเลอ่าวไทย ซึ่งมีความสัมพันธ์กับคนในพื้นที่อาศัยอยู่ในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิต และยังมีหลากหลายในเรื่องของชาติพันธุ์ ความเชื่อ และวัฒนธรรม ในยุคสมัยแรกเริ่มของการตั้งเมืองหรือเป็นพื้นที่ที่ผู้คนมาอาศัยอยู่ โดยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้กล่าวถึงชนชาติขอมที่เคยอาศัยอยู่ดั้งเดิมริมแม่น้ำ มาตั้งแต่ยุคสมัยทวารวดีอาณาจักรขอมที่เคยรุ่งเรืองและปกครองดินแดนพื้นที่ทางภาคตะวันออกรวมถึงชายฝั่ง ต่อมาเมื่อได้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดขึ้น ทั้งการที่คนไทยได้ย้ายถิ่นฐานและมีการขยายตัวของกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา จึงถึงรัตนโกสินทร์ ได้มีคนไทยมาอาศัยอยู่เพิ่มมากขึ้น ดังหลักฐานที่ปรากฏของพระเจ้าตากสินมหาราชที่ได้มาตั้งฐานทัพที่บางคล้าและในหัวเมืองฉะเชิงเทรา รวมถึงการที่ชาวจีนได้อพยพย้ายถิ่น

เข้ามาเป็นแรงงานในประเทศช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงสถาปนาราชวงศ์จักรีและย้ายศูนย์กลางอำนาจมาอยู่ที่กรุงเทพมหานคร เพราะมีชัยภูมิที่เหมาะสมและสามารถขยายตัวเมืองได้มากกว่ากรุงธนบุรี โดยมีการเปลี่ยนแปลงบ้านเมืองในด้านต่างๆ บางอย่าง ภาคตะวันออกจึงได้รับผลของการเปลี่ยนแปลงนี้ด้วยเช่นเดียวกัน และการที่ประเทศมีการเปิดรับให้ชาวจีนได้เข้ามาทำการค้าขายและอาศัยอยู่ในประเทศได้อย่างเสรี เป็นยุคสมัยที่คนจีนเริ่มอพยพเข้ามาในประเทศและตั้งถิ่นฐานอยู่จนถึงปัจจุบัน ซึ่งคนจีนในยุคแรกเริ่มก็เลือกที่จะตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณลุ่มน้ำเป็นส่วนใหญ่ เพื่อความสะดวกในการคมนาคมการขนส่งสินค้าและการดำรงชีวิต เพราะฉะนั้นในยุคแรกเริ่มของการเริ่มตั้งบ้านเรือนในภาคตะวันออกจะยึดอิงกับแหล่งน้ำหรือทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในพื้นที่เป็นหลัก แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นในการตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัยและการดำรงวิถีชีวิตที่ยึดติดกับธรรมชาติให้เกิดประโยชน์มากที่สุด และยังแสดงให้เห็นถึงการมีวิถีชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำบางปะกงที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมเพิ่มมากขึ้น ดังที่มีวัดจีน ศาลเจ้า วัดไทย และบ้านเรือนของผู้คนที่ปรากฏในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดฉะเชิงเทรา

สภาพปัญหาที่สำคัญในปัจจุบันของพื้นที่ลุ่มน้ำบางปะกงคือการขยายตัวของเขตอุตสาหกรรมที่เกิดในภาคตะวันออกและได้มีการรุกรานพื้นที่ทำกินหรือพื้นที่เกษตรกรรมเดิมของชุมชนที่ประกอบอาชีพและดำรงชีวิตอยู่กับแม่น้ำบางปะกง อีกทั้งยังส่งผลต่อทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ได้ค่อยๆ เลือนหายไปจากชุมชน อีกทั้งการที่คนในชุมชนได้ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนเองจากการทำการเกษตร/ประมง เข้าสู่ระบบโรงงานอุตสาหกรรมอย่างเต็มตัว ทำให้ภาพของการดำรงชีวิตของผู้คนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม เชื้อชาติ ศาสนา และชาติพันธุ์ ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นบางอย่างในพื้นที่ได้เลือนหายไป เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน การทำการประมง การประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับอาชีพของผู้คน การตั้งบ้านเรือน การค้าที่เน้นเข้าสู่ระบบทุนนิยมเพิ่มมากขึ้น ทำให้สังคมกำลังประสบปัญหาเรื่องของความสัมพันธ์ที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป

ชุมชนท่าสะพาน ตำบลท่าสะพาน อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นชุมชนหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นในพื้นที่และการที่ชุมชนถูกปิดล้อมโดยสังคมอุตสาหกรรมโดยรอบ ทำให้ชุมชนได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งในด้านการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพการทำการเกษตร การประมงและความสัมพันธ์ทางสังคมที่แปรเปลี่ยนไปเข้าสู่ระบบสังคมแบบอุตสาหกรรม อีกทั้งการได้รับผลกระทบจากระบบอุตสาหกรรมทำให้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนเริ่มลดน้อยถอยลงไป ชาวบ้านบางส่วนต้องขายที่ดินทำกินของตนเองให้กับนายทุนที่เข้ามาในชุมชน และทำให้เกิดผลพวงในเรื่องของการไม่มีที่ดินทำกิน และปัญหาด้านรายได้ที่ไม่เพียงพอต่อความต้องการของผู้คน

ชุมชนท่าสะพานได้มีการปรับตัวในการปรับตัวโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ตนเองมีอยู่ทางวัฒนธรรมจีน-ไทย ในด้านการอนุรักษ์พื้นที่ทางวัฒนธรรม คือ การอนุรักษ์บ้านเก่าที่เป็นลักษณะของห้องแถวชุมชนดั้งเดิมของชาวจีนที่เข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่ของชุมชน แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของการเป็นคนจีน-ไทยที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำบางปะกงได้เป็นอย่างดี และในความหมายอีกนัยยะหนึ่งก็เพื่อเป็นปกป้องและรักษาพื้นที่ของตนเองมิให้นายทุนหรือพ่อค้าจากภายนอกเข้ามาแสวงหาผลกำไรหรือการกว้านซื้อที่ดิน เป็นการดำรงเอาไว้ซึ่งคุณค่าวิถีชีวิตของชุมชนในอีกรูปแบบหนึ่ง อีกแนวทางหนึ่งที่ชุมชนมีวิธีการในการปรับตัวของชุมชนโดยการใช้อนุภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเองผสมผสานกับความรู้ในการค้าที่เป็นเครื่องมือที่สำคัญของคนจีนในการประกอบอาชีพ มีการจัดตั้ง “ลานค้าชุมชน” เกิดขึ้นเพื่อให้ผู้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนได้ประกอบอาชีพในการค้าและไม่ให้ออกไปทำงานนอกชุมชนหรือการเข้าไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม เพราะมองว่าระบบโรงงานอุตสาหกรรมเป็นระบบที่เขาเปรียบคนชุมชนของตนเอง และยังมีแนวโน้มให้แนวคิดอื่นๆ เช่น การปลูกฝังในเรื่องของขนบธรรมเนียมประเพณีที่สำคัญของชุมชน ทั้งจีน-ไทย ที่อาศัยอยู่ร่วมกันในชุมชนได้โดยที่ไม่มีปัญหาในเรื่องของวัฒนธรรม และประกอบกับการใช้อนุภูมิปัญญาท้องถิ่นในการแก้ไขปัญหาของชุมชนที่เกิดขึ้นด้วยในปัจจุบัน เพื่อเป็นการตอบสนองดำรงชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนปัจจุบัน

ดังนั้นงานวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยเองจึงมีความต้องการที่จะศึกษาการใช้อนุภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้คนที่อาศัยอยู่ภายในชุมชนท่าสะพาน ว่าได้มีการใช้อนุภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านใดบ้างในการ

ปรับตัวของชุมชนท่ามกลางสังคมที่เป็นอุตสาหกรรม รวมถึงการค้นหาลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ของผู้คนที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำบางปะกง ที่มีความหลากหลายเรื่องของการดำรงชีพ ความคิด ประเพณี วัฒนธรรม ฯลฯ ในการดำรงชีวิตจากอดีตจนถึงปัจจุบันว่าได้มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร เพื่อที่จะชี้ให้เห็นถึงคุณค่าของภูมิปัญญาที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตในปัจจุบันที่สังคมเริ่มเกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบอุตสาหกรรมอย่างเต็มตัวในพื้นที่ภาคตะวันออก และเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลด้านภูมิปัญญาที่มีอยู่เดิมแล้วในชุมชนมิให้เลือนหายไปอีกด้วย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชนท่าสะพาน อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา
2. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์วิถีชีวิตและการจัดการวิถีชีวิตชุมชนดั้งเดิมริมแม่น้ำบางปะกง
3. เพื่อศึกษาการใช้วัฒนธรรมท้องถิ่นในการปรับตัวของชุมชนท่ามกลางกระแสสังคมอุตสาหกรรม

แนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการชุมชนในด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรมชุมชนและการปรับตัวของชุมชน โดยศึกษารวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และเสนอสรุปเนื้อหาสาระที่สำคัญของแต่ละแนวคิดได้ดังนี้

1. แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้ ประสบการณ์ แนวทางต่างๆ ที่ใช้ในการแก้ปัญหาของคนในแต่ละชุมชน ซึ่งแฝงอยู่ในวิถีการดำรงชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทั้งทางสังคมวัฒนธรรม ความเชื่อ ระบบคิดของคนในชุมชน มีการสั่งสม การเรียนรู้ การสืบทอด และการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตในแต่ละยุคสมัย แนวความคิดและวิธีการดังกล่าว เกิดจากการสังเกต การลองผิดลองถูก หรือการใช้วิธีการอย่างอื่นจากประสบการณ์หลายๆ ครั้ง แล้วสรุปเป็นบทเรียน ภายใต้กรอบแนวคิด ความเชื่อของคนในสังคม ระบบความคิดเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านในลักษณะนามธรรม แสดงออกในเรื่องความเชื่อ ความศรัทธา ความกลัว หรือแนวคิดอื่นๆ ที่ยึดมั่นร่วมกันและเป็นอุดมการณ์ในการดำรงชีวิต

ลักษณะของภูมิปัญญาพื้นบ้านที่แสดงออกในรูปธรรมย่อมมีสิ่งที่เป็นนามธรรมสนับสนุนอยู่เบื้องหลัง ดังนั้นปัจเจกบุคคลจะแสดงพฤติกรรมออกมา ทั้งในด้านการประกอบอาชีพ การดำรงชีพ หรือพิธีกรรมต่างๆ ย่อมมีแนวความคิดและความเชื่อเป็นเงื่อนไขที่สนับสนุนการแสดงออกทางพฤติกรรมเหล่านั้น

2. แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน โดยสรุปแล้ว วัฒนธรรมชุมชนเป็นวิถีชีวิตของคนในชุมชน ที่สะท้อนให้เห็นถึงระบบคุณค่าและศักยภาพของชุมชนที่มีการผลิตและผลิตซ้ำกิจกรรมทางสังคมพัฒนาเป็นจารีตประเพณี ระบบกฎเกณฑ์ และพิธีกรรมต่างๆ เป็นแนวทางให้สมาชิกของชุมชนทั้งรุ่นปัจจุบันและรุ่นต่อไปได้ยึดปฏิบัติและสืบทอดกันต่อไป จึงกล่าวได้ว่าวัฒนธรรมชุมชนเป็นฐานในการทำงานพัฒนานั้นมีเป้าหมายเพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ กิจกรรม/โครงการพัฒนาจะสามารถแก้ไขปัญหาได้จริงและมีความยั่งยืนหรือไม่จำเป็นที่ทำความเข้าใจกับวัฒนธรรมชุมชนอย่างถ่องแท้ เพราะวัฒนธรรมชุมชนเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงกลไกที่ชุมชนดำรงอยู่ ซึ่งประกอบด้วย ค่านิยม ความเชื่อ อุดมการณ์ที่หลอมรวมกันเป็นวิถีชีวิตของชุมชน การทำงานพัฒนาเพื่อให้เข้าถึงแก่นแท้ของชุมชนจึงมีความจำเป็นต้องเข้าใจวัฒนธรรมชุมชนเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่เป็นไปในทิศทางที่เหมาะสมกับชุมชน วัฒนธรรมชุมชนจึงกลายเป็นฐานคิดใหม่ของกระบวนการพัฒนาชุมชนโดยเน้นการเรียนรู้ของชุมชนในการค้นหารากเหง้าของตนเอง พัฒนาจิตสำนึกใหม่ เน้นการเรียนรู้โดยอาศัยฐานชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น มาเป็นฐานคิดในการทำงาน เพื่อให้การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาไปในทิศทางที่ดีขึ้น

3. แนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนั้นเป็นการปรับตัวของชุมชนหรือสังคมเพื่อให้เกิดสิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นพลวัตและมีเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกชุมชน อันได้แก่ การพัฒนาของรัฐและนโยบายส่งเสริมจากรัฐ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี หรือแม้แต่ด้านนิเวศวิทยาชุมชน ล้วนส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนทางสังคมและวัฒนธรรมขึ้น ซึ่งผลของการเปลี่ยนแปลงนั้นสะท้อนให้เห็นทั้งในส่วนที่เป็นผลดีกับชุมชน เช่น ความมั่นคงทางเศรษฐกิจของชุมชน การสร้างรายได้ การพัฒนารูปแบบการเกษตรและการเพาะปลูก การพัฒนาความรู้และภูมิปัญญา และในส่วนที่เป็นผลกระทบในเชิงลบ เช่น การใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เพิ่มมากขึ้น การขยายตัว

ของเมืองสูงสังคมชนบท การพัฒนาประเทศด้านอุตสาหกรรม อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นปรากฏการณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการ การปรับตัวของชุมชน เพื่อให้เกิดความสมดุลและเหมาะสมกับสภาวะแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกที่มีการปะทะสังสรรค์กับชุมชนตลอดเวลา

4. แนวคิดการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรม การปรับตัวทางวัฒนธรรม เป็นการที่สมาชิกของสังคมหนึ่ง ที่เกิดกระบวนการยอมรับและรับเอาวัฒนธรรมของอีกสังคมหนึ่งเข้ามาปรับใช้ในวิถีการดำรงชีวิตกับวัฒนธรรมดั้งเดิม อันเป็นผลจากเงื่อนไขหลายประการ ทั้งในด้านวัฒนธรรม เทคโนโลยีสิ่งแวดล้อม ประชากร ชีววิทยา จิตวิทยา ตลอดจนสภาวะสังคมที่เต็มไปด้วยการพัฒนาเพื่อให้กลายเป็นสังคมสมัยใหม่ ล้วนเป็นเงื่อนไขที่ทำให้สมาชิกในสังคมหนึ่งๆ เกิดการยอมรับและปรับตัวทางวัฒนธรรมเพื่อให้มีวิถีชีวิตที่ดีขึ้นนั่นเอง อย่างไรก็ตาม การปรับตัวทางวัฒนธรรมอาจเกิดผลตามมาในสองลักษณะทั้งที่เป็นผลในด้านดีกับสังคมและผลที่เกิดขึ้นในทิศทางไม่ดีกับสังคมก็เป็นได้

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตด้านพื้นที่

ผู้วิจัยเลือกพื้นที่ หมู่บ้านท่าสะอ้าน ตำบลท่าสะอ้าน อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นพื้นที่ในการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งมีเหตุผลในการเลือกดังนี้

1) ชุมชนท่าสะอ้านเป็นพื้นที่อยู่ริมแม่น้ำบางปะกง และมีวิถีชีวิตของผู้คนที่หลากหลาย เช่น คนจีน คนไทย ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ดั้งเดิม

2) ชุมชนท่าสะอ้านอยู่ในเขตของพื้นที่ที่มีภูมิปัญญาที่หลากหลายในการดำรงชีวิตทั้งภูมิปัญญาแบบชาวจีน ภูมิปัญญาแบบชาวไทย ผสมผสานอยู่ร่วมกัน

ขอบเขตด้านเนื้อหา

- 1) ประวัติศาสตร์ชุมชนและกลุ่มชาติพันธุ์
- 2) ความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนกับแม่น้ำบางปะกง
- 3) ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำบางปะกง ในเรื่องของการประกอบอาชีพ การเกษตร การสร้างบ้านเรือน การค้า
- 4) วัฒนธรรมชุมชน/ความเชื่อ/ศาสนา
- 5) การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

6) การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการปรับตัวเพื่อตอบสนองการดำรงชีวิตในสภาพสังคมปัจจุบัน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการปรับตัวของชุมชนท่าสะพานท่ามกลางกระแสสังคมอุตสาหกรรม การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) การศึกษาวิจัยแบบสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์กลุ่ม (Focus Group Interview) ใช้วิธีการสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างแบบเจาะลึกเพื่อให้ได้ข้อมูลที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของวัฒนธรรมอาหารที่มีความสัมพันธ์กับการดำรงชีวิตของผู้คนในสังคม รวมถึงการอนุรักษ์องค์ความรู้ในเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่นการตั้งบ้านเรือนและการค้าที่แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์จีน-ไทย ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำบางปะกง

สรุป

ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมกับความสัมพันธ์ของชุมชน

ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับวัฒนธรรมชุมชนท่าสะพานมีลักษณะความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนในด้านความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้คนในการดำรงชีวิต การใช้องค์ความรู้ของท้องถิ่นในด้านประวัติศาสตร์ การค้า การอนุรักษ์ที่อยู่อาศัย การผลิตสินค้าเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสร้างรากฐานของระบบโครงสร้างทางสังคม วัฒนธรรมชุมชนที่กล่าวถึงนั้นเป็นปัจจัยในด้านของการดำรงชีวิตของผู้คนในสังคม แต่ยังคงรวมถึงการใช้เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางความเชื่อของคนในชุมชนที่คอยประสานความสัมพันธ์ด้านความเชื่อทางศาสนา การดำรงชีวิตและการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้ถึงคุณค่าและพลังของชุมชน ดังนั้นระบบความสัมพันธ์ของชุมชนที่มีต่อองค์ความรู้และวัฒนธรรมในท้องถิ่นเป็นระบบความสัมพันธ์ในหลากหลายด้าน ดังนี้ ด้านความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชุมชน ประวัติศาสตร์ชุมชนมีความสัมพันธ์ในด้านการสร้างองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สะท้อนให้เห็นถึงเรื่องราวของคนในชุมชน การดำรงชีวิต การอพยพย้ายถิ่นฐานของชาวจีน การรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีในท้องถิ่น ซึ่งสามารถบ่งบอกให้เห็นถึง

อัตลักษณ์ที่สำคัญของชุมชน เพราะเป็นองค์ความรู้สามารถถ่ายทอดให้เกิดกระบวนการพัฒนาท้องถิ่นในชุมชนและยังแสดงให้เห็นถึงความมั่นคงในการดำรงชีวิตของผู้คน หากคนในชุมชนมีความมั่นคงด้านการประกอบอาชีพ การค้าและการผลิตสินค้าในชุมชนแล้วนั้นก็จะสามารถที่จะสร้างรายได้ให้แก่ตนเองและครอบครัวไม่ก่อให้เกิดปัญหาในด้านของการย้ายถิ่นไปทำงานยังภายนอกชุมชน รวมถึงลักษณะของวัฒนธรรมชุมชนเป็นสิ่งที่คอยที่ผูกติดและเชื่อมร้อยผู้คนในชุมชนให้มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ที่แสดงออกให้เห็นอย่างชัดเจนคือ เทศกาลกินเจของชุมชนท่าสะพานและประเพณีแห่หลวงพ่อโสธรทางน้ำที่นำเอาวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นเป็นเครื่องมือในการสื่อสารระหว่างผู้คนในชุมชนและภายนอกชุมชนให้เข้ามามีส่วนทำกิจกรรมในการถือศีลและแบ่งปันอาหารร่วมกัน ทำกิจกรรมสร้างความสนุกสนานให้กับชุมชนรวมถึงการสืบสานวัฒนธรรม ประเพณีอันดีงามอีกด้วย

ส่วนในด้านเศรษฐกิจนับว่าวัฒนธรรมชุมชนมีความสัมพันธ์ในการประกอบอาชีพของคนในชุมชน การประยุกต์ใช้องค์ความรู้ในชุมชนสามารถสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจที่สำคัญได้ในยุคโลกาภิวัตน์ในปัจจุบัน โดยการปรับวิถีชีวิตของคนในชุมชนด้านการค้าขายให้นำเอาสินค้าที่มีอยู่ในชุมชน หรือทุนทางด้านอาหารมาปรับเปลี่ยนให้กลายเป็นตลาดของชุมชน “ลานค้าชุมชน” เพื่อให้คนในชุมชนสามารถสร้างรายได้ให้กับตนเองและครอบครัว อีกทั้งยังให้คนในชุมชนรู้จักมีจิตสำนึกร่วมในการอนุรักษ์ที่อยู่อาศัย เพื่อเป็นแรงดึงดูดให้กับคนภายนอกชุมชนได้เข้ามาบริโภคอาหารและสินค้าที่มีอยู่ ดังนั้นคุณค่าและความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมชุมชนที่มีหลากหลายมิติและมุมมองที่ว่าด้วยเรื่องของความสัมพันธ์กับชุมชนในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตผู้คนในชุมชนท่าสะพาน และยังเป็นวัฒนธรรมในการพัฒนาที่เป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนชุมชนให้เกิดพลังในการพัฒนาท้องถิ่นในด้านการนำเอาองค์ความรู้ที่มีอยู่มาต่อยอด และใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ผู้คนในชุมชนเอง ดังนั้นควรที่จะมีการรักษาเอาวัฒนธรรมของอาหารที่มีอยู่ซึ่งเป็นทุนทางสังคมนั้นเอามาปรับใช้ให้เกิดพัฒนาการในการพัฒนาชุมชนและการอนุรักษ์มรดกทางภูมิปัญญาท้องถิ่นให้สืบทอดต่อไปในอนาคต

อภิปรายผล

กระบวนการปรับตัวของชุมชนในด้านการดำรงชีวิต และการอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชน

กระบวนการปรับตัวของชุมชนท่าเสาอันในด้านการดำรงอยู่ เพื่อรักษาอัตลักษณ์ของท้องถิ่น ซึ่งในปัจจุบันนั้น วัฒนธรรมชุมชนท่าเสาอันประสบปัญหาเนื่องจากสภาวะการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตผู้คน การเข้ามาของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและอุตสาหกรรมใหม่ทำให้ชุมชนขาดกระบวนการในการรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่นและวิถีชีวิตของตนเองลดน้อยลง อีกทั้งในยุคปัจจุบันเงินเข้ามาเป็นปัจจัยที่สำคัญหลักในการดำรงชีวิตของผู้คนในชุมชน ทำให้ระบบคิดของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสของสังคม การละทิ้งวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเองหรือการละทิ้งถิ่นฐานบ้านเกิด เพื่อไปแสวงหารายได้และความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ทำให้ชุมชนเกิดความระส่ำระสายในการรักษาองค์ความรู้และวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน รวมถึงประชากรในชุมชนที่เกิดขึ้นมาใหม่ถูกระบบทุนนิยมทางสังคมหล่อหลอมให้เดินทางเข้าสู่วัยทำงานในระบบอุตสาหกรรมจึงทำให้ชุมชนประสบปัญหาด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นและวิถีชีวิตของตนเอง

ดังนั้นกระบวนการปรับตัวของชุมชนควรที่จะมีกระบวนการที่สร้างความมั่นคงทางการประกอบอาชีพ การสร้างรายได้ให้กับชุมชน รวมถึงการอนุรักษ์คุณค่าทางวัฒนธรรม ซึ่งต้องเริ่มจากคนในชุมชนและครอบครัวก่อนอันดับแรกในการเรียนรู้วัฒนธรรมท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ของชุมชน ประเพณีที่สำคัญและอัตลักษณ์ของชุมชนร่วมกัน โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ในระบบการศึกษาและการทำกิจกรรมร่วมกันของชุมชนในหลากหลายมิติ เพราะในปัจจุบันระยะเวลาในการทำกิจกรรมอาจจะเป็นปัญหาที่สำคัญของคนในชุมชนในการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมหรือกระบวนการเรียนรู้ เพราะฉะนั้นควรที่จะมีแนวทางที่เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพบริบทของชุมชน โดยในปัจจุบันชุมชนกำลังที่จะกลายเป็นแหล่งที่ท่องเที่ยวแห่งใหม่ในจังหวัดฉะเชิงเทราและเริ่มเป็นที่รู้จักของคนหมู่มาก ดังนั้นควรที่จะใช้โอกาสที่ดีในการเปิดรับการท่องเที่ยวของชุมชนในกระแสที่กำลังพัฒนาท้องถิ่นนั้น เามาประยุกต์ใช้ในองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ต่อการปรับตัวของชุมชนท่าเสาอัน และวัฒนธรรมของชุมชนอย่างรอบด้าน เนื่องจากกระแสการท่องเที่ยวได้นำผู้คนที่หลากหลายเข้ามาสู่ชุมชนและผู้คนเข้าไป

ในชุมชนต้องการที่จะเสถียรความเป็นท้องถิ่นนิยมของชุมชนในด้านของวัฒนธรรมชุมชน สินค้าอาหาร ความเชื่อและวิถีชีวิตของชุมชน เพราะฉะนั้นจึงสามารถที่จะสร้างเป็นจุดขายของชุมชนและเป็นจุดเด่นที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เกิดความสนใจก็เป็นได้ อีกทั้งกระแสการท่องเที่ยวในยุคปัจจุบันเป็นการท่องเที่ยวลักษณะแบบครอบครัว เพื่อนร่วมงาน และแบบเป็นกลุ่ม ซึ่งชุมชนท่าเสาอันมีลักษณะของชุมชนที่อยู่ติดริมแม่น้ำบางปะกงสามารถเดินทางสัญจรและเข้าถึงได้ง่ายอีกทั้งยังตั้งอยู่ในบริเวณเขตอุตสาหกรรม จึงเป็นโอกาสที่จะพัฒนาชุมชนให้เข้ากับกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เกิดขึ้น เพราะการที่ชุมชนให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวอันจะเป็นการรักษาอัตลักษณ์ของท้องถิ่นชุมชนเอาไว้ เพื่อสร้างเป็นจุดขายให้กับนักท่องเที่ยวที่จะเข้ามาในชุมชนและมาซื้อสินค้าต่างๆ รวมถึงได้มาสัมผัสบรรยากาศการท่องเที่ยวในเชิงวัฒนธรรมและได้เรียนรู้ถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่นดั้งเดิมของ ส่วนคนในชุมชนเองก็ได้รับผลประโยชน์จากรายได้ที่ได้เข้ามาอยู่กับนักท่องเที่ยวในอีกด้าน ทำให้ชุมชนเองสามารถที่จะสร้างรายได้เสริมให้กับคนในชุมชนและยังเป็นการสร้างรายได้ที่แบ่งปันให้กับคนที่กลุ่มที่อาศัยอยู่ในชุมชนท่าเสาอัน เพราะเมื่อมีการเจริญเติบโตด้านการท่องเที่ยวแล้วนั้นระบบเศรษฐกิจของชุมชนก็จะดีขึ้นไปด้วย เนื่องจากการไหลเวียนของเงินทุนที่เข้ามาในชุมชนเกิดการลงทุนซื้อขายสินค้าและการบริการอื่นๆ เช่น การขายอาหารของชุมชน การท่องเที่ยวทางเรือ การท่องเที่ยวงานประเพณีที่สำคัญและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์อีกด้วย

ข้อเสนอแนะในการพัฒนา

1. ประชาชนในชุมชนท่าเสาอันควรที่จะเรียนรู้คุณค่าภูมิปัญญาของท้องถิ่นและวัฒนธรรมชุมชนในด้านการสืบทอดวิถีการผลิตของชุมชนให้ดำรงอยู่
2. องค์การบริหารส่วนตำบลท่าเสาอันควรที่จะเน้นการส่งเสริมการท่องเที่ยวของชุมชนในลักษณะการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชนให้มีศักยภาพของท้องถิ่นในด้านการพัฒนา
3. องค์การบริหารส่วนตำบลท่าเสาอันควรที่จะรวบรวมองค์ความรู้ในท้องถิ่นด้านวัฒนธรรมให้กลายเป็นชุดองค์ความรู้ของชุมชนและการเผยแพร่องค์ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน ให้เป็นที่รู้จักของคนภายนอก

4. หน่วยงานในจังหวัดฉะเชิงเทราในด้านการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมควรส่งเสริมและพัฒนาให้ชุมชนท่าसानเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสำคัญของชุมชน

ข้อเสนอแนะในการวิจัย

1. มหาวิทยาลัยในท้องถิ่นจังหวัดฉะเชิงเทราควรที่จะเก็บรวบรวมข้อมูลชุมชนในด้านประเพณี พิธีกรรมที่สำคัญของท้องถิ่น

2. มหาวิทยาลัยในท้องถิ่นจังหวัดฉะเชิงเทราควรที่จะศึกษากระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในด้านพัฒนาศักยภาพของชุมชนเพื่อรองรับการท่องเที่ยวชุมชน

3. มหาวิทยาลัยหรือนักวิชาการควรที่จะมีการศึกษาองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาหารและต่อยอดพัฒนาให้สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนด้านเศรษฐกิจชุมชนและการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น

เอกสารอ้างอิง

- กนกรัตน์ กิติวิวัฒน์. (2554, มกราคม-เมษายน). เหลียวหลังแลหน้างานวิจัยด้านวัฒนธรรมกับการพัฒนาในพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทย : ข้อสังเกตต่อนักสังคมวิทยาชนบท. วารสารสังคมวิทยามานุษยวิทยา 30 (1) : 67-89.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2551). เอกสารการสอนชุดวิชา 15337 การสื่อสารกับการพัฒนา. (พิมพ์ครั้งที่ 6). นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (1984). วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาชนบท, มูลนิธิหมู่บ้าน: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.
- นันทวัฒน์ ฉัตรอุทัย. (2545). “การศึกษา Popular Culture แบบเอดเวิร์ด ธอมป์สัน. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- บุญเทียน ทองประสาน. (2531). แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในงานพัฒนา. กรุงเทพฯ: สภาคาทอริกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.
- ผจงจิตต์ อธิคมนันท์. (2543). การเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- สนิท สมัครการ. (2542). การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาการของสังคม. กรุงเทพฯ: โครงการส่งเสริมเอกสารวิชาการสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สุพัทธรา สุภาพ. (2541). สังคมไทยและวัฒนธรรมไทย : ค่านิยม ครอบครัว ศาสนา และประเพณี. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- สุพิศวง ธรรมพินทา. (2543). พื้นฐานวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ: ดี.ดี.บุ๊คส์ไตร์.
- สุริชัย หวันแก้ว. (2553). การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุเทพ สุนทรเกสซ์. (2515). ความเรียงมานุษยวิทยา. กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2538). วัฒนธรรมและการพัฒนา: มิติของการสร้างสรรค์. กรุงเทพฯ: สำนักวัฒนธรรมแห่งชาติ .
- _____. (2539). การระดมทุนเพื่อสังคม. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- _____. (2544). “แนวความคิดและทิศทางในการศึกษาประวัติศาสตร์และ สังคมไทย”. ในความคิดทางประวัติศาสตร์และศาสตร์ของวิถีคิด: รวมบทความทาง ประวัติศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์.
- อมรา พงศาพิชญ์. (2541). วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ : วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

กระบวนการเรียนรู้และจัดการความรู้เพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรม
และประเพณีชุมชนริมน้ำบางปะกง อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา

The Learning Process and Knowledge Management for Cultural
and Tradition Preservation of the Bang Pakong, Bang Pakong District,
Chachoengsao Province

❖ วชิรพงษ์ มณีนันท์ ❖ นพดล ใจเจริญ ❖

กระบวนการเรียนรู้และจัดการความรู้เพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรม และประเพณีชุมชนริมน้ำบางปะกง อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา The Learning Process and Knowledge Management for Cultural and Tradition Preservation of the Bang Pakong, Bang Pakong District, Chachoengsao Province

❖ วชิรพงษ์ มณีนันท์วิวัฒน์¹ ❖ นพดล ใจเจริญ² ❖

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสังเกตวิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) โดยผู้วิจัยเข้าไปมีส่วนร่วมในการศึกษา และการสัมภาษณ์ และมีรายละเอียดในการศึกษาค้นคว้า เรื่อง กระบวนการเรียนรู้และจัดการความรู้เพื่อการอนุรักษ์ วัฒนธรรมและประเพณีชุมชนริมน้ำบางปะกง อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ 1) เพื่อ ศึกษากระบวนการเรียนรู้องค์ความรู้ทางวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง 2) เพื่อศึกษากระบวนการ จัดการเพื่อการอนุรักษ์องค์ความรู้ด้านวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง ผลการวิจัยสรุปพบว่า กระบวนการเรียนรู้องค์ความรู้ทางวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต ของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง มีความหลากหลาย แต่ยังไม่ มีการจัดบันทึกองค์ความรู้ที่เกิดจากวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต ของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำบางปะกงอย่างมีระบบ มีเพียงการถ่ายทอด ด้วยมุขปาฐะของบรรพบุรุษ สู่ลูกหลานหรือข้อปฏิบัติตาม ผู้มีอายุในชุมชน และมีระบบการถ่ายทอดโดยอาศัยการจดจำ และดำเนินกิจกรรมโดยหน่วยงานภาครัฐเป็นส่วนใหญ่ แต่ องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นเฉพาะบุคคลมีน้อยมาก ทำให้เกิดความเสี ยต่อการสูญหาย

ภาครัฐและสถานศึกษา เป็นหน่วยงานหลัก ที่มีการสนับสนุน และจัดโครงการกิจกรรมทางวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตของ ชุมชนริมฝั่งแม่น้ำบางปะกงอย่างต่อเนื่อง เช่น ประเพณีงานบวช ประเพณีการแต่งงาน ประเพณีแห่หลวงพ่อพระพุทธรูปโสธรทางน้ำ ประเพณีตรุษจีน ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีทอดกฐิน เป็นต้น ด้วยการสนับสนุนให้บุคลากรจากหน่วยงานภาครัฐ สถานศึกษา ร่วมมือโดยนำนักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมเป็นประจำ และได้รับ ความร่วมมือจากภาคีเครือข่ายทางด้านวัฒนธรรม

จึงสมควรสนับสนุนให้มีกระบวนการเรียนรู้และวิธีการ อนุรักษ์ถ่ายทอดทางด้านวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตของชุมชน ริมฝั่งแม่น้ำบางปะกงอย่างมีระบบ มีการจัดเก็บให้อยู่ในรูปแบบ แหล่งเรียนรู้ที่หลากหลายและเหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน เช่น หนังสือ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ เป็นต้น เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ด้าน วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง เพื่อให้คนในชุมชนเกิดจิตสำนึกและตระหนักถึงความสำคัญ ของมรดกทางวัฒนธรรมสืบต่อไป

คำสำคัญ : กระบวนการเรียนรู้ สื่อเรียนรู้ ภาคีเครือข่าย วัฒนธรรม มรดกทางวัฒนธรรม

¹ รองผู้อำนวยการศูนย์ศิลปะ วัฒนธรรมและท้องถิ่น, อาจารย์สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์, มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์

² นักวิชาการศึกษาด้านอนุกรมศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

Abstract

This research was conducted through was qualitative research methodology by observing the in-depth interview. The researcher participated to the study and interview as well as the details of research entitled “The Learning Process and Knowledge Management for Cultural and Tradition Preservation of the Bang Pakong and the Bang Pla Soi Riverbank Communities: A Case Study of Bang Pakong Sub-district, Bang Pakong District, Chachoengsao Province”. This research was aimed 1) to study the learning process of the body of knowledge on culture, tradition and ways of life of those who lived at the river bank communities of the Bang Pakong River, 2) to study a management process in preserving the body of knowledge on culture, tradition and ways of life of those who lived at the river bank communities of the Bang Pakong River, and 3) to use as a learning source of the body of knowledge on culture and tradition of the Bang Pakong and the Bang Pla Soi Riverbank Communities. The findings could be summarized as follows:

The findings revealed that the process of the body of knowledge on culture, tradition and ways of life of those who lived at the river bank communities of the Bang Pakong River was diverse. However, it had not been systematically recorded in writing, but it was passed on through their ancestors’ oral literature to the younger generation. Also, it was transmitted through the elderly in the community through remembrance. Importantly, the public sectors took part to preserve this body of knowledge. When the body of knowledge was scarcely produced, it was likely risky to be disappeared.

Interestingly, the support was mostly provided by the public sectors, cultural alliance network and schools where their students had been regularly participated. They supported and promoted many activities relevant to culture, tradition and ways of life of the riverbank communities of the Bang Pakong River, e.g., the ordination tradition, the wedding tradition, the waterborne procession of Luang Phor Sothorn Buddha Image, Chinese New Year tradition, Songran Thai new year tradition, Kathin-robe offering ceremony etc.

By this, it was appropriate to support systematically a learning process and preservation process in a transmit of culture, tradition, ways of life of the riverbank communities of the Bang Pakong. The learning process should be preserved in the various kinds of learning media suitable for the present-day society like book, e-media, etc. in order to serve as a learning source concerning culture, tradition and ways of life of those who lived at the river bank communities of the Bang Pakong River. Also, the learning process took part to arouse people’s awareness and realization on the importance of the ancestors’ cultural inheritances.

Keywords : *Learning process, learning media, cultural network, cultural inheritance*

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สังคมไทยในอดีต เป็นสังคมเกษตรกรรม มีความผูกพันกับสายน้ำ นิยมตั้งถิ่นฐานสร้างบ้านเรือนริมแม่น้ำเป็นที่ยู่ออาศัย มีการสร้างชุมชนริมคลองริ้วแม่น้ำ สร้างเอกลักษณ์ วัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเกี่ยวกับสายน้ำ ผ่านภูมิปัญญาชาวบ้านจนกลายเป็นวัฒนธรรมที่ดำรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งแม่น้ำบางปะกงที่มีต้นกำเนิดจากแม่น้ำนครนายก และแม่น้ำปราจีนบุรี ไหลมาบรรจบกันบริเวณ ตำบลบางเตน อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี ปลายทางของแม่น้ำบางปะกง ไหลออกสู่ทะเลอ่าวไทยที่บริเวณตำบลท่าข้าม อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา มีความยาวตลอดลำแม่น้ำ 122 กิโลเมตร มีลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่คดโค้งไปมาคดโค้งพญามังกร พาดผ่านเมืองมีความอุดมสมบูรณ์ทั้งพืชพันธุ์ ด้วยสภาพภูมิศาสตร์ จึงถูกเปรียบเทียบเป็นสายน้ำแห่งมังกร จึงทำให้บริเวณสองริ้วน้ำ บางปะกงเป็นที่ยู่ออาศัยของชาติพันธุ์ต่างๆ เช่น คนจีน คนมอญ คนลาว เป็นต้น มีอาชีพทำสวน ทำไร่ริมสองฝั่งแม่น้ำมีการสร้างวัดวาอาราม บ้านเรือนทรงไทยเรือนร้านค้าริมแม่น้ำโรงงานอุตสาหกรรม สลับกับป่าต้นจาก ที่มีกอเป็นแนวขนานกับตลอดชายฝั่งของแม่น้ำ อาชีพส่วนใหญ่ที่ทำกันมาก คือ การทำนา และการทำสวนผลไม้ และนากุ้ง แม่น้ำบางปะกงยังแตกออกไปเป็นคลองเล็กคลองน้อยที่ใหญ่ที่สุดเป็นคลองประเวศบุรีรมย์ ที่หล่อเลี้ยงพืชผลการเกษตร วิถีชีวิตของชาวบ้านในลุ่มน้ำ บางปะกง จึงมีเรือเป็นพาหนะสำคัญบนสายน้ำ มีประโยชน์และสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านที่นำไปใช้งาน ทั้งในแง่ของการเป็นพาหนะสัญจร การหาเลี้ยงชีพ (หาอาหาร ค้าขาย ใช้รับจ้าง) หรือใช้เป็นที่อยู่อาศัย ปัจจุบันเรือลดจำนวนลง เนื่องมาจากการสร้างถนนเข้าสู่ชุมชน หมู่บ้าน แม้กระทั่งการปลูกสร้างบ้านเรือนที่ปัจจุบันจะหันหลังให้คลอง หันหน้าบ้านขึ้นถนนแทน

มีประเพณีที่สำคัญของชุมชนบางปะกง เช่น ประเพณีแห่ธงตะขาบ ประเพณีตักบาตรน้ำผึ้ง วัฒนธรรมเกี่ยวกับการแต่งงาน การบวช เป็นต้น ส่วนใหญ่เกี่ยวกับศาสนา ประเพณีที่สำคัญจนเป็นสัญลักษณ์และอัตลักษณ์ของชุมชน คือ ประเพณีต้อนรับขบวนแห่หลวงพ่อโสธรทางน้ำ ในวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 12 ของทุกปี ด้วยการจัดงานกราบมัสการและปิดทองหลวงพ่อพุทธโสธรจำลอง บนเรือลำใหญ่ลอยลำอยู่ริมตลิ่งฝั่งลำน้ำบางปะกง และประเพณีใหม่ที่เริ่มจัดขึ้นคือ ประเพณีงานน้อมรำลึก พระพุทธเจ้าหลวงแฉะแพ้วพระกระยาหารกลางวันครว

เสด็จประพาส มณฑลปราจีนที่บริเวณวัดคงคาราม (วัดบน) หมู่ที่ 2 ตำบลบางปะกง อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา เพื่อเป็นการน้อมรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ในวโรกาสที่ทรงรอบ เสด็จแฉะแพ้ว ณ วัดคงคาราม (วัดบน) สืบเนื่องจากในวันที่ 22 ธันวาคม ร.ศ. 127 (พ.ศ. 2451) พระพุทธเจ้าหลวง (รัชกาลที่ 5) ได้เสด็จประพาสมณฑลปราจีนบุรี ได้ทรงแฉะแพ้วเสวย พระกระยาหาร

ประเพณีและวัฒนธรรม ได้มีการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันอยู่ตลอดเวลา ท่ามกลางความหลากหลายทางวัฒนธรรมภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ กระบวนการเรียนรู้ทางด้านวัฒนธรรมที่แตกต่างกันจำนวนมาก ได้ถูกปรับเปลี่ยนเพิ่มเติมอยู่เสมอ โดยคนในชุมชน และมุ่งเน้นที่จะถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจให้กับคนทั้งในและท้องถิ่นของตนเอง และคนในสังคมภายนอก เพื่อให้เกิดแนวคิดในการอนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรมไทย จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการค้นคว้าและเก็บรวบรวมข้อมูล และให้แนวคิดด้านการอนุรักษ์ ตระหนักถึงคุณค่าแก่นสาระและความสำคัญของประเพณีและวัฒนธรรม พร้อมทั้งเกิดการฟื้นฟู โดยการเลือกสรรหรือที่สูญหายไปแล้ว มาทำให้มีคุณค่าและมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในท้องถิ่น ตลอดจนพัฒนา สร้างสรรค์และปรับปรุงให้เหมาะสมกับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป การถ่ายทอดวัฒนธรรมประเพณีด้วยการจัดกิจกรรมส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายการสืบสาน แลกเปลี่ยน วัฒนธรรมและประเพณี ด้วยสื่อและวิธีการต่างๆ เพื่อให้เกิดเอกลักษณ์และกระบวนการทางวัฒนธรรมที่เป็นตัวสร้างระบบความหมายของแต่ละชุมชนท้องถิ่นโดยการจัดการแหล่งเรียนรู้รวมขององค์กรชุมชนกับการมีส่วนร่วมในการจัดการ และบริหารมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น ควรปรับประเพณีและร่วมกันอนุรักษ์ฟื้นฟูให้ประเพณีถ่ายทอดมาสู่ปัจจุบัน

ในการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีนั้น ส่วนใหญ่เกิดขึ้นได้ เพราะแรงผลักดันของหน่วยงานของรัฐเป็นสำคัญ มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้และให้คนในท้องถิ่นได้ตระหนัก ในภูมิปัญญา วัฒนธรรมของตนเอง จึงทำให้บทบาทสำคัญอยู่ที่ แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาคนสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต ที่ต้องพัฒนากาย ใจ พร้อมจิตสำนึกวัฒนธรรมที่ดำรงและรู้คุณค่า ความเป็นไทย และสอดคล้องกับบริบทการเปลี่ยนแปลงทาง เศรษฐกิจและสังคมที่มีความหลากหลายทางด้านวัฒนธรรม สังคมปัจเจกมากขึ้น (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ฉบับที่ 11 พ.ศ. 2555-2559) การศึกษาค้นคว้าวัฒนธรรมและประเพณีของชุมชนริมน้ำบางปะกงที่มีความหลากหลายและความแตกต่างกันทางด้านเชื้อชาติ ศาสนา วัฒนธรรมแต่ยังไม่ได้เก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อเป็นฐานข้อมูลสำหรับเผยแพร่ให้กับชุมชนสังคมภายในและภายนอก ทำให้เสี่ยงต่อการสูญหาย จึงควรที่จะหาวิธีการอนุรักษ์ ถ่ายทอด ส่งเสริมวัฒนธรรม ประเพณีให้คงอยู่ในโลกยุค “สังคมแห่งความรู้, ยุคโลกาภิวัตน์, และยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง” ที่ต้องมีการจัดการความรู้เป็นกระบวนการ (Process) ที่ครบวงจรต่อเนื่อง อันจะก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยมีเป้าหมาย คือ การพัฒนางานและพัฒนาคน โดยมีความรู้เป็นเครื่องมือ กระบวนการจัดการความรู้เป็นเครื่องมือ (วิจารณ์ พานิช, 2551) เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม เพื่อให้เยาวชนรุ่นหลังได้ศึกษาและเข้าใจในประวัติศาสตร์ ประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่นได้ (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม อ้างถึงใน อนันต์ ธีระชัย, 2545)

การวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษากระบวนการเรียนรู้และจัดการความรู้เพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณีชุมชนริมน้ำบางปะกง ที่ดำเนินการโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐและเอกชน สถานศึกษา และประชาชนในอำเภอบางปะกง ตลอดจนศึกษาองค์ความรู้และรวบรวมเป็นเอกสารวิชาการของการจัดการความรู้ด้านมรดกทางวัฒนธรรม ประเพณี เพื่อให้เป็นหลักฐานสำหรับการค้นคว้าของคนในชุมชน รวมทั้งตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์วัฒนธรรมเพื่อการอนุรักษ์สืบต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ องค์ความรู้ทางวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง
2. เพื่อศึกษากระบวนการจัดการเพื่อการอนุรักษ์องค์ความรู้ด้านวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสังเกตวิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ (Informal Interview) กับคนกลุ่มต่างๆ โดยการสัมภาษณ์นั้นเกิดขึ้นจาก

บริบทที่แตกต่างกันไป และให้ความสำคัญกับข้อมูลภาคสนาม (Field Research) โดยผู้วิจัยเข้าไปมีส่วนร่วมในการศึกษาการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participate Observation) ในประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ซึ่งมีขั้นตอนของการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการศึกษา

กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการศึกษาในครั้งนี้ได้แก่ ผู้นำชุมชน ราษฎรชาวบ้าน องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น สภาวัฒนธรรมอำเภอ ผู้บริหารสถานศึกษา เจ้าอาวาส ผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งในการวิจัยในครั้งนี้ได้เลือกกลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการวิจัยโดยการสุ่มแบบสะดวก (Convenience Sampling) จำนวน 18 คน ซึ่งประกอบไปด้วย ราษฎรชาวบ้านด้านศิลปวัฒนธรรม จำนวน 2 ท่าน นายกองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น จำนวน 3 ท่าน สภาวัฒนธรรมอำเภอ จำนวน 2 ท่าน เจ้าอาวาส จำนวน 3 รูป ผู้อำนวยการสถานศึกษา จำนวน 3 คน ผู้นำชุมชน จำนวน 2 ท่าน และผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่าน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ มีลักษณะเป็นแบบสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องแบบเชิงลึก (In-depth Interview) มีหัวข้อเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้และจัดการความรู้เพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณีชุมชนริมน้ำบางปะกง อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยประกอบด้วยข้อคำถาม 2 ส่วน ได้แก่

- 1) ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์
- 2) คำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์

3. วิธีสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ด้วยการสัมภาษณ์บุคคลแบบเชิงลึก (In-depth Interview) ในลักษณะการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ มีหัวข้อที่เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้และจัดการความรู้เพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณี ชุมชนริมน้ำบางปะกง อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา ดังนี้

- 1) ศึกษาจากวารสาร เอกสาร บทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้และจัดการความรู้เพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณีชุมชนริมน้ำบางปะกง อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา

2) สร้างแบบสัมภาษณ์ตามแนวทางที่ได้ศึกษามาให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา

3) นำร่างแบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นให้ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) และการใช้ภาษาในแบบสอบถาม

4) นำแบบสัมภาษณ์ที่มีคุณภาพตามเกณฑ์ไปดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล

4. วิธีการตรวจสอบข้อมูล

การวิจัยใช้วิธีการตรวจสอบ โดยการตรวจสอบเชิงคุณภาพโดยใช้วิธีการ ดังนี้

1) การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) เป็นการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่ได้มาว่าถูกต้องหรือไม่ โดยพิจารณาว่า ข้อมูลที่ได้มาในเวลาสถานที่และบุคคลที่ต่างกัน จะต้องได้ข้อมูลตรงกันด้วยการสัมภาษณ์และสังเกตบุคคลผู้ให้ข้อมูลที่หลากหลายในประเด็นเดียวกันหรือในเวลาที่แตกต่างกัน

2) การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการ (Methodological Triangulation) เป็นการตรวจสอบข้อมูลด้วยการเก็บข้อมูลที่หลากหลายวิธีในประเด็นเดียวกันต้องได้ข้อมูลตรงกัน เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึก การสัมภาษณ์กลุ่ม การสังเกต เป็นต้น

5. วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเนื้อหา (Content Analysis) ในประเด็นแนวคิดการวิจัยทั้งด้านการเรียนรู้และการจัดการองค์ความรู้เพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณีชุมชนริมน้ำบางปะกง ตลอดจนการใช้แนวคิดทฤษฎีของการวิจัย

อภิปรายผลวิจัย

1. ผลการศึกษากระบวนการเรียนรู้ความรู้ทางวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง พบว่ากระบวนการเรียนรู้องค์ความรู้ทางวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง มีความหลากหลาย สามารถแบ่งได้ตามลักษณะของความรู้ ดังนี้ 1. องค์ความรู้หรือความรู้ที่จับต้องไม่ได้ (Tacit Knowledge) ที่เกิดจากวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำบางปะกงอย่างมีระบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ยังไม่ได้จัดเก็บเชิงวิชาการ ทำให้ไม่สามารถถ่ายทอดอย่างเป็นระบบ

และสามารถอ้างอิงได้ทำหลักวิชาการ หรือเป็นหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์ มีเพียงการถ่ายทอดด้วยการปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีที่สืบทอดกันมา เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีแต่งงาน ประเพณีอุปสมบท เป็นต้น ต่อมาเมื่อประเพณีที่ถือได้ว่าเป็นประเพณีสร้างสรรค์ริเริ่มให้เกิดขึ้นมาในเวลา 7-8 ปีที่ผ่านมา คือ ประเพณีงานนมัสการพระพุทธเจ้าหลวง แวะพักเสวยพระกระยาหารกลางวันคราวเสด็จประพาสสมณชลปรารจิน จัดขึ้นบริเวณวัดคงคาราม (วัดบน) หมู่ที่ 2 ตำบลบางปะกง อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา เพื่อเป็นการน้อมรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ท่าน ในวโรกาสที่ครบรอบ เสด็จแวะพัก ณ วัดคงคาราม (วัดบน) สืบเนื่องจาก ในวันที่ 22 ธันวาคม ร.ศ. 127 (พ.ศ. 2451) และทรงเยี่ยมราษฎร ณ วัดคงคาราม (วัดบน) ตำบลบางปะกง อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นกระบวนการเรียนรู้ด้วยการจัดกิจกรรมร่วมกันของโรงเรียนและเทศบาลบางปะกง ให้เป็นผู้รับผิดชอบจัดงาน มีการจัดนิทรรศการ การแสดงของนักเรียนเวที การแต่งกายย้อนยุค สอดคล้องกับวิจัยเรื่อง การจัดการองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมท้องถิ่นของตำบลอ้อมเกร็ด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ของงามนิจ กุลกัน (บทคัดย่อ : 2554) ที่ได้สรุปไว้ว่า การจัดเก็บข้อมูลทางวัฒนธรรมวิธีการอนุรักษ์ และถ่ายทอดรวมถึงการส่งเสริมวัฒนธรรม ยังไม่มีการจัดบันทึกองค์ความรู้ที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่น มีเพียงการบอกเล่า และการสืบทอดโดยอาศัยการจดจำ ทำให้เกิดความเสี่ยงต่อการสูญหาย วิธีการอนุรักษ์ ถ่ายทอด ส่งเสริมวัฒนธรรม มีการสนับสนุนกลุ่มอาชีพและการจัดกิจกรรมต่างๆ เป็นประจำทุกปี โดยร่วมมือกับโรงเรียนนำนักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมเป็นประจำ

ส่วนกระบวนการเรียนรู้ด้วยถ่ายทอดกันได้ (Explicit Knowledge) หรือมุขปาฐะของบรรพบุรุษ สู่ลูกหลานหรือข้อปฏิบัติตามผู้มีอายุในชุมชนนั้น มีกระบวนการเรียนรู้ด้วยระบบการถ่ายทอดโดยอาศัยการจดจำ เช่น การทำขนมหวานอาหารท้องถิ่น เป็นต้น สอดคล้องกับวิจัยเรื่อง “กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตหมวกกุญแจ ตำบลปากน้ำอำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา” ของผ่องศรี มาสขาว, วาทีดา เอื้อเจริญ, และอารียา บุญทวี. (2547). (บทคัดย่อ : 2553) ที่ได้สรุปไว้ว่า เป็นกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตหมวกกุญแจเป็นลักษณะแบบ “ไม่เป็นทางการ” โดยมี “สถาบันครอบครัว” เป็นหลักในการถ่ายทอดแบบบอกเล่า การสังเกต และการฝึกปฏิบัติ ส่วนหน่วยงานราชการได้แก่โรงเรียน

พัฒนาชุมชน ได้เข้ามาให้การสนับสนุนตามนโยบายของรัฐบาล ที่เน้นและต้องการฟื้นฟูเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการถ่ายทอด ภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่สถาบันครอบครัวเป็นหลัก โดยส่งเสริมการ จักสานหมวกกุญแจเป็นอาชีพเสริมหลังการทำนา ทำสวน และ เลี้ยงกุ้ง ผลของการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงทำให้หมวกกุญแจ พัฒนาเป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ประเภทเครื่องใช้ เครื่องประดับตกแต่ง ระดับ 4 ดาว ของจังหวัดฉะเชิงเทรา

2) ผลศึกษากระบวนการจัดการเพื่อการอนุรักษ์ด้าน วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง พบว่า กระบวนการเพื่อการอนุรักษ์ของชุมชนที่มีประเพณีหลากหลาย เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีแห่เทียน ประเพณีลอยกระทง ประเพณีบวช ประเพณีแต่งงาน และประเพณีแห่หลวงพ่อ พุทธโสธรทางน้ำ ประเพณีงานน้อมรำลึก พระพุทธเจ้าหลวง แวะพักเสวยพระกระยาหารกลางวันคราวเสด็จประพาส มณฑลปราจีน เป็นต้น เริ่มต้นกระบวนการการอนุรักษ์ด้วยการ ปฏิบัติเป็นประจำ เป็นประเพณีท้องถิ่น จนนับเป็นวิถีชีวิตของ ชุมชน ส่วนใหญ่ดำเนินการโดยหน่วยงานภาครัฐที่ได้วางแผน จัดงาน จัดสรรงบประมาณ โดยได้รับความร่วมมือจากภาคี เครือข่ายทางด้านวัฒนธรรม และสถานศึกษาร่วมมือโดยนำ ประชาชนและนักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมเป็นประจำ สอดคล้องกับ วิจัย เรื่อง “ความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับบทบาทของครูในการ อนุรักษ์ และสืบทอดวัฒนธรรมไทยในด้านการจัดกิจกรรม การเรียนการสอน การค้นคว้าศึกษา การเข้าร่วมกิจกรรมและ เผยแพร่ความรู้แก่ชุมชนและการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน” ของกมล รอดคล้าย (2525 : ง - จ) ได้สรุปไว้ว่า ในการจัดกิจกรรม อบรมความรู้ด้านวัฒนธรรมไทย และวัฒนธรรมท้องถิ่นให้แก่ นักเรียน โดยส่งเสริมการนำแหล่งความรู้ในชุมชนมาประกอบ การเรียนการสอนและรวบรวมความรู้ด้านวัฒนธรรมจากแหล่ง ความรู้ในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมท้องถิ่นและงานประเพณีต่างๆ

ส่วนกระบวนการจัดการเพื่อการอนุรักษ์องค์ความรู้ ด้าน วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง มักถูกถ่ายทอดด้วยมุขปาฐะถ่ายทอดกันได้ เฉพาะลูกหลาน (Explicit Knowledge) เป็นองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นเฉพาะบุคคล มีน้อยมาก ทำให้เกิดความเสี่ยงต่อการสูญหาย ถูกทำให้ถ่ายทอด ด้วยรูปแบบใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมด้านอาหารการกิน การทำขนมไทยโบราณของชาวบ้านด้วยการพัฒนาร้านค้าให้ ที่มีชื่อเสียงประจำตำบลบางปะกง เช่น ร้านบ้านงค์ ที่ถ่ายทอด

สู่รุ่นลูกหลาน เป็นอุตสาหกรรมขนาดย่อม มีระบบการผลิต การจัดจำหน่าย การส่งผลิตภัณฑ์ การจำหน่ายที่ร้านวางระบบ ไว้อย่างดี ผ่านมาตรฐาน ออย. ส่วนทองธารชนมไทย กลุ่มสตรี ขนมหวานบางปะกง (บ้านคลองผีชุด) เป็นการถ่ายทอดภายใน ชุมชน เพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว และจัดหาครูสอนมาให้ ความรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพและรูปแบบผลิตภัณฑ์อย่างต่อเนื่อง เมื่อมีผลผลิตแล้วก็ให้เด็กและเยาวชนในหมู่บ้านนำออกจำหน่าย ตามโรงเรียน สอดคล้องกับวิจัย เรื่อง กระบวนการเรียนรู้และ จัดการความรู้เรื่องตะไคร้ ของประชาชน ตำบลคลองเขื่อน กิ่งอำเภอคลองเขื่อน จ.ฉะเชิงเทรา ของอารียา บุญทวีและคณะฯ ที่ได้สรุปไว้ว่า ประชาชนในตำบลคลองเขื่อน ประสบปัญหา ด้านการพัฒนาแปรรูปตะไคร้ให้เป็นผลิตภัณฑ์ที่ได้มาตรฐาน จึงส่งเสริมให้เป็นเครื่องดื่มสมุนไพรและลูกประคบ ด้วย กระบวนการเรียนรู้โดยผ่านการอบรมระยะสั้น จากสถาบัน การศึกษาและองค์การบริหารส่วนตำบล และมีการจัดการความรู้ ของประชาชนนำไปสู่การพึ่งพาตนเองแบบยั่งยืน

นอกจากนี้ กระบวนการจัดการเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณีที่สำคัญที่สุดของชาวบางปะกง คือ ประเพณีแห่หลวงพ่อ พุทธโสธรทางน้ำ ที่ดำเนินการมา 248 ปี จัดกิจกรรมโดยภาครัฐ เอกชน สถานศึกษา สภาวัฒนธรรมและภาคีเครือข่ายทุกภาคส่วน เริ่มตั้งแต่วันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 12 ของทุกปี การแห่หลวงพ่อ พุทธโสธรนั้น จะต้องอัญเชิญหลวงพ่อพุทธโสธร ล่องน้ำลงเรือกระแ่ง ลำใหญ่ แล้ว ประดับด้วยดอกไม้ ขบวนแห่ทางเรืออย่างยิ่งใหญ่ มีเรือยนต์ลากจูงและเรือประกอบขบวนแห่ ตกแต่งริ้วขบวนอย่าง สวยงาม ลอยลำไปตามฝั่งริมน้ำบางปะกงไปอำเภอบางปะกง มีการต้อนรับขบวนแห่หลวงพ่อพุทธโสธรของอำเภอบางปะกง อยู่บริเวณท่าน้ำหน้าว่าการอำเภอบางปะกง ด้วยการจัดเตรียม สถานที่ ประดับธงทิว สวยงาม จัดตั้งโต๊ะหมู่บูชา พร้อมผลไม้ มีการจุดประทัดต้อนรับ มีพิธีสงฆ์และมีประชาชนมาร่วมงาน แต่ละปี ประมาณ 500-1,000 คน สอดคล้องกับวิจัย เรื่อง ประเพณี รับบัว : มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาวอำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ ของอำพล นวนวงศ์เสถียรและคณะ (2556: บทคัดย่อ) พบว่า ประเพณีรับบัวเป็นประเพณีที่สืบทอดกันมา ยาวนานของชาวบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ จัดขึ้นเป็นประจำ ทุกปี ในช่วงเช้าตรู่ของวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 11 จะเป็นงานประเพณี การรับบัว โดยประชาชนจะโยนดอกบัวลงในเรือขบวนแห่ พระพุทธรูปจำลองของหลวงพ่อดอ ทั้งทางบกและทางน้ำ และ

เสนอว่า ควรให้เด็กและเยาวชนรุ่นใหม่ได้ศึกษาเรียนรู้ เพื่อให้เกิดความหวงแหนในคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม ทุกภาคส่วนของชุมชนควรเข้ามามีส่วนร่วมในการปกป้องคุ้มครองและสงวนรักษา ภาครัฐควรเข้ามาช่วยกันส่งเสริมให้แพร่หลายไปทุกภาคส่วนของสังคมทั้งในประเทศและนอกประเทศ

แนวทางหนึ่งซึ่งมีบทบาทและความสำคัญมากในการอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณี วิถีชีวิตของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำบางปะกงนั้น คือ การปรับเปลี่ยนความรู้ที่เป็นเอกสารข้อมูลทางด้านวิชาการเพื่อเผยแพร่ในรูปแบบความหลากหลายทางด้านการเรียนรู้ ด้วยการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการจัดการองค์ความรู้ทางวัฒนธรรม เช่น คอมพิวเตอร์ ยูทูบ เฟซบุ๊ก บล็อก (Blog) เป็นต้น รวมถึงการรวมกลุ่มในชุมชน เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (Community of Practice-COP) ที่วัด องค์การบริหารส่วนตำบล ห้องสมุดชุมชน และศาลาประชาคมหมู่บ้าน/ตำบล โดยควรนำระบบสารสนเทศมาเป็นช่องทางการแสดงความคิดเห็นผ่าน บล็อก (Blog) ซึ่งเป็นที่นิยมในปัจจุบัน สอดคล้องกับวิจัย เรื่อง การสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและฟื้นฟูการท่องเที่ยวของตลาดสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี ของปฐมภรณ์จันทร์แก้ว (2555: บทคัดย่อ) พบว่า มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและฟื้นฟูการท่องเที่ยวของตลาดสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี การมีส่วนร่วมและการสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนเพื่ออนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม และฟื้นฟูการท่องเที่ยว กระบวนการสื่อสารด้านการวางแผน ด้านการประสานความร่วมมือ ด้านการประชาสัมพันธ์ ด้านการแก้ปัญหาอุปสรรค เน้นการสื่อสารสองทางแบบที่เป็นทางการและแบบที่ไม่เป็นทางการ ส่วนการมีส่วนร่วมและการสื่อสารเพื่อการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมประกอบด้วยกระบวนการวางแผนการติดตามประเมินผลกิจกรรมต่างๆ ที่จัดขึ้น

จึงสรุปได้ว่า กระบวนการเรียน ผลการศึกษากระบวนการเรียนรู้องค์ความรู้ทางวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง นั้น แม้ว่าจะวัฒนธรรม ประเพณีวิถีชีวิตของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำบางปะกงจะยังไม่ได้จดบันทึกหรือเป็นความรู้ที่จับต้องไม่ได้ (Tacit Knowledge) ก็ตาม แต่ยังคงมีการจัดกิจกรรม เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีแต่งงาน ประเพณีอุปสมบท ประเพณีแห่หลวงพ่อโสธรทางน้ำ เป็นต้น เป็นประจำทุกปี

ทุกหน่วยงานร่วมกันจัดขึ้นมาจนกลายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติตามช่วงเวลาที่เป็นประจำ และเกิดกระบวนการเรียนรู้ด้วยถ่ายทอดกันได้ (Explicit Knowledge) แต่ถ้าไม่จัดเก็บองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมประเพณีให้เป็นลายลักษณ์อักษร ทำให้เกิดความเสี่ยงต่อการสูญหายได้ ควรคู่ไปพร้อมกับการจัดการเพื่อการอนุรักษ์องค์ความรู้ด้านวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง ด้วยการฟื้นฟูประเพณีดั้งเดิมที่มีอยู่ให้มีการผสมผสานกับวัฒนธรรมร่วมสมัย โดยมีองค์กรภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และสถานศึกษา ลงพื้นที่สำรวจวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง แล้วจัดเก็บข้อมูล ควรนำอุปกรณ์ เครื่องมือที่ทันสมัย และการเผยแพร่ข้อมูลให้ชุมชนได้ตระหนัก ตลอดจนจัดเก็บบันทึกข้อมูลด้านอื่นๆ เช่น โบราณสถาน สถานที่สำคัญต่างๆ ความเชื่อ วิถีชีวิตชุมชน โดยทำคู่มือเกี่ยวกับองค์ความรู้ทุกด้าน ทุกมิติ เช่น การทำเครื่องมือทางการประมง การจักสาน การทำขนมหวาน อาหาร การต่อเรือ เป็นต้น ควรจัดเก็บข้อมูลโดยการทำรอบแสดงเรื่องราว (สตอรี่บอร์ด) ในการเล่าเรื่องต่างๆ บริเวณแหล่งท่องเที่ยวสำคัญในตำบล เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

1. ในกระบวนการเรียนรู้องค์ความรู้ทางวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง พบว่า การถ่ายทอดองค์ความรู้ทางวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตนั้น ยังไม่ได้จัดเก็บอย่างเป็นรูปแบบ เป็นการถ่ายทอดเฉพาะบุคคลหรือภายในชุมชน ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรกำหนดเกณฑ์ขึ้นมาเพื่อกำกับและติดตามในการนำเอาองค์ความรู้ด้านต่างๆ มาจัดเก็บอย่างเป็นระบบและสามารถสัมผัส จับต้องได้

2. หน่วยงานภาครัฐ และสถานศึกษา ควรมีเอกสารข้อมูลทางด้านวิชาการเพื่อเผยแพร่ในรูปแบบของหนังสือเพื่อบริการในหน่วยงานภาครัฐและสถานศึกษา ประกอบด้วยการจัดทำทะเบียน วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตของชุมชนที่สำคัญ อย่างเป็นระบบ จากนั้นควรเพิ่มเติมให้มีความหลากหลายทางด้านการเรียนรู้ มีการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการจัดการองค์ความรู้ทางวัฒนธรรม เช่น คอมพิวเตอร์ ยูทูบ เฟซบุ๊ก บล็อก (Blog) เป็นต้น รวมถึงการรวมกลุ่มในชุมชน เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (Community of Practice-COP) ที่วัด องค์การบริหารส่วนตำบล ห้องสมุดชุมชน และศาลาประชาคมหมู่บ้าน/ตำบล

3. หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรสร้างระบบเพื่อให้เกิดเครือข่ายเชื่อมโยงองค์ความรู้ของชุมชนให้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง เพื่อตรวจสอบและแก้ไข ตลอดจนจนประยุกต์ ปรับปรุงให้เหมาะสมกับสังคมร่วมสมัย

4. หน่วยงานภาครัฐและสถานศึกษา ควรเพิ่มบทบาทในการจัดเก็บข้อมูลทางวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำบางปะกงให้มากขึ้น จากการศึกษา พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่ทำงาน ทำให้ไม่มีเวลาในการจัดเก็บหรือให้ข้อมูล ในขณะที่ภาครัฐและสถานศึกษามีเครื่องมือ อุปกรณ์ ที่ช่วยในการจัดเก็บ

5. หน่วยงานภาครัฐและสถานศึกษา เป็นผู้ริเริ่มจัดทำกิจกรรมหรือโครงการทุกอย่าง ประชาชนเป็นเพียงผู้มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรม ควรให้ความสนใจบุคคลที่มีบทบาททางสังคม ให้มีเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาแนวทางการอนุรักษ์ เพื่อจะได้มีภาคีเครือข่าย การมีส่วนร่วมในชุมชน

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2554). วัฒนธรรม: พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดฉะเชิงเทรา. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร
- โกศล ดีศีลธรรม. (2546). การจัดการความรู้แห่งโลกธุรกิจใหม่. กรุงเทพฯ: ธนาเพรสแอนด์กราฟฟิค.
- दनัย ไชโยธา. (2538) ลัทธิ ศาสนา ความเชื่อกับประเพณีในท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พรินต์ติ้งเฮาส์.
- ดวงเดือน จันทรเจริญ. (2549). “การจัดการความรู้กับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์.” วารสารการพัฒนา-ทรัพยากร มนุษย์. 1 (มกราคม-มีนาคม 2549): 252-265.
- ปรีดา พูลสิน. (2554). โครงการวิจัย การมีส่วนร่วมของชุมชนในกรณีศึกษาชุมชนวัดโสมนัส = Community Participation in Knowledge Management of Arts and Culture: A Case Study of Wat Sommanat Community. กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม.
- วิจารณ์ พานิช. (2551). การจัดการความรู้ฉบับนักปฏิบัติ. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ. 121
- สุนทร คัยนันท์. ความรู้เรื่องเมืองฉะเชิงเทราเขียนไว้ให้ลูกหลานแปดริ้ว. กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่ บริษัท 21 เซ็นจูรี่ จำกัด. 2541.
- สุดใจ ตระกูลศุภชัย.(2545). ย้อนอดีตฉะเชิงเทราหรือแปดริ้วประตูทองของภาคตะวันออก. ฉะเชิงเทรา: แบบ-ก๊อปปี้ปริ้นส์ : ร้านปุคคอมพิวเตอร์.
- แสง จันทรงาม.(2545) ศาสนศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิชย์.

งานวิจัย :

- งามนิจ กุลกัน . (2556). การจัดการองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมท้องถิ่นของตำบลอ้อมเกร็ด อำเภอบางเกร็ด จังหวัดนนทบุรี. [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 24 สิงหาคม 2559. เข้าถึงได้จาก https://tc-thaijo.org/index.php/cultural_approach/article/view/10778 .
- ชนากา เมธีเกรียงไกร. (2559). กระบวนการสืบทอดประเพณีทางสังคมของชาวไทยเชื้อสายจีน ชุมชนตลาดบ้านใหม่ จังหวัดฉะเชิงเทรา. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
- นพเจริญ, อุมพร. (2559). การฟื้นฟูป่าชายเลนอย่างยั่งยืน บริเวณปากแม่น้ำบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 24 สิงหาคม 2559. เข้าถึงได้จาก <http://ithesis-ir.su.ac.th/dspace/handle/123456789/701>
- ผ่องศรี มาสขาว, วาทีตา เอื้อเจริญ, และอารียา บุญทวี. (2547). รายงานการวิจัย เรื่อง การศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตหมวกกล้วยเลี้ยว ตำบลปากน้ำ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา. ฉะเชิงเทรา: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์.
- พัชรา ทิพย์มิ่งษ์ (ดร), นางสาววัชรีย์ ปันนิยม.(2548). รายงานวิจัยเรื่อง การจัดการความรู้ภูมิ-ปัญญาท้องถิ่นชนมจาก จังหวัดฉะเชิงเทรา. สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ. มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์.
- ไพศาล สรรสวัสดิ์ และคณะ. (2558). การจัดการความรู้ด้านมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นในจังหวัดอุทัยธานี [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 24 สิงหาคม 2559. เข้าถึงได้จาก <https://www.tci-thaijo.org/index.php/JSSRA/issue/view/4360>.
- อารียา บุญทวี, จินดา เนื่องจำนงค์.(2550). รายงานวิจัยเรื่อง กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้เรื่องตะไคร้ของประชาชนตำบลคลองเขื่อนกิ่งอำเภอกองเขื่อน จังหวัดฉะเชิงเทรา. ศูนย์ศิลปะ วัฒนธรรมและท้องถิ่น. มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์.

หลักเกณฑ์การจัดเตรียมต้นฉบับบทความ สำหรับพิจารณาตีพิมพ์ใน วารสารศิลปกรรมบูรพา

วารสารศิลปกรรมบูรพา (Burapha Arts Journal) เป็นวารสารวิชาการของคณะศิลปกรรมศาสตร์ เพื่อส่งเสริมทางด้านวิชาการ การค้นคว้าวิจัย และการสร้างสรรค์ทางด้านศิลปะสาขาต่างๆ โดยตีพิมพ์ เผยแพร่บทความวิจัย (Research Articles) และบทความวิชาการ (Review Articles) รวมทั้งผลงานวิทยานิพนธ์ งานสร้างสรรค์ทางศิลปะ และงานศิลปวัฒนธรรมหลากหลายสาขา จากคณาจารย์ นิสิต นักศึกษา ระดับบัณฑิตศึกษา ต่างๆ รวมทั้งคณาจารย์ของคณะศิลปกรรมศาสตร์ ซึ่งถือเป็นหนึ่งของการบริหารทางวิชาการแก่สังคม

บทความในวารสารศิลปกรรมบูรพานี้จะมีคณะกรรมการและผู้ทรงคุณวุฒิทางวิชาการเป็นผู้พิจารณากลั่นกรองโดยมีกำหนดออกปีละ 2 ฉบับ

ฉบับภาคต้น (ฉบับที่ 1 มิถุนายน - พฤศจิกายน)

ฉบับภาคปลาย (ฉบับที่ 2 ธันวาคม - พฤษภาคม)

ประเภทของบทความที่จะตีพิมพ์

1. รายงานการวิจัยทางด้านศิลปกรรมศาสตร์ เป็นบทความวิจัยหรือบทความงานสร้างสรรค์ทางด้านศิลปกรรม และด้านวัฒนธรรม(การวิจัยงานศิลปะ การออกแบบ ประยุกต์ศิลป์ ดนตรี การแสดง สื่อศิลปะ ปรัชญาศิลป์ สุนทรียศาสตร์ ประวัติศาสตร์ศิลปะ โบราณคดี การจัดการด้านวัฒนธรรม ภูมิปัญญา พิพิธภัณฑ)

2. บทความวิชาการหรือบทความงานสร้างสรรค์ทางด้านศิลปกรรมศาสตร์เป็นบทความที่เสนอองค์ความรู้ แนวคิด วิธีการ และกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับสาขาวิชาต่างๆ ทางด้านศิลปกรรมศาสตร์(การวิจัยงานศิลปะ การออกแบบ ประยุกต์ศิลป์ ดนตรี การแสดง สื่อศิลปะ ปรัชญาศิลป์ สุนทรียศาสตร์ ประวัติศาสตร์ศิลปะ และโบราณคดี) และการจัดการด้านวัฒนธรรม ภูมิปัญญา พิพิธภัณฑ

3. บทความวิจารณ์หนังสือหรือบทความปริทัศน์

รูปแบบการเขียนบทความ

รายงานการวิจัย บทความวิจัย และงานสร้างสรรค์ทางด้านศิลปกรรม ควรมีความยาวตั้งแต่ 5,000 คำ แต่ไม่ควรเกินกว่า 15,000 คำ (จำนวนคำถือตามการนับจำนวนคำใน Microsoft Word) หรือ จำนวนหน้า ตั้งแต่ 15 หน้า แต่ไม่ควรเกิน 25 หน้า (ไม่รวมบรรณานุกรม ภาพประกอบ และคำบรรยายภาพ) ลงในกระดาษ A4 ระยะห่างจากขอบกระดาษ ทั้งด้านบนและด้านล่าง 1.5 นิ้ว ด้านซ้ายและด้านขวา 1 นิ้ว โดยใช้รูปแบบอักษร Cordia New ขนาด 16 point เท่านั้น ตัวเลขให้ใช้เป็นเลขอารบิกทั้งหมด และมีข้อมูลตามลำดับต่อไปนี้

- บทคัดย่อ ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ
- ชื่อ-นามสกุล ตำแหน่ง ตำแหน่งทางวิชาการ หน่วยงานที่สังกัด ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ
- เจริญรุดและบรรณานุกรม

คำแนะนำการเตรียมต้นฉบับ

ผู้ส่งผลงานสามารถนำเสนอผลงานเพื่อตีพิมพ์ได้ ต้องมีหลักเกณฑ์ดังนี้

1. บทความที่ได้รับการพิจารณาตีพิมพ์ในวารสาร ต้องไม่เคยถูกนำไปพิมพ์เผยแพร่ในวารสารใดมาก่อน หรืออยู่ในระหว่างการพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารหรือสิ่งตีพิมพ์อื่นๆ ในเวลาเดียวกัน

2. บทความต้องได้รับการพิจารณาจากผู้ประเมินอิสระ (Peer Review) จากภายนอกมหาวิทยาลัยในสาขานั้นๆ อย่างน้อย 2 คน

3. บทความที่ได้รับการตีพิมพ์นี้ต้องได้รับความเห็นชอบจากกองบรรณาธิการ และสามารถดัดแปลง แก้ไข ปรับปรุงสำนวนและรูปแบบ ตามที่กองบรรณาธิการเห็นสมควร

4. ผู้ประเมินบทความจะเป็นผู้ให้ความเห็นและขอแนะนำว่าบทความนั้นๆ จะได้รับการยอมรับ โดยไม่มีเงื่อนไข หรือให้แก้ไข หากมีการแก้ไขผู้เขียนจะต้องส่งบทความแก้ไขอีกครั้ง และต้องแก้ไขบทความนั้นให้เสร็จภายใน 10-15 วัน หลังจากได้รับผลการประเมิน

5. บทความที่นำเสนอเพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในฉบับภาคต้น ต้องส่งต้นฉบับ ภายในเดือนมีนาคมและในฉบับภาคปลาย ต้องส่งต้นฉบับ ภายในเดือนกันยายน

การเตรียมต้นฉบับในการตีพิมพ์

1. บทความ

เอกสารบทความวิชาการ/วิจัย จำนวน 3 ชุด พร้อมแบบนำส่งต้นฉบับ จำนวน 1 ชุด

ซีดี-รอม จำนวน 1 แผ่น ประกอบด้วย

- (1) ไฟล์บทความ นามสกุล .doc หรือ .docx และ pdf.
- (2) ไฟล์ภาพประกอบ นามสกุล .jpg, .jpeg หรือ RAW หรือ TIFF ความละเอียด 300 Pixel / High Resolution ขนาดไฟล์ไม่ต่ำกว่า 500KB

บทความสามารถจัดทำเป็นภาษาไทยหรือภาษาอังกฤษ ในกรณีที่เขียนภาษาอังกฤษ บทความดังกล่าวต้องผ่านผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบการใช้ไวยากรณ์อย่างถูกต้องมาแล้ว การเขียนภาษาไทย ให้ยึดหลักการใช้คำศัพท์และข้อบัญญัติตามหลักของราชบัณฑิตยสถาน ควรหลีกเลี่ยงการใช้ภาษาอังกฤษในข้อความภาษาไทย ยกเว้นกรณีจำเป็นและไม่ใช้คำย่อ นอกจากเป็นคำที่ยอมรับกันโดยทั่วไป

กรณีจำเป็นให้เขียนคำศัพท์ภาษาไทย ตามด้วยในวงเล็บภาษาอังกฤษ โดยคำแรกให้ขึ้นต้นด้วยตัวพิมพ์ใหญ่ ส่วนคำที่เหลือทั้งหมดให้พิมพ์ด้วยตัวพิมพ์เล็ก ยกเว้นชื่อเฉพาะทุกคำให้ขึ้นต้นด้วยตัวพิมพ์ใหญ่การปรากฏอยู่หลายที่ในบทความของศัพท์คำเดียวกันที่เป็นภาษาไทยตามด้วยภาษาอังกฤษ ให้ใช้คำศัพท์ภาษาไทยตามด้วยภาษาอังกฤษครั้งแรก ครั้งต่อไปใช้เฉพาะคำศัพท์ภาษาไทยเท่านั้น

2. การพิมพ์

ให้จัดพิมพ์ด้วยโปรแกรม Microsoft Word โดยจัดหน้ากระดาษขนาด A4 (8.5 X11 นิ้ว) ตั้งค่านักกระดาษสำหรับการพิมพ์ ห่างจากขอบกระดาษด้านบน 1.5 นิ้ว ด้านอื่นๆ ด้านละ 1 นิ้ว เว้นบรรทัดใช้ระยะ No spacing ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ โดยใช้รูปแบบอักษร Cordia New เท่านั้น ตัวเลขให้ใช้เป็นเลขอารบิกทั้งหมด ซึ่งมีขนาด ชนิดของตัวอักษร รวมทั้งการจัดวางตำแหน่งดังนี้

- แผ่นปก ชื่อเรื่องทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ พิมพ์ไว้ตรงกลางของหน้าแรกด้วยอักษรขนาด 16 และพิมพ์ชื่อผู้เขียน คุณวุฒิ ตำแหน่ง และสถานที่ทำงาน (Institutional Affiliation(s)) ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ โดยให้บอกหน่วยงานที่สังกัด ชื่อสถาบัน คณะ สาขา และที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้ทางไปรษณีย์ เบอร์โทรศัพท์ที่ทำงาน ระบุจังหวัดและรหัส และ E-mail address ได้ชื่อเรื่องติดขอบกระดาษด้านขวา

- ต้องมีเลขหน้ากำกับ ในเนื้อหาทุกหน้าโดยมีขนาด 16 ชนิดตัวธรรมดา ตำแหน่งติดขอบบนกระดาษด้านขวา ยกเว้นแผ่นปกไม่ต้องใส่

- ชื่อเรื่องต้นฉบับของผู้เขียน
ชื่อเรื่อง (ภาษาไทย) ขนาด 16 ชนิดตัวหนา ตำแหน่งติดขอบกระดาษด้านซ้าย

ชื่อเรื่อง (ภาษาอังกฤษ) ขนาด 16 ชนิดตัวหนา ตำแหน่งติดขอบกระดาษด้านซ้าย

- ชื่อผู้เขียน ขนาด 16 ชนิดตัวหนา ตำแหน่งติดขอบกระดาษด้านขวาได้ชื่อเรื่อง ถ้าผู้เขียนเป็นชาวต่างประเทศให้นำชื่อสกุลขึ้นก่อนชื่อต้น

- ระบุข้อมูลว่าเป็นบทความวิชาการ หรือบทความวิจัย หรือวิทยานิพนธ์ ดุษฎีนิพนธ์ และระบุที่อยู่หรือหน่วยงานสังกัด (มหาวิทยาลัย/คณะ/สาขา) ของผู้เขียน ขนาด 16 ชนิดตัวหนา ตำแหน่งติดขอบกระดาษด้านขวาได้ชื่อผู้เขียน

- บทความวิชาการให้เขียนบทคัดย่อทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษก่อนนำเสนอเนื้อหา

- บทความและมีการกำหนดคำสำคัญไม่เกิน 5 คำ ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ การเรียงหัวข้อของเนื้อเรื่องให้พิจารณา ตามความเหมาะสม

- หัวข้อของบทคัดย่อไทย/อังกฤษ ขนาด 16 ชนิดตัวหนา ตำแหน่งติดขอบกระดาษด้านซ้ายได้ที่อยู่/หน่วยงานสังกัดของผู้เขียน

- เนื้อหาบทคัดย่อไทย/อังกฤษ ขนาด 16 ชนิดตัวธรรมดา จัดพิมพ์เป็น 1 คอลัมน์ บรรทัดแรกเว้น 1 Tab (0.5 นิ้ว) จากขอบกระดาษด้านซ้าย และพิมพ์ให้ติดขอบทั้งสองด้าน โดยให้นำบทคัดย่อภาษาไทยขึ้นก่อน บทคัดย่อภาษาอังกฤษ (Abstract) ซึ่งแปลจากบทคัดย่อภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษต้องมีเนื้อหา

ตรงกัน บทคัดย่อภาษาอังกฤษ (Abstract) ใช้อักษรตัวตรง ความยาวไม่ควรเกิน 250 คำ หรือ 15 บรรทัด

- หัวข้อเรื่อง ขนาด 16 ชนิดตัวหนา ตำแหน่งชิดขอบกระดาษด้านซ้าย

- หัวข้อย่อย ขนาด 16 ชนิดตัวธรรมดา ระบุหมายเลขหน้าหัวข้อย่อยโดยเรียงตามลำดับหมายเลขตำแหน่งเว้น 1 Tab (0.5 นิ้ว) จากขอบกระดาษด้านซ้าย

- เนื้อหา ขนาด 16 ชนิดตัวธรรมดา จัดพิมพ์เป็น 1 คอลัมน์ และพิมพ์ให้ชิดขอบทั้งสองด้าน

- จำนวนหน้าต้นฉบับ ควรมีความยาวระหว่าง 15-25 หน้า

3. การเรียงลำดับ

รูปแบบของรายงานการวิจัย ควรเรียงลำดับเรื่องดังนี้

- บทคัดย่อภาษาไทย/ภาษาอังกฤษ
- คำสำคัญภาษาไทย 2-5 คำ/ภาษาอังกฤษ
- ที่มาและความสำคัญของปัญหา
- วัตถุประสงค์ของการวิจัย
- กรอบแนวคิดและสมมติฐาน (ถ้ามี)
- วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง
- วิธีการดำเนินการวิจัย
- ผลการวิจัย เสนอให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัย แต่ไม่ใช่สรุปเป็นข้อๆ
- ใช้ตารางเมื่อจำเป็นคำอธิบายตารางเสนอเฉพาะที่ต้องการชี้ประเด็นสำคัญ
- สรุปและอภิปรายผล เสนอเป็นความเรียงชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของผลที่ได้กับกรอบแนวคิดและงานวิจัยที่ผ่านมา ไม่ควรอภิปรายตามสมมติฐานเป็นข้อๆ แต่ชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของตัวแปรที่ใช้ศึกษาทั้งหมด
- ข้อเสนอแนะและแนวทางการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์
- เชิงอรรถ/เอกสารอ้างอิง/ บรรณานุกรม

4. ภาพประกอบ

ผู้เขียนสามารถวางภาพประกอบแทรกไว้ในเนื้อหา โดยขึ้นบรรทัดใหม่และจัดวางภาพไว้ได้ข้อความที่เกี่ยวข้อง และมีคำบรรยายใต้ภาพ การบรรยายภาพให้พิมพ์ใต้ภาพ หากเป็นภาพที่มีลิขสิทธิ์ (เช่น จากหนังสือวารสารต่างๆ เป็นต้น) ต้องได้รับการอนุญาตก่อน และต้องมีอ้างอิง Reference ด้วย โดยระบุดังนี้ ตามรูปแบบ ดังนี้

ภาพที่ 1 :

(ที่มา : ชื่อ และ พ.ศ.)

ให้ใช้คำว่า ภาพที่ 1 โดยเป็นตัวหนา ตามด้วยเครื่องหมายทวิภาค (:) และข้อความบรรยายภาพ บรรทัดต่อมาเป็นที่มาของภาพ โดยระบุ แหล่งที่มา และปี พ.ศ.

ไฟล์ภาพที่ส่งมาจะเป็นสีหรือขาวดำ ก็ได้ แต่ภาพในวารสารที่ตีพิมพ์แล้วจะเป็นภาพขาวดำ เท่านั้น โดยให้ส่งเป็นไฟล์ภาพนามสกุล .jpg, .jpeg หรือ RAW หรือ TIFF ความละเอียดโดยปรับขนาดของไฟล์รูป ไม่ควรต่ำกว่า 300 Pixel/High Resolution ขนาดไฟล์ไม่ต่ำกว่า 500 KB โดยต้องระบุชื่อภาพให้ตรงกับลำดับภาพที่แทรกไว้ในข้อมูลเนื้อหา

5. การอ้างอิงเอกสาร

ในเนื้อเรื่อง ใช้ระบบนามปี เป็นการอ้างอิงที่อยู่รวมกันกับเนื้อหาไม่แยกส่วน โดยอาจเขียนชื่อผู้แต่งที่ใช้อ้างอิงให้กลมกลืนไปกับเนื้อหาหรือจะแยกใส่ในวงเล็บท้ายข้อความอ้างอิงก็ได้

1. นามของผู้เขียนและการอ้างอิงที่เป็นตัวเลข

- นามของผู้เขียนภาษาไทย ให้เขียนชื่อ และให้ใช้พุทธศักราช ตัวเลขหน้าเป็นเลขอารบิกทั้งหมด เช่น

- พงษ์รัตน์ ทวีรัตน์ (2543, 48) กล่าวว่า.....(ในการกล่าวถึงผู้เขียนครั้งแรก) หรือ (พวงรัตน์, 2527, 48) กล่าวว่า.....(ในการกล่าวถึงผู้เขียนครั้งต่อมา) หรือ (พวงรัตน์, 2527, 48) (ตามหลังข้อความที่อ้างอิงถึง)
- ผู้วิจัยใช้ทฤษฎีของ เบสต์ ที่กล่าวไว้ว่าการแปลความหมายระดับความพึงพอใจที่มีต่อผลิตภัณฑ์ (Best, 1986 อ้างถึงใน พวงรัตน์ ทวีรัตน์ , 2543, 48)
- การผสมผสานระหว่างรูปแบบชิ้นส่วนแต่ละชิ้นในจินตนาการ ให้เกิดรูปลักษณะใหม่ที่ยังคงความรู้สึกถึงประโยชน์ในการประดับตกแต่งตัวอาคาร (นวลน้อย บุญวงศ์, 2539, 59)

- นามของผู้เขียนภาษาต่างประเทศ ให้เขียนเฉพาะนามสกุล (last name) ให้ใช้คริสต์ศักราช และเลขหน้าเป็นเลขอารบิก ทั้งหมด เช่น

- Smith and Thomas (1989, 38-42) introduced... หรือ.....(Smith and Thomas 1989, 38-42)

2. เรื่องที่มีผู้เขียนมากกว่า 3 คนขึ้นไป

- ภาษาไทย ใช้ชื่อแรกแล้วตามด้วยคำว่า และคณะ แล้วจึงเป็นพุทธศักราชและเลขหน้า เช่น

-(นวน้อย บัญวณิช และคณะ 2539, 117-121)
- ภาษาต่างประเทศ ใช้เฉพาะนามสกุลคนแรก แล้วตามด้วย et al. และ ค.ศ. เช่น
-(Brown et al. 1978, 58)
- 3. ผู้เขียนเดียวกัน เสนอเอกสารปีเดียวกัน ให้กำกับตัวอักษรตามลำดับ เช่น ก, ข, ค,... A, B, C,...ต่อจากปีพิมพ์ เช่น
 - (ไพศาล เหล่าสุวรรณ และคณะ 2535ก, 199) หรือ (Brown1991A, 299)
- 4. กรณีไม่มีชื่อผู้แต่ง ผู้รวบรวม ผู้แปล หรือบรรณาธิการ ให้ลงรายการชื่อเรื่องแทนและใช้ตัวเอน เช่น
 - (ทัศนศิลป์2550, 15)เอกสารจากเว็บไซต์เช่นหลักเกณฑ์การถอดอักษรไทยเป็นอักษรโรมันแบบถ่าย
 - เสียง (2542, ออนไลน์) หมายความว่า.....หรือ
 - (Therapeutic Goods Administration, online)
- 6. การเขียนบรรณานุกรม**
เอกสารอ้างอิงทุกเรื่องที่ปรากฏในรายการอ้างอิงให้นำมาเขียนเป็นบรรณานุกรมทุกรายการ มีหลักเกณฑ์ดังนี้
 - 6.1. จัดทำรายการสิ่งพิมพ์ภาษาไทยก่อนตามด้วยรายการสิ่งพิมพ์ภาษาต่างประเทศ
 - 6.2. การอ้างอิงที่เป็นตัวเลขใช้เลขอารบิกทุกกรณี
 - 6.3. เรียงลำดับตามตัวอักษรของผู้แต่ง
 - เขียนชื่อทุกคนที่ร่วมเขียนเอกสารภาษาไทย ให้เขียนชื่อ ทุกคนเรียงกันไป คั่นด้วยจุลภาค (,) คนสุดท้ายให้เชื่อมด้วย “และ” เช่น พวงรัตน์ ทวีรัตน์, จิตรแก้ว สว่างราช, และชูศักดิ์ เตชะณรงค์ .
 - เอกสารที่มีผู้เขียนชุดเดียวกัน ให้เรียงลำดับตามปีจากปีที่พิมพ์ก่อน-ปีที่พิมพ์หลังต่อๆ มา แต่หากเป็นปีเดียวกันให้ใส่ ก ข ค กำกับไว้ที่พุทธศักราช หรือ A B C กำกับไว้ที่คริสต์ศักราชโดยเรียงตามลำดับของเล่มที่พิมพ์ก่อน-หลังและตามลำดับตัวอักษรของชื่อเรื่องสำหรับชื่อเรื่องให้ใช้ตัวเอน
 - ชื่อผู้แต่งในรายการถัดจากรายการแรกให้แทนชื่อผู้เขียนด้วยการขีดเส้นใต้จำนวน 16 เคาะ (8 ตัวอักษร) ตามด้วยจุด (.)
 - 6.4. บรรณานุกรมที่มีความยาวเกิน 1 บรรทัดในการพิมพ์/เขียนบรรทัดที่ 2 ให้เยื้องเข้าประมาณ ½ นิ้ว เช่น

ตัวอย่างหนังสือผู้แต่งเป็นผู้เขียน

- เสรี วงษ์มณฑา. (2540). *ครบเครื่องเรื่องการสื่อสารทางการตลาด*. กรุงเทพฯ : วลีทัศน์พัฒนา.
- ณรงค์ รัตนะ. (2528ก). *การครอบครองและการรื้อเทคโนโลยีในประเทศไทย*. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยี กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและการพลังงาน.
- (2528ข). *คู่มือการเจรจาและการทำข้อตกลงการถ่ายทอดเทคโนโลยี*. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยี กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและการพลังงาน. กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและการพลังงาน.
- American Psychological Association. (2010). *Publication manual of the American Psychological Association* (6th ed.). Washington, DC: American Psychological Association.

ตัวอย่างหนังสือที่มีบรรณาธิการ

- พิเชษฐ รุ่งลาวัลย์, บรรณาธิการ. (2553). *คนละไม้คนละมือ*. ราชบุรี: ศูนย์ประสานงานชมรมศิษย์เก่าสามเณรลัยแม่พระนิรมล.
- Diener, H. C., &Wilkinson, M., Eds. (1988). *Drug-induced headache*. New York: Springer-Verlag.
- 6.5. ชื่อเรื่องหนังสือ ชื่อบทความ ชื่อวารสารภาษาต่างประเทศให้ขึ้นต้นด้วยอักษรตัวพิมพ์ใหญ่ทุกคำ ยกเว้นคำบุพบทและสันธาน
- 6.6. หากไม่ปรากฏเมืองที่พิมพ์ สำนักพิมพ์ ให้ใช้คำว่า ม.ป.ท. หรือ n.p. หากไม่ปรากฏปีที่พิมพ์ให้ใช้คำว่า ม.ป.ป. หรือ N.d.
- 6.7. ในกรณีไม่มีชื่อผู้แต่งผู้รวบรวมผู้แปลหรือบรรณาธิการ ให้ลงรายการชื่อเรื่องแทน
- 6.8. ลำดับการเขียนและเครื่องหมายวรรคตอนให้ใช้ดังนี้
หนังสือ : ผู้เขียน./ปี./ชื่อหนังสือ./ชื่อเมือง:/สำนักพิมพ์.
ณรงค์ รัตนะ. (2530). เทคโนโลยีโลหะอุตสาหกรรมการหล่อ. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยี กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและการพลังงาน.
- Wyatt, David K. 1984. Thailand: A Short History. New Haven: Yale University Press.

การเขียนอ้างอิงจากปริญาานิพนธ์/วิทยานิพนธ์

ผู้เขียน./ปี./ชื่อเรื่อง./วิทยานิพนธ์ ชื่อปริญา ชื่อคณะ
ชื่อมหาวิทยาลัย หรือสถาบัน

โกเมศ คันธิก (2557). การออกแบบบล็อกผนังเครื่องเคลือบดินเผา
ด้วยเรื่องราวจากทะเล. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต,
สาขาทัศนศิลป์และการออกแบบ, คณะศิลปกรรมศาสตร์,
มหาวิทยาลัยบูรพา

การเขียนบรรณานุกรมบทความในวารสาร

ผู้เขียน./ปี./ชื่อเรื่อง./ชื่อวารสาร เลขปีที่./ฉบับที่/
(เดือน),/เลขหน้า.

นวลพรรณ อ่อนน้อม. (2557). การพัฒนางานออกแบบเพื่อบูรณา
ด้านแนวคิด. วารสารคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
บูรพา, 22(2), 1-14.

การเขียนบรรณานุกรมเอกสารการประชุมวิชาการหรือการ สัมมนาทางวิชาการ

ผู้เขียน./ปี./ชื่อเรื่อง./ใน ชื่อสัมมนา วัน สัมมนา./

สถานที่:/หน่วยงานที่จัด
วสันต์ ศรีสวัสดิ์. (2551). “ความสัมพันธ์ระหว่างงานออกแบบ
และองค์ประกอบในงานศิลปกรรม.” ใน การประชุม
วิชาการและเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ ราชนครินทร์
วิชาการและวิจัย ครั้งที่ 3 วันที่ 25-26 เมษายน 2556.
ฉะเชิงเทรา: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏ
ราชนครินทร์.

การเขียนบรรณานุกรมจากเว็บไซต์

ผู้เขียน./ปีที่บันทึกข้อมูล/หรือปีที่ค้นข้อมูล./ชื่อเรื่อง./

หน่วยงานเจ้าของเว็บไซต์,/URL/(สืบค้นวันที่ เดือน ปี ภาษาไทย)
(accessed เดือน วันที่, ปี ภาษาต่างประเทศ)
สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและวัฒนธรรม
แห่งชาติ. (2554). แผนพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมแห่งชาติ
ฉบับที่ 5 (พ.ศ.2550 - 2554). สืบค้นวันที่ 29 มกราคม
2554, จาก <http://www.idd.go>.

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรกระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
(2555). สถิติการส่งออก (Export) ข้าวหอมมะลิ: ปริมาณ
และมูลค่าการส่งออกรายเดือน. สืบค้นวันที่ 30 สิงหาคม

2557, จาก[http://www.oae.go.th/oae_report/
export_import/export_result.php](http://www.oae.go.th/oae_report/export_import/export_result.php)

ลิขสิทธิ์

ต้นฉบับที่ได้รับการตีพิมพ์ในวารสารศิลปกรรมบูรพา
(Burapha Arts Journal) คณะศิลปกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยบูรพา
ถือเป็นกรรมสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยบูรพา ห้ามนำข้อความ
ทั้งหมดหรือบางส่วนไปพิมพ์ซ้ำเว้นเสียแต่จะได้รับอนุญาต
จากมหาวิทยาลัยฯ เป็นลายลักษณ์อักษร

ความรับผิดชอบ

เนื้อหาต้นฉบับที่ปรากฏในวารสารเป็นความรับผิดชอบของ
ผู้เขียน ทั้งนี้ไม่รวมความผิดพลาด อันเกิดจากเทคนิคการพิมพ์

การพิจารณาบทความ

1. กองบรรณาธิการ จะทำหน้าที่พิจารณาถ้อยแถลง
บทความและจะแจ้งผลการพิจารณาให้ผู้ส่งบทความทราบภายใน
15 วัน นับตั้งแต่วันที่ได้รับบทความ ทั้งนี้กองบรรณาธิการ
ฝ่ายประสานงานจะทำหน้าที่ประสานงานกับผู้ส่งบทความในทุก
ขั้นตอน

2. ฝ่ายประสานงานจะดำเนินการจัดรูปแบบของบทความ
ให้เป็นระบบเดียวกันทุกบทความก่อนนำเสนอให้ผู้ทรงคุณวุฒิ
(Peer Review) พิจารณาจากนั้น จึงส่งบทความที่ได้รับการพิจารณา
ในเบื้องต้นให้กับผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer Review) จำนวน 2 ท่าน
เป็นผู้พิจารณาให้ความเห็นชอบในการตีพิมพ์เผยแพร่บทความ
โดยใช้เวลาพิจารณาแต่ละบทความไม่เกิน 1 เดือน

ผลการพิจารณาของผู้ทรงคุณวุฒิดังกล่าวถือเป็นสิ้นสุด
จากนั้น จึงส่งผลการพิจารณาของผู้ทรงคุณวุฒิให้ผู้ส่งบทความ
หากมีการแก้ไขหรือปรับปรุงให้ผู้ส่งบทความแก้ไขและนำเสนอ
กองบรรณาธิการภายในระยะเวลา 1 เดือนนับตั้งแต่วันที่ได้รับ
ผลการพิจารณา

3. ฝ่ายประสานงานนำบทความที่ผ่านการพิจารณาและ
แก้ไขแล้ว เข้าสู่กระบวนการเรียบเรียงพิมพ์และการตีพิมพ์ โดย
ใช้ระยะเวลาดำเนินการประมาณ 2-3 เดือน

4. ผู้ส่งบทความจะได้รับ “วารสารศิลปกรรมบูรพา” จำนวน
2 เล่มเป็นการตอบแทน ภายใน 1 เดือนนับตั้งแต่วารสาร
ศิลปกรรมบูรพาได้รับการเผยแพร่การส่งต้นฉบับ

การจัดส่ง

ผู้เขียนต้องนำส่งเอกสารต้นฉบับในรูปแบบไฟล์ Word พร้อมแผ่น CD ตามข้อกำหนดของรูปแบบวารสาร จำนวน 3 ชุด ส่งด้วยตนเอง หรือทางไปรษณีย์ลงทะเบียนมาที่

บรรณาธิการวารสารศิลปกรรมบูรพา (Burapha Arts Journal)

บัณฑิตวิทยาลัย สำนักงานคณบดี

คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ตำบลแสนสุข อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี 20131

โทรศัพท์. 038 102 222, 038 391 042 ต่อ 2510, 2511, 2516

โทรสาร 038 391042

หรือ ส่งผ่านเว็บไซต์ : <http://www.fineartbuu.org/journal>